

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Samlinger
til
Haderslev-Amts
Beskrivelse,

forestillende dette
Amts, Herreders, Sogners og Byers
ældre og nu værende Tilstand,

med
historiske Efterretninger

om
de i dette Amt hidindtil værende
Herrer Amtmænd og Geistliges
Liv og Levnet,

samt
andre Familier.

af
N. Rhode,
Sognepræst i Usterfløe udi Søaland.

Kjøbenhavn 1775.

Trykt i det Kongel. Universitets Bogtrykkerie paa A. S. Godiches
Efterlevendes Forlag og Besøftning, ved J. E. Godiche.

Hønrædle og Velbaarne
Herre
Hr. Hans DE Hoffmann,
Deres Kongelige Majestæts
Konferensraad og Amtmand
over
Eoldinghuus-Amt ic.

Tilregnes
Denne Samling
til
Haderslevhus- Amts
Beskrivelse,
med
den allerfjndigste Taksigelse
for alle mod mig beviiste Prover
paa
Deres store Godhed og Bevaagenhed

i dybeste Erbødighed
af
Anna Magdalena
Salig Godiches Eskerleverste.

HANS de HOFMAN
H.C.M. Confrency-Raad, Lehnværdig, Co-Regentmeester, Amd.
Nedden, del K.D. Soc. i Kjøbenhavn
1728-1797

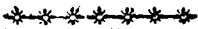

For-Grindringer.

Dette store Stykke Land, som her efter sin Størrelse og Tilstand, saa noye som mueligt haver været, gøres Lærerne bekiendt; dets naturlige og politiske Fordele gjøre, at Indbyggerne leve med mindre Bekymring, og beherske større Rikdomme end i andre Danmarks Provinzer.

Paa dette Amtets vestre Side er Jordens Overflade nesten jevn, men mod Osten snart nedrigere, snart høyere Ager- og Skov-Grund, hvor imellem sees Moser og Enge hist og her giennemskaarne af Aaer og Bække.

I Gram- Nørrangstrup- Kalslund- og Hvidding- Herreder ere endeel ode Lyngheder, og disse løbe heel igiennem fra Jyllands norderste Spidse giennem hele Holsteen. Naar disse Heder undtages, er Jordbunden her overalt god og frugtbar til Korn-Avl, Høebløring, Skov og

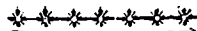

Havre-Vertter. Jorden er en Blanding af den fortegraa Muld, som stikker fælden dybere end et Qvarteer til en halv Alen, helst i Dalene. Somme Steder falder Jorden mere sandet, andre Steder mere leeret; og Markene ere til hver Bondegaard saaledes deelte, at Jorden faaer Hvile i 3 til 4 Aar, og derefter bærer den Rug, Bng, Havre, Erter og Boghvede, (fælden Høede for Rug). Rugen saaes ey gierne for Mortens-Dag, at den ey for Vinteren skal løbe for høyt i venret, hvorover Aæene ey blive rige. Bngget bliver her høstfærdig paa 15 Uge efterat det er faaet, men deres fireraddet Bng er ikke nær saa reel og giftigt, som vores toraddede i Laaland. Deres Havre behøver meest 15 Uger, og Boghveden 14 Uger at modnes udi. Sielden giver deres Korn øvtr 5te Korn paa Lærskeloen. Deres Rug er ellers tyndere paa Skal end Laalands, og giver hvidere Meel. Erter vore i sær paa den østre Side meget gode, men deres Heste faae ikke Lob til at æde dem om Vinteren som i Laaland, men de sælges. Af de graa Erter (som man kalder Laalands Kosiner) avles ingen her.

Bonden har Jord nok; en Mand med en halv Plob, det er meget lidet over 5 Tønder Hartkorn, faaer i tre Marke ti Tønder Korn i hver, og desuden græsser over tiue Stykker Hornqvæg.

Bonden behandler her sin Jord ligesom i Nørre-Jylland og Fyen, og det behøver altsaa ingen Beskrivelse.

Af

Al Kommen, Humle, Pateter, Rødder, Augurker, Asparges og slikt sees ikke mange Steder noget; thi faa her i Landet legge Vind derpaa, undtagen nogle af Præsteskabet. Bøndernes Hævebejter ere meest Kaal, Porre, Salat, Røer &c. men Æblefrugt legge de utrolig Flid paa, og alle pøder og planter Frugttræer.

Tørvemøser ere her nogle Steder faa rige, at de ved fornuftig Huusholdning aldrig udtømmes, saasom i sær imellem Bønsild og Golding, item i Gram- og Haderslev-Herreder og ved Ribe-Kanten. Her fattes og ikke Skove, i sær i Haderslevhuus Lehn store og velbegroede, over hvilke at have Opsyn Kongen lønner Ridere og Fogeder. I Tørring-Lehn ere de derimod mangfoldig odelagte, og de endnu paa Hødene forefindende Blomstre, som trientalis, nemor. anemone &c. bevidne, at her haver til sin Tid været Mængde af Skov: endskjønt Skove burde her altid tiltage, saasom ingen Præst maa vie et Mandfolk til en Brud, førend han beviser at have plantet nogle Eger og et vist Tal Bøgetræer; men de stille alene Amtmanden Caution, at det skal skee ved Lejlighed, og naar har man Lejlighed til det, som skal interessere det Almindelige? mine Læsere! ja de fleste plante aldrig. D. Pontoppidan klager, og alle klage, at de unge Egetræer til Pleile, Svøbeskafte og slikt mere bortstaales, ja der gaaer mere bort end det; thi hvor blive de skønne Ellekove af, hvoraf man vist kunde have alt sit Brænde? Bønderne

derne svare: vi skal jo have Hegning, men hvor: for legge I ikke Vind paa Pile til Hegning, som Laalænderne, og grave Grøfter?

Olden paa Skovene ere Kongens, og sættes aarlig til Auction.

Læt ved Vesterhavet, hvor Kalslund- og Hvidding-Herreder fire Mile i Længden tilstøde, er Jorden formedelst Havets daglige Schlik som halv Marsskjord. Ved samme Havbredde kan og undertiden findes smaa Stykker Rav, som ved Havets Ebbe efterlades; Bønderne opsamle det, og nogle af dem, men i sær nogle af Præsterne, dreve deraf Knappe eller andet.

En Bondes Indslagtning her bestaaer i eet, høst to, Slagtenød, eller en Stud, et Sviin, (som veyer gierne ni til ti Lispund Flesk) høst to, nogle Jaar og Gias. Han behøver og ikke at indslagte saa meget som den danske Bonde, der maa holde flere Folk til at bestride Hoberiet ved Herregaardene; og de Kongelige gamle Adelsgaarde her har Bonden intet videre med at giøre, end at holde Gierder vedlige om Hov Markene.

Disse bemeldte Kongens Gaarde, som have været gamle Adelsfæder, ere for Resten aldeles frie fra at yde Tiende og Hartkorns eller Ploves qbartale Kongelige Skatte.

Uf Klæde- og andre Tøy-Manufacturur burde her i Henseende til Egnens overmaade lette Levehaand anlegges nogle; og jeg begriber ikke, hvorfor slikt ey skeer. Var Værket ikke for vittløftigt,

tigt, er jeg vis paa, Fruentimmeret her havde strax Courage dertil, men de maae lade det blive ved at forarbejde mange 100 Alen af det fine og grove Badmel, Hvergarns og sribet Løj, Hør- og Blaargarns Lerveder, at binde og strikke Stromper, forsærdige Kniplinger af adskillige Mynstre, nogle for Krømmerne, nogle paa deres egen Regning, som Bonderkarlene reise om med at sælge i alle danske og norske Provinzer, ja til Holland, kiøbe ofte andre Vahre tilbage, og sælge dem med Fordeel hiemme. Mandfolkene behøver ogsaa her kun et Beviis fra Amtmanden, og saa reiser de fri baade inden- og udenlands, dertil havet de Lust, og man har slet ikke nødig at stygte, de jo til sin Tid vender hjem igien.

Fiskerie er et vigtigt Nærings Middel. Friheden at fiske i Fiorde og Søer betales Penge for til Kongen. I Fiordene paa Amtets østre Side fanges Sild, ofte i saadan Mængde, at man ey behøver Tilførsel, Torsk, Makrel, Aal, Hornfisk, Slynder, Billinger og Orreter i mindre Deel og Lax endnu sparsommeligere. I Vesters havet fanges større Rigdom af Torsk, Billinger, Koller, Slynder og Røkker, som de tørre paa Sandbankene, og sælge endeel til Fremmede. De færske Søer i Amtet ved Haderslev, Jels og flere Steder fæstes og af Rougen, og Fiskerne fange herudi Aborre, Aal, Brasen, Sudder og nogle Gedder.

Store Fæhrtoye kunde ikke løbe ind i Fjordenene paa den østre Side, heller ikke har man nu sikker Indløb eller Havn i Vesterhavet ind i Nipsaaen til Ribe. Alting forandrer sig.

Lufften er her ikke saa tung og usund som paa smaa Derne, saa har man og her sund og reensmagende Rilbeband overalt.

Amtets fornøieligste Egne ere ved Tørninggaard, Jels Aae, paa Haderslev Dam, ved Starup Kirke og Egnen deromkring, som og i Egnen ved Wonsbæk, Halk, Nessøe og flere Steder, item paa Stenderupstrand, hvor Sønet indcirkles af Skove og det smukke Colding Slot. En Ting maa jeg her erindre, at ved Colding har man to gange, nemlig under Kong HANS og Kong CHRISTIAN III. begyndt at vilde gjøre sig Fordele ved en Saltkilde der.

Haderslev Amt frembringer gode stærke Heste og en Mengde af Stude (hvilke paa den vestre Kant somme Steder spendes for Ploven). Hestenes Seletøi er ligesom i Nørre-Jylland Træskagler med Halmpuder under, hvorudi trækkes dobbelt lettere end i de siellandske og laalandske Seeler.

Stude fores flere paa den østre end vestre Kant af Landet, hvor Vesterhavet ved sine Oversvømmelser gjør fede Græsgange, og altsaa sees Fordele ved at holde Malkekoer.

Med

Med store fede Sviin holdes her Riebmandskab ligesom med Stude, de bortføres i Flokketal, og sælges i og uden for Holsten.

Bonden er her i sin Kornmark mangfoldig plaget af Bildsvin. Man tør ikke dræbe dem, og derfor nodes til at holde Vagt i Kornmarkene. Raadnr og Harer have Skovene i stor Mængde, saa og lidet af det større Bildt. Man burde, mere end man gjør, forfølge og ødelægge de mangfoldige Ræve og Ulve. I Aaret 1763 var i Skovegnene her i Amtet et eget Optog med Ulvene, enten Sneveiret eller en egen Galenskab drev dem, skal jeg ikke sige, det var farligt at ride ene og ubevæbnet, de søgte uden Frygt Hesten. Tænk, man dræbte dem inde i Colding Bye, inde i Baabenhusene ved Landsbyekirkene, og de gif frem ligesom blinde og galne. Foruden andre skadelige Dyr er her Mængde af Ildere, slemme Gæste for Hønsflokkene, Oddere, der ere Fiskenes Ødeliggere saavel som Sælhundene i Habet. Man attraaer og forfølger Maaren her, i det han paa Trærne forfølger det brune Egerne, for Skindets Skyld. Man seer her og nok af Lækkattene, item af Brokke (som rense Jorden fra Orme og skadelige Insecter), man finder dem undertiden i deres Winterhuler, ligesom de dem lignende Biorne, liggende udstrakte og ventende paa Sommeren.

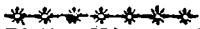
Af Fugle Bildt sees her intet i Dannemark ubekjendt, undtagen enbeel af de velsmagende Uyrhøns i Hedene.

Wonderne

Bønderne i Amtet ere Fæstebønder af Kongen (nogle faa have kjøbt deres Jorde, saa ere her og nogle Selveyer Møllere, hvis Møller ere Vandmøller, hvortil ligger et vist District, som bør til sig en Mølle altid søge under Straf, ligesom man har sin Kirke man bør søge). Jorden er Kongens, men Bygningerne deres egne; de kunde sælge dem til hvem de lystet (naar kun Kongen kan faae sine Afgifter), og af Kongens Amtmand udstædes Fæstebrevene. Deres Landgilde, som tilforn blev in natura leveret, betales nu med Penge.

Folket er flittigt og oeconomisk. Det er sandt, som nogle om disse mine Landsmænd skrive: de consulere ikke Banen, saafremt de i deres Indkomme forudsee nogen Fordeel, skulde de end hente den i andre Lande og Riger. Et Flittighed blive de fra Barndom vant; man finder, en Bondes Tjenestekarleielden her som i det slaviske Steland og Laaland, at ligge om Vinteren fra Soel gaaer ned og indtil Sengetiden, række sig paa Bænkene. Er her Mangel paa Korn og Tærskearbeid, saa er Bondekarlen her ikke saa forlegen som andensteds, for at fortlene Jøden; nogle arbeide i Træ, og sælge til Kjøbstæderne, andre giøre Arbeid af Halm, af Svinehaar, af Been ic. andre giøre Kofte af Geil, af Lyng, Birk ic. andre reise om og sælge Vahre, (de fortlene kun lidet, dog vilde de ikke tigge), de kiende Verden og stole paa Guds Forsyn og paa Lykken; de ere ligesaa glade, naar de betræde en anden Provinz, som
naar

naar de ere hjemme, endog de elste usvigelig deres Fædreland: Hark Oluf blev iblant Barbarerne Gasnadal og oberst Commanderende, han atraaede dog sin Fødesø Amrom.

Ser nye Dmgang har almindeligviis her ikke et Huus med et andet, endskiont man allevegne finder Høflighed, dog meest hos Borgere og Bønder.

Qvindesolket er her dets Levetid ikke ledigt, kunde de ikke tiene længere, saa væver, strikker, knipler, spinder de, og deslige.

Drukkenskab straffes her sielden for, thi det er usornødent, jeg kiendte neppe een i hele Herredet, hvor jeg over fire Aar opholdt mig, om hvilken sagdes: Han eller hun er liderlig og drikker; men dog have disse Adams Børn ogsaa Lyder: Stolthed, Letfærdighed, hos de høje Uanber Religions Foragt og utidig Animositet &c.

Bedragerie ansees skammelig; lumsk at behandle en Kiøbere, gior Handelsmanden ikke, hvo der under ham Næring, den tager han imod med al optænkkelig Høfligheds Beværtning.

Retterns Betientere ere kostbars; intet inlelem mig og Naboe kan afgiores, uden Nidfogden, Herredsfogden og Skriberen besegler vor Mellemhandling, og det koster Penge. Men dette maa jeg igien sige: Bonden kiender her sin Amtmand, han er her det han bor være, Amtets høieste Dommere og Ørighed. Gid det var saa i alle danske Provinzer! Amtmanden her deciderer ved
et

et Decretum eller Nellesmtale saavel i verdslige som geistlige Sager, og afgior saaledes Tvistighederne. Er een af Parterne i ingen Maade saaledes at tilfredsstille, saa tillades ham at ode Penge paa tydske Processer, som varer tidt hans Søn Levetid ud.

Præsterne her synes i visse Poster, saasom i Henseende at tælle Tiendekornet paa Marken med Bonden, i Henseende til Skifter efter døende Personer, i Henseende til Penges Uddeling til Fattige ic., ikke at have den Myndighed og Fordeel som de Danske. En Degn er her meget ringe agtet; en Skoleholder er noget mere i Estime, han er Bondens Consultus, han er og her i sit Embede gierne en fuldkommen Mand, en dansk Skoleholdere her er en Kunstnere i Regnen og Skriven, dertil sættes ikke demitterede Tienere, affatte Jordegods Ehere og Pagtere, banqueroute Kiøbmænd, men de komme lige fra Information og Seminario til at undervise andre. De have fri Huus i en Hytte, som Bønderne have opbyggt; det visse som er dem tillagde at lebe af, er kun ringe, ligesom paa Proprietairens Gods i Island, men Bønderne i Norre- og Sønder-Jylland glemme dem ikke med Foræringer til Juulen af Meel, Bryn, Flesk, Kiød, Æns og sligt.

Degnene her have deres Boeliger, vist Korn af Bønderne, somme Steder ogsaa skion Avling, item visse Pund Smør, Ost og Brød ic.

Præ

Præsterne have gode sikke Indkomster, i Riibstaden visse tillagde Penge, saa og Skriftepenge, Begravelsepenge ic., som siden skal vises. Paa Landet have de deres Abling, fri Jord, hver 30te Klærv Korn til Tiende, 30te Lam, Griis, og visse Penge af Føl og Kalve, item visse Pund Smør og Brød. Præstegaarden betaler Mand efter Mand efter Taxation med 500 til 1000 Rdlr., visse Fagderaf pleye Sognemændene at skulde holde vedlige. Præsterne her ere fri fra al Consumtionskat, Studiiskat, Doctorstat, Enkeskat, med mere, som de danske Præster aarlig maa svare.

Kirkerne holdes i god Stand, de ere meest alle med Blyetage, og tilhører Kongen, (Grant og Foel undtagen, som hore under Staffenborg). Aarlig aflegger Kirkeværgeren (en Bonde i Sognet) Kirke Regnskab for Amtmanden og Provsten for hvad Korn og Halm han har høst af Tienden, samt Qvægtienden, som Præsten strengelig maa attestere. Af Indkomsterne bliver repareret hvis Præsten og Kirkeværgeren klage at mangle, item leveres af Kirkens Intrader. Præsten noget til det Nye Testamente og Catechismers Anskaffelse til fattige Børn i Sognet. Til at blive Præst ved nogen af disse Kirker, har paa en halv Snees Aar neppe gaaet an uden General-Superintendentens D. Scruensees Recommendation, og i Tørnings-Lehn neppe uden den retfærdige D. Blochs. Aar 1773 bleve en Deel Kirker her i Amtet bestiaalne og
i en

i en fandtes en Seddel paa Alteret med denne Paa- teigning: dette er den tolvte Kirke vi have be- soget, her fik vi kun to Rigsdaler, og dem kan Kirken vel taale at lade os.

Bønderne klæde sig her i Vadmel, nogle af de Rigere, samt Møllerne undtagne, som klæde sig i graa og blaa Klæde, som kjøbes her for got Kjøb. Dog klæde Bønder og deres Koner sig al- tid nettere end de i Siælland og Fyen, og besidde derhos nogle Dyder i høyere Grad fremfor De- boerne, nemlig Nøynghed, Godgjorendhed, Udruelighed, Kndskab, Lust til Guds Ord at høre og lade virke paa deres Sind; men de taale heller ikke vel at sættes i rette og lastes.

Nogle Skribentere, jeg veed ikke af hvilken Drift, som og vor Mag. Nyttel synes at give disse alt for store Fuldkommenheder, og derimod at ville savne hos os Deboere alt for meget af Bittighed og Dueltighed, men lader os engang upartiff vege Dyderne mod hinanden. Man skriver om disse: de legge vind paa Fiskerie. Jeg maa spørge, hvo ere disse Fiskere? ere det andre end de som have lejet Strandene og Søerne af Kongen, de have Lust at fiske, fordi andre ere formeente at komme der; skeede dette ogsaa, at Fiskerierne un- der Laaland og omliggende Der bleve til visse for- pagtede, da vilde vi sikker faae et hundrede Fam- lier flere paa disse Der, og Amtstuerne faae flere Penge at høve.

De

De legge Bind paa levende Gierder og Steendiger. Det siges nok, men een Svale gier ingen Sommer, de ere herudi ligesaa efterladne som vore Deboer, endskiont de for deres Plov have tre Timer tilovers, imod Laalænderne har een.

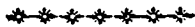
De reise gierne. Ja, hvo har ikke Lyst til at reise. Men en Laalænder lader nok være at reise, han er bunden til sin Stavn.

De staae sig vel. Det har meget naturlige Aarsager. Paa lige Indkomster er Laalænderens Udgift tre Skilling, naar dennes er een. Alting er let Kiøb i Landet, i Laaland er alting overmaade dyrt.

De blygtale ikke saa meget deres Navne Vel ere de ikke reent frie derfor, imidlertid gior Arbeidsgælsen i Laaland meget dertil, item vilje Familier, og de kan jo uddoe.

De drikke ikke Brendervin som Deboerne. Det er sandt, disse drikke et got Glas Vin; Laalænderne, som begynde at samle Midler, drikke heller ikke, det er gierne kun de Fattige, hos hvilke alting skal gaae lige op. Efter deres Dod vide de, at det bor deles saaledes, at der gierne bliver intet at arve. Det har heller ikke været altid det kan forandre sig. Man veed ellers, Huusbonden maa skaffe Tjenestekarlene i Laaland hvad de forlange.

De lade deres Børn lære. Det er vist, det er en Lyst at høre Børnene her læse, see dem

skrive og gjøre høye tydske Regninger; men hvorfor lære Born saa slet i Laaland? for Skoleholderne kunde intet selv, det burde jo geistlig Ovrighed raade Boed paa. Tilmed ere Forældrene skiodesløse paa Derne herudi, for, de vide, deres Born komme ikke vidt ud i Verden.

Man finder mere Ugtpaagivenhed og Lyst til Guds Ord: det er sandt, jeg lever hellere blant Folk i Laaland, men jeg staaer hellere paa en Prædikestoel i hiin Egn. Mon ikke et slags Slavisshed kan gjøre noget dertil udi Laaland og paa Derne, at Gemytterne ere saa tillukkede og dorfske i dette Stykke?

De plante og pødc: det er bare Frugttræer, men mine Laalænder sætte hundrede gange flere Pile; de sætte ogsaa endeel Frugttræer. Ja de lægge ogsaa flere Humlerodder.

De Handlende ere høfligere og billigere: i Henseende til det første ere mange Ting periodiske. I Henseende til Billighed, høyere Told gjør en stor Forskiel.

Deres Tjenestekarle og Piger ere dueligere Arbejdere: Laalands Tjenestekarle fattes kun lidt mere Abe, ofte har man og intet af Materialier i dette paa Forandringer fattige Laaland at give dem, at arbeide udi, de lange Winter Afstener. Jeg vil for Resten ikke, og kan ikke forsvare Laalænderne herudi. Hvad Pigerne angaaer, da forsikrer jeg, hvor Oeconomien er ordentlig, og Konen i Huset selv er flittig, der ere

ere Pigerne ligesaa flittige ved Dag og Aften, som hine Sønder-Jyllændere.

De ere mere skikkede til at komme blant Folk; saasom de have lært mere i deres Ungdom: det skulde man tænke, men jeg haver be- funden, at en laalandsk Bondedreng er nok saa snild i Omgang som disse. Mener man, at det tydske Sprog hjælper disse, saa tager man meget fejl, een fra denne Egn forstaaer ligesaa meget tydsk, som een der er født paa Anholt eller ved Bihorg, det er kun i Haderslev latinske Skole, hvor det tydske Sprog exerceres. For Resten forstaaes og tales i hele Amtet kun meget slet Dansk. Men dette er vist, at disse, som i deres Ungdom have lagt Grundvold, blive dygtige i det de settes til, naar en laalandsk Bondeson stedse gierne bliver en Sinte og et Drog i alle Videnskaber.

Indhold.

Haderslev Bys Prospect, sættes foran
for Titelen.

Haderslev-Amts Beskrivelse i Almindelighed.

§. 1. Grændser, Størrelse og ældste Inddeling.	—	Pag. 1
§. 2. Gamle Dehoeer og Herregaarde.	—	— 3
§. 3. Fruchtbarhed og Friheder.	—	— 4
§. 4. Dørlighed og Ret.	—	— 5
§. 5. Love og Forordninger	—	— 9
§. 6. Byere og Regentere	—	— 32
§. 7. Embedsmænd eller Amtmand	—	— 41
§. 8. Gjorde, Aaer og Søer	—	— 57
§. 9. Histor. Efterretninger om dette Amts fornemste Begj.	—	— 60
§. 10. Kort Udtog af dette Amts Kirkehistorie.	—	— 88

Haderslev-Amts Beskrivelse i Særdeleshed.

§. 11. Staden Haderslevs Beskrivelse, og verdslige Historie.	—	— 91
§. 12. Dens geistlige Historie.	—	— 142
§. 13. Haderslev Herred med underliggende Sogne og Byer.	—	— 205
§. 14. Tyrstrup Herred med underliggende Sogne og Byer.	—	— 330
§. 15. Gram Herred med underliggende Sogne og Byer.	—	— 396
§. 16. Frøs Herred med underliggende Sogne og Byer	—	— 440
§. 17. Kalskild Herred med underliggende Sogne og Byer	—	— 459
§. 18. Nørrangstrup Herred med underliggende Sogne og Byer.	—	— 470
§. 19. Hvidbjerg Herred med underliggende Sogne og Byer.	—	— 490
§. 20. Efterretninger om lærde Mand fra Haderslev-Amt.	—	— 529
§. 21. Om dette Amts Strøgods.	—	— 537

Hadersb.

Haderslev Amts Historie i Almindelighed.

§. 1.

Haderslev Amt, som er det største Amt i de danske Provintser, har Vædet til Grænsen mod Osten, og mod Vesten Nordsøen (som Jydbyggerne kalde Vesterhavet). Mod Sønden støder det til Egholm Kloster Amt, og mod Norden til Nørre Jylland (a).

Amtet

(a) I gamle Dage synes det, at den store Sares Skov, som strakte sig fra Østre- til Vesterhavet i Længde over Mile, har givet den største Anledning til Deling mellem Nørre- og Sønder-Jylland: men da Skoven blev ødelagt, er Skodborø Aae sat til den nordlige Grænse, tilligemed Tolding Aae, og da fra hiins Udspring til Tolding Aae

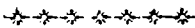
Amtet udgjor 800 Mlove, det er lidt over 9033 Tdr. Hartkorn. Beregningen var tilforn 1100, og efter den gamle Matricul 1563 $\frac{1}{2}$ Mlove. (af hvilke ere 13 $\frac{1}{2}$ frie Mlove 7 Mlove paa Haderslev Slotsgrund, 16 nye Gramherreds Mlove, og 1 $\frac{1}{2}$, hvormed Amtets vestre Deel har fdroget 119) Foruden 30 Mlove som horer under Schaackenborg og Gramgaard over 20 til Rankaugods.

Amtet er 45 Quadratmile, stærk bebogt; og intet Amt bliver for sin Storrelse, verdslig og geistlig Jurisdictionis Indretninger og andre giorte Forandringer, en Historie mere værdig.

Amtet udgjor hele syv Herreder, af hvilke de to, nemlig Haderslev og Tyrstrup udgjor Haderslevs Huuslehn, men de øvrige fem Herreder kaldes Tørringlehn. Dog ligger i Tørringlehn en Deel, som horer under Nibe huus Amt, saasom Nibe Stad selv, som med sin Cirkel eller District ligger ret i Skiellet mellem Carlshurd: og Hvidding: Herreder, item Nibe huus Birk, St. Cathrina Sogn 36 Tdr. Hartkorn; Gram Birk, i Gram 8 Tdr, og i Oddis 28 Tdr.; Lustrup Birk, Semb Sogn 159 Tdr. og derover, St. Cathrina Sogn 58 Tdr. Hartkorn.

Fire

er en Miils Vey tør Land, lod Kong FRIDERICH IV. for Toldsejns Afværgelse ved Patent, dateret Rosenborg Slot den 29 Octobr. 1727 anordne, at det skulde afpales, som og fæede; hinc. Slesvicum & Gutos dirimit Scodburgicus amnis.

Fire og tredsindstive Kirker indbefatter dette Amt, hvilke hver for sig siden, hver til sit Herred, anføres.

I gamle Dage vare Provintserne inddeelte i Sysseler: Sieland udgjorde Vestre-, Østre- og Middelsyssel; Nørre-Jylland var deelt i ni Sysseler; saaledes var det ogsaa i den Deel vi nu nævne Herrugdomet Slesvig: Her finde vi Bar Baring- eller Borgsyssel, (b) det er net op de 34 Kirker, som nu udgjør Haderslev Provstie. Sønder-Jyllands Syssel, det var alle Amtets øvrige Sogne, tilligemed Ribe selv (c) og Seemb Sogn.

Den Inddeling i Sysseler tilskrives Kong HARALD BLAATAND, som døde Aar 980, og var en geistlig Inddeling. Syssel-Navnet bruges her ikke mere.

§. 2.

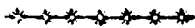
Højere op i Tiden bliver vanskeligt at kiende dette Stykke Land. Vel er bekiendt, at her var Cimbernes Land. Den Cimberske Halvøe er Jyllands gamle Navn. Hvorledes omtrent 150 Aar for Christi Fødsel dette Lands Indbyggere strekkede det nægrige Rom, er

A 2

vel

(b) Danckwerth mener Navnets Oprindelse af Bierning, eller af Borg, eller Slottet i Haderslev; men rettere slutte vi: af Bierge, som i Syssellet idelig antreffes, imod i Eben Syssel, det er Sønder Amt, hvor Landet er plat, cf. M. Ant. Heimirchs Kirchen-Historie.

(c) Volkard in Literar. feiler vist, naar han siger, at Ribe laae i Eben Syssel.

vel bekendt. Ptolemæus og Venerab. Beda giøre sig Umage at kiende dette Steds gamle Beboere, og Slutningen bliver: Blanding af Sachser, Angler og Jyder; Anglerne littede i sær i denne Strekning, og da de ginge bort til Engelland, skal Jyderne have rykket fra Nørre-Jylland i deres Sted, som har begyndt at bygge og dyrke. (d)

Forhen haver her været i Amtet adskillige privilegerede adelige Godser, men de ere indløste i de senere Tider af Hertug Hans paa Haderslev Slot og af Kongerne; og man kiender her ifkun Gramgaard med 30 Mlove, item: Højbro, Vesterbæk og Spander med 20 Mlove.

§. 3.

Frugtbare Jorder, som giver Hvede og Byg, især Rug, Erter, Boghvede og saa fremdeles; Græsgange, hvorpaa fødes Dvæg i stor Mængde; item: de fiskerigeste Søer og Bunde glæder enhver Bestuere; ikke at glemme de tykkeste Skove, hvor vilde Dyr smaa og store vrinkle, og mange tusinde Sviin fødes.

De skadeligste Dyr for Kornet ere Bildsvinene, og for Dvæget Ulvene.

Jndbyggerne her staae sig i Almindelighed vel, hvortil ogsaa Fælledeffabers Ophævelse i Narene i sær 1739. og 1740. (da over tusinde saa kaldede Lykker bieve

(d) Alle Byers Navne her vidner om, at det danske Sprog i denne Egn, og intet andet, brugtes; lige til det blev skilt fra Danmark.

bleve indrettede med Grofter og levende Gierder), (e) ikke have gjort lidet. Saa have de og adskillige Friheder, saasom de ligger i Hertugdømmet Slesvig, og ere frie for den store Nvæg-Told, nemlig 5 Rdlr. for et par Stude, som Jyderne maae betale i Eolding, hvis de ville drive Handel med dem i ds tydske Provintser ic. Deres Skatter, Skatte-Korn og Fourages leverance er jævnet efter Plovene, (*) og for Resten besværer dem ingen. Den største Klage man hører, er, at den rigeste Bondes Søn ingenlunde er befriet fra Soldaterne, endskjønt mangen een gierne vilde betale henimod tusinde Rigsdaler for ham; og sligt er retsfærdigt.

§. 4.

Hans Majestæt Kongen lader begge Hertugdømmene regiere ved en Statholder, som fra 1768. er Prinds Carl af Hessen.

Den Kongelige Regiering i Hertugdømmet var først i Haderslev, siden i Flensborg, men nu i Slykstad.

Amten ligger under det tydske Canzellie, undtagen nogle Geistlige, som høre under Ribe Bispes Opsyn.

Til Overretten paa Gottorp Slot appelleres her fra alle Riobstæders, Tinges, Bønders, Hospitals, tals,

A 3

(e) See Decon. Magazin Tom. I. p. 27. 28.

(*) Og denne deres Plov-Taxt er saa lemsældig sat, at, naar den regnes ud til Hartforu, har man her kun en Tonde Hartforu. at betale af, hvor de danske Bønder har 2½ Tønder at betale af, paa ligemeget, og ligegød Jord

tals, Kirkers og andre Rettes Dommene. I første Instance horer, foruden mange enkelte Personer, ogsaa herhen Steder, Amter, Herreder, Cancelliegods, frie Huse &c. Dommene affiges i Kongens Navn, og taaler ingen videre Appellering. Retten bestaaer af Statholderen, Canzleren, Vicecanzleren, to Cancellieraader, af hvilke den ene er tillige Registrator, fire Cancellister, og een Cancellieraad.

Landretten holdes ogsaa paa Gottorp og bestaaer af Statholderen, fire adelige og fire lærde Raader, og Landcanzleren. Begyndes aarlig i den fulde Uge efter Paaske. Derhen sanger Appellationes fra de adelige Rette. I første Instance horer herhid de Adelige og de adelige Godses Besiddere. (f)

Amtmænden i Haderslev har i Amter den første Undersøgelse i alle foresaldende Rettes Sager, og affiger Dom allene, hvis ey Saghaveren beraaber sig paa Lov og Ret eller Bærning, inden sex Uger.

I Bærninget i hvert Herred sidder Herredsfogeden, Ridesfogeden, otte Tinghorer eller Stoffemænd, to af otte Sandemænd, og Tingfriveren. I Blodsager siger, til Herredsfogedens Dom, otte Sandemænd tillige deres Kiendelse eller Lov; og her appelleres paa staaende Fod til Oberretten. (g)

Amtes-

(f) See mere i Hansens Staatsbeschreibung des Herzogthums Schleswig.

(g) Denne Egus Proccsmaade har Joh. Fuchs Borgemeester i Kiel forfatiet i et Skrift: *Holskeinsch Ding und Recht*

1687,

Amtsforvalternes (h) Embeder er at indcassere den aarlige Pligt og Landgielde; item: Skovboder, Fræ:Udviisnings Penge, Jndersters Skat, Magajins Korn ic. Ere og Kirkeskrivere ved de aarlige Kirke-regnsfaber.

Landsfogeden udskriver alle Bogne, som bør giøre seie Kirkeseter; han har Opsyn over alle kongelige Pagtstykke, Beye, Broer, kongelige Fæsteskove, og har Med:Opsynet med Skovbetienterne ic.

Ridefogederne indcasserer den maanedlige Contribution, og hvad af Plovtalet af Kongen paabydes, saasom: Fourager, Landtransportpenge og Amts Anlager ic. item: andre extraordinaire Paabude, som reguleres efter de i Amtet 800 Plove. De ere tilstede ved alle Ting, Burderinger, Syner, Skifte- og Delings-Sager; de fore Over-Inspection over Bønder-godset og alle oeconomiske Sager og Undersøgninger ic.

Herredefogederne ere i hvert sit Herred Justitiarii, Oberformyndere, Skifte- og Delingsforvaltere; de udstæder ogsaa alle Fræ:Attester til Fulddegradationens Hemmelse.

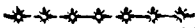
Folders, Controllours og Tingskrivers Embeder er alle bekendt.

A 4

Brand

1687, et rart Skrift, men jeg tør sige, det kom aldrig fra Bogtrykkerpressen. De gamle Fædre holdt deres Tingsæld ved Juletider under aaben Himmel.

- (h) Amtet har to Amtsforvaltere, een over Haderslev, Eyrstrup, og Gramherreder, og een over de fire øvrige.

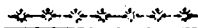
Branddirecteuren staaer for Amtets Brandvæsen. Brand-Anstalten sees af en vidtloftig Forordning 1741. Den 11 Decembr. sc. Begge Hertugdømme horer under eet herudi, ved foresaldende Ildsvaade paalegges nogle Skillinger eller hvormeget behøves, paa hver Plev.

I geistlig Ret staaer Amtet under Oberconsistorium paa Gottorp Slot, som bestaaer af Statholderen, Canzleren, Vicecanzleren og andre Oberrettens Raader, Generalsuperintendenten som Oberconsistorialraad, og een eller to andre Consistorialraader. Herhid horer Egteskabs og Kirkesager fra alle dem, som i første Instance staaer under Oberretten ic. item: Appellationer fra Underconsistorio.

Land-Oberconsistorium paa Gottorp angaaer dem, som i første Instance stævnes for Landretten, item dem, som ikke horer under Underconsistorier, og ey under Oberconsistorialrette.

I Danmark er Synodi provinciales, Landemoder, aartlig i hvert Stift, men i Hertugdømmet Slesvig bliver hvert Steds geistlige Sager afgjort af Provsten og Amtmanden, uden i saare vigtige Sager, da et Synodus af Provsterne i begge Hertugdømme paa Kongelig Ordre convoceres, i hvilket, nest de verdslige Raader, Generalsuperintendenten er Præsæs.

I Haderslev holdes et Underconsistorium, som bestaaer af Pastore primario, som Kirke- og Skoles Inspector, Archidiacono og Diacono, saa og Consistorialskriveren, som forer Protocollen; saadan en Consistoriis

sistoriisfriver udnævner Consistoriis herrerne hvem de behager; Aar 1657. blev Stadssecretairen af Consistorio dertil beskicket, og derved er det siden bleven. Forsken blev og til Assessoris valgt nogle lærde Præster fra Landet. NB. I den ordentlige Consistorialret er Amtmanden Præsæs, og alle tre Præster i Byen Assessoris. Her kendes i Kirke- og Egtteffabsfager, item: angaaende Kirkebetienteres Embed, Exrdom og Levnet. I andre Rettens Sager hører alle Geistlige under den civile Ret. (i)

Småa Kirkesager kommer ved første Undersøgelse for Kirke-Inspectores eller Visitatores, Amtmanden og Provosten; De sette og alle i en Menighed opkommende Uordener, og de mellem Geistlige og Sognefolket forefaldende Urigtigheder, hvis de kan, i det Gode, eller ved en Besked. Dog kan den Fornærmede beraabe sig, om ham lyst, paa ordentlig Rettergang.

§. 5.

Om Kong HARALD har givet den første Lovbog, er nok lige saa uvis, som om St. Ægistus gav os det første Evangelium eller Kunibert eller Willibrod. Med Retsfærdigheden gif det hos Fædrene vel, som Sallustius

U 5 friver

- (i) I Egtteffabs, Kirke, og slige Sager er den Slesvig-Solsteinsche Kirchen-Ordnung udgivet 1542. af Kong CHRISTIAN III., men i ser den canoniske Ret (saavide den ikke støder mod Landets Love) Regel af domme, efter.

friver om de Gætuler og Elbher: Neqve lege neqve moribus aut imperio cujusquam regebantur, det er: Gode Sæder have ligesaa liden Ewang paa dem, som Love og Herredom; og Helmoldus giver os et slet Skudsmaäl: Furari & largiri apud Hollaros ostentatio &c.

Ikke er at tvivle paa, at jo af de første christne Konger ere givne adskillige gode Love, som ere os ubeskiendte. Kong HARALDI Love(k) siges at have floureret til Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede, da de sachsiske Love under de schaumburgiske Grever bleve indførte. 2.) Bruges her den saa kaldede Tjrbische Lovbog, sammenskreven paa Dansk efter Kong WALDEMARI II. Befalning 1240, deelt i tre Bøger. Anledningen til den gav en Deel af Indbyggerne og i sær Lærde, som paa deres udenlandske lærde Reiser bleve vant til fremmede Love og Skikke, hvilke de til ikke liden Forvirrelse ville bringe i Gang her i Landet. Denne Lov er oversat i det Nidersachsiske og denne Egnis Sprog. Den blev af de danske Konger ved Indvielsen bekræftet med en hellig Eed, indtil Riget af et Valrige blev et Arverige.

3.) CHRI-

- (k) Hører nogle af HARALDI gamle Love: Den ældre Broder skal med sin Faders Sværd forsvare sine yngre Søskende og sin Moder; de handle om Formynderskabs Ret, Arvedele, Markverrie, Krigsartikler, Tyverie, Mord, Riiben og Sælgen, Rov, Bytte og Tuffen. Hvo som stjal for 1 Skilling Engelsk (24 Skilling Dansk) skulde Dret affiæres; hvo som stjal mere, skulde hænges. Dodsstraf betales med 24 Skilling Engelsk ic.

3.) CHRISTIAN V. danſke Lovbog. 4.) Die Schlefſwig Holſteinische Landgerichts Ordnung, eſter Høylovlig Kong FRIDERICH II., Hertug Hanses og Hertug Adolphs Befalning ſamlet og trykt i Hamborg 1575, revideret, en Deel forandret, endeel trykt med Tillæg, ſaaſom med Provincialmatriklen 1665, Nertil at giøre Foreſtilling i Hertugdømmet Slesvig, Renters Rentez. 1649, med Summarier i Bredden og et fuldſtændig Register 1690. 5.) Bruges og Kong CHRISTIAN IV. og Hertug Friderichs Schlefſwig Holſteinische Policeyordnung, trykt i Glykſtad 1635. og 1665. 6.) Hertug Joh. Adolphi Ordnung von Kleidungen, Hochzeiten und andern gemeinen politiſchen Sachen, trykt 1601. og 1605; og revideret trykt i Slesvig 1615. (1)

En Deel for alle ikke bekiendte Haderslebſke Anordninger, horer til dette Sted: Aar 1292. ſik Haderslev af Kongen Stadsvet.

Aar 1541. blev paa Ringene oplæst Kong CHRISTIAN III. Brev, om at Præsterne ved Lærdømmens Reformation ſkulde i deres Indkomme intet afgaae; Brevet er arrigt, vi ville anføre det, ſom ved Hvidding Herredſting ſamme Aar blev læst: "Kundgiøre vi", eſterscreffne Mikkel Holm Herrizfoget i Hvidding
 „ Herrit,

(1) Conf. Jo. Mölleri Iſag. ad hiſt. cherſ. Cimbr. p. 257. ſq. N. P. Sibbemi Biblioth. Hiſt. Dan. Norveg. M. Heimerichs Nordreſ. Chron. Joh. Laſe Verſuch wie Studioſi die Verordnungen ſich bekantt machen können, Flensb. 1759. i 8vo.

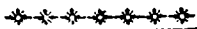

„ Herrit, Jon Oluffson y Obelsing, Jens Christenson,
 „ Laur. Underffon y Gonsagger, Suen Trugelsøn y
 „ Hansfrevad og Soren Lasen i Enderup Sandemend,
 „ inden forn. Herred Ewindelich met Gudh, Nar effther
 „ Guds Biurdh 1541. Manddag nest effther Sancto-
 „ rum Philippi & Jacobi Apostolorum Dag. (som Drik-
 „ ting holdes uthi Hvidding Herrit) waar sticket for os
 „ oc for menige Herrits Men — Hr. Tyge Grumfen
 „ Sogneprest til Skerbæk oc Herritsprovst — som lov-
 „ lig eskit, bedis oc fik it uwilldig Stockneffn aff xii tro-
 „ faste Dannemen som — pa theres gode tro, siel. oc
 „ rete sande for os vunde, ath the — saage oc horthe,
 „ at forn. Hert Tyge Grumfen war schicket inden alle
 „ 4 Tingstocke for en besiddendes Domb for Fogden oc
 „ menige Herrits Men — oc lod da lese samme Tid et
 „ wor Kongl. Mairts. Herres Konning Christians obne
 „ Bress skrevet pa Pergament oc wel beseglet, meth
 „ hans nadighste R. M. Secrer, indholdendis oc liu-
 „ dendes iblant andet: att hans R. M. med sin effte-
 „ lige Raads Samtykke til Rensborg haver undet oc
 „ tilladet, att alle Socneprester oc Degne i Torning
 „ Lehn, skulde hereffther haffue, nythe oc beholde ald
 „ thet aartlig Rente, Brugning, oc Indkomst, som
 „ af gammel Tid plehet ud att gives oc lagt til Præ-
 „ stens Underholdning oc Føde, som er: Korntiende,
 „ Smorbord, Oste, Gris, Kirkegang, Jordeferd,
 „ Offer, Æg, Brudevielse, Plogbiurd oc andet —
 „ under hans R. M. Hevn ochøjiste Straff, — Item,
 „ oc

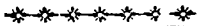
„ oc alle Sogneprester oc Degne i forn. Törning Lehn oc.
 „ de andre to Lehne (det er Haderslev og Brundlund eller
 „ Apenrade Lehne) skal herefter nythe oc beholde alle the
 „ Privilegier oc Frieheder, som Hans Naade dennomt
 „ nu undt de givitt hassuer, oc the aff gammel Tied nyt
 „ hassuer, oc ikke att forurettis aff Lehnsmænd eller Soegs-
 „ der herudover y nogen Naade. Tzheim skal ei heller nogen
 „ Præst i forn. Lehn stevnes eller deles til Herritssting, som
 „ vil være for sin Herritsprovst oc rette for sig, om han
 „ kand forlige dem, men huor han thet ikke kand, skal
 „ Sagen opsætthes for woris Lehnsmænd oc Superin-
 „ tendent — lathe vi forn. Dannemen woris Indsegle
 „ trække neden paa dette wort obne Bress, dat. ao. die
 „ & loco ut supra. “ (m)

Aar 1575. den 27 Dec. Hertug Hanses Forord-
 ning angaaende rigtig Tiende: “ Wir Johannes der El-
 „ tere, von Gottes Gnaden, Erbe zu Norwegen,
 „ Herzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn und der
 „ Ditmarschen, Graf zu Oldenburg und Delmenhorst,
 „ entbieten unsern lieben getreuen Unterthanen und
 „ Carspelleuten aller Kirchen in unsrer Probsten Ha-
 „ dersleben hiemit gnädiglich zu wissen, nachdem wir
 „ vernommen, daß zwischen den Pastoren, Kirchge-
 „ schwornen zc. des Kornß und Quickzehenden halber,
 „ diereil vermöge dieser unser Probsteyen Ordinancien
 „ die 15den Garbe, und von Quick das 15de, oder
 „ 15den Pfening werden solle — Irrung und Ungleich-
 „ heit

(m) Ex Manusc. Rhyde Worsild.

„ heit fürgefallen. Derentwegen den 15 versch. Aprilis
 „ durch unsere Rätthe, unsre gnädige Meinung — daß
 „ den Kirchen und Dienern des g. Wortts zu ihrem
 „ Unterhalt nichts entzogen werde. — Befchlen dem-
 „ nach — daß ihr — hinfür den Pastoren auch den
 „ Kirchen den Kornzehenden ohne Verkürzung und Be-
 „ trug an guten — Garben geben solle — Und da auch
 „ die Pastoren oder Kirchgeschworne mit jemand hier-
 „ über Pact oder Beding gemacht hatten, sol solches
 „ ihren Nachfolgern und der Kirchen an ihren Zehende-
 „ gerechtigkeiten unverfenglich, auch den Pastoren sol-
 „ ches einzugehen und zu bewilligen, gänzlich bey Ver-
 „ meidung unsrer Strafe und Ungnaden verbothen seyn.
 „ Gleichfals auch das Borthan in Quickzehenden von
 „ einem jeden, vor ein Tolen ein Schill. Lübsch, für ein
 „ Kalb 6 Pfenning, und vor Fereken und Lämmern
 „ das 15de, nicht das geringste, auch nicht das beste,
 „ besondern wann von den Carspelleuten die erste drey
 „ oder vier Stücke von abgezogen, den Pastoren und
 „ Kirchgeschwornen das nächste gefolget, und wo wenig
 „ vorhanden, dieselbigen mit andern des vorigen Jah-
 „ res verzeiheden Zahl erfüllen, und davon das mittelste
 „ gegeben werden — Es sollen die Pastoren und Kirch-
 „ geschwornen selbst umbziehen und Zehenden heben —
 „ welches ihr ihnen — wie es bishero in diese Probstrey
 „ hergebrauchet und damit gehalten worden — gut-
 „ willich und unwegertlich verreichen, geben und folgen
 „ lassen — wie Christen wohl anstehet — Gegeben
 „ auff

„ auff unserm Schlosse Hansburg Ao. 1575. die Joh.
„ Evangelistæ. “

JOHANNES subscriptio.

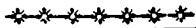
Aar 1578. den 4 Aug. Hertug Hanses Mandat —
om retfærdig at tiende.

Aar 1581. blev af Ludvig Weimer, Fyrstelig
Naades Mand, taget Tingsvidne paa, “ at det offent-
„ lig var bekiendgiort, at Kirkepenge i Gaarde 2c.
„ skulle have Prioritet, og at ingen maatte kiobe eller
„ sælge slige Gaarde med Kirkenes Skade. Kirke-
„ jordsfæstere betale til Kirkeegnskabet, under Fæstets
„ Forliis. Rentesthyldende til Kirken forfølges med
„ Netten, og betale til Fyrstelig Naade 18 Skilling
„ Lübsch, og til Kirken ligesaa meget, hvis de ey lagde
„ Rentene paa Skammelen, førend Provosten ved
„ Egnskabet gif af Kirken. “ (n)

Aar 1649. den 31 Jul. af Amtmand Kay v. Ah-
lsfeld, og ligesaa af Hr. C. G. Reventlau, Aar 1697.
den 17 Jul. anordnet: “ Demnach das Gesez die Gar-
„ benzehlung und Fuhren mit klaren Worten injungirt,
„ so stehet es denen Predigern frey, selbige an den De-
„ cimanten zu prätrendiren; wo sich jemand dawieder
„ sezen wolte, so ist Ordre ergangen an die Keit und
„ Hards Boigte, die Priester-schafft mit Lou und Recht
„ zu assistiren; auch daß sie ihr Gebühr von Erbsen und
„ Wichenfaat, wie auch von Buchweizen bekommen.
„ Freudenlundt den 17 Jul. 1697. “

Aar

(n) Knoblauchs Sammlung von Documentis.

Aar 1719. den 21 Aug. fik Haderslev en kongelig
 Rangforordning: " Wir bey unlangst beschehener Pub-
 " licierung der von Unserm Geh. Rath, Statthaltern
 " in den Fürstenthümern — Cammerherrn und sieben
 " getreuen Herrn Carl Grafen von Ahlefeldt, zu Lan-
 " gelandt und Ripingen, Ritter, entworfenen, auch
 " von Uns allergn. approbirten — Rang-Ordnung für
 " die Einwohnern, Bürgern und deren Ehefrauen, in
 " Unserer Stadt Flensburg für gut befunden, demsel-
 " ben anzubefehlen, auch eine dergleichen Ordnung des
 " Rangs und Vorfizes halber, unter den Einwohnern
 " — Unserer Stadt Hadersleben zu entwerffen, und zu
 " Unserer Approbation einzusenden; und dem erm.
 " Unser Geh. Rath — solche Rang-Ordnung — ein-
 " gerichtet, welche von Wort zu Wort lautet wie
 " folget:

I.

" Die Königl. Bediente, Doctores, Hoff- und
 " Land-Gerichts Advocati, Probst, Prediger, Rector
 " Scholæ, Bürgermeister und Rathsverwandte, Stadt-
 " voigt, Stadt-Secretarius, Collegæ an der latein.
 " Schule, Vorsteher des Hospitals und der St. Ma-
 " rien Kirchen, genieffen und behalten ihren Rang —
 " der ihnen vermöge ihres habenden Characters, oder
 " sonst ex concessione regia — zukommt. Und eine jede
 " ihrer Frauen richtet sich — nach der Dignitet ihres
 " Mannes. —

2. In

2.

„ In die erste Classe der Bürgerschaft werden ge-
„ rechnet deputirte Bürger — demnechst diejenige, so
„ 2 Rthlr. und darüber in der einfachen Contribution
„ monatlich beytragen; diese haben für den Bürgern,
„ so zu der andern Classe gerechnet werden, den Vorsiz,
„ ob sie gleich jünger seyn — und wann er gleich durch
„ beweisliche Unglücksfälle seines Vermögens verlustig
„ geworden — so behält er dennoch den Rang, so ihm
„ vorhin gebühret. Und ist annoch hiebey zu observi-
„ ren, daß obgleich ein Bürger von solcher Qualitet
„ ein Handwerk hatte und exercirte, derselbe nicht desto-
„ weniger zu dieser Classe mitzuziehen sey, gleich zu
„ allen vorkommenden bürgerlichen Aemtern, auch mitge-
„ zogen wird. Die Frauen der Bürger dieser Classe
„ rangiren unter sich nach dem Alter ihres Ehestand-
„ des — Zu dieser Classe gehören auch die Organisten,
„ der Stadtmusicus oder Instrumentisten, imgleichen
„ die Schreib- und Rechenmeister an der deutschen
„ Schule und ihre Frauen, haben mit obigen Bürgern
„ und deren Frauen respective nach ihrem Alter — sich
„ zu reguliren.

3.

„ In die zwoyte Classe der Bürgerschaft gehören
„ gemeinlich diejenige, und sollen darunter gerechnet
„ werden, so da von 4 Mark Lübsch bis zu 1 Rthlr.
„ in einfacher Schätzung monatlich contribuiren; im-
„ gleichen Schiffern, so selbstn Antheil in Schiffen
„ haben

B

„ haben, welche sie führen, die Künstler, Mahler,
 „ Bildschneider, Goldschmiede, Chirurgen, soferne dies
 „ selbe ratione der Schätzung nicht unter die erste Classe
 „ stehen, haben den Vortritt vor denen die zur drit-
 „ ten Classe gehören, obgleich diese älter an Jahren
 „ und in der Bürgerschaft seyn. Die Frauen der
 „ Bürger rangiren unter sich nach dem Alter ihrer
 „ Verheyrahlung; wann sie aber mit andern Frauen
 „ concurriren, deren Männer nicht aus dieser Classe
 „ seyn, richten sie sich nach ihren Männern —

4.

„ In der dritten Classe der Bürgerschaft werden
 „ gezählet Handwerker, die in Zunft und Gilden ste-
 „ hen, Hölckers, in Summa alle diejenige, so da von
 „ 24 Schilling Lübsch bis zu 4 Mark Lübsch in einfa-
 „ cher monatlicher Schätzung contribuiren —

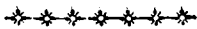
5.

„ Die vierte Classe formiren die Tagelöhner und
 „ alle diejenige, welche unter 24 Schilling Lübsch ein-
 „ fach monatlich contribuiren. Die Frauen cediren
 „ allen vorigen.

6.

„ Die Kaufgefallen — rangiren mit den Bürgern
 „ der zweyten Classe schlechterdings nach ihrem Alter,
 „ gehen aber denen vor, so zur dritten Classe gehörigen
 „ Kaufleuten und andern, wenn sie zum Tisch des
 „ Herrn gewesen —

„ 7. Alle

7.

„Alle und jede Bürgern — genießet den Rang
„ a Dato seines abgelegten Bürger-Eides —

8.

„Nachdem auch in der Stadt Hadersteden der
„ Schloßgrund einen großen Numerum der Bürger-
„ schafft — ausmacht, als sollen dieselben zu Verhütung
„ aller Collisionen — an gegenwärtiger Rang-Ordnung
„ gebunden seyn — Grafenstein den 4 Aug. 1719.

„ Charles C. D. Ahlefeldt.

„Das wir obserirte Rang-Ordnung beständigen Krafft
„ dieses allergnädigst — und die Contravenientes mit
„ willkührlicher Geldbrüche angesehen und beleger —
„ werden sollen. — Gegeben auf unserm Schlosse Tris-
„ derichsburg den 21 Aug. 1719.“

FRIDERICH R.

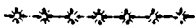
von Hagen.

Aar 1718. den 20 Decembr. Kongelig Forordning,
at naar Brud og Brudgom fiorer til Kirke, maa in-
gen Skud loses, dem til Vre, under 20 Rdr. Straf
til Kongen, eller og sidde tre Uger i Fængsel paa Band
og Brod, hvorpaa Sognesogden skal have Opsigt.

Aar 1723. den 16 Jan. Kongelig Forordning, at,
naar nogle, for at undgaae Bøderbetaling, giver sig i
Krigsstand, hvor ingen militair Consistorium er, skulle
dog de samme henvises til det Consistorium, hvorunder
deres Opholdssted horer.

B 2

Aar

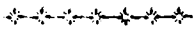
Aar 1726. af kongelig Instruy til Generalsuperintendent Clausen: Ingen maa citere en Præst for Retten, uden i Gieldes Sager, førend det er meldt for Amtmanden, eller Generalsuperintendenten, eller Provsten. Ingen maa arbejde om Helligdage under 1 Rdlr. Straf første gang, og anden gang dobbelt; ikke heller paa saadanne Dage at sidde, spille og dobbel i Bertshuse, og ingen Drikkevare udfienkes førend Klokkeren om Eftermiddagen; for Ulydighed herimod skal Gæsten og Berten betale hver for sig 4 til 16 Skilling Lybsk, ja til 1 Rdlr.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at intet maa oplæses af Prædikestolene, uden hvad som kommer fra Kongen selv eller hans Regiering.

Endnu samme Aar: Kongelig Befaling, at hvilken Præst, der uden største Fornødenhed, efterlader om Helligdagene af Prædikestolen, at bede for Kongen og det kongelige Huus, betaler til Straf første gang 10 Rdlr., anden gang suspenderes ab officio paa et Aar, og tredie gang gandske removedes.

Aar 1731. den 22 May: Rescript, som tillader en Præst, der tvivler om en Bondes Tiende-Oprigtighed, at forbyde Bonden at føre sit Korn hjem, indtil det er tællt.

Aar 1735. den 22 April: Kongelig Anordning, hvorefter Ribehuus Ladegaards Tienerne faaer deres eget Virk, og intet at have med Haderstev at skaffe.
Ligesom

Ligesom det forhen havde været, indtil den Koldingſke Aſſeſed af 24 Jan. 1576.

Samme Aar den 15 Julii ſamme igientaget, og tilſendt Beheimeraad Ch. C. v. Gabel til Gieſſegaard, Spanager og Orreſtrup, Stift-Amtmand ic., at nemlig Ladegaards Bønderne med de to Byer Lange og Eved bliver et Virk, og deres Ting at holdes hver Onsdag i Ribe.

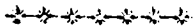
Ligeledes i ſamme Aar den 12 Auguſti: Kongelig Anordning, paa Herredsfogeden i Hvidding-Herred Nic. Hint. Benzen hans Foreſpøſel, hvorledes forholdes ſkuldes, naar en Faderslever og en Riber Bønde boede i een Bye, med videre.

Aar 1736. Den 16 Jan. blev Protocollations Gebyr ſaaledes her aſſernaadigſt reguleret: For at lade protocollere en Obligation paa 50 Mark Lybſk og derunder, gives 4 Skilling Lybſk.

For en Obligation fra 50. og derunder, til 100 Mk. L. gives 6 Skill. L.

- fra 100 til 500 Mk. L. gives 12 Skill. Lybſk.
- fra 500 til 1000 Mk. L. gives 24 Sk. L.
- fra 1000 til 1500 Mk. L. gives 2 Mk. L.
- fra 1500 til 2000 Mk. L. gives 1 Rdlr.
- fra 2000 til 3000 Mk. L. gives 4 Mk. L.
- fra 3000 til 4000 Mk. L. gives 5 Mk. Lybſk, og over 4000 Mk. Lybſk ſtedſe 2 Rdlr.

For at indføre Inſtrumentet ſelv i Vibogen 6 Skilling Lybſk for et Ark, og ſaa fremdeles. For at ſlutte

Protocollen ic. saa og for at udslætte en protocolleret Post, gives halvt af Protocollations Gebyr. Item: for at efterslaae Protocollen, 4 Skill. L. Efter høn Amtmandens Befaling 1715. den 26 Decembr. faaer Herredsfogeden, ved Delingen hos en Selveyere 2 Rdr. og Tingskriveren 1 Rdr. Naar Tingskriveren giver et Inventarium ud af Protocollen, forseglet, i Form af et Tingsvidne, faaer han for Arket 6 Skill. Lybsk — Naar samme Inventarium bliver til Tinge afvunden af Burderings Mændene, faaer Herredsfogeden for Forsegling ic. 12 Skill. L. og Tingskriveren 8 Skill. Lybsk, og ey mere, om end flere Navne i Protocollen indføres.

For at bestille en Formynder, faaer Herredsfogeden 8 Skill. L., Tingskriveren halv saa meget. For en Formynderregnskabs Afreggelse, naar enhver Myndings Quantum tutelæ er 100 Rdr., faaer Herredsfogeden 1 Rdr., Tingskriveren en fjerde Deel, men er samme Quantum under 100 Rdr., fordres Halvdelen. For et Afkald faaer Herredsfogeden 1 Rdr., og Tingskriveren en siette Deel derimod. Til en Citations, en Concurfus creditorum Anstillelse, eller for at convocere Creditores, gives 12 Skill. Lybsk. For enhver Creditors Angivelse ad protocollum faaer Tingskriveren 2 Skilling Lybsk. For en Prioritets Dom faaer Herredsfogden af den gandske Massa bonorum 1 pro Cent, Tingskriveren 24 Skill. Lybsk. For Auctioneren faaer Herredsfogeden som Auctions Directeur af Huse og Gaarde 2 pro Cent, for alle Mobilia 4 pro Cent.

For

For en Citation, naar Creditores citeres ad publicandam sententiam prioritatis, eller og in termino distributionis, 6 Skill. Lybsk. For en Arvsforliig eller Transact i steden for Skift og Deling faaer Herredsfogden hos en Selveyer 2 Rdr., Tingskriveren halvt; for en Fæstemand Halvdelen. For et Tingsvidne, som gives efter Skift og Deling eller efter en Arv Forliig, faaer Herredsfogden 1 Mark Lybsk, Tingskriveren for Erpædering a Ark 6 Skilling Lybsk, og saaledes for alle andre Tingsvidner. For et Andrag eller en Citations Indførelse i Protocollen, 2 Skilling Lybsk, i hvor mange Navne end indføres. Naar en Creditor til sin egen Modtorst forlanger at tage noget ad Protoc. faaer Tingskriveren 2 Skilling Lybsk. For en Arrestes Anleggelse af ikke stor Betydighed, faaer Herredsfogden 24 Skilling Lybsk, ellers dobbelt. For en ordinaire Citation til Ting ad instantiam partis, 4 Skill. Lybsk. For al Guldmagt, som gives for Ketten og kun tages ad protocollum, Tingskriveren 4 Skilling Lybsk. For en Citation, da adskillige Consortes citeres ic. 8 Skill. L. For en gemeen Andrag ad protoc. og Citations Indskrivelse i Protocollen, 2 Skilling Lybsk, naar det ikke gaaer over et halv Ark. For et Documentes Forlæsning og med Producti Paategnelse faaes 2 Skill. Lybsk. For ethvert Vidnes Be-eedelse faaer Herredsfogden 12 Skilling Lybsk, Tingskriveren for Udfigen ad protoc. tager a Vidne 6 Skilling Lybsk, naar det ikke er af Vidtlostighed. For Vidnets Forhørs Afskrift ad protoc.

faaer Tingskriveren for hver Ark 6 Skill. Lybsk. For en
 Transact mellem stridende Partier, faaer Herredsfog-
 den 1 Rdlr., Tingskriveren 24 Skill. Lybsk og fri Bes-
 fordring. For et Skidde faaer Herredsfogden 24 Skil-
 ling Lybsk, og Tingskriveren halvt. For et Kjøbebrev
 faaer Herredsfogden 1 Rdlr., og Tingskriveren 1 Mark
 Lybsk, men paa Tostgods, Landboel og Huse en halv
 Deel. For et Herreds Bidne under Herreds Segl,
 faaer Herredsfogden 1 Rdlr., og Tingskriveren 2 Mk. L.
 For en Besigtelse paa et Markskiel 10. faaer Herreds-
 fogden 1 Rdlr., og Tingskriveren 24 Skilling Lybsk,
 er det smaa Ting, da Halvdelen. For at tage Besig-
 telses Mænds Udsigtelse ad protoc. faaer Tingskriveren
 8 Skill. L. For en Dom faaer Herredsfogden 1 Rdlr.
 og Tingskriveren 12 Skill. L. Aparte at skrive ud ad
 protoc. 6 Skill. L. Nota: Paa hver Side af et heelt
 Ark maae i det ringeste staae 24 Linier. For en Fæstes
 Indskrivelse af hele eller halve Gaarde, 8 Skill. Lybsk.
 For fjerdepart Gaarde, Tostgods og Landboel, 4 Skil-
 ling Lybsk, men Herredsfogden for hiint 16 Skill. L.
 for dette 6 Skill. L. For en Obligations Skrivelse
 paa 100 Mark Lybsk og derunder, 8 Skill. Lybsk;
 fra 100 til 1000 Mark Lybsk, 16 Skill. Lybsk, og der-
 over 32 Skilling Lybsk, hvorved den saa kaldet Burg-
 schafft altid betales 8 Skill. L. Hvad Indregneise i
 Skyld og Panteprotocollen angaaer, tages Sportulæ
 efter Forordningen. Hvor Ridesfogeden efter gammel
 Skik skal nyde noget, saa nyder han lige med Herreds-
 fogeden.

fogeden. Af Forordningerne af 1703. antegnes kun dette: Paa 4 Skill. L. Papiir skrives hvad der importerer under 30 Rdlr. ; paa 8 Skill. L. Papiir fra 30 til 50 Rdlr. ; paa 16 Skill. L. Papiir fra 50 til 100 Rdlr. ; paa 32 Skill. Enbst Papiir fra 100 til 300 Rdlr. 2c. Dette er at forstaae om Documenter, som angaaer bare Penge, som Obligationer, Contracter 2c. Cautionss og Dvitterings Sedler skrives paa 1 Skill. L. Papiir fra 1 til 10 Rdlr. ; paa 2 Skill. L. Papiir fra 10 til 20 Rdlr. ; paa 3 Skill. L. Papiir fra 20 til 30 Rdlr. ; paa 4 Skill. L. Papiir, det er et halvt Ark, fra 30 til 50 Rdlr. ; paa 5 Skill. L. Papiir fra 50 til 100 Rdlr. ; paa 6 Skill. L. Papiir fra 100 til 200 Rdlr. 2c. Paa 4 Skill. L. Papiir skrives alle Citationes fra Underretten, item Suppliquer, Rettens Vidnesbyrde og hvad ellers indgives til Underretten. Paa 12 Skill. L. Papiir skrives alle Underrets Domme, Decreta fra Oberretten, alle Memorialer og Suppliquer 2c. som indgives i Oberretten og Cancelliet. Paa 1 Rdlrs. Papiir skrives alle Lærebreve, Fæstebreve og Testimonia, som gives Candidatis Ministerii. Paa 4 Rdlrs. Papiir skrives Cautionss Breve; som gives i Henseende til Bestillinger. Paa 16 Rdlrs. Papiir skrives Provsters og Pastorum primar. Kaldsbreve, men Landsbyspresters paa 10 Rdlrs.

Samme Aar den 17 Dec. Kongel. Forordning, at de med hinanden Utugt bedrivende, skulle straffes med fire Ugers Fængsel paa Vand og Brød, hvis de ikke formaarer at betale Bøder.

Aar 1737. Den 24 April: Kongelig Forbud, at
 hvo som drifter sig til i Kongens Skove at afhugge en
 stor frisk Ege, betaler til Straf 20 Rdlr., for en mid-
 delmaadig eller yngre Ege 10 Rdlr. 2c.; for en frisk
 Bog 12 Rdlr.; for en Ase, Ell, Birke over et Qvarteer
 tyk, 6 Rdlr., for hver mindre Dito halv saa meget;
 for hvert Læs afhugget Grene eller Stavre 2c. betales
 3 Rdlr. eller og straffes med Halsjern, eller en Maaned
 i Skubkaren for hver 10 Rdlr. Ingen under 1 Rdlrs.
 Straf at antænde Ild i Skove, Heder eller Moser. Hvo
 som i Kongens Bildbane borttager eller vidende kober
 unge Hare 2c. item: unge Bierg- og Agerhøns, betaler
 i Straf 10 Rdlr. For at skyde, jage eller fange en
 Hiort 100 Rdlr., en Hind 80 Rdlr., et Daandyr
 60 Rdlr., et Bildsviin, en Hare 2c. 20 Rdlr., en
 Gaas, And 2c. 10 Rdlr. — Belønning for den der
 ødelegger en Ulv 6 Rdlr.; for en ung Ulv 2 Rdlr.,
 for en Orn 12 Skilling Lybsk, for en Falk 8 Skill. 2.
 for en Høg 6 Skill. 2. og udbetales paa Amtstuen.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at i Skovegn
 skal hver Mandsperson, for sin Copulation, plante og
 bringe i tredie Blad 10 unge Eger eller 15 Boger-
 træer; eller for hver Manglende betale 1 Rixdaler for
 Eger, men for Bogetræer 2 Mark Lybsk. Præsten,
 som ikke iagttager det, skal bøde 4 Rdlr.

Aar 1738. den 3 Febr. Kongelig Forordning, at
 for en aldeles fattig Stuprara skal Stuprator betale Bøder,
 foruden for sig selv; kan han ikke, straffes han med ti
 Dages

Dages Fængsel paa Vand og Brød, og lades imidlertid ikke komme til Herrens Bord. NB: Stuprata: Høder her er 10 Rdlr., og en Stupratoris 50 Rdlr., og ved anden gangs Forfølselse dobbelt.

Samme Aar den 25 Febr. Kongelig Befaling, at Præsterne i Haderslev og Tørring Lehn skulle rette sig efter den gamle Skik, at Erolovelsen skee, hvor Bruden er; men Brylluppet, hvor deres Domicilium skal være. Derimod, hvis Striden er mellem Amtets og de jydste Præster, skal, efter kongelig Befaling af Aar 1752. Copulationen skee efter den danske Lov: hvor Bruden var.

Endnu samme Aar: Kongelig Befaling, at for en Kvinde, som foder for Copulationen, eller for atten Aars Fortlob efter Copulationen, skal skee Udfigt af Prædikestolen, saavel som for hendes Egtefælle, dog uden at nævne deres Navne; begge tilsammen give desuden Bøder 6 Rdlr.

Aar 1739. den 25 September: Kongelig Forordning, at ingen Enke maa gifte sig, uden kongelig Bevilling, for et Aars Fortlob efter Mandens Død; dog tør en Enkemand just ikke bie Aaret om formedelst sit Husets Besørgelse.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at naar een, som har kundet fortjene sig selv noget, og har nydt af en Fattig-Casse, eller er død i et Hospital, — paa den skal Cassen ved Dødsfald ingen Prætension have.

Endnu

Endnu samme Aar den 7 December: Kongelig Forordning, at de, som afholde sig fra Herrens Bord, tre, fire og flere Aar, ikke maae til Faddere admitteres — dog-i at tiltale dem, skal Præsten i Særdeleshed see paa deres Samvittighed.

Aar 1740. Kongelig Forbud, at ingen maa herbergere Soldater eller Løsgængere uden Passes Fremviselse, en heller lade dem passere under 30 Rdlr. Straff. Derimod faaes for Anholdelses Umage 6 Rdlr.

Samme Aar den 24 Sept. Kongelig Befaling, at de Karle og Diger, som ikke ville tiene, men sætter sig paa deres egen Haand, skal, hvis det er Mandsperson under 40 Aar, betale 3 Rdlr., og en Kvinde under 30 Aar, 2 Rdlr., til Magistraten; men paa Landet til hver Steds Betient eller Dyr:ighed.

Aar 1741. Kongelig Forordning, at det er en Præst tilladt at holde Forsamlinger i sit Huus, hvilken Forsamling i Præstens Sted en Carechet eller from og Christelig Student ogsaa kan holde. Qvindespersoner maae ikke holde sige Forsamlinger, uden under en Præstes ic. Direction.

Samme Aar den 18 Aug. Kongelig Forordning, at ved Concurus faaer Creditorer kun de to sidste Aars Rente ic.

Endnu samme Aar den 10 Novembr. Kongelig Forordning, at fattig Liig uden Gebhr maa begraves paa hvilken Tid om Dagen det falder beqvemmest — To Aar forhen tilladt, at et Liig maa staae inde om

Som:

Sommeren 6 Dage, og om Vinteren 8 Dage, og ikke ringes med Klokke uden paa Begravelsesdagen. Liigstuen maa ikke betreffes med Hvidt, og kun to eller tre Nærpaarørende bydes til Liigbegiængelse — her maa ikkun gives Confect og fransk Viin — til 1 a 2 Rdlr., under 10 Rdlr. Straf. Tilførn; nemlig 1725. var forbudt, at intet Liig, under 50 Rdlr. Straf, maatte i Stilhed eller om Aftenen begravet, uden Kongens eller hans Embedsmænds Tilladelse, da Skoler og Kirker nyde deres Gebyr; til Amtsbetientere, Borgemester ic. betales da af en Borger 4 til 8 Rdlr.

Ligeledes i samme Aar den 11 Decembr. Den forhen ommeldte vidtloftige Brandforordning om Brandvæsenet i Amtet. Intet Gevær maa affydes i en Bye, alle Skorstene skal være en Allen over Huset, og feyes to gange aarlig.

Og den 18 Decembr. i samme Aar: Kongelig Rescript til Haderslev Kirkevisitatores (occasione Hr. Bruuns Stifborn i Mølstrup) at Præsteborn ikke skal participere i Naadsens Aaret, som private tilhører Enken; ja, isald ingen Enke er, ogsaa ikke uden speciel kongelig Benaadelse.

Aar 1742. Kongelig Forordning: Faderen er sine Børns rette Formyndet efter Moderens Død ic. Gifter han sig igien, skal han ved Dorigheden declarere Børnens Quantum ic. Doer Faderen først, skal Stedets Præst under 4 Rixdaler Straf tilkiendegive Dorigheden det. En Moder kan sidde i uskift Boe, indtil

indtil Børnene træde udaf Samfundet ic. Ingen Præst maa copulere hende igien, førend hun har giort Rig- tighed med Børnene, under sit Embedes Fortabelse ic. Formyndere skal aflegge aarlig Regnskab under 10 Rdlr. Straf ic. Dyrigheden faaer for sin Umage ved den aarlige Formynderskabs Regnings Afleggelse, en siettes- deel pr. Cento. Formynderen en Trediedeel af Indkom- sterne. Formynderskabet varer til den Umyndiges attende Aar. Hvor alle Arvinger etc myndige, har Dyrighes den med ingen Deling at giøre, og nyder ey nogen De- lings Gebyr.

Samme Aar den 17 April og 20 September: Kongelig Befaling, at ingen Børn, uden in casu necess., maatte hiemmedobes under 8 Rdlr. Straf til Kongen. Men otte Aar efter blev det af Kongen for- andret, at deres Børn, som ikke boer i Kirkebyen, skal Præsten paa Forlangende døbe Hiemme.

Aar 1744. Kongelig Forbud, at ingen Commu- nions Act maa i noget Huus holdes uden med Enge ic. I Kirken skal den brugelige Rangeren ved at træde op til Alteret, aldeles affkaffes.

Samme Aar: Kongelig Befaling, at ingen, som opholder sig eller er opfødt hos de saa kaldede Mæstriske Brødre, skal til Væreambede besordres. Aaret derpaa er forordnet, at, hvo som renser til disse Brødres Menigheder, skal miste Arveret. Stedets Præst, skal, under Straf at affettes fra sit Embede, gibe Ober- retten

retten Esterretning derom. Disse to Forordninger ere 1771. ophævede.

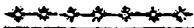
Aar 1747. den 5 Junii: Kongelig Forordning, at hvo som lader sig bevangre af Underofficerer og Soldater, har af sig Stupratoribus intet at fordre, men skal selv bære Stammen, ikke uden at Stuprator er bemidlet og Krigsretten paalegger ham at betale noget.

Aar 1753. Kongelig Tilladelse, at privat Absolution kan skee, om forlanges, to til tre Uger for Communionen.

Samme Aar: Kongelig Forordning fra Gortory, at en Lutherisk og en Catholisk kan, med kongelig Dispensation copuleres af en Lutherisk Præst. Egeledes skal og alle deres Børn døbes af en Lutherisk Præst.

Aar 1758. den 7 Martii: Kongelig Forordning, at naar Brudgommen er i eet Sogn og Bruden i et andet, skal Præsterne paa begge Steder lyse for dem af Prædikestolen. Hvilken Præst, der copulerer dem, forend dette er skeet, med mindre de har Concession til Huuscopulation fra det tydske Canzellie, skal suspenderes.

Aar 1759. den 25 Sept. Kongelig Forordning, at et Testament og sidste Billie skal underskrives af to uberygtede Mænd ic., eller og den, som gjør Testamentet, selv kan underskrive, (dog hvis det er et Fruentimmer, da hendes Curator tillige) og for det andet en Dyrigheds Person ic. eller en Præst; men hvis een opskriver sit Testament, underskriver det selv og sender det
strax

strax til Confirmation til det tydske Cancellie, behøves ikke videre Vidner eller andres Underskrift 2c.

Samme Aar den 5 Novembr. Kongelig Rescript, at Forvandlskab mellem en Brudgom og Brud in secundo genere affinitatis, ikke udfordrer kongelig Dispensation: uden saa er, at respectus parentelæ kom der imellem.

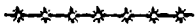
Aar 1762. den 28 May, en udsortlig kongelig Forordning om Postvæsenet i Hertugdømmene.

§. 6.

Aldrig bevises, at dette Amt, med hele Hertugdømmet nogensinde var et Lehn af det hellige Rommeriske Rige. Da Keiser HENRIC AUCEPS Aar 920. overvandt Kong GORM og satte en Marggrave i Slesvig til Grændsens Beskyttelse, saa viiste han i det ringeste dermed, at han aldrig tiltænkte sig nogen Andeel paa det, som var Nerden for. Boxhornius (o) raisonnerer ikke rigtig, at HARALD maatte tage Riget til Lehn af Keiser OTTO 936, thi saa havde Rigskanmeret udi Speir ikke skuldet forgiæves fordret aartlig taxam af Hertugdømmet Slesvig, som nogle gange er skeet. Meget mere finde vi, at i foresaldende Dispute, domte Keiser SIGISMUNDUS Aar 1424. imod de holsteenske Prætensioner, at Slesvig skulde evig være et Lehn af Danmark. Det er vel tidt skillet fra Dannemark; thi: Aar 1085. blev Sønder-Jylland af Kong KNUD

Den

(o) Hist. univ. pag. 564.

den Zellige, forlehnet til hans Broder OLUF HUNGER, som 1088. blev Konge. (p)

Fra 1118. til 1130. blev Kong NIELS SVENDSENS Broder, KNUD den Zellige, her beskiftet som Hertug. Han blev ombragt af en dansk Prinds.

Fra 1148. til 1157. hans Søn WALDEMAR I. som siden blev Konge.

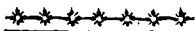
Fra 1188. til 1203. WALDEMAR II. Kong KNUDS Broder. Blev siden Konge.

Fra 1216. til 1232. ERICH PLOGPENNING. Blev ogsaa Konge i Danmark.

Fra

(p) Aar 201. Kong SIVALDUS, hvilken Hübner anfører som den 39te danske Konge, døde, og efterlod en Datter Guritha, som blev gift med HALDANO III. Han slog Hather dette Steds Beskæftede, og de øvrige fire udvalgte danske Fyrster Aar 241. See Saxo Lib. 7. Andre sette: Hather blev Aar 300. i denne Egn slagen. Lyschander derimod og Svaningius jun. melder saaledes: Hotherus occisus est a Rege Sveonum Boo Hatherslebiz A. M. 3430; atter en anden: Nach R. HIARDVARI Tod ist Kdn. HADDINGS Tochter und R. HETTBRODTS in Schweden Sohn HOTHER A. M. 3422. Kdnig in Dänemark geworden, der auch nach seines Bruders Atisle Tod, Schweden einnahm, und auch über Sachsen, Wenden und Churland weislich regieret, ein hochberühmter Musicus — und als er den Riesen Boe umgebracht, ist er A. 3484. von dessen Bruder Balder wieder erschlagen, M. Heimreichs Nordfres. Chron. pag. 21.

£

Fra 1232. til 1250. Vrinds Abel, som slog sin Broder ihjel, for han vilde tvinge ham til at tage Hertugdømmet som et Lehn af sig.

Fra 1254. til 1257. WALDEMAR III. Abels Søn. Døde som Hertug.

Fra 1261. til 1272. ERICH II. forriges Broder. Kong ERICH GLIPPING førde Krig mod ham og erobrede Haderslev, Slensborg, Tønder og flere Steder. (q) Han døde som Hertug.

Fra 1282. til 1312. WALDEMAR IV. forrige Hertugs Søn. Døde som Hertug.

Fra 1312. til 1325. ERICUS III. forriges Søn. Døde som Hertug.

Fra 1325. til 1364. WALDEMAR V. forriges Søn blev udvalgt til Konge i Danmark, men affagde Riget igjen Aar 1340, da CHRISTOPHORI Søn WALDEMAR III. blev Konge. I hans Tid 1350. grasserede den odelæggende Pest. Han blev 1362. af de hollsteenske Grever fangen og sat i Fængsel i Nyborg, dog for en vis Penge igjen løst adt.

Fra 1364. til 1385. HENRICH forriges eneste Søn. Døde uden Børn.

Fra 1386. til 1404. Greven i Holsteen Gerhardus VI. blev dermed belehnet af Kong OLAUS. Greven blev slagen af Ditmarskerne, og da Kong ERICUS POMERANUS ikke vilde afstaae Hertugdømmet til Grevens Sønner, opreiste sig hver med Trette, indtil

Keiser

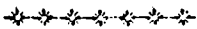
(q) Hvitfeld p. 244.

Keiser SIGISMUND Aar 1424. tilkiendte Kongen Hertugdommet. Men Grevens Sonner agtede intet om Keiseren, de vovede en Krig med Kongen, indtil een af dem, nemlig Henrich, blev Aar 1427. giennemstøffet i Flensborgs Beleyring; den anden Son Gerhard døde, og saa blev endelig Aar 1435. til Bordingborg et Forlig sluttet mellem Kongen og den tredie Son, kaldet Adolph VIII., saa at han fik Hertugdommet, undtagen Haderslev og Erroe. Tre Aar derefter gjorde under denne Hertugs Beskytning Norge Jylland Opstand mod Geistligheden og Aldelen, og Haderslev Amt faldt ogsaa til Hertugen; dog stod Tvistigheden uafgjort til Aar 1440, da Kong CHRISTOPHORUS BAVARUS belehnede Hertug Adolph Arve- og Fæstet Ret lige til Eolding. Hertugen blev siden tilbuden den danske Krone, men afslog samme, og hans Søstersøn Grevnen i Oldenborg CHRISTIAN blev Konge, som stadfæstede Hertugen sit Lehn. Altsaa

Fra 1438. til 1459. Hertug Adolph, som døde uden Arvinger.

Fra 1481. til 1490. Dronning DOROTHEA CHRISTIANI I. Enkedronning; men

Fra 1490. til 1523. hendes Son, FRIDERICH, Broder til Kong HANS. Hertil blev paa Gottorp 1490. afgjort mellem begge Brødrene, at Hertug Friderich fik Gottorp, Haderslev, Tønder, Eckernförde, Rundtøst, Steenberg, Eidersted, Tritrov, Oldenborg, Ploen, Steenborch, Lyle, Tisehoe, Osterhof, Ni-

mynster, Lytkenborg, Kohovede, Kiel, Nordstrand. (r)
Han blev derefter Konge i Danmark, og ham succeededede Sønnen den store CHRISTIAN III. som Hertug, og stod her i mange Aar, indtil 1544.

Fra 1544. til 1580. Hertug Hans (Johannes) den ældre, (en Broder af den store Konge CHRISTIAN III., forhen-Hertug og Statholder, residerende her i Haderslev) hvilken uforglemmelige Herre i Haderslev, med største Ære var evindelig erindres; Ved Deling mellem ham og hans Høye Brodre, Kong CHRISTIAN III. og Hertug Adolph, fik vor store Hertug Hans til Andeel Haderslev, Tørring, Lille Tonder med Øster-Herred, Rendsborg, Femern, Bordsesholm og Engom Kloster, item Nordstrand, og maatte betale paa Hertugdømmets Gield for sin Part 3000 Mark Lybff. Denne i Haderslev uforglemmelige Herre, som Krüger kaldes "ikke et almindeligt Menneske, men en Fyrste, en Sørenslands Fader, Israels Bogn og hans Rejsnere, auriga & currus &c. (s)" er født 1521. (t); i Begyndelsen

(r) A. Höyers *Dänische Geschichte*, p. 116. 130. 182.

(s) Hans Anhang til Historien om Hertugdømmet Slesvigs Lehn's Annæmmelse. Hans fienden forekommende Picce fører den Titul: *Historia von dem herrlichen Triumphlehn und Ehrentage, so durch König FRIDRICH II. zu Dänemark — und die Hochgeb. Fürsten und Herrn Hrn. Johansen den Aeltern und Hrn. Adolph, auch vom König, auf Verhandlung vom Thur- und Fürsten, zu Lehn empfangen — durch Jac. Krügeren*
1580.

delsen af Maji Maaned paa det gamle Haderslev Slot, en Son af Kong FRIDERICH I. og Dronning SOPHIA af Pommern. Til Hofmester blev ham beskikket Herr Oluf Rosenkrantz, og til Informatores Magister Hermannus Bonnus, og efter sammes Forfremmelse til det Lybekke Gymnasii Rectorat Magister Petr. Svavenius, (u) begge to gode Mænd, som fra Pommern vare hid undvigede formedelst den der fortrykte Religion. (x) Med god Værdom blev han sendt til Fyrst Albrets t. t. Hochmeister udi Preussen, som høyt elskede ham, og Hertugen glemte aldrig denne Fyrste igien. Efter Ridderkabets Raad kom vor Prinds tilbage og tog sit Sæde paa Haderslev Slot Aar 1542, og to Aar derefter gif ovenmeldte Deling for sig. Og Hertugen antog til sin Cansler Doct. Jeron. Olgaard, til sin Cammerherre Ewald v. Woyen, og til Cammersecreterer Martin Volqvart. Aar 1547. lod han sig af Nordstrands Beboere hylde, og bekræftede dem, dog uden sin Magtes Fornærmelse, deres forrige Privilegia

E 3

samme

1580. Appendsz vom tödelichen Abgange Johannis des Ältern.

- (r) Jffe 1520, hvorudi Krüger feiler.
- (u) Et af hans Breve til sin Discipel Hertug Hans, dateret Wiborg den 1 May 1537. skrevet paa Latin, kan læses i Beyträgen zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Herzogth. Schleswig und Holstein, 1tes Stüdk. it. Höyers Dän. Gesch. pag. 256.
- (x) Lackmanns Einleitung ic. 1 Th. pag. 346.

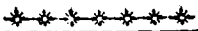
samme Aar Domin. Misericord., hvorpaa han folgte
 Nelsworms Kirke til dens Sognemænd for 1000 Mark
 Lybsk, saaledes, at de selv maatte kalde deres Præster,
 kun at samme vare i Lærdom rene og Lutherisk sindede.
 Kun Gaa troer, med hvad Hønhagelse for hans omme
 Kierlighed mod sin Herr Farbroders Son, den fangne
 Konge CHRISTIAN II., jeg følger ham, da han i
 Aaret 1549. i Februario reiste ham i møde til Affens,
 da CHRISTIAN II. blev ført fra Sonderborg til Kal-
 lundborg. For den rene Lutheri Lære og for retskafne
 Prædikantere var han den største Forfremmere og For-
 fægtere. Om sine Præster pleyede han at sige: " Gud
 ,, give, at den Nød maa aldrig komme paa mig, at
 ,, jeg skulde legge Skat paa mine Præster og Kirkes
 ,, tienerere." Mod Sværmere og Religions Forstyrre-
 re udgav han alvortige Forordninger. Han anlagde
 Skoler, Gymnasia og Hospitaller; gav milde Dona-
 tioner for de Lærde. Bemeldte Krüger skriver videre:
 " Han regierede her ret Christelig og gudelig, elskede
 ,, Gud og hans Ord af Hiertet — lod daglig læse for
 ,, sig, i sær om Søndagene, Forklaringer over Evan-
 ,, geliet, og derved gjorde sig en andægtig Indgang til
 ,, Kirken og Prædiken. Man traf ham ofte spadse-
 ,, rende frem og tilbage i sit Gemak, at synge og for-
 ,, nøye sig med Doct. Lutheri og andre Læreres Psalmer.
 ,, Han elskede Præsterne i sin Jurisdiction, og forfrem-
 ,, mede ogsaa gierne Fremmede, naar de vare forsynet
 ,, med gode Aattester — Han horde gierne personlig de
 ,, Klæ-

„Klagende, og hialp dem hurtig til Rette, lagde dem
 „ingen Besvær paa, som de ikke havde havt før“ —
 Aar 1557. begyndte han paa sit prægtige Slot Zans-
 borgs Bygning, hvorom siden skal meldes. To Aar
 derefter drog han tillige med Kong FRIDERICH II. og
 Hertug Adolph i Krig imod de Dithmarske, som i
 samme Aar den 13 Junii tre gange bleve slagte og des-
 res Stad Zeide erobret og afbrændt; den mellemste
 Deel af det erobrede Ditmarsken fik Hertug Hans til sin
 Andeel. (y) Siden gives der tiere Kynlighed at melde
 om denne store Herre. Hans Endeligt var opbygge-
 ligt, skönt sorgeligt for mange. Han blev syg Aar 1580,
 dog havde hans Medicus D. Matth. Tiporius endnu
 den 1 October, som var Dagen for hans Døds Dag,
 et godt Haab om hans Restitution, men han forestillede
 sig selv sit Endeligt, og opmuntrede Sindet ved attende
 Sondag efter Trinitatis Evangelium; begyndte om Af-
 tenen Klokker Otte af sig selv at synge: Vi troe alle-
 sammen paa een Gud, befalede sin Forlofer sin
 Siel, og bad for sine Undersaatter. Herpaa sov han
 til Midnat, da en Kammertiener, som merkede, at han
 var i en haard Søvn, løb til og reiste ham i Sengen
 over Ende, hvorpaa han vendte Øynene efter de i
 Stuen staaende, men lukte dem strax, og henses uden

E 4

Livs

- (y) Bemeldte Krig er i Vers beskrevet af Mag. Hieron. Osius.
 I Beytrågen zur Erläuterung der — 1tes Stück, læses
 et af hans Breve, dat. Wittenberg 1560, hvor han beder
 om en Recognition for sit Yrskide, af Hertug Hans.

Livs-*Arvinger*, (z) ex catharro suffocativo. Over fire Maaneder behøvdte Haderslev hans Høye Liig, og siden blev det henbragt til Slesvig Domkirke (hvor begge hans Høye Forældre vare hensatte). Rigens Marskalk Peter Gyldenstjerne var her i Kongens Sted; de øvrige vare: Hertug Adolph med Gemahlinde og Sønnen, item Hertug Hans den yngre med sin Hertuginde: Eiget ankof til Slesvig 1581. den 13 Februarii, og blev indsat paa Apotheker; og Dagen efter blev det bragt i Kirken, og Folgefabet var saaledes: Skolediscipler og Præster syngende; 75 andre lærde Præster; det ærverdige Slesvigiske Domcapitel; Provsterne; det Gøttruppske Canzellie; Hertugens Livhest behængt med et sort Decken; det Høye Liig, som blev baaren af 18 Personer; 32 Adelspersoner med store Boplys omkring Eiget; Hertug Adolph, Peter Gyldenstjerne og Hertug Hans den yngre, alle tre i een Kad; Hertug Adolphs to Sønnen: Herr Friderich og Herr Philip; de Mecklenborgske Gesandtere; den Holsteenske Statholder Henrich Rantzau; andre Mecklenborgske Gesandter; Hertug Adolphs unge Frøken, ledsaget af to Adelspersoner; Hertug Adolphs Gemahlinde, ledsaget af to Adelsmænd; Hertug Hans den yngeres ligeledes; Zomsfruerne af Ikehoe Kloster med deres Provst, Tre og tve i Tallet; Zomsfruerne af Klosteret Preß, Femten i Tallet;

(z) Skiont A. Höyer i Dän. Gesch. p. 202. tillegger ham en naturlig Datter, som skal være bleven gift med en Dittmarsker, navnlig Reimar Sturcken.

Fallet; Atten Zomsfruer af Klosteret i Uterstein; Sex Zomsfruer af Slesvig Kloster; endeel adelige Zunsfere af Hertugdømmene; Raad og Borgerkab. Superintendent D. Paulus ab Eitzen holdt herpaa en Tale over de Ord: Nu lader du din Tiener fare i Fred 2c.; hvorpaa Liget blev baaret op i Choret, og nedsat i det fyrstelige Begravelse. Hans Meubler og Penge fik hans Broder Hertug Adolph, men de Lehrsbare Gudsfe bleve deelte mellem Kongen og bemeldte Hertug; og Kongen fik dette Amt, som døde kort Tid efter, nemlig 1588.

§. 7.

Embedsmænd eller Amtmænd over dette Sted.

1.) Herr Peter Rantzau, som i et gammel Forfrefvessels Brev af Aar 1483. kaldes vor nadhige Frue Drotningh DOROTHEES Embedsmand paa Hadersfleff Huus. A. Angelus i hans Chron. pag. 145. siger os: at han var en Son af Breido von Rantzau, Herre til Krummendieck, som døde 1440. og blev i Jkehoe begravet, og efterlod Enke Druda v. Revenilau, som døde 1451. Videre melder Angelus: (2) at Pet. Rantzau Aar 1480. folgte sit Guds Krummendieck til Klosteret udi Jkehoe. Hans Dotter Druda blev gift med Anton von Rantzau, Gorschalk den Andens Son.

E 5

2.) Herr

(1) Cap. 30.

2.) Herr Jesper Rantzau, hvilken de Catholiske Præster ikke vel kunde lide, og de Lutheriske ikke meget takkede.

3.) Herr Hans Rantzau til Neuenhaus i Bagrien, og var samme Huses Stamsfader, gift med Frue Margrete Brochtorff. Hvis denne her har nogentid været Amtmand, maa det have været for 1550. Hans Børn vare Sigfried, om hvilken strax skal medes, Balthasar Rantzau, Biskop i Lybeck; Melchior, Marschalk ved det danske Hof; Caspar, Amtmand i Flensborg; Breido, dansk Feldtherre; Henrich, Amtmand paa Gøtstorp; og Otto, Herre til Ranzau.

4.) Herr Sigfried Rantzau, Ridder, Arveherre til Neuenhaus, Hertug Hanses Raad, var tillige Amtmand til Femern. Blev i Aaret 1573. tilligemed Cansler Doct. Hier. Olgaard sendt til det bekiendte Møde, hvor de med Kongens Raader Henr. Kantzau og Erasmus Kirstenius, samt Bendix Alefeld og Adam Trarfiger fra Hertug Adolph sammenfrevde den saa kaldede Landgerichts-Ordnung, (ordinationem judicii provincialis Slesvigo Holsatici) han døde ugift 1576. den 12 Mart. og ligger i Bisfob Kirke begravet. (b)

5.) Herr Lorenz Wensien eller Wenselin, Herre til Kolestorp, Landraad og Amtmand over Haderslev og Torning Lehne; han var Hertug Hanses Gesandt ved

(b) I danske Magazins 37te Hefte læses et Document, hvorfra sees, at han var her Hovedsmand paa Haderslev Slot Aar 1557.

ved Mødet, som i Aaret 1576. den 13 Januarii var samlet til Eolding, for at afgjøre Stridighederne mellem Hertugen og Kong FRIDERICH II., angaaende Sønder-Jyllands Lehn, Kirker. (c) Hans Sonner vare Goske Wensin, Amtmand paa Gottorp; og Lorens Wensin, som blev Cæmmerer hos Churfyrst Ernst til Tøsn, men siden Maximilian til Bayern, Statholder til Amberg.

6.) Herr Hans Blohm til Schedorp og Müncken Ewersdorf, Kongelig Raad, Amtmand paa Haderslev og Sønderborg. Aar 1579. den 25 Martii var han paa Hertug Hans den yngeres vegne i Odense ved Controversen om Slesvigs, Holsteins og Femerns Lehn af Danmark. Aar 1589. var han i Kongens Navn ved Hertugdømmenes Forlehning. (d) Til sidst blev han Amtmand paa Gottorp, og døde 1599. den 18 Augusti udi Wehlar. Men de danske nye Tidender om lærde og curieuse Sager af 1725. melde, at han døde i Aaret 1612. Han var gift med Cathrine Stuhr, en Dotter af Herr Thomas Stuhr, Herre til Gammelgaard 2c. og Amtmand til Sønderborg og Nordborg, med hvilken den Stuhriste Familie ogsaa uddede.

7.) Herr Ewald von Woyen, Hertug Hanses Cæmmerherre. Hans Fader var Herr Hans von Woyen,
Herre

(c) See §. 9.

(d) See Lackman Part I. pag. 662. sq. it. Elwervelt, og Danckw. Chron. pag. 237. hvor hans Genealogie habes.

Herre til Zohenpuddigra i Pommeru. Han døde her 1603. den 12 Januarii.

8.) Herr Gerdt Rantzau, Ridder, Herre til Bredenberg, Rangau; Nusskou, Ervad, Rustorf, Stellow, Schreuenborn, Lindewit, Mohrsjum, Vouersted, Klirbøl, Myrebøl, Sørbro, Korbøl, Giesingsholm, Searingholm, Demstrop, Skaubølgaard, Vesterbøl, Spandit &c. Kongelig Raad, Feldmarskalk, Statholder i Hertugdømmene, Domprovst i Hamborg &c. En Søn af den cimbriske Achilles Johan Rantzau, men en Søn af Hr. Heinrich Rantzau, Statholder og Amtmand til Segeberg, hvor velbemeldte Gerdt Rantzau var født 1558. den 18 Oct.) og havde til Moder Christina von Halle, den Brunsvigiske Herremand Hans von Halles eneste Datter og Arving. Ved Prindsessens af Arensberg i Nederlandene Hof blev han opdragen. Hans udenlands Reise i hans 20de Aar har han selv omhyggeligen optegnet; og efter samme har han seet Coblents, Coln, Heidelberg, Prag, Wien, Ofen, Constantinopel, Jerusalem (der hvor hans Farsfader blev slagen til Ridder), ikke at tale om Engelland, Spanien. (c) 1584. blev han Commendant paa det nye anlagte Cronsborg; sex Aar derefter blev han Amtmand til Flensborg, og havde samme Tid to Lehne, nemlig: Westeraalen og Lofoden udi Norge. Som Amtmand til Haderslev var

(c) See herom et Brev i danske Magazins 40de Hefte.

var han over 30 Aar (f). Aar 1599 blev han i Faderens Sted tillige Statholder over Hertugdømmene. Han var en stor Krigsmand; og med sin Konges Tilladelse bivaandede han Greve Moritz's af Oranien Feldttog ved at indtage Grave i Brabant (g). Paa sin Reise til Kieler Omflag blev han syg, ordinerede store Gaver til sine Kirkesogne, og døde i Kiel 1627 den 18 Jan. Kongen ledsagede ham selv til sit Hvilested, og da man tilbød Kongen en Hest, skat han have svaret: "Mein, der see, // lige Mann ist allemal unverdrossen gewesen, und hat // um Unfertwillen manchen Gang gerhan, als wollen // Wir ihm auch diesmal zu Ehren zu Fuße folgen". Hans Skriver paa Vredenburg Henr. Mages, har i Aaret 1629 ladet udgaae et Skrift om hans Begravelse. Hans Liig staaer i Ijshoe. Hans første Frue var Thale Thott, Hr. Arild Ugerops Enkefrue, som døde 1612 uden Børn; og han giftede sig siden med Dorothea Brocktorff, en Døtten af Ditlev Brocktorff til Windeby. Deres Søn Christian Rantzau, var den fjerde, Søn efter Søn, som var Statholder, hvilken og oprettede Grevskabet Rantzau, og blev af Keiseren ophøyet i Grevestand (h). 9.)

(f) Læckman feiler i den Slesv. Historie Tom. III. pag. 104. Conf. Burchardi Leichenpredigt über ihn.

(g) See mere om ham i CHRISTIANI IV. Historie.

(h) Rantzaueines grevelige Waaben er firdedeelt. I den første og fjerde Deel staaer deres adelige Waaben. Den anden og tredie er igien deelt fra høyre til venstre med en sort Bielle, i hver Deling er 6 røde Ruder. I Hjerteskioldet, som er blaat, sees en gul Love. Paa Skioldet staae 3 Hjelme: paa den første to hvide Vinger, paa den anden et rødt og et hvide

Jⁿ. 1

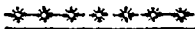
9.) Herr Wulf von Buchwald paa Pronstorf, Kongelig Raad, og Amtmand her fra 1627 til 1629 (i). Gift med Herr Kai Rantzou til Zanrau, Amtmand i Apenrade, hans Dotter.

10.) Herr Georg von Ahlefeld, Arveherre til Qvarnebek og Maruttendorff, Landraad, Oberst. Født 1589 den 12 Dec., og havde til Fader Hr. Goske von Ahlefeld, og til Moder Margrethe Rantzou, Poul Rantzous Dotter paa Bockamp. Han studerede til Kofstof og Eybingen; kom derefter i danst Tjeneste, og anførte et Compagnie Fodfolk indtil den svenske Krigs Ende. Aar 1612 giftede han sig med Margrethe Blohm eller Blume, en Dotter af ovenmeldte Herr Amtmand Hans Blohm. Aar 1623 blev han Ober-Krigscommissarius ved Kreds-Armeen, og to Aar derefter af Hertugen til Brunsvig udnævnt som Landraad. Som Oberst stod han 1627 med et Regiment i Erenipe, hvor han tillige var Commendant, hvilken Fæstning han, efter lang Forsvarelse, af Mangel paa Proviant maatte endelig overgive. Aar 1629 beskikkede Kongen ham til sin Raad og Amtmand i Haderslev, hvor han og døde 1641 den 24 Jun. Den prægtige Prædikestoel i St. Mariæ Kirke sammesteds haver den elskede Herre bekostet.

11.) Herr Derlev von Reventlau, Geheimeraad, Cansler, Amtmand til Haderslev og Rohndal fra 1641.

Horn igiennem en Guldkrone. Paa den tredie staaer en rund Kreds, deelt fra høyre til venstre med en sort Skablicke, i hver Deling 6 røde Ruder. Kredsen er rundt omkring besat med Paafuglesier.

(i) Danske Magazin 52de Hefte.

1641. og 1648., (k) Domherre til de høje Stifter i Hamborg og Sleebvig, Herre paa Sutterkamp, Ne-verstorf, Rez og Gistov. Hansour fødte den 27 April 1600. i Zießendorf udi Mecklenborg. Hans Fader, den bekiendte Herr Henning Reventlau, blev Amtmand over Silkeborg, Mariager og Skivehuus. Hans Moder var Sophia Sperling. Blev i sin Ungdom underviist af Superintendenten til Neu-Brandenburg, og reiste siden med sin Hofmester Joach. Stockmann paa Academie. Han var siden i Engelland og Italien. Blev efter sin Hiemkomst Hertug Adolph Friderichs til Mecklenborg Cammerjunker, og kort derefter, Geheimeraad og Marskalk hos Erkebisp til Bremen og Lybek Johan Friderich. Aar 1632. blev han Kongens Cansler; af Kongen blev han udsendt at afhente Prinds CHRISTIANI V. Liig fra Dresden; Chursyrsten der beundrede denne Canslers artige Opførsel saaledes, at han skal have sagt: "Solche Leute von solchen Qualitäten hätte ich nicht „gedacht aus Niedersachsen anzutreffen." Formedelt hans Videnskab om fremmede Sproge kaldes han af Historiekrivere den danske Mercurius. (!) Efter Kong CHRISTIAN IV. Død levede han uden noget Embede paa sine Godse til sin Død 1664. den 12 Augusti;

(k) cf. Rostgaards atrium domus Reventlovianæ.

(!) S. Holbergs Dannemarks Rigs-Historie Tom. II. p. 782. verf. Germ., som her og flere Steder urigtig kalder ham Johannes. Hans Personalia sees af D. Clorzii Liig-prædicator.

gusti; men hans Frue, Christina Rantzau, en Dotter af Henrich Rantzau til Neuenhaus og Salevis, levede til 1688. Deres tolv Børn gif det saaledes: To døde unge; Christian Reventlau blev i Duell dræbt ved Kiøbenhavn; Henrich Reventlau til Bienenbek, blev gift med Magd. Christ. v. Ahlfeld af Osterrade; Henning — Conradus Greve til Reventlau skal strax meldes om, Friderich blev Ridder, Provst til Jæheoe Kloster, Herre til Neuendorf; Dedev blev Herre til Schmool, Ridder, Provst til Preet; Elisabeth Reventlau blev gift med Hieron. Rantzau, og siden med Bened. Blahme; Cath. Christina blev gift med Adam Christoph Holstein; Dorothea blev gift med Joh. Henr. Kielmann de Kielmannsek, og siden med Kai Rantzau af Neuenhaus; Sophia blev gift med Otto Ahlfeld af Sresenburg, og siden med Bened. Ahlfeld af Osterrade.

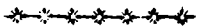
12.) Herr Kai von Ahlfeld, Herre til Saxtorff, Colmar, Meelbæk og Estelsmark, Ridder, Geheimeraad og Landraad, General-Krigscommissarius, Archidiaconus til Stiftet Slesvig, og Amtmand her i Haderslev fra 1649. til 1670. Var en Søn af Bendix von Ahlfeld, kongelig Raad og Amtmand til Steinsburg, og Frue Ölgard Rantzau. Han var en gavmild Herre, og Haderslev Skole og Kirke gjør hans Navn evig. (m) Han var først gift med Margrete Rantzau, en Dotter af Herr Marqvart Rantzau til Estelsmark, Saxtorff,

(m) Sif S. 11.

Saxtorff og Saffelburg; hvis Son, Burchart, som 1634. var født i Slensborg, blev ophøyet i Grevestand. Anden gang blev han gift med General-Lieutenant Wulff Heinrich v. Baudiffins Enkesfrue Sophia Rantzau, en Dotter af Statholderen Gerhard Rantzau. (n). Han døde 1670. den 6 Sept., og blev først begravet den 3 Januarii 1671.

13.) Herr Conrad Greve til Reventlau, Ridder af Elephanten, Storcanzler, Geheimes og Landraad, Cammerherre, Oberjægermester, Friherre til Clausholm og Frisenwold, Herre til Calløe, Løistrup og Kollerup, til sin Tid Patronus for Kiøbenhavns Universitet. Var her som Amtmand fra 1671. til 1708. Han saae Verdens Lys i Aaret 1644. den 21 April i Kiøbenhavn. Hans Fader Herr Detlev von Reventlau, er forst tilførn meldt om. Aar 1672. blev han Ridder, og Aaret efter af Kong CHRISTIAN V. ophøyet i Grevestand; hans Gods, som han af Kongen havde kiøbt og kaldtes Sandberg paa Sundewit, fik Navn efter ham, og blev med saadanne adelige Friheder aflagt, at saa længe der vare mandelige eller qvindelige Arvinger, skulde Hans Majestæt ikke tage det tilbage;

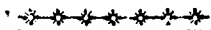
(n) Det er artig, jeg finder, Provst Rehefeld lod udgaae Circulairbrev dat. den 30 April 1653, at alle Præster maatte af Prædikestolene bede for Herr Kai v. Ahleselts Son Burchard, og Stifson Bauditzen, medens de reyste paa udenlandske Rejser.

bøge; ja Kongen gierde samme Gods i Aaret 1681. til et Grevskab, item: stadfæstede samme Aar 1685. med alle Rettigheder og Fordele, som danske Grevskaber nyder, og, at i Steden for Grevskaberne ellers have 300 Eder. Lands Hartkorn fri fra Vaalæg, dette sluce fri besidde 21.½ Plove, og allene erlægge Contribution af de øvrige tredive Plove, efter de adelige Gods Besid Skik udi Hertugdømmet. (o) I Aaret 1681. den 1 Julii blev han Ridder af Elefanten. Han skal have lagt Grundstenen til det forhen anseelige store Reventlauiske Palais i Haderslev. (p) Høistbemeldte Greve døde den 16 April 1693. Hans første Gemahlinde var Anna Margrethe von Gabel, Geheimeraad og Statsholder i Kiøbenhavn Christopher von Gabels Dotter, som efter elleve Aars Ægteskab døde 1678. (blant hendes fem Børn merkes Christiana Sophia, som blev gift 1688. med Greve Nic. Friis til Strisenborg, og siden med Brostanzler Greve Ulrich Adolph til Holsteinborg; videre bør anmerkes Armgard Margrete, som blev gift med Greve Frid. Ahlefeld til Langeland og Ripingen, og døde 1709.) Greve Conrads anden Gemahlinde var Sophia Amalia Hahn, en Dotter af Oberjægermester Vincentz Joach, Hahn til See Kamp og

(o) Büschings Staatsbeschreibung des Herzogthums Schleswig, pag. 114.

(p) J. Pontopp. Theat. Dan. skrives dristig, at Greverne af Reventlau arvelig tilhørte Gouvernementet over Haderslev og Amtet.

og Hiortespring, og Frue Zidfel Kaas til Sparresholm; af dette sidste Ægteskabs ni Børn merke vi Anne Margrethe, som blev gift med Greve Hans Schack til Skalkenborg, og Døde 1710; item Ulrica Eleonora, gift 1713. med Greve Ferdinand Anton af Dannefskiold Laurvig; item i sær ANNA SOPHIA, som blev FRIDERICH IV. Dronning, født 1693. den 16 April. Nota: Herr Ditlev von Reventfeldt, hans naturlige Søn, som blev Ridder og Commendant udi Rendsborg, ligger begravet i St. Mariæ Kirke i Haderslev; og hans naturlige Datter Conradina Reventfeldt var gift med Conferensraad Rostgaard.

14.) Herr Henning von Reventlau, (en ældre Broder af den forrige) Herre til Semmelmark, Ridder, Geheim- og Landraad, Amtmand til Flensborg, og i lang Tid Vicarius til Haderslev fra den 3 Febr. 1683. Man merke: den her værende Ames-Inspector Doct. Joh. Müller, var falden i Greve Conrads Usaaade, hvorover denne Broder fra Flensborg tre gange aarlig indfandt sig i Haderslev, for at see Tilstanden i Regimentet. Herr Henning var ellers født i Gylkestad 1640. og Døde 1705., og i samme Aar hans Frue Margrethe Rumohr. Af deres tolv Børn blev Sophie Magdalene gift med Frid. Rantzau af Knope; Emerentia blev Prinsesse i Uettersen; Charlotte blev gift med Aug. Barthold von Lützow, Landraad i Sachsen-Lauenburg etc.

15.) Herr Christian Ditlev Greve til Reventlau, Arveherre til Arenkerup, Rosenlund og Nørregård

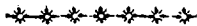
gaard 2c. fra 1690. (q) til 1725.; Ridder af Elephanten, Geheimeraad, Oberkammerherre, Oberjægermester, Oberpræsident i Altona 2c. En Søn af forrige Herr Greve Conrad, født i Haderslev den 21 Junii 1671. Han blev Ridder 1698., og Aaret derpaa Oberst over Guarden. Aar 1706. commanderede han, i Prinds Eugenii Fraværelse, den keiserlige Armee i Italien, da han af Hertugen de Vendome blev overrumplet; men var meget suid i at trekke sine Troupper tilbage; og følgende Aar blev han Ridder af Elephanten. Aar 1709. anforde han den danske Armee i Skaane; men maatte faa Dage før det uheldige Slag den 10 Mart. 1710, formedelt en heftig Feber, lade sig bringe til Kiøbenhavn. Aar 1713. blev han Oberpræsident i Altona, og har Staden Altona, som samme Aar af de Svenske var afbrændt, denne Herre at takke for sin hastige Opkomst. (r) Aar 1720. bygde han i Altona Armhuset med Kirken, som 25 Aar derefter

(q) Hübner i sine Polit. Sragen kalder ham Ober-Amtmann in Hadersleben.

(r) Arjius in feriis æstivis Lib. III. §. 139. skriver derfor om ham: Ex hujus rogi favillis — opinione & voto citius suscitavit eam FRIDERICUS IV., opera Comitum illustr. Christ. Detl. de Reventlau, Herois & in toga & in sago maximi qui es, qua in rebus gerendis pollet sagacitate, per aliquot lustra ex internecina calamitate lætius reflorescere cepit. Ipse novarum legum Conditor, quas & regio & proprio nomine ad eentef. numerum publice observandas proposuit.

efter fik Navn af Hellig Geistes Hospital og Kirke; og denne gandske Forsætning stod i Begyndelsen under Greverne allene, men blev 1739. lagt til Staden, og Prækten til samme lagt under Consistorium. Dog har det Høngrevelige Huus beholdt Jus patronatus, og indlegger 12 af Hospitalets 80 Lemmer. Denne lærde Herre døde 1738. den 1 Octobr. paa Tollose. Han var gift med Bened. Margr. Brochtrorph af Bothkamp, en myndig og behiorted Dame, som selv fulgte sin Gemahl i Krigen. Af deres ti Børn merkes i sær Christina Armgardis, født den 2 May 1711. og blev Friderici Caroli Hertug til Ploens Gemahlinde. Man har fra ham en latinsk Tale: De gentis Danorum antiquitate, rerumque ab illa gestarum celebritate, holdet 1684. paa Kiøbenhavns Ridderlige Academies Auditorio, i hans trettende Aar, den blev trykt i Folio, og samme Aar oversat paa Dansk, og trykt i Duodecimp.

16.) Herr Conrad Delev Greve til Reventlau, en Søn af forrlge, (Amtmand her i Haderslev fra 1725. til 1731.) Ridder, Geheimeconferenceraad og Cammerherre. Var født i Frankfurt am Main den 23 Julii 1704. Blev siden Stiftsbefalingsmænd over Siælsland, Amtmand over Kiøbenhavns Amt, og Deputeret udi General Landets Deconomie og Commerces Collegio; men døde den 24 Julii 1750. paa Bornholm. Hans Gemahlinde var Printesse Wilhelmina Augusta af Pisen fra 1731.

17.) Herr Carl Hinrich von Vieregge, (fra 1732. til 1740.) Ridder, Geheimeraad, og Domprovst i Hamborg. Kong FRIDERICH IV. ophoyede ham, som hidindtil havde været Reise-Staldmester, i Aaret 1714. til virkelig Staldmester, og efter 18 Aar blev han Amtmand her i Haderslev, og døde her den 26 Junii 1740. i en Alder af 54 Aar, thi han var født 1686. den 3 Februarii. Hans Frue var Christine Elisabeth Baronesse af Königstein, som døde 1758. Over det af ham her i St. Mariæ Kirke oprettede Begravelses Capelle læses: Dormitorium perillustris atque generosissimi Dni. Caroli Henrici de Vieregge, ordinis Danebr, Equitis, Reg. Maj. Dan. & Norv. Consil. intimi, Præfecturæ Hadersl. Gubernatoris & Capituli Cathedralis Hamb. Præpositi, Nat. 1686., & den. 1740. Nec non dilectissimæ Ejusdem conjugis e maxime generosa & illustri progenie prognatæ Dnæ C. E. de V., liberæ Baronissæ de Königstein —

18.) Herr Joachim Christoph von der Lühe, (fra 1740. til 1752.) Ridder, Geheimeraad. Da han i nogen Tid havde været Hofmester hos Enke-Marggrevinde af Eulmbach Sophia Christina, blev han beskicket som Amtmand udi Haderslev Amt og var overmaade æret og elsket, men i Aaret 1752, behagede det Hans Majestæt at sette ham over Apenrade Amt, hvor han, af en Slagflod, døde 1756. den 23 Septembr., nesten 60 Aar gammel; thi han var født 1696. den 18 Decr. paa sit Stamgods Schulenberg i Mecklenborg.

19.) Herr

19.) Herr Matthias Baron von Güldencrone, (har man nogensinde hørt Almueen at beklage store Herrens og sine Dyrigheds Personers alt for tidlige Død, saa skeede det over denne mildsindede Herre. Et Aar var han her, og døde 1753. den 13 Decobr.) Ridder, Conference- og Landraad; en Son af Christian Baron af Güldencrone til Wilhelmsburg, (s) og en Sønneson af Wilhelm von Marselius, som af Kong CHRISTIAN V. blev baroniseret til Wilhelmsburg, og kaldet Güldencrone. (t) Hans Moder var Margrethe Moch, en Dotter af den lærde Obersecreterer Matth. Moch. I Aaret 1722, kom han til Salkau hos Geheimeraad von Rantzau, som siden indsatte ham til Arving af sine Godse: Kervist, Breitenike og Freudensholm, og testamenterede ham sit vare Bibliothek, og efter hans Død fik tillige hans Frue Baronesse Friederica Hedevig Albertina v. Görz, Aar 1731. Aaret for hans Faders Død, nemlig 1745, blev han bestiftet til Conference- og Landraad i Hertugdømmene; og

D 4

Aar

- (s) Geheimeraad og første Deputeret i Rentekammeret, Broder til Anna Margr. v. Marselius, gift med A. B. Berrens til Wandesebek, og siden med Josch. Brockdorf af Kirdorf, og var Moder til Grevinde Cosel.
- (t) Gift med Holger Winds Dotter Rigitza; Herr Wilhelms Fader var Gabriel van Marselius fra Holland, men hans Moder var Anna Eremite, en berømt Hollandsk Admirals Søster; men hans Farsfader var Johann van Marselius Herre af Elsfunde, af Nederlandsk adelig Slægt; hans Farmoroder var Dyke de Elawic.

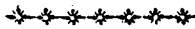
Aar 1747. tilfaldt ham efter hans Broder Wilhelms Død, Baroniet Wilhelmsburg. Aar 1749. blev han anden Deputeret i Cammer-Collegio, og Aaret derpaa Ridder og Præsæs i Collegio Medico. (u) Her i Haderslev merkede man hans store Tilbøielighed til Retfærdighed, Ordentlighed og Arbejde, en dyb Indsigt i Cameral- og Deconomist Videnskab, den største Tienstvillighed, hans Navn er i yessignet Minde. Med sin Frue (*) avlede han en Søn Christian Friderich, Aar 1741, som blev Friherre til Wilhelmsburg og Mosgaard. (x)

20.) Herr Friderich von Klingenberg, (fra Aar 1754.) Ridder, Geheimeraad og Cammerherre. En Søn af Herr Hinrich von Klingenberg og Frue Charlotta Amalia von Gedde, en Datter af Admiral Frid. Eiler von Gedde til Lindemad og Nordskou. Denne fromme Herre er født paa Drum Slot udi Thye i Jylland. Fra 1735. reyste han i Tyskland, Frankrige,

(u) Hans to ældre Sødsfende vare bemeldte Wilhelm, gift med Friderica Grevinde v. Knuht, som siden blev gift med Herr Schulenburg; it. Rigitza Soph. v. Gülden-crone, gift med Stift-Amtmand i Sjælland Holger Scheel, som døde 1764. Hans to yngre Sødsfende: Kirsten von Gülden-crone, gift med Herr Carisius af Constantinsburg; it. Jens Baron af Gülden-crone, Commandeur-Capitain.

(*) En Datter af den Fyrstelige Hofmarskalk v. Görtz Baron v. Schlitze.

(x) Gift med Maria Salome von Gambs af Strassburg.

Frankerige og Engelland, og opholdt sig i sær paa Universiteterne til Halle og Utrecht, indtil han 1741. ved det danske Hof blev Hofjunker, og to Aar derefter forste Cammerjunker hos Kronprintsesse Lovise. 1753. blev han Cammerherre, og Aaret derpaa Amtmand i Haderslev. 1764. blev han Ridder af Dannebrog, og fem Aar derefter Geheimeraad. Blev gift 1754. med Cammerfrøken Wibeke Margrethe Comtesse von Haxthausen. Hører Gud manges Begieringer, saa lader han denne alle Ketsfindiges Ven leve i mange Aar.

Med en Slags Uvished anføres her endelig:

„ Herr Hartvig Reventlov, som Aar 1330. skal
„ have været Amtmand her, og med sine Haderslever
„ gjør Fred med Bispen i Ribe Mag. Jac. Splittak,
„ som var vred over en ham tilføjet Uret af Hertug
„ Waldemar og Greve Gerdt, hvorom læses Hvidfeldts
„ Bispekrønike.

„ Herr Ben. Ahlefeld 1492. synes ogsaa her at have
„ været Amtmand, nien var død 1495, da hans Enkefrue
„ skienkede Minoriterne i Haderslev et af sine Huse.

„ Herr Otto Holgerßen Rosencrantz nævnes udtrykkel-
„ lig, Lehnsmænd paa Tørring, og døde i Lybek
„ 1525. “

§. 8.

Alf Fiorde, Aær og Søer maa her i sær mærkes:
Haderslev-Fiord, som bøyer sig fra lille Belt
vesten op til Staden, to Mile lang, men er neppe en
D ; fierden:

fierdendeel Miil bred. De Sejlende har her et indtagende Eyn af Skove, Markte, Enge, Kirker og en Deel til Fiorden løbende Bække. Af Fiske fanges her Dreter, Torst, Makrel, Sild &c.

Colding-Fiord, i hvilken de Seilende har samme Fortjstelser, og har i Eyne det suukke Colding-Slot. Fiorden er fiskeriig. (y)

Gennet-Fiord, som gjør den nderste Grændse i Sonden, har en Miils Løb fra Vandet ud i Beltet; men er ikke meget fiskeriig.

Skodburg Aae, denne af Slavernes Nederlag bekiendte Aae, maa i sær merkes, saasom den er Grændse for Amtet mod Norden, hvorom s. 1. allerede er meldet.

Nibe Aae, denne store Aae, som samler sig en Miil Osten Ribe af to store Arme, og har altsaa to Udspring, den første i Wonsild Sogn en halv Miil fra Kolding, som kaldes zengang Sobis Aae og siden Oren Aae eller Orenvad, endelig Broevad, Skevad og Gram Aae. Den anden Arm udspringer i Sønder Røngstrup-Herred, halvsente Miil sønden den forrige ommeldte Arm, og kaldes Rudeflod, saa Jardeflod, siden Gielstflod. Disse Arme, naar de have løbet hver for sig mestendeels sex Mile, samles og løber igjen fra

(y) Begge Storde have ellers ikke Vand nok til læsede Fartøyer.

fra hinanden runde omkring Ribe Bye ud i Vesterhavet. (z)

Tabs Flod, udspringende noget fra Tabs Bye, og løber snart i Sønder, snart i Øster og Nord-Øst, endelig giennem Zeils Søe ud i Beltet, og driver tre til fire Møller.

Zeils Søe. Denne store Søe er over en halv Miil lang og mestendeels en fjerdedeel bred, var forhen fiskerig, men nu ikke mere, for den har faaet fri Samfund med Beltet.

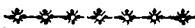
Haderslev Dam, strekkende sig i Sydvest fra Staden over en halv Miil lang, men ikke ineger bred. I denne Søe fanges de paa andre Steder saa rare og delicate velsmagende og fordoyelige Sandarter, saa og Gjedder, Aborre &c. Den bortforpagtes af Kongen for en aartlig Afgift. De paa denne Søe Sejlende have af Haderslev en smuk Prospect.

Loptrup Dam, en halv Miil lang, gjør nogen Grændse mellem Haderslev og Gram-Herreder, og er temmelig fiskerig.

Bankel Dam i Hall Sogn, en god fjerdedeel Miil lang og nesten lige saa breed.

Jels Aær, tre i Tallet, af hvilke den første er en fjerdedeel Miil lang og breed. Alle tre hænge artig tilfammen formedelt Jelsbæk, som flyder endelig i
Rips

(z) Oprindelse til Ordet Rips, see Ddn. Biblioth. Tom. I. p. 141., nogle leder det af *vintren*, andre af et gammelt Ord *Rip*, det er et Laands yderste Spids.

Nips Aae. Disse Fjels Aaer eller Zennings Damme, forpagtes ogsaa bort af Kongen. Hvilken Optivelse denne Egn med sine Fiskevande og Skove giver den agtpaagivende Beskuere, veed den til sig Syn Uvandt best at skionne.

§. 9.

Nogle, efter Aarstal, blandede korte Efterretninger finder jeg best at være, her at anføre, og disse ere:

Omtrent i det 343ode Aar efter Verdens Skabelse, skal Tyrsten Hather være slagen her, hvor Haderstev staaer.

3854de Aar efter Verdens Skabelse, drog denne Egns Deboere, Angler kaldede, med Jyderne til Italien, og ved fire Sejrvindinger satte det romerske Rige i yderlig Skrek.

Efter Christi Sødjel:

Aar 400. skal paa en Landdag være bleven besluttet, at, fordi Landet ey kunde ernære saa mange, efter de Frisers Love, en Deel skulde begive sig andensteds hen. Angler og Jyder udspejlede da fra Tønder til Engelland, og holdte sig tappre mod Dikterne og Skotterne. S. Heimreichs Nordfr. Chron. p. 31.

516. Var en ødeleggende Vandflod over Amtets vestre Deel.

589. Finder man den allerførste, som i denne Egn skal have prædiket Guds Ord, nemlig S. Agistus, og efter ham Koniochus. S. Heimreich.

Aar

Aar 692. Komme Tolv af Benedictiner-Ordenen fra Nederlandene til det cimbriske Frisland, af hvilke en Wilibrod besøgte denne Egn, men prædikede forgiebes.

815. Aar Ebbo af Rheims og Halitgarus Biskop i Kæmmerik her i samme Trende, men ligesaa uheldig som forrige.

818. Forfulgte og forjagede den onde Kong Regner de faae omvendte Christne her vare; men Guds Hebn kom over dette Lands haardnakkede Hedninger, Kong ARNULPHUS af Frankerige slog 100000. af dem.

826. Kom S. Ansgarius herind, som efter syv Aar blev af Keiseren sat til Biskop over de nordste Riger. Han indførte Benedictiner-Munkene, som skulle forestaae Skolevæsenet, indtil man fik ordentlige Sognepræster. (a)

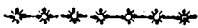
827. Aar omtrent, blev bygt den første christelige Kirke i dette Stift, nemlig i Haddeby ved Slesvig.

934. Fik dette Stift sin egen Biskop, navnlig Ericus. Hvorpaa Landet blev deelt i Syffeler, som tilføren er meldet.

948. For og efter, forfulgte Keiser OTTO, som selv førte sin Armee, Kong HARALD BLAATAND langt ind i Inland. Kongen maatte lade sig døbe og Christne.

984. Omtrent, levede den femte Biskop, Popo, som stadfæstede den christelige Være ved mange Mirakler, ved at bære gloende Jern; ved at trække paa sin bare Arm

(a) Pontopp. Ansl. Tom. I. pag. 231,

Arm et gloende Jern-Ærme ubeskadt; ved at bære en utroelig Byrde Jern; ved at lade stiffe Tid i hans med Bof overdragne Skjorte, som han havde paa Kroppen. (b)

Åar 1007. Var den bedrøvelige Hungers og Pestid nesten over hele Europa.

1018. Kom den siette Biskop Ezicco, som man læser om, at han sad smukt hjemme og lod Verden jævne sig selv.

1022. Var det første Concilium nar. i Slesvig af de danske Geistlige, da Kong KNUD var hos, og Erkebisp Unuanus af Hamborg var Præsæs. (c)

1051. Var saa dyr Tid, at mange sultede til døde.

1060. Giorde Bønderne og Slaverne Indfald i Holsteen og Jylland, og holdte ilde Huus med de Christne; og Kong HARALD af Norge var ikke bedre.

1096. Begyndte Benedictinerne ved Domkirken, ogsaa i Haderslev, at lade sig kalde Canonici regulares (efter Augustini Regel) eller Domherrer.

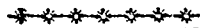
1100. Om trent, bleve i steden for HARALDI Love, Sachernes Rette her indførte.

1120. blev i Rom besluttet, at de Geistlige skulle stille sig ved deres Koner, hvilket dog gif i Langdragen indtil Åar 1222, da ved et Concilii Dom i Slesvig Sagen blev alvorlig.

Åar

(b) Möller's Isagoge Part. II. p. 71.

(c) Pontopp. Ann. Tom. I.

Åar 1135. Blev Stiftets Biskop Albero den
ellefte i Orden, dræbt i Krig; og Rico, som blev Erke-
bisp, succederede ham.

1139. Blev Kong ERICH EMUND dræbt paa
Hvidding Herreds Ting af en Herremand, kaldet
Sorte Plog; og han blev i Ribe begravet.

1166. Om trent, blev Biskop Age fordreven, for
han holdt med Kong WALDEMAR i et Pavevalg. Han
var i Orden den femtende Biskop.

1182. Blev Waldemar, Kong KNUDS Søn
Biskop, men blev fængslet, fordi han skal have tragtet
efter den kongelige Krone.

Samme Åar gav Kong KNUD VI. alle Bønder
og Tjenere, som hørde til Slesvig Bispestoel, fri fra
al Paaleg og Tjeneste, at de skulle staae under Bispens
Magt alene.

1186. Blev Tjender her paabudne, af hvilke
Biskopen fik en halv Deel, Præst og Kirken delede
Resten. De Modvillige blev satte i Band.

1188. Begyndte man, at holde aarlig den 8 Jul.
en Fest til en Nationalhelgen St. Kield, som fordumt
havde været en Adelsmand, født i Binding ved Rans-
ders. (d)

1201. Kom den attende Biskop, navnlig Nico-
laus I., som bragt tugtede de utugtige Munke.

1213. Døde Dronning MARGRETHE i Ribe;
hun bliver ellers kaldet Dagmar.

Åar

(d) Pontopp. Amaal. Tom. I.

Åar 1232. Sif Franciscaner- eller Minoriter- eller Graabroddre-Munkene her i Haderslev Kloster og Kapel, det var elleve Åar efter Dominicanernes eller de Sorte Brodres Ankomst hertil.

1240. Sif man her Kong WALDEMARI II. jydskes Lovbog.

1247. (andre sette 48.) Blev i Krigen mellem Kong ERICH og hans Broder Hertug Abel, Haderslev, Colding og flere Stæder afbrændte.

1271. Blev i Krigen mellem Kong ERICH GLIPPING og Hertug Erich II., Haderslev, Flensborg, Sønder og flere Stæder erobret. (e)

1272. Blev ved tre Compromissarios Stridighederne i Haderslev afgjorte mellem Hertug Erich og Biskop Bondo, (f) som visde, at Hertugen skulde give ham andre Godse i steden for Gottorp, indtil de, Biskopens Formand, havde faaet af Hertugen, bleve frie fra Pantsettelsen. Iligemaade visde Biskopen have de Omkostninger gotgjorte, som den Slesvigske Kirke havde anvendt paa fire Skibe, thi Kong ERICH visde intet betale ham. (g) Herpaa blev dømt, at bemeldte Kirke intet maatte lide. (h)

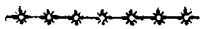
Åar

(e) Hvitfeld pag. 244.

(f) Hvid Formand havde verlet Gottorp Slot til Hertug Erich for andre Stykke-Godse, men disse samme vare pantsatte til Greve Gerhard, saa at Biskopen ikke kunde faa dem.

(g) Biskopen var ilde lidet af Dronningen, og maatte derfor siden ogsaa bort af Veyen.

(h) Cyprzi Annal. pag. 287.

Åar 1273. Gav Biskop Bondo Tienden af Ulver Sogn paa Nordstrand (i) til St. Mariæ Kirke i Haderslev, saaledes, at Kirkens Cantor fik een Part, Resten deeltes til Diacono, Subdiacono, Klokkeringen og til Kirkelys. (k)

1282. Maatte Egnen taale Hertug Waldemar IV. og Kong ERICH GLIPPINGS indbyrdes Ufred.

1292. Fik Haderslev af Kongen ordentlig Stads-
Ret. (l)

1300. Var en stor Vandflod over Amtens Vestre Deel. (m)

1301. Afbrændte det meste af Ribe Bye.

1305. Gav Biskopen, til Haderslev Provst, Hoptrup Kirkens Indkomster, og Bispstienderne af Ulver, og et Canonicatpræbende af St. Mariæ Kirke i Haderslev, kaldet Præbenda minor. Iteim truede de uartige Canonicos her med Kirkens Censur.

1330. Blev Kong CHRISTOPHORI Søn Erich losladt af sit Fængsel i Haderslev. (n)

1340. Understrev sig Greve Gerhard, Herre nesten over hele Jylland. Men den ædle Jyde Niels Ebbesen lader

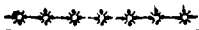
(i) Ikke ved Torning, som Danckwerth urigtig anfører det.

(k) Cypræi Ann. pag. 291.

(l) Höyers Dänische Geschichte, pag. 50.

(m) Joh. Christophori Annotationes.

(n) Höyer L. c. pag. 55.

lader Greven vide, at han skulde frygte, thi jeg, sagde han, døer, for at hevne mit Lands Frelse. (o)

Siden belejrede Kong WALDEMAR III. Tørrning Slot, efterat han i Tjen var slagen, (p) men Holstenerne secunderede Tørrning med 300 Soldater. (q) De Danske omringede Slottet dobbelt for at tvinge dets Obergivelse ved Hunger, men den Holsteenske Greve Claus sendte end flere Folk, som trængde igiennem og slog 200 Danske. Til den Tid besad Niels Limbeke (r) Tørrning, hvis Son Hennike eller den lille Henrich (som Aar 1392. købte af Mattes Kerstenen Engels-holms Eenemærker) (s), efter nogle Aar brød sin gode Noe og gav Kyndighed til Striid paa nye, i det han tog

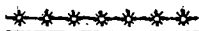
(o) Thyge Rothes Tanker om Kierlighed til Fædrelandet, pag. 261.

(p) Höyer l. c. pag. 62.

(q) Tørrning Slot laae i Hammelev Sogn, en liden Wiil fra Haderslev i en denlig fornøielig Egn. Pontoppidan skriver, at Kong WALDEMAR paa sin Dods seng aukede paa, at han ikke efter sit forste Forset havde sat Nic. Limbeke i sydende Vand.

(r) En Son af den Danske Rigmarskalk Claus Limbeke, Aldismand og Herre over Loh-Herred, Søhr, Tørrning, Seegaard og flere Ahlesfeldske Godse; som maatte i Aaret 1400. forpante for 500 Mark Solv (det er 40000 Aldr.) Biskerlandsøhr, Amrom, Troiborg og Loh-Herred til Dronning MARGRETHE, hvilke Stykker derved ligge til Ribe Stift indtil denne Dag.

(s) Danske Magazin, Tom. IV. pag. 6.

tog nogle Kielske Borgere fangne og nedfabledede nogle. (c) Greve Adolph (u) for at hevne dette, forbandt sig med ovennævnte Holsteenske Greve Claus, og rykkede imod Hennike Limbeke. Derimod, fordi Limbeke havde sine Godsse liggende i Hertugdømmet, vilde Hertugens Henrici (x) Enkesfrue Cunigunda beskytte ham, og forbandt sig til den Ende med Kong WALDEMAR III. (som siden tvang Greve Claus, da han belejrede Gantzborg Slot i Fyen, hvor og Greve Claus mistede det ene Øye og blev fangen ic.). Greve Claus begav sig til Haderslev og Tørring; det første Sted indtog han, men det sidste kunde han til den Tid ikke indtage, førend nogen Tid efter. Greve Adolph derimod begav sig til Besterkanten og erobrede Tøndern omtrent Aar 1366.

Aar 1350. og følgende Aar, efterlod den gruelige Pest neppe den femte Deel af Egnens Indbyggere.

1362. Paa Marcelli Martyris Nat, indfaldt den skrekfomme Bandstod over den Bestre Deel af Landet, i hvilken der omkom ved 15000 Mennesker. Tallet paa

E 2

de

(c) Hertil menede H. Limbeke at have Ret, thi Greve Adolph, Stratenværes store Fiende og Forfølgere, havde ved sine Undersaatter, Borgerne i Kiel, fanget to af Limbekes Tjenere, som røvede paa Vejene ikke langt fra Kiel, hvilke to han med Sverd lod henrette ved Gaasbæk; hvorover Limbeke lurede paa de Kielske Borgere, da de drog til Ekfersørde Marked.

(u) Den sidste af den Wagriske Linie, hvorefter Wagrien saldt til de Holsteenske Grever.

(x) Om ham er meldet forhen S. 6.

de i Slesvig Stift undergangne Kirker, beløb sig til Tredive, hvoriblant vare Ulver paa Nordstrand, og Sedorp.

1372. Blev Doct. Joh. Skondelev, Biskop i Stiftet, den 30te i Orden, som sig til liden Ære, bisvaaned 1416. det for Hus uhykkelige Mode til Costnis.

Åar 1381. Skal have været saa god Tid, at man kiøbte en Koe for 3 Skilling (efter Tidetnes Mynt Valeur), en Tonde Ol for 4 Skilling, en Tonde Rug for 11 Penning, et Pund Smør for 2 Penning; en Daglonner fik for en Dags Arbejde 3 Heller.

1382. Var atter saa sterk en Flod, at 20000 Mennecker i samme omkomme, (y) hvilken Jammer for Landet! og tilmed da Dronning MARGRETHE i dette og følgende Aaringer forfulgte Greve Gerhard med bitre Krige.

1414. Skienkede Biskopen Aabbye Kirke til det Haderslevske Domcapitel, som Kongen elleve Åar tilforn havde skienket Biskopen. (z)

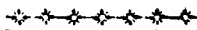
1422. Ere de fleste Landsbyer omkring ved Haderslev, Glensborg og Slesvig afbrændte, deels af de krigende Dancker, deels af Holstener. Kong ERICH af Pommern vilde ikke afstaae dette Hertugdøm til den afdøde Hertug Gerhards sex Søner. (a)

Åar

(y) Camerers merkto. Dertter, II. Decl pag. 701.

(z) Danckwërth aftegner Aabbye i Vand.

(a) cf. §. 6. it. Helvad. Sylva Chron. Part. I. cap. 18.

Aar 1423. Død Kong ERICH den Slesiske Fyrste Rumpold begrave i Haderslev Domkirke i et Marntor-Monument. Rumpold var hidsendt af Keiseren, som Deputered, at bilege de Tvistigheder mellem Kongen og Greverne af Holsteen om Hertugdømmet Slesvig. (b)

1428 Var Sygdom blant Menneffer. Man spaaede sig det ved at Træerne blomstrede i December Maaned forhen. S. Pontopp. Th. Dan. T. II. p. 177.

1429. Blev Nicolaus IV. Biskop, den 32te i Orden. Han lod bygge Bispegaarden i Slesvig og Haderslev. Han skienkede Lectori Theol. i Haderslev aarlig 300 Mark Lybsk, og 100 Mark Lybsk til St. Giertruds Hospital. Samme store Bisp stiftede Aar 1430. Sygehuse her og i Slesvig 2c. og tilkiendte Haderslev Kirke og Capitel smukke Godse.

1448. den 1 Sept. Blev CHRISTIAN I. her i Haderslev valgt til Konge, og gav sin Forpligtelse, at Holsteen og Slesvig evig ikke skulle adskilles, (c) og tolv Aar derefter stadfæstede samme gode Konge Byen Haderslev sine Rette og Friheder. (d)

1454. 3dgyik Kong CHRISTIAN I. disse haarde Vilkor her i Haderslev, at hans Broder Greve Gerhard beholdt Oldenborg og Delmenhorst, de øvrige

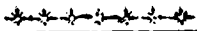
E 3

Brodre

(b) Höyers Dänische Geschichte, pag. 85.

(c) Höyers l. c. pag. 109.

(d) H. Løckmanns Einleit. I. Th. pag. 17.

Brodre lovede han 40000 Gyllden, og Gerhard fik Hertugdømmenes Revenyer i Pant. (e)

Åar 1466. Blev Kongens Broder Greve Gerhard Statholder i Hertugdømmene.

1490. Blev Derlev Pogvisch Bisskop, den 37de i Tallet, som maatte give sin Formand Joh. de Castro 300 Ducater aarlig Pension.

1507. Blev Doct. Gortschalk ab Ahlefeld Bisskop, den 38de i Orden; han var den sidste Papistiske, og levede til Åar 1541.

1513. Blev Kong HANS i Ribe af Vandflod indsluttet. (f)

1526. Begyndte nogle Landsbye Præster her at prædike Lutheri Lære, og beholdt saa deres Kirker og Embede, men i Haderslev ingen.

1527. den 6 Januarii. Blev Graabrodrene udjaget af Byen, da de kom af Messe.

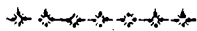
1528. Maatte alle Amters Præster i begge Lehne svære CHRISTIAN III. Religions Eed og Trofskab, og fik nye Kaldsbreve af ham. See et af dem S. 18. i Aggerstov Sogn.

1529. Nævnes een af Haderslevs Dominicaner-Münke, at være bleven første Lutheriske Præst i Eolding, som maatte var Herr Niels Jespersen,

Åar

(e) Gassel. Stat. Europ. pag. 687. sq. Hammelmanus Old Chron. pag. 271. Höyer l. c. pag. 110.

(f) J Borrebye setter 1513.

Åar 1532. den 2 November. Var atter Vandfloden saa skrekfom, at i Tøndern stod Bander tre Allen høyt paa Kirkemuren, og i Ribe Domkirke fandtes Sisse, (g) hvorover holdtes tre Vededage.

1534. den 1 Julii. Blev Kong FRIDERICH II. født paa Haderslev Slot.

1537. Forsamledes her i Haderslev de fornemste Geistlige af Riget, som gjorde et Udkast til en Kirkeordinance i det latinske og danske Sprog, af hvilke den latinske blev ved CHRISTIANI III. Hofpræst Magister A. Jedike, bragt Luthero til Approbation, hvilken Ordinance samme Åar, nesten i samme Form, blev af Kongen selv paa det Kiøbenhavnske Concilio underskrevet.

1540. Raadsflog Kong CHRISTIAN III. om ikke Østersøen kunde fra Haderslev Fjord forenes med Vesterhavet.

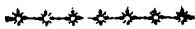
1541. Tilstod Kongen, i Forliget med det Slesvigske Capitel, at Bispegaarden i Haderslev med sine Torder, skulde blive ved Stiftet efter deres Død, som nu befadde den, eller havde skriftlig Forsikring derpaa, men Canonicorum Gods skulde, naar de vare døde, anvendes til en Skoles Opbyggelse i Haderslev.

1542. Overlod Kongen til Slesvig Domcapitel og til Præsterne sammesteds, og i Haderslev, Flensborg og Huslum, Magt at vælge Biskop; og Doctor

E 4

Tilemann

(g) Camerer l. c. II. Th. pag. 701.

Tilemann af Hussen blev første Lutherst Superintendent. (*)

Samme Aar blev Gerh. Slewarts Instrux dateret i Haderslev af Prinds CHRISTIAN. (h)

Endnu i samme Aar blev paa Synodo nar. i Ribe stadfæstet blant andet, at Præsterne skulle beholde deres Annex-Gaarde.

1543. Forsamledes paa vor Frue Assumptionis Aften her i Haderslev Kong CHRISTIAN III. og Mog. Gyldenstjerne med fuld Equipage, for at reise tilfammen til Kiel, til Kongens Søsters ELISABETHS Vilager med Hertug Magnus af Mecklenborg (i)

Samme Aar gif Törning Lehn's Kirker under Biskopen i Ribe.

1551. Blev dette Suis seculariseret

1554. Mandag efter Quasim. var i Eolding en Sammenkomst, for at høre Stridighederne mellem Kong CHRISTIAN III og Hertug Hans, angaaende Törning Lehn, da Ribe Bisp maatte efter Kongelig Ordre sammensøge alle Documenter des angaaendes.

1557. den 1 Febr. Blev ved Haderslev lagt Grundvold til det smukke Slot Zansborg

1558. Bortsvommede en Kirke paa Mandøe.

Aar

(*) See Schleswig Holfst Kirchen-Ordnung, opsat samme Aar ved CHRISTIAN III

(h) Muhl's Dissertat de reform pag 162.

(i) Danske Magazin 49de Hefte.

Var 1562 Carre Hertug Biskop Adolph, Doct. Paul ab Eitzen til sin Suffraganeum eller Vic: Bisp, men her i Aaret havde han inuet at sige, saavidt Hertug Hans regierede

1564. Den 17 Juni Forordnede Hertug Hans, at de faste Landeier uden Dyrighedens Billie ikke skulle forandres, og at Kirke-Landet skulde forhoyes (i Afgift) Kirkene til beste ic. item at aarlig een Rixdaler skulde haves af hoer Kirke til indenlandiske Studenteres Studeringers Fortsettelse.

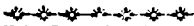
1566. Blev Seeft lagt under Eoldinghuus Amt. Samme Aar paa forste Paaschedag blev Slors-Capellet paa Hansborg af M. Boerhio indviet.

1567. Blev den Haderstevske latinske Skole stiftet, og to Aar derefter St. Hanses Hospital.

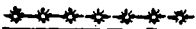
Samme Aar. Hertugens Forordning, at de Lehne, som havde tilhoert Canonicis, skulle legges til St. Mariae Kirke og dens Dienere.

1570. mellem 5. og 6 Novembr. Var atter saa streffeligg Vandflod (som af Hert Langebek kaldes Alle Zelgens Slod, og af ham settes den 1 November) at i de danske Lande druknede henved 400000 Mennecker.

1576. Den 13 Jan. Modte i Kolding, formedelst Misforstaaelser mellem Kong CHRISTIAN III. og Hertug Hans, de jurc patronatus til nogle Kirker, paa Kongens Side otte Mand, Niels Kaas til Torup, Cansler; P. Gyldenstjerne til Tim, Rigs-Marskalk; Peter Bilde til Sranholm; Ge. Rosencranz til Rosenholm;

holm; Erich Ruthe til Vogelsang; Jac. Uhlfeld til Kurbül; Peter Munk til Estrvadgaard; Axel Welfart til Arelvølt. Men paa Hertugens vegne otte Mænd: Bened. v. Ahlefeld til Haseldorf; Bened. v. Ahlefeld til Obhusen; Owe Rantzov til Saltov; Diul. Reventlau til Klettkamp; Joh. v. der Wisch til Olpenis; Hans Rantzou til Haselburg; Claus v. der Wisch til Glassov, og Henr. Kersenburg til Sunberg, samt begge Partiers Gelandte: Er. Lykke til Skovgaardt, Amtmand i Ribe, og Casper Pafelich til Lidødv. Paa Hertugens vegne: Laur. Wensin til Ralsdorf, Amtmand i Haderslev og Dörning; D. Hier. Ölgardt, Cansler, og D. Baltzer Becker, alle compromitteret med Eed. Churfyrsten af Sachsen skulde endelig decidere. Besluttet blev, at de omtvistede Kirker i Sønder-Jylland skulde legges under Kongens Biskop i Ribe; derimod Engom, Bredvad og Abild høre under Hertugens Jus patronatus, saaledes vilde de Kongelige have det. Derimod udsagde de Hertugelige saaledes: Jus patronatus over alle omstridte Kirker skulde være Hertzug Hans tilkiendt, undtagen Brøns, Emmerlev, Bester-Bedsted, Daller og Rem, men Visitation i alle disse samme Kirker, samt Kirke-Regnskaberne, maatte høre Ribe Bisp til, undtagen Engom Kloster, Bredvad og Engom; ved hvilke Regnskaber dog Hertugens Skrivere kunde være tilstede for at see, at det gik rigtig til; da ogsaa til Hertug Hans af alle Kirker rigtig skulde erlægges Studenter- og Skriverpenge, og Capitelet

Capitelet i Ribe have efter Kong CHRISTIANI III. Anordning, for deres Umage, Visitation og Regnskab deres Mark Tybst af hver Kirke. Paa Den Kom skulde Hertugen beholde sine forhen havde Tiender og Rettigheder. Af Hvidding-Herred, Gram-Herred, Enkentonder-Herred, Høyer-Herred, Rangstrup-Herred, Fros- og Kalblund-Herreder, og af een Kirke i Loh-Herred, nemlig Bredtrwadt (hvilke alle hørde under Hertugen) skulde Hertugen, uagtet de laae under Ribe Bispedom, have sine Tiender. Derpaa gif det til Churfyrsten i Sachsen, som holdt paa Hertugens Raaders Bota. (k)

Aar 1576. den 25 Octobr. Indgav Hertug Hanses Superiutendens og Præster. deres Tanker over det Svabiske Unions Skrift, som de med Samvittighed ikke kunde modtage. (l)

1577. Skal Torning Lehn Kirker igien være kommen under Haderslev Proustie, og blev saaledes indtil Hertugens Dod.

Samme Aar den 5 Sept. Tilskrev Churfyrsten i Sachsen og Brandenburg vores Hertug, om at faae Formulam

(k) Dog skal der til den Tid endnu intet være bleven af, og Stridighederne en afgjorte førend Aar 1579. den 25 Mart. i Odense, hvormed ogsaa J. L. Wolf stemmer overens, men Høyer 1! en pag. 280. varierer fra os baade i Aars- tal og Historien. Ved denne Samling i Odense havde Hertug Hans ikke mindre end 297 Heste med sig.

(l) Dänische Bibliothek, Tom. IV. pag. 275.

Formulam Concordiæ (saa kaldet) indført her i Egnen. Hertugen lod den oplæse for sig. Magister Petrejus i Zønder, Magister Meygerius i Lindholm, Magister Bramtius i Døby, og siden Haderslev Provst og øvrige Præster gavede deres nægtende Betænkninger, findende i Bogen nogle uihorte Talemaader og Sætninger. (m)

Åar 1580. Natten mellem 1 og 2 Octobr. døde Hertug Hans her paa sit Slot.

1583. Blev paa samme Slot født Kong FRIDERICI II. tredje Søn, HANS.

Samme Åar besøgte Hertug Ulrich af Mecklenborg, med sin Gemahlinde, Kong FRIDERICH her i Haderslev, da Striden angaaende den forhøjede Told med Lybekkerne blev afgjort. (n)

1585. Kunde St. Mariæ Kirke i Haderslev, af eet Åars Indkomme oplegge, efter Salariers og Reparationens Omkostnings Fratrækning, over 2238 Mark Lybsk.

1586. den 1 December. Afbrændte Haderslev Slots Lysthuus taperet paa 14000 Rdr. (o)

1587. Lader Kongen Herr Markdaner paa Eolding Slot vide, at han nogen Tid vilde holde Hofstat paa Haderslev Slot, hvortil hiin maatte giøre Anstalt.

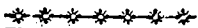
1588. den 21 Febr. Blev her celebreret Fyrstens Hans Georg af Anhalt Dessau Bryllup, paa Kongens Beføstning.

Åar

(m) Dänische Bibliothek, Tom. IV. pag. 336.

(n) Lackmann l. c. pag. 674.

(o) Mscr. Pet. Hegelundii.

Åar 1590. Holdtes her i Septembr. Maaned Raad af Dronning SOPHIA, med Statholderen og Hertugdømmenes Raader, hvorledes Titulatur, Underkrift og Segl skulde affattes i Land- og Raadsdages Udskrivelse, imedens hendes Søn var minorennis. (p)

1591. Afbrændte Stenderup Bye.

1592. den 20 Julii. Ankom med sin hele Svite fra Apenrade til Haderslev, Frue Christina, Hertuginde til Slesvig-Holsteen, tilligemed Datter Christina, som i Sverrig skulde vies til Kong CARL IX. De bleve i Haderslev Natten over, og reyste saa til Eolding.

1593. den 24 Decembr. Overskylde Vesterhavet saaledes Amtets vestre Deel, saa at i Ribe begge Vandmøllerne bortsvømmede. Aser.

1597. den 27 Novembr. Blev Hønsloelig Kong CHRISTIAN IV. paa Haderslev Slot viet til Churfyrste Joach. Friderici af Brandenburg Printsesse Datter, ANNA CATHARINA. (q)

1598 Holdtes i Haderslev Landdage, paa hvilke menes udgIVEN den Trudsel mod de Præster, som toge Søner eller Svigersøner til person. Adjunktos.

1604. Holdtes i Haderslev i fem Uger fra 5 Febr. Rets Dom og Ting, da mange Klager indløbe over dem, som ikke ville staae ved deres Obligationer i Pengesager, hvilket gav Anledning til den endnu høntaget
Haders-

(p) Lackmann l. c. II. Th. pag. 54.

(q) Nansens Chronol. pag. 434.

Haderslebsche Verordning vom Einlager 2c.
1604. den 1 Mart. (r)

Åar 1606. Blev befaleet, at Trosovelser skulde holdes i Kirkerne, som ogsaa skeer.

1607. Begyndte den urimelige Strid om Eporcismi Affskaffelse ved Daaben.

1609. den 18 Mart. Blev den store Kong FRIEDERICH III. født paa Haderslev Slot.

1610. den 15. og 16 May. Mynstrede Kong CHRISTIAN IV. Borgerne og et Compagnie Bønder her ved Haderslev. (s)

1614. den 28 Mart. holdt Kongen her Landdag til at afgjøre nogle Ridderskabets og Landets Besværinger; og vare derved til Stede: Statholder Gerc Rantzau, Hertugen til Brunsvig Lyneborg, og Greve Ernst til Schaumburg. (t)

1615. Bar atter saa skrefsom en Oversvømmelse af Besterhavet, at Vandet stod op til Vinduerne paa Tønder Slot, og i Ribe Bye seylede man med Vaade.

1618. Blev her ved Kongelig Befaling de beskiendte Talente Gilder affskaffede.

Åar

(r) Mscr. it. Lackmann l. c. pag. 212. it. D. Hedegaards Anmerk. pag. 101.

(s) Pet. Hegelundii Mscr. is. Danske Magazin, Tom. V. pag. 160.

(t) Lackmann l. c. pag. 324. it. Hadersl. Reces und Abschied Anno 1614. d. 23 Mst.

Åar 1623. Den 6 December. Udgik streng Kongelig Rescript til dette Stifts Præster, om at holde ordentlige Maanedes Bededage, at catechisere, og ey at øve Eroldoms Konster.

Samme Åar var en ødeleggende Ildbrand i Haderslev.

1624. Blev i Haderslev holdt en Landret, at afgjøre de Stridigheder, som Magister Habacuc Meyer havde med de to, for fanatiske og Weigelianske Principis beskyldte Borgere i Flensborg, Lohmann og Teting. (u)

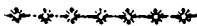
1626. Den 9 April. Blev mellem Kongen og Hertugen foreenet, at der beskikkedes over Kirken en Generals Superintendent, hvortil Kongen udnævnedes D. Steph. Klotz, som var Provst i Flensborg.

1627. Stak Præsten i Skærbaek med en Yennes Eniv Præsten i Brøns til døde, og hiin reddede sig med Flugten.

Samme Åar skeede det som endnu var verdt, de Keiserlige Tropper indtog Haderslev, og Indbyggerne som vilde leve, bleve henrevne af Vesten.

1634. den 11 Octobr. Var den bekjendte gruelige Oversvømmelse fra Vesterhavet: Vandet stod over en Alen høyt i Ribe Domkirke, uagtet den staaer paa en Høy. Tre Landsbyer ved Ribe fløde bort med Mennesker og Fæ, og hine regnedes til 250 Personer. I Nygaard (som en Skribent kalder Ondofe) omkom 9 Men-

(u) Pontopp. Annales dipl. Tom. III.

9 Mennesker, i Tange 21, i Barning 10, i Norfarup Sogn 250, (x) i Moltonder Birk 19, i Skirborn (er vel Skirbæk 39, i Brons 21, i Nørre Neibby 55, i Øster Bedsted 13, i Vester Bedsted 7, i Sønder Farup 13, ic. Folkene stige op paa Tagene for at frelse Livet, men Husene flode bort med dem og splittedes ad i Floden, andre løbe splitter nøgne af Sengene til deres Dod. De Omkomnes Tal regnes til 15000 Mennesker, (blant hvilke vare 20 Præster). I Sønder Amt blev ikke en Kog fri for Oversvømmelse. Nordstrands Skiebue var den haardeste. (y)

Aar 1636. Om trent, udvirkede General-Superintendent Doct. Klorz, at alle Prædikener i begge Hertugdømmene skulle holdes i tydsk Sprog. Hvo kan nok forundre sig over slikt et Indfald; imidlertid er det dog latterligt, at høre Folk tale om Hønydsk, hvor Almuen dog mindre forstaaer af Sproget, end Jyderne i Bendstift.

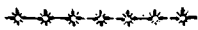
1639. Celebrerede den store Konge CHRIST. IV. Julefesten i Haderslev.

1644. Saae det i denne Egn bedrovet ud. De Svenske ængstede alle; hvis Feldmarskalk Leonh. Torstenson opholdt sig nogen Tid i Haderslev, (z) men

(x) Et Manuscript siger, at i samme Sogn bleve kun tredive Mennesker frelste.

(y) Heinreich kalder denne bedrovelige Oversvømmelse en Synflod.

(z) Den berømmelige svenske General-Lieutenant Scallus endte sit Liv her i Haderslev.

den svenske Besætning i Haderslev og Ribe blev tvungen af vores tappre Herre Christian Rantzau den 6 Sept. at overgive sig paa Naade og Unnaade, og Proviant og Gevær blev os til Bytte. Men efter et fierding Aar kom den svenske General Wrangel, indtog Staden og Slottet, (som maintenerede sig i fire Dage) lod de danske Bønder renseskiem, og satte Soldaterne i Arrest, men han nød, Gud skee Lov, sin Hertlighed her ikke længe thi Natten efter Erobringen blev, (som man mener, af de Danske selv) sat Ild paa Slottet, saa at bare Murene bleve staaende (som siden bleve anvendte til Eolding Slots Reparation) tillige med Boltværket, som Wrangel havde ladet Slottet befæste med, medens han i dette Aar opholdt sig en Tid derpaa. (a)

Aar 1645. Blev i Haderslev fornyet det Steinsburgske Forlig, nemlig, at Hamburgerne maatte forskrive sig til Troskab mod Kongen, lade ham Elvens Løld, og betale Kongen som deres Arvesødt Landsherre en stor Summa Penge. (b)

1646. Stod Cappellanen Wodder for Alteret og døde syngende paa anden Paaskefestdag.

1650. Gav man her 10 Rigsdaler for en Tonde Rug.

1652. Døde i Haderslev Christoph v. der Lippe, Doctor Juris, Raad og Cansler, Arving til Schwarfs

og

(a) cf. Saurii Stadtbuch.

(b) Loudorp. pag. 828.

og Sillemo i Mecklenberg. Født i Rostok 1585. Studerede i Stettin og Magdeburg, og blev 1610. Doctor. Kaldet til Curland 1614. som Hofraad af Hertug Wilhelm, og i Aaret 1619. til Danmark af Enkedronning SOPHIE til Nykiøbing, som hendes Raad, og 1625. som hendes Canzler beskikket, hvilket Embede han og efter Dronningens Død beklædte hos Kong CHRISTIAN IV. Med to Hustruer avlede han ti Børn. Var en lærd, oprigtig og godgjorende Mand.

Samme Aar den 15 Decembr. Holdt man her Bededag, for Dyrtid og Landplage; Læsterner vare Esra 9, 6. Jon. 3, 6. Psalm. 20.

1654 den 30 Jan. Blev i Haderslev Consistorio decreteret, at Vindsofolkene skulle ved den hell. Communion tage deres store Huer eller Kyser af Hovedet, paa det Væsten kunde merke, om de nøde noget af den hell. Kalk. Hermed skulle Degnene have Opsigt.

1656. Blev Skrydstrup Kongetiende skienket Stedets Præst af Kongen.

1658. Afbrændte Polakkerne Mosstrup Præstegaard; de ihjelslode Præsterne i Skodborg og Rodding. Samme Aar i Februarii Maaned gif Kong CARL GUSTAV over Zis fra Haderslev Færge med sin Armee til Brandsøe og Fyen; da to svenske Compagnier og Kongens Bogn gif forlora under Fsen. Og i dette saavel som følgende

Aar

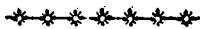

Aar 1659. Blev Tilstanden endnu jammerligere; de Svenske havde indtaget hele Landet. Ildekommen I brandenborgske og polske Hjelpetropper, vi fiende Spor her af eders Kæverit: og Drab til denne Dag; gid Eolding Slots Kæmpetaarn havde været ti Fod høiere, og I derfra alle med hinanden vare bleve udfastede! Elmed kom og Blodgang (den hvide Blodspor) blant Folk, hvorved mange hundrede dode. Landet blev øde, Beboere fattedes. I dette og forrige Aar creperede, tænk, i dette Aart aillene vstt 28 Præstemænd.

1662. Skal en Tonde Rug her have fostet henved 48 Mark Lybsk.

1663. den 30 Jan. Blev endelig her i Consistorio (Efter sammes forhen 1654. og 55. Præjudicatum) concluderet paa nogle Præsters Klage over Degnene, 1.) At de skulle hente Binen til Communionen. 2.) Enten selv eller ved en anden dygtig Person holde Skole etc. 3.) Efter Præsternes Disposition forrette Sacra i og uden for Kirken, og i alle tilbørlige Ting bevise deres Præster Lydighed og Respect.

1664. den 3 Febr. Blev sammesteds domt over Joh. Røger, som havde prognosticeret, at Dommens dag skulde komme 1665, anden Sondag efter Trinitatis, og det ikke pludselig, som Folk menede, men langsomt alle Mennecker faae deres Dom. Domt 1.) at han skulde lægge Laas paa Munden, 2.) ikke nyde Sacramentet, forend han omvendte sig.

Aar 1670. Kostede en Tonde Rug 2 Mark Lybsk her i Egnen.

1677 Blev Doct. Christian v. Stöcken General-supercintendent; og 1683. Doct. Josua Schwartz ordineret af Biskop Bagger i Kiøbenhavn til samme Embede. (c)

1690. Afbrændte Vintrup Kirke.

1700. den 13 May. Blev Joh. Rörger atter citeret for Haderslev Consistorium, for han havde opsat nogle Prophetier af Ezech. 18. i Form af en Psalme, og havde divulgaret samme, hvorudi han antastede et højt Hoved, og søgte at forvirre Almuen. Han excuserede, at han ikke havde meent det saa slemt: Her blev domt, at der af Prædikestolen skulde ske Afbigt for ham, og hvis han ikke dnydede sig, skulde han sidde aabenbare Skriftemaal. Agtede han ikke det, saa skulde fortfares mod ham med Excommunication.

1713. Houserede den svenske General Steenbock her i Landet; men blev vel ndnyget.

1720. paa Nytt-Aars Aften skal atter have været en skadelig Bandstod over Amtets vestre Deel.

1721. den 13 Sept. Blev Præsten i Oddis, efter Rentekammerets Resolution, tillagt aarlig 65 Rdlr. for de ubeboede store Fobislet- og Drenderup-Marker i hans Sogn, og Degnen 10 Rdlr.

Aar

(c) Mölleri Cimbr. Lit. Tom. I. it. Zwergs Siellandske
 Clertise, pag. 313.

Åar 1723. omtrent, døde i Haderslev den syge
Jomfrue, som til Forundring, udi halvandet Åar en
havde nydt noget af Mad eller Drikke. Om hende er
skreven en Tractat. (d)

1725. den 10 Octobr. Veed den vestre Deel af
Landet atter ved Vandflod. (e)

1728. Blev Magister Georg Joh. Conradi ud-
nævnt til Generalsuperintendent; hans merkbørdige Liv
og Levnet læses i Zwergs Siellandske Clerisie pag. 777.

1731. Blev Herr Frid. Ernst Marggreve til
Brandenburg Culmbach, Ridder af Elephanten og
Generalsfeldmarskalk, udnævnt til Statholder over disse
Hertugdømme, og til Præsident i alle Stæder.

1735. Blev Haderslevs latinske Skole nedbrudt
og af nye prægtig opbyggt.

1743. den 4 Febr. Udgik Kong CHRISTIAN VI.
udtrykkelige Befalings Brev til Generalsuperintendent
Conradi, angaaende Exorcismi gandske Affkaffelse ved
Daaben her i Hertugdømmene, uudtagen Børnets
F 3 Forældre

(d) Trykt i Halle 1724. 8vo. 10 Ark, i hvilket Skrift ogsaa
er indført D. Döbels Beretning om den svenske Piges
Esther Johannæ ti Åars Entholdelse fra Mad, som lod
sig derpaa svangre og blev sund. Item om en hollsteens
Aldersmand Gustav von Bernhard, som med Forset fastede
40 Dage og døde, cf. Pontopp. Theatr. Dan. pag. 233.
Nota: Andre skriver, at bemeldte vor Jomfrue fastede
i tre Åar, og døde 1729.

(e) Pontopp. Theatr. 334.

Forældre udtrykkelig befalede den at bruges. See Dän. Biblioth. Tom. VI.

Samme Aar den 22 Junii. Befalede Hans Maa-
jestæt, at Studenterne fra Hertugdømmene maatte
komme til Kiøbenhavns Universitet, førend de reyste
paa noget andet udenlandsk, hvis de ville gjøre sig
Haab frem for andre, cæteris paribus, her i Landet
at employeres, og skulle de være frie for Indtrædelsens
Examen, naar de kun medbragte et got Testimonium
fra Rectore Scholæ eller Øvrigheden. See Dänische
Bibliothek Tom. VII.

1749. den 24 Febr. Blev Doctor Jerem. Frid.
Reus udnævnt til Generalsuperintendenten, som 1757.
i Decembr. blev transloceret som Cancellarius Acade-
miæ i Eybingen.

1759. den 18 Julii opkom i Haderslev en skrek-
kelig Iidebrand, hvorudi 189 Gaarde og Huse bleve
lagte i Aske. I samme Brand fortæredes ogsaa de
fleste Kirkeregistre i Klokkerens Giemme.

1760. Blev Doctor Adam Sruensee beskiftet
som Generalsuperintendent.

Samme Aar begyndtes i Hertugdømmene, efter
Kongelig Ordre, at prædiktes paa anden Juledag til
Højmesse, og anden Paaskedag til Aftenfang over
Dexter angaaende Eder, hvilke af Superintendenten
foreskrives, saasom Psal. 24, 3:6. Præd. B. 8, 1:3.
Esa. 65, 16. Coloss. 3, 9.

Aar

Aar 1762. Blev Hans Excellence Geheimeraad og Friherre von Dehn beskikket til Statholder over Slesvig og Holsteen.

1763. Maatte alle Præster her, efter Kongens Befaling, indgive en nøye Fortegning paa deres og Degnes og Skoleholders og Kirkerne's Indkomme, som en Norma i fremtiden. (f)

Samme Aar Natten for Nyt-Aars Dag forarsagede en skrekfom Storm en farlig Vandflod over Landets vestre Deel, som hist og her gjorde stor Skade, bortsvømmede en Deel Dvæg, fordervede Korn og Høe i Laderne, og mange Huse.

Samme Aar fik Præsterne Ordre, nyere end hidtil skeet var, at antegne Sognenes Fodte, Dode, Confirmatos, Deprecantes, Confitentes, Copulatos &c.

1768. Blev Prints Carl af Hessen-Cassel disse Hertugdømmers Statholder.

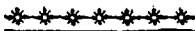
1769. Den 25 Jul. Skrives her at have reist sig et skrekfomt Beyrligt med Torden og Lynild og store Hagel; man svømmede i Gader og Kiieldre. Havernes Frugter og Urter bleve nedslagne. Kornet paa Markene slaaet af, alle Binduer mod Vesten af Hagelen indslagne.

Samme Aar afbrændte Nustrup Præstegaard paa St. Mortens Dag, saa intet Dvæg smaat eller stort blev reddet. Forunderlige Guds Direction! Provst Wang vegrede sig at betale Antecessori Magister

§ 4

Dyffel

(f) Arligt, at dette samme just for 200 Aar siden skeede ligesaa.

Dyffel det han for Gaarden havde givet, siønt Magi-
steren beviisligen havde forbedret Gaarden for jeg tør
ikke sige det, nu gif den igien let, og jeg tænker, Brand-
cassen foreskyder vel kun efter Herr Wangs egen Taxation.

Aar 1770. i Novembr. Var den stærke Equilis-
brist (Samsons Halvbroder) Brambilla i Haderslev,
og viiste sin Styrke. Hans tykke Bært løfter han
med een Haand fra Jorden, som andre skikkelige Men-
nesker løfter en Stool.

1771. Sif de mæhriske Brødre kongelig Tillæ-
delse at have fri Religions Exercitium paa Tyrstrup
Gaard, hvor, til Præst blev af Brødrene bestiftet
1772. Herr Johannes Prætorius.

§. 10.

I Henseende til vore Fædres Gudsdyrkelse skulde
være meget at skrive, men lidet til Læserens Glæde.
Hvorledes det med de gamle Cimbrers Gudstieneste
forholdt sig, vide vi lidet eller intet af. Ochin og hans
Eilhængere dyrkede Solen og Planeterne, og menede,
deres Guder i menneskelig Skikkelse ikke kunne afbildes;
Templer bygde de ikke, men de dyrkede deres Guder
ved Offeringer paa Høje og i Rundene, hvis Spor
endnu haves. Romerne lærde dem uden Tvivl at bygge
Templer for Guderne, og at afbilde Guderne i Figurer,
Solen i en Mand's Skikkelse, Maanen i en Qvindes,
Thyr i et Bilddyrs Hud, Ochin i Krigsrustning;
Lustens' Gud Thor paa en Throne, til hvilkæn hver
niende

niende Aar maatte offres endog Mennesker; Frieries Gudinde Freia, som en bevæbnet Mand med Sverd og Bue. Deres Nattedands og Lideligheds Gud var Kom, det er Bacchus. Naar de døde, meente de Tappre at fare til Valhalla, hvor de endnu holdt Feldtslag, aade og drukke vel med Othin; de Feye og Onde derimod skulle til Riffelheim, hvor Angestens Gudinde Hala herskede. Naar al Verden forgik, skulle hine komme til en bedre Himmel kaldet Gimle, men de sidste til et verre Sted Nastrond.

Mysesødte Børn bleve i Vand dyppede og derved dem givet Navn.

Egtefolk bleve, endog efter Templers Bygning, viede under aaben Himmel.

Sil deres Berømmelse finde vi dog, at de har straffet Synder: Krænkede Qvinder bleve dræbte og brændte, og Hoerkarle ophængte. Mordere havde visse Friestæder indtil deres Sags Udførelse; deres Ufskyldighed, bevisttes ved Lod eller Kampfægning, ved gloende Jern at bære eller at gaae paa, stikke Haanden i sydende Vand og saa videre, o svage Resfærdighed!

De døde Egemer, at de ikke skulle forhaanes, bleve brændte, og Afsen i en sort Potte nedsat i en med Markstene indvendig fyldt Høj, til hvilken hoer Stridsmand bar Jord sammen i sin Hielm.

Aar 400. skal Gothernes Biskop Ulphilas have oversat Biblen i sit Sprog; og ellers ved Omgang med Engellænderne blev den gode Lærdom noget bekiendt

her i Egnen; S. Ægistus 589, Koniochus, Willibrod 692, Willehadus, Biskop Ebbo, og flere lode sig vel høre her, men nesten forgiebes, indtil S. Ansgarius Aar 826, som var noget lykkeligere, og blev disse Landes Metropolitan.

Rembertus prædikede Ordet frimodig i Ribe Kirke Aar 860.

Poppo gjorde mange Zertegn, prædikede og døbte ved Flensborg Aar 984. og blev Biskop. Her standfede den ubevægelige Konning SVEN OTTO noget den gode Værdom, indtil Gud ydmyngede ham.

Den store Kong KNUD forsynede Landet med lærde Mænd, og i det 12te Seculo var Landet med indfødte Lærere vel forsynet; men hvor forfaldt ikke disse Hyrder til Ledighed, Hofmod og Bellyst. Slesvigs Biskop selv var med at dominere en Værdoms Reformatorer Joh. Huls til Ziden, skiont han ikke forstod at læse to Linier af hans i bohniisk Sprog skrevne Bøger.

Aar 1522. fremtraade Herr Hermann Tast, Biscarius i Husum og hans Medhielper Herr Pistorius, og talede mod den forfaldne Christenhed. Prints CHRISTIAN III. blev Statholder i Hertugdømmene, og, som han i Endskland havde faaet Smag paa Lutheri Være, begyndte med Alvor at reformere Kirken, deels ved sin Hofpræst, deels ved de store Mænd Detlev Reventlau og Joh. Rantzau; de Præster, som vilde Kiende og prædike Sandheden, og gjøre Printsens deres Religions Eed, fik paa deres Embeder nye Bestallinger daterede

Daterede 1528. Gud opvække her fremdeles Mænd, der selv have smagt Evangelii Trøst, og som have Lust at sørge for Herrens Fortøste. (g)

Saa faaer da dette være nok af Aintets almindelige Fortællinger, og vi gaae allerførst til

§. II,

Staden Haderslev.

Det første, som her burde, paa Historiens vegne, afgjøres, er Navnets Oprindelse, men hver Læser vilde trette, om de mange her forekommende Meininger skulle bedømmes:

Hathers Løv og Boelig, om Hather er meldet i 9 §.

Andre deriverer Navnet af Hadder, det er Trette og Ueenighed. (h)

Danckwerth forsøger, om Navnets Oprindelse ikke maatte være Water, Wafer. I en Kiøbenhavns Beskrivelse til 1711. læses et Steds, at Endelsen skulde hede Slie, det er Tang, som af Havet i Bigen inddrives. (i)

Saxo

(g) Pontopp. Annales. Ejusd. Atl. Dan. Tom. I. Meg. Heimreich Walther, Holberg, Trog. Arnkiel, Fr. Spanhemii introd. ad hist. sac. pag. 274. Thesaurus ecclesiaz Slesv. Caves hist. lit. p. 489.

(h) Jonas ab Elwersfeld.

(i) pag. 62.

Saxo Grammat. skriver: Haraldus Hyldetand Hatterum apud Jutiam expugnatum extinxit, cujus occasum perpes oppidi vocabulum indicat, det er: Harald Hylterand ihjelslog den i Jylland beleirede Hatterum, derom giver Stedets Navn en evig Erindring; og altsaa skulde man skrive Sadersslæt af at slaae, deraf kommer Mandslæt. (k)

Pontanus (l) vil have Navnet deriveteret af de gamle Beboere, de Harudes, som Ptolemaeus melder om i hans Chersl. cimb., saa at Saderslev, Horsens, Zarre ic. skulle have een og samme Hjbleelse med Navnet.

Salig Pastor Feustking (m) treffer det nok best: Leben, skriver han, er mange Navnes Endelse i det Halberstadtske og Magdeburgske og Eyneborgske. Saderslev maa man forundre sig, at være sammensat af to tydske Ord, hvor det danske Sprog altid har regieret, men man veed, skriver han videre, af historia medii ævi, at Keiser OTTO M. havde gjort ikke allene Sønder-Jylland, men og en stor Deel af Nørre-Jylland underdanig, og har anlagt uden Tvivl hist og her en sachsisk Colonie; Leben er saa meget som en
Boelig;

(k) Hvitfeld. Hühners Polit. Fragen. Saurii Stadtbuch, hvor den kaldes en Hovedstad for Jylland. Saxo Grammat. lib. 7.

(l) I hans Rer. dan. hist. pag. 649.

(m) In conjecturis etymolog. verborum quorundam germanic. Msc.

Boelig; Tydfkene har endnu det Ord Laube, i Steden for hvilket Nedersachserne fige Löwe eller Löbe (obumbraculum) et Sted bedækket med Grene eller Bretter (n), hvorfore og Hamborgerne kalde den bedækkede Gang bag Husene over det forbigyðende Band de Löwe. Achar hedde paa gammel Tydfst ein Ader, Vens; og det Bogstav H er ikke allene af Fremmede, men og af Tyderne sat for ved mange Ord, hvoraf altsaa følger, at Hatherleben, eller blødere udtalt Hederleben, hedder saa meget som en Boelig eller Löwe ved en Søe eller Band-Aare. Han legger endnu dette til: die Oder, Viadrus, Othherndorf eller Acherndorf i det Land Sadeln har ogsaa deraf sit Navn, efterdi Mein derigiennem løber ind i Elven. (o) Dog nok herom:

Staden er anlagt paa et sumpiget nedrigt Sted ved en Fiord; den er nesten at ansee som en De, dog er den Nordre Rivier nesten nu udtørret. Stadens Indbyggere belobe sig til 1920 Sieler.

Byen har to Porte, i Sonder og Nor.

Dens

(n) Sagittarii Historia principum Anhaltin. pag. 7.

(o) Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Herzogthümer 3tes Stk. erst. Bandes p. 230. not. h. conf. Joh. Ge. Wachteri germ. Glossar. sub voce Ader, Oder, Laube, Leben.

(p) Til Stadens Kirke hører, ogsaa tre Huse, kaldet Lang-Fiær.

Dens Stads Baaben er en høi Broe over et flydende Vand, som hviler paa tre hvalte Buer (9) af Stadens fire Broer, nemlig Nørre- og Sønder-Broe, Vispe-Broe (hvor Overfarten er til gammel Haderslev) og den fjerde over en Rivier til det nu ruinerede Castel.

Staden har, foruden et stort anseeligt Torv fiorten Gader og Stræder. Dens Borgere va re for et par Aar foruden Muurmestere og Tømmermænd, 1 Bogtrykker, 8 Bagere, 4 Bødkere, 4 Drejere, 2 Glarmestere, 2 Stølemagere, 3 Guldsmede, 1 Kobbersmed, 2 Randsløbere, 4 Knapmagere, 2 Malere, 2 Parykmagere, 5 Nebslagere, 11 Skoemagere, 17 Skrædere, 2 Uhrmagere, 9 Snekere, 12 Bøvere, 2 Bogbindere, 3 Farvere, 1 Bøssemager, 6 Feldberedere, 1 Garver, 2 Giortlere, 12 Handskemagere, 4 Hattemagere, 3 Sadelmagere, 18 Kjøbmænd, 1 Blikkenslager, 1 Instrumentmager, 16 Joermænd, 6 Tobakspindere, 7 Slagtere, 3 Pottemagere, 1 Kammager, 3 Kleinsmede, 4 Grovsmede.

Kirker, Skoler og Hospitaller skal strap ommeledes, saa og Slottene.

Raadhuset, liggende i Lavgaden, er ikke anseeligt, en Etage høyt; var udi Pavedømmet en Præste Ealensdegaard. Raadet holdes oven paa i den søndre Ende, den anden Ende er Monderings Kammerr. Neden under

(9) Danckwerth feiler her, Pontopp. ligesaa, sigende en Broe i en Port.

under i den yørre Ende er Baghuset, i Midten Byens Arrest, og i den søndre Ende har Hertzogen (Raadstuen) sin Boelig.

Uf Staden har man smukke Prospect, naar man seiler paa Haderslev Dam, Byen viser sig da som en halv Naane, og omkring sig har man de deystigste Skove og Marke.

Som Veligheden er behagelig, saa er den og fordeelagtig; thi, saasom den ligger to Mile inde i Landet, kan Landmanden fra alle Sider beqvem føre sine Vahre herhid. Daglig Siennemrejsende giver Byen god Næring; saa har den ogsaa i Henseende til Accise og Told samme Frihed, som andre Stæder i Hertugdømmene.

Skibsfartens Handel er vel her ikke saa stor, som den kunde være, dersom enten Staden laae nærmere ved Beltet, eller Fiorden var seylbar for større Skibe. Skibene gaae herfra til Kiøbenhavn, Sverrig og Norge med Misd, Rug, Grubergryn, (Perlegryn og Bankebyg), Brænde; og tilføre os igjen Hvede, Salt, Hør, Tommer, og hvad her brugeligt er. Smaa Fartøyer løbe ind til Skibsbroen, det er en Landing ved den sydøstlige Ende af Byen.

For dem, som ligge og tære paa Pungen, tør jeg nok sige, at intet Sted i hele Riget er lettere at opholde sig paa, end dette.

Hertug Hans tilstod denne Stad i Aaret 1566. den 6 Martii en privilegeret Wiinkielder, dog saaledes,

at

at Apothekerer beholder desuden Frihed at indkøbe og udsælge Vine.

Stadens Ælde for Christi Tider er ikke let at bestemme; af Saxonis Ord, at nemlig Aar 300de, Hatterne her vare belejrede, sees at det har allerede været et Tilflugtstøed. Siden findes intet om Stedet, indtil Dominicaner-Munkene her nedsatte sig Aar 1227, og herfra maa regnes Stadens Opkomst, og 1292. gav Hertug Waldemar den Stads Privilegier og Rettigheder.

Byen er aaben, (r) har gode Markjorder, er temmelig florissant, dog ikke, som da Prints CHRISTIAN og Hertug Hans her residerede.

I den 1652. renoverede Landets Matricul staaer Haderslev for 100 Plouge, men tilforn for 200.

De Huse, som staae paa Slotsgrunden, Hundrede og to og fyrretive i Tallet, har hidtil havt visse Friheder i Afgifter, Indquarteringer, med mere.

Længe for 1563. skal Haderslev have været et Myntested, og de Haderslevske Skillinger (af fint Sølv anføres i Regnskaber udtrykkelig. (s) Man regner halvanden Skilling Haderslevsk, saa meget som 1 Skill. Ensk.

Indbyggernes egentlige Sprog er Dansk, men Provsten prædiker Søndag og Onsdag altid Tysk.

Paa de Slesvig-Holsteenske Landdage blev Haderslev opbraabt 7de i Tallet, saaledes: Slesvig, Flensborg,

(r) cf. Bertius.

(s) Holbergs Staats- und Reichs-Historie pag. 691.

borg, Kiel, Rendsborg, Ikehoe, Oldeslo, Haderslev, Tønder, Krempe ic.

Stadens Beleyringer, Odeleggelse, Ildbrand, med mere Merkværdigt er forhen §. 9. anført ved Aarene 1247, 1271, 1627, 1644, 1659, 1759. ic.

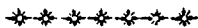
Fra Haderslev til Abenraa gaaer Beyen saaledes: Fra Haderslev Søndrebroe til Langkiær $\frac{1}{2}$ Miil, til Kiestrup $\frac{1}{4}$ Miil, til Hoptrup $\frac{1}{2}$ Miil, til Venner $\frac{1}{4}$ Miil, til Nordby $\frac{1}{4}$ Miil, til Abenraa $\frac{1}{4}$ Miil, det er i alt tre Mile.

Fra Haderslev til Aarø Færgested til Fjøn: Fra Sønderbroen til Lund 1 Miil, til Soelkiær $\frac{1}{2}$ Miil, til Osbye $\frac{1}{2}$ Miil, til Hanstrup $\frac{1}{4}$ Miil, til Færgesuset $\frac{1}{4}$ Miil, det er i alt $2\frac{1}{4}$ Mile.

Fra Haderslev til Tønder saaledes: Fra Sønderbroen til Erløf en halv fierdendeel Miil, til Hegaarde $\frac{1}{4}$ Miil, til Parnhoel $\frac{1}{4}$ Miil, til Bitsted $\frac{1}{2}$ Miil, til Nederferstal 1 Miil, til Hellevad $1\frac{1}{2}$ Miil, til Hoist 2 Mile, til Hofstrup $\frac{1}{4}$ Miil, til Tøndern $\frac{1}{2}$ Miil, det er 6 og halvfjerde Fierding Mile.

Fra Haderslev til Eolding: Kongevejen. Fra Norrebroen til Bierning $\frac{1}{2}$ Miil, til Thystrup $\frac{1}{4}$ Miil, til Hoffelbiørg $\frac{1}{2}$ Miil, til Østorp $1\frac{1}{2}$ Fierd. til Bonsild $\frac{1}{4}$ Miil, til Eolding $\frac{1}{2}$ Miil, det er tre og en halv Mile.

Men ad Landevejen gaaer man: Fra Haderslev til Errigsted $\frac{1}{4}$ Miil, til Bogskou $\frac{1}{2}$ Miil, til Aller $\frac{1}{4}$ Miil, til Siolund 1 Miil, til Bonsild $\frac{1}{4}$ Miil, det er i alt 4 Mile.

Til Ribe gaaer Vegen saaledes: Fra Bispebroen giennem gammel Haderslev til Hammelev $\frac{1}{2}$ Miil, til Boyensgaard $\frac{1}{2}$, til Jægerup $\frac{1}{2}$, til Nustrup 1 Miil, til Gram $1\frac{1}{2}$ Miil, til Gielstbro $\frac{1}{2}$ Miil, til Ribe $1\frac{1}{2}$ Mile, det er i alt $6\frac{1}{2}$ Mile.

Strax ved gammel Haderslev paa en Høj, kaldet Bøghoved, har staaet et Slot, som i et gammelt Brev af 1483. kaldes Haderslev-Huus. Paa dette gamle Slot residerede ogsaa den her berømte Hertug Hans fra 1544. til 1549, da han lod nedrive dette, og bygde et andet, som han kaldte efter sit Navn Zansburg, (t) som dog ikke blev bygget paa Bøghoved, men paa en Plads, kaldet Nasset, østen for Staden, og var omfjndt med Vand, hvorfors Pladsen af Danckwerth kaldes Øen. (u) Norden dette Slot var en prægtig Hauge (og paa den anden Side Møllens dammen har ligeledes været en Hauge) og Dyrehauger langs Nivieren, nesten en fjerdedeel Miil. Der er en Broe kom man fra Slottet paa den søndre Mark. Aar 1566. blev dette Slots Capell af Provst Boethio søfenniter indviet, hvilket var byggt med Marmor og oversalt

(t) Dog brugtes det Navn Zansborg ey længere end i Hertug Hanses Tid; thi siden skrives det ogsaa, som det forrige: Haderslev-Huus. S. Holbergs D. X. S. T. II. p. 419.

(u) Nansens Cosmogr. — Danckwerth aftegner en De vesten for denne, hvorpaa var anlagt et Castell.

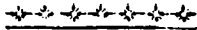

alt forghldet. Her residerede den uforglemmelige Hertug Hans til sin Dod 1580, og herfra ofte besøgte sin Herr Broder Kong CHRISTIAN III. paa Eolding Slot. Kong FRIDERICH II. satte efter Hertugens Død, Slottet, og i sær Capellet, ret i prægtig Stand, (hvor og Slotsgrunds Beboerne søgte Kirke) og Statsholder Gert Rantzau residerede her længe, og Regieringen blev fra Segeberg herhid forflyttet. Saadan Zitt havde Haderslev indtil Aar 1644, da en svensk Capitain sprengede Slottet, saa at Murene allene blev staaende. Samme Aar havde ellers General Wrangel ladet Slottet med Bospærke befæste. Slottet blev ikke mere sat i Stand; og endelig blev det nedreven, og dets Materialia brugt til at reparere Eolding Slot, og Fundamentet er for et halvhundrede Aar af Kong FRIDERICH IV. solgt til en Borger i Haderslev, og dets Ruderer staaer tilbage. Haugen Norden ved Slottet er nu en Koppel, som nu pagtes bort og besaaes. Kort: Hauger, Lysthauge og Dyrehauge, alt er nu øde.

Kirker og Klosters ommeldes først:

St. Marice eller Domkirken, til hvis Ælde at oplyse dette kan tiene, at man troer, de Herrer Canonici, som her opholdte sig, vare Benedictiner, som komme i Landet med Ansgario i det niende Seculo, hvilke ved deres hist og her havde Convent gave Anledning til Domkirkene, skal ogsaa her ligesom i Ribe have begyndt at etablere sig. Efter Kirken var bygt, var

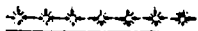
den et Collegium Canonicum eller Domcapitel for Benedictinerne, og da disse bleve fede og rige, lode de sig kalde Domherrer. Aar 1096. og derfra, maa regnes Prælaturet ved denne Kirke. (som et Steds kaldes Collegiata Ecclesia, der halv Dom, thi den agtedes som et Fihal til Slesvig Domkirke) (v) Ved dette Capitel har været en Præpositus, Cantor, Diaconus, Subdiaconus, Minister majoris altaris, Lector Theologiæ og Lectores Evang. & Epist. og siden ogsaa en Vice-Præpositus. (x)

Capitlets Statuta, confimerede Aar 1309. af Biskopen (dog meest efter Cantoris Hoved, som til Bispfen var udsendt) vare: " 1.) Maatte Capitlet ud-
 ,, vælge Canonicos, og Bispfen eller Provsten confir-
 ,, merede. 2.) Skulde Provsten ikke have Jurisdic-
 ,, tion over Canonicos og en Sted i Capitlet; og i alle
 ,, dets Actionibus skulde Cantoris Stemme have For-
 ,, trin. (y) 3.) Skulde Cantor i Kirken rette hele Fol-
 ,, ket

(v) Nic. Wulfardus, Otto Dracken, Deel. Wulff, som 1485. forærede Daabs Fonten, vare her Canonici. See Cypræi Annales.

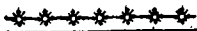
(x) Biskop Bondo tillagde disse Canonici Aar 1273. Ulverfogns Lunde paa Nordstrand.

(y) Det var meget for en Cantor, men han mistede efter et Aar dette Præ, thi Margv. Bloek og Archidiaconus i Slesvig, og Anselmus Provst paa Nordstrand, som forhen begge havde i Haderslev været Præpositi, beviste, at fra utænkkelige Tider havde baade Canonici og hele Borslyf-

„ Ket i deres Sang og Læsen. 4.) En Canonicus,
„ som blev antagen, skulde betale to Rigsdaler for sin
„ Chorkappe; og erlagdes samme ikke inden tre
„ Maaneder, da dobbelt. En antagen Canonicus
„ maatte, med paalagte Hingre paa Evangelii Bogen,
„ svære Capitelet Trofskab, at holde ders Statuta og
„ ikke aabenbare betroede Hemmeligheder (thi sligt
„ blev straffet med evig Remotion fra Consortio) &c.
„ 5.) En Canonicus, som havde traværende sit Præ-
„ bende ved Domkirken, maatte aarlig svære 10 Skl.
„ Sterling som et Stipendie for Geistligheden, og
„ hvis samme ikke otte Dage efter St. Andrew Dag
„ sværedes, da betale dobbelt &c. 6.) Den der antas
„ ges, skulde boe tolv Uger ved Kirken, hvormedens
„ han ey nød uden en daglig Haandskilling, og nudler-
„ tid daglig maatte findes i Choret. Derefter blev han
„ til Communitæt antagen; reyste han siden bort,
„ maatte han have een som procurerede hans Embede.
„ 7.) Naar paa Fesrdagene de ni Lectiones læses,
„ maatte alle Canonicus være tilstede, under Pengestraf,
„ nemlig for Processionen en halv Skl. Sterling, for
„ Messen ligeledes, item for Morgenbon og Aftenbon —
„ 8.) Ingen under Straf af en Skl. Gros. maatte
„ synge Messe, uden han var en Canonicus. 9.) Hvo
U 3 „ souit

Barshals Clerike staaet under Prousten, og Biskopen
gjorde dette Bud om igien, treuende de Ulydige med Kir-
kens Cenpur. Henrich setter urigtig 1339 som skal
være 1318

„ som negligerede sin Messe, straffes med en Sk. Stær-
 „ ling paa en Søndag, og en Sk. Gros. en Fest-
 „ dag; men hvis een ved Kirken residerende forsoms-
 „ mede sin Messe en heel Uge, mistede han Communi-
 „ tetet, uden han var sng. 10.) En Indfødt i Bars-
 „ byssel, som til Præsteembede forfremmedes, skulde
 „ tiene Capitelet i to Aar, og hans Indkomst midlertid
 „ falde til det Slesvigskke Chor. 11.) Hvo af de uden
 „ for Kirken residerende vare borte i ti Uger, skulde
 „ miste Communitet — 12.) Døde en residerende,
 „ fik Arvingerne intet af Communitetet. 13.) Ingen
 „ Canonicus, som havde Sæg med sin Medbroder,
 „ maatte efter Behag overfuse ham, eller trække ham
 „ for Biskopen eller anden Dommer, før han lovligen
 „ i Capitelet var paamindt. 14.) Capellet, gammel
 „ Haderslev og Sedorp skulde være erimeret fra Bisko-
 „ pens Ret, og det Haderslevskke Capitel ene have Ret
 „ at indsette og afsætte Præster. “

En Canonicus torde ikke have uden een Oppassere,
 men Provsten to. Det begjerligste geistlige Embede
 den Tid var det, som var mageligst, nu er det tvært-
 imod; ingen uden vore Kirkeedegne ligne Canonicis.

Aar 1313. befoel Erkebispnen, at hver Canonicus
 skulde holde en Vicarium Chori.

Aar 1414. skienkede Biskopen dette Capitel og
 Kirken Aalborg Kirke. (z) Aar

- (z) Som Danckwerth aftegner i Band ved Ribefanten. Con-
 firmeret af Kong CHRISTIAN I. Aar 1460, mod at
 hans Anniversarium her skulde holdes.

Åar 1430. tilkiendre Biskop Nic. Wolf samme mange Godse, og anordnede Lectores i Capitelk.

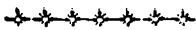
Disse Caniker skulde besørge Skolevæsenet, men de ligne herudi deres Brodre vore Degne.

Bed Reformationen bleve deres Godse inddragne, undragen de Præbender, som til Kirken, Skolen og Hospitalet bleve hentagte, saasomt som disse Herrer døde. Prints CHRISTIAN beskaffede nu en Lectorem Theol., til hvis Underholding han vilde tvinge Biskopen i Ribe Åar 1530. at give en vis Penge; men dette Lectur er længe siden nedlagt.

Kirken har i Anseelse saa lige, giver et prægtigt Syn, dens indvendige Højde er usædvanlig, og i Steden for Taarn er den med et smukt Spirit jiret, efter Slesvig Kirkes Liighed, ved Provst Ge. Schrøders og Borgemeester Balch. Brauns Omsoerg Åar 1604. (a) Dens indvendige Højde under Hvelvingen er 77 Fodder, Kirkens Længde 180 Fodder, og dens Brede 98 Fodder. I Taarnet ere fire Klokker, men nedre i Kirken to.

At mine Læsere skal see, at Kirken har gode Indkomme, ville vi allene anføre dette Hertugens Brev:
" Wir JOHANNES v. S. G. Erbe zu Norwegen, Herz
,, zog zu Schleswig Holstein, Stormarn und der Ditz
,, marschen, Graff zu Oldenburg und Delmenhorst zc.
,, thyn hiemit kund öffentlich und bekennen — nachdem
G 4 „ weiland

(a) Tilførsel skal det have været et Halvtaarn. See Helvad. Sylva chron. p. 271.

„ weiland K. CHRISTIAN der Dritte zu Dänne-
 „ marck — Christmüdesten Gedächtnisses — in Zeit
 „ unsrer Unmündigkeit, der Kirchen-Dienern alhier in
 „ Hadersleben alle die Lehn und Vicarien, so noch in
 „ die Armen-Kasse nicht verfallen oder sonst verliehen
 „ gewesen, als nemlich das Lehn St. Mauricii, des
 „ Bischoffs Capel, das Schradtlehn; ein Lehn, so
 „ Herr Joh. Wulff gehabt; ewe kleine Commende, so
 „ Herr Johan Hamburg gehabt; die kleine Präbende,
 „ so Jacob Hansen nach Hr. Schreiber Johan Braskes
 „ tödtlichen Abgang verordnet, die siebenzehnde hal-
 „ ben Gülden, so noch von der Lectur überblieben,
 „ ewiglich zu behalten, gnädigst gegeben und verschrie-
 „ ben hat — Als haben Wir — solche erlangte Be-
 „ gnadigungs Verschreibung dergestalt confirmirt, daß
 „ alle solche oberwehnte Lehn, so viel deren albereit
 „ erledigt und folgendts durch tödtl. Abgang der jezigen
 „ Besitzer beyder unsrer Secretarien Hier. Boldecken
 „ und Ge. Beyern erledigt werden mügen, zu ewigen
 „ Zeit, nebst dem Landstein, so je und allwegen zu der
 „ Structur bemeldter Kirchen gelegen und gehörig ge-
 „ wesen, erblich und eigenthümlich bey unsrer Kirche
 „ zu Hadersleben, damit dieselbe so wol besser im bau-
 „ lichen Wesen u. bey gutem Bestande zu erhalten,
 „ auch die Diener gödtlichen Worts so wol füglich zu
 „ versorgen, unversehrt bleiben sollen. Inzueichen
 „ auch die 200 Mk. R. so Hr. Eggert Heilmann von
 „ einer Vicarie S. Annen Capellen aufgeboren, u.
 „ nach

„ nach seinem Absterben wiederum zurück gefallen,
„ welche 200 Mk. L. in ein gewis Erbe belegt werden,
„ und die jährlichen Rente unweigerlich der Kirchen
„ davon volgen sollen. Es sollen aber die Kirchenges-
„ schwornen nicht Macht haben, der Haupt-Summen
„ anzugreifen, sondern sollen allein der jährlichen Ein-
„ künfft davon mächtig seyn, und die Haupt-Summen
„ zu der Kirchen Besten für u. für besamen unver-
„ rückt u. ganz bleiben. Statkästen u. bekräften
„ demnach alles — hiemit und — befehlen derowegen
„ allen u. jeden unsren lieben getreuen Amtleuten, so
„ jetzt auf unserm Hause Haderleben seyn oder künfftig
„ von Uns oder Unsr Erben gesetzt werden, ernstlich,
„ Ihr wollet gedacht. Unsr Kirche über diese Unsr
„ Begnadigung nicht beschweren, noch daran zu be-
„ schweren gestatten — Hansburg den 28 Januarii
„ 1569. “

Nar 1585. var derne Kirkes Indkomme 3740
Mk. L. 11 Schl. 11 Pf. og efter fritage Salaris
og Reparations Bekostninger 2238 Mk. L. 13 Sch.
8 Pf. i Behold af Aarets Revenyer. Men i Aaret
1618. var den til Forstanderne skyldig 2184 Mk. L.,
hvilken forunderlige Regning jeg ikke begriber.

Efterat Kirken Nar 1627. havde den Uheld, ind-
vendig ved Ildbrand aldeles at skiendes oa odelages,
sandtes der flere Godgjorere, som rakte den hielpende
Hænder: Ammand Gc. v. Ahlefeld forævede en Præ-

difestoel (b) af fortreffelig architectonisk Arbejde Aar 1636. Zomfrue Elis. Woyen forærede til Kirken 800 Rdlr., som staaer som en iern Capital i Hamborg til 5 pro Cent, Aar 1639. Marth. Lorentzen forærede til Kirken 200 Rdlr. Aar 1640. Niels Hendriksen og Enew. Boldich af Wandlinggaard gave 400 Rdlr. Aar 1642. Ikke forglemmes Hans Bertrams, Jonas Heinemark; Claus Meyland og D. Peter Möller deres Navne. Aar 1652. var Kirken igien saa riig, at den anskaffede et Orgelverk af 24 Stemmer, som kostede 4031 Mk. L., hvoraf 1793 Mk. L. ere deels foræret, deels samlet i Kiøbenhavn, Slesvig, Flensborg ic. og Amtmand Ahlefeld gav selv allene 600 Mark Nybst.

Aar 1651. blev det gamle Capelle' ved Kirkens vestre Ende, nye opbygget.

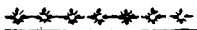
Siden i Aaret 1653. blev i Kirken bygget den saa kaldte Kongens Stoel, som kostede 440 Mk. L. og i Aaret 1655. Consistorium, hvor en Deel Tilhørere under Tienesten sidder.

Endnu legerede Amtmand Ahlefeld (den ufortrødelige Godgjørere) til Kirkens Underholding 500 Rdlr. og ligesaameget til Skolen. (c)

Efter den nybemeldte Ildbrand habes i Kirken desverre ikke mange Antiquiteter uden en gammel Daabsteen

(b) Den gamle Prædikestoel brændte, skønt den var af Paven indviet og hidsendt.

(c) Donationsbrevet af 28 May 1670. findes i Pørvst. Archivet 33 Skuffe No. 6.

steen af Klokke-Erts, staaende paa fire Fodder, forestil-
tende de fire Evangelister, og nest en Deel Helgens Bils-
leder læses paa Randen: Anno D. MCCCCLXXXV. per-
fectus est fons iste de bonis ven. viri Detlevi Wolf Canoni-
ci - - - og nogle gamle Bøger. Men af Hertig Rom-
boldi af Slesien Begravelse, hvorom Peterfen i hans
Holsteenske Krønike melder, er ingen Spor at finde.

For mere end 50 Aar, har man i et Hul i Muren
seet et balsameret Fruentimmer, men som man for den
modvillige Ungdoms Skyld har maattet formure.

Kirkens smukke Bibliothek havde for vis Løn den
øverste Capellan fordum under Opsigt. Nu ere Bø-
gerne faae over 100, af hvilke endnu ere nogle, som
vidner om de gamle Canikers Flittighed, da hvert Be-
gyndelses Bogstav er af dem med rødt illumineret
(oriois etiam datus labor). I een af Bøgerne, nemlig
Schnepfi Forflaring over Davids Psalmer læses:
" Dieses Buch, welches der Kirchen verehret, ist 1624.
" bey der Einäscherung der Kirchen weggenommen,
" und von den kaysertlichen Soldaten nach Restock ver-
" kauft; es hat aber Herr Nic. Rideman S. S. Th.
" Licentiat und Prediger bey St. Marien Kirche,
" nachdem es in seine Hände gekommen, und er gesehen,
" daß ein sonderlich Fluch darin gesetzt über den, der
" es der Kirche würde abwendig machen; Als hat er
" es wieder hieher zurück geschenkt — welches gesche-
" hen Anno 1660. Den 16 Julii Val. Schmidt P. Ha-
" dersl. "

Vaa

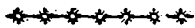
Paa Kirkens nordre Side er Præstefammeret, forsynet med en Kaffelovn, hvor og Provste-Archivet findes.

Uf Epitaphiis, som ere mange, anføres eet over D. J. U. Goufr. Wandling født paa Wandlinggaard, og som døde i Weile i Jylland 1667. En Jane over Major Luxdorf 1734. Een over Capitain H. G. v. Rehewalt 1718. Et Epitaphium over Drabant Willh. Kierulf, som døde her 1654. og efterlod Enke Dor. Waltersdorf.

Norden i Kirken er det Revenfeldske Begravelse-Capel, hvorudi staaer Herr Dietl. v. Revenfelds Liig, forhen Generallieutenant, Ridder og Commendant i Nendsborg, som døde 1746. Saa og de jordiske Levninger af Frue Anna Christina fød Haggensen, paa Wandlinggaard Arvesfrue, som døde 1691. Item det Buchwaldske Begravelse, hvorudi er bisat Capitain Frid. Buchwalt, født paa Guddomslund 1681., og døde sammesteds 1740. Her er og hensat Frue Margrethe Sehester, Herr Paul Rantzous, som døde 1652.

I den midterste og store Gang sees, foruden mange andre Ornamentter, et Stykke, som ved at ansee det fra den ene Side, presenterer Christi Korsfæstelse, men fra den anden Side Christi Opstandelse; og under dette kunstige Stykke læses: "Bei Herr Brochmanns Aufsicht war Lust, Fleiß und Treu zu finden — Soll sein verdienter Ruhm auch wol bei uns verschwinden? Nein, Kirch und Hospital ihn noch als Vater ehrt —"

I Eho:

I Choret sees to Portraiter hengende paa Alter-
tablen, som Carl Knudsen med sin Hustrue lod oprette
Aar 1641., og nogle Præsters Epitaphia.

Sangerne ståer, under Zienssten, paa et op-
høyet Chor eller Gallerie ret over Indgangen til Choret.

Sønden i Choret er salig Scheimeraad v. Viereggs
præctiaæ Begravelsessted, hvorom for er meldet.

I den søndre Gang i Kirken sees et Epitaphium
uden for Choret, over Oluf Schumacher forhen Niins
handler her, med Hustrue Barbara, af hvilke hiin døde
1649, men denne 1668, opsat af hans Son Gottlieb
Schumacher, Postmester og Tolder, som døde 1675.

Antimand v. Guldencrone besørge, at Kirkens
indvendige Dele bleve ved smuk Malning gjort mere
anseelig.

Derre maa da være nok om denne i Riget, af de
anseeligste, Kirke.

Indtil Aar 1625. finder jeg endnu meldet om en
Kirke, som har havt et Orgelverk, og er bleven bruge
i visse Tilfælde, saasom: at prædike Liigprædiken udi ic.
Den stod paa den Plads som kaldes Klosteret. Jeg
flutter, at den i Gledbranden 1627. er odelagt, og siden
Graabrodrerne ikke herskede her mere; thi dem har den
sikkert tilhørt, saa har man agiet det for usornødent
den igien at opbygge. (d)

Den

(d) Man har ellers kun kiendt to slags Munk: Prædikebrø-
drene (kaldet Dominicaer eller Sorte Brødre), som
samme

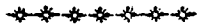
Den til alle Tider berømte Latinske Skole fortier her ogsaa vor Betragtning. Hvad Skolevæsenet angaaer fra Begyndelsen, blev det forestaaet af Benedictiner, som selv besadde af Lærdom lidt nok. Af disse Benedictiner bestod siden Conventet eller Capitelet ved Haderslev Domkirke; og her lærte de i et dertil indrettet Vectorio over Theologien ic. Og Aar 1430. bestilte Bispfen ordentlige Lectores i dette Capitel, een som lærte Theologien og fik Løn 300 Mk. L. aarlig; een som lærte over Evang. og Epistolas, og fik aarlig 100 Mk. L. Desuden havde de end et Huus eller Læsested, hvori de underviiste den ulærde Ungdom. (e)

Til de fattige Skolediscipler gav samme veltænkende Biskop Nic. Wulf Aar 1430. hundrede Mark Lybsk til Brød.

Saaledes omtrent var Skolevæsenets Tilstand, indtil ved Prins CHRISTIANS Flid og Magt Lurheri Lærdom offentlig her allerførst indførtes, som fra Sachsen forskrev en Lærere, som han satte paa de forrige

komme Aar omtrent 1221. herind at holde ryddeligt fra Waldenserne; skal de for noget talfes, saa bliver det ikke derfor, at de med Magt afholdt de gode fromme Waldenser fra os, men saa saar dem afsegges vor Compliment for Kirkerne, de fik bygget Det andet Slags er ommeldte Franciscaner eller Graabrødre, som kom herind Aar 1222 og bleve uddrevne 1527.

- (e) Hvilket Huus kaldes i Hertug Hanses Breve den gamle Skole.

rige Domherrers Bænk. Joh. Wandal var en redelig Læser og Rektor Scholæ. Mange Studerende komme til Jaderslev at høre det sande Evangelium, hvorover baade Wandal og Provst D. Weidensee læste over Bibelen i det gamle Catholiske Lectorio; men ved disse store Mands Forslyttelse ophorde efter Haanden disse Lectio- nes; (f) thi følgende Provster, som tillige skulle være Lectores, havde for mange Embeder at bestride, hvor- over Skolen blev og af dem (som tillige Rectoribus) slet forsynet. Aar 1541. blev vel af den store Konge CHRISTIAN III. bevilget, at endel Canonicorum le- dige Præbender og Godse skulde anvendes til, her at bygge en ordentlig Skole, hvorover en Rector kunde bestikkes, men blev dog intet af, førend Hertug Hans, priidværdig i Huskommelsen, Aar 1567. naadigst re- solverede at stifte en Trivialskole, og satte en anseelig Dygning paa St. Mariæ Kirkegaard. Herpaa ud- gav Hertugen en Skole-Sundah af 6 Februarii be- meldte Aar, som endnu in Originali i en Sølv-Læse forvares, skreven paa Pergament, med det Tyrskelige Segl forsynet. I samme er forordnet, at, foruden det, som fra gammel Tid har hørt til Skolen, (g) skulde tages 6000 Mark Lybsk fra Kirkerne paa Lan- det og settes paa Rente, af hvilke fem Lærere skulle sa- lareres, nemlig Rector aarlig med 150 Mark Lybsk,
Conrector

(f) Lectorium er nu Rectorens Boelig.

(g) Som etier gamle Regninger beløber sig til 85 Mark og 8 Stilling Lybsk.

Corrector 100 Markk Lohst, Cantor 70 Markk Lohst,
og begge Vocater eller Collaboratores hver med 50 Markk
Lohst og frie Bærelse.

Skole: Sundaß.

„ Wir JOHANNES von G. G. Erbe zu Norwegen,
„ Herzog zu Schleswig — nachdem sich fast hin und
„ wieder, sonderlich aber in diesem unserm Orte, da
„ die dänische Sprache im Gebrauch und Schwange
„ ist, großer Mangel und Gebrech von gelehrten Leuten
„ befindet, und solches künstiger Zeit so viel mehr zu be-
„ sorgen — weilten wenig befunden, die ihre Kinder zur
„ Lehre halten wollen, eintheils auch durch Armuth —
„ davon geschreckt — werden, wodurch endlich große
„ Verachtung und Versümmiß göttlichen Wortes und
„ Namens, ja ewiger Zorn und Ungnade zu verursa-
„ chen —. Demnach haben Wir zu Gemüthe ge-
„ führt und gnedig bedacht — wie solchem Unrath zeit-
„ lig zu begegnen. Und weilten vermerckt, daß eine
„ gute wolbestellte Schule — dazu hoch vornöthen. —
„ Damit nun zur Verbesserung obangerogter Män-
„ gel — mit Bestellung einer guten Trivial-Schulen
„ und derzu behöriger gelehrter Leute Rath gefunden —,
„ haben Wir dem würdig Unsern Probst Ehren Magis-
„ ter George Boyen in gnedigen Bevelh auffgelegt von
„ allen Kirchen aus gedachter Preuesten Haderlöben,
„ bey denen guter Borrath vorhanden — nach Gele-
„ genheit einer jedern Vermögenheit bis zu 6000 Markk.

„ zu

„ zu wege zu bringen, u. dieselbe auf jährliche Rente zu
„ setzen —, welche — wir beneben deme, was die voris-
„ ge Schule vor Alters zuboren gehabt, zu ewigen Zei-
„ ten verordnet u. gegeben haben wollen, eine neue
„ Trivial-Schule in Unser Stadt Haderleben davon
„ anzurichten — Fundiren u. stiften demnach solche
„ Schule fürnemblich zur Ehre des Allmächtigen —
„ dergestalt und also, daß in solcher Schulen sters seyn
„ sollen 5 Präceptores u. 5 distinctæ classes —; der
„ erste Präceptor soll Rector seyn, ein Magister artium
„ in einer löblichen Universitet promovirt, (h) deme das
„ Regiment und die ganze Schule zu befehlen, und
„ soll seine jährliche Besoldung seyn anderhalb hundert
„ Mark Lübsch; der andere Präceptor aber Conrector,
„ auch ein Magister artium promovirt, oder sonst ein
„ feiner gelehrter Mann — welcher des Jahrs mit
„ 100 Mk. Ł. zu unterhalten; der dritte soll seyn Cantor
„ u. Musicam lesen u. exerciren, u. was jm weiter be-
„ vehlen, u. nebenst deme der Chor versorgen, u. mit
„ den Kindern vor Reich gehen mit den beyden Locaten,
„ wo er hin gefodert wirt; seine Besoldung sol jährlich
„ 70 Mk. Ł. seyn. Die letzten beyde sollen Locaten oder
„ Collaboratores u. dem Rectori gehorsam seyn, was
„ Ehr ihnen zu lesen bevehlen wirt, welcher idern Be-
„ soldungen 50 Mk. Ł. In des Rectors Abwesende
„ sol

(h) Og en Magister var den Tid blant de rare Lærde, og
altsaa — — —

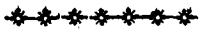

„ sol allerdings dem Conrectori bevohlen seyn, u. sollen
 „ diese 5 Præceptores mit freier Behausung — versor-
 „ get werden. Was aber ein jeder Præceptor vor Les-
 „ tiones zu jder Zeit lesen, soll allemal auf Bevehl des
 „ Rectoris geschehen, mit Rath und Consent des
 „ Probsts — . Und weisen Wir das Geld — von
 „ den Dorfkirchen zuhauff gesamblet, so wollen Wir
 „ auch, daß derselben wolverdienten Prädicanten u.
 „ der Hausleute Kinder vor andern fremden in dieser
 „ unsren Schulen sollen gefürdert u. dieser Begnadi-
 „ gungen theilhaftig werden — Und damit die
 „ oberw. Pastores u. Hausleute — so viel geneigter u.
 „ williger seyn mügen, ire Kinder zur Schule zu hal-
 „ ten, so wollen Wir — Unsern Probsten — befohlen
 „ haben, daß sie dieselben — vor andern zu den Cöste-
 „ reyen vff den Dörffern in bent. Probstey verhelffen
 „ sollen — . Und sollen nach diesem Tage keine Cöste-
 „ reyen vff 2 Meilweges na dieser Stadt, jmand an-
 „ ders ohne den Schölnern aus dieser Schulen vertent
 „ oder eingethan werden. Wir wollen auch, daß die
 „ Schüler, so diese Schule visitirt — vor allen an-
 „ dern in unsrer Probstey und Gebiethe zu Dienste sol-
 „ len promovirt werden — . Und wiewol Wir Uns
 „ in allerwege das höchste Jus patronatus dieser Schulen
 „ reservirt u. vorbehalten, so haben Wir doch gleich-
 „ wol verordnet, daß allezeit 4 Conservatores derselbi-
 „ gen Beschützer seyn — ; Unter solchen 4 Conservato-
 „ ren soll allezeit der Probst seyn ir geistlicher Richter —
 „ des

„ der andere soll seyn der fürnehmste Kirchherr oder
„ Pastor in unser Probsten Hadersleben, welchen die
„ anderen Conservatores darzu tüchtig und geschickt
„ erkennen und elegiren werden, welcher ein sonderli-
„ ches Bfßehn zu haben, damit der armen Dorffpriester
„ und Hauslouye' Kinder mit zu solcher Schulen gefür-
„ dert u. nicht ausgeschlossen werden. (i) Der dritte
„ soll aus unser Canzley verordnet werden, so was stu-
„ dirt hat, der allezeit zu Houe, u. sonst die nordürf-
„ tige fürsfallende Gelegenheit so viel besser befürden kan.
„ Der vierte sol jederzeit seyn der fürnehmste Bürges-
„ meister unser Stadt Hadersleben, der sol allezeit
„ darauf Achtung geben, damit Unsere Foundation —
„ geschützt u. von den Einwohnern der Stadt darin
„ nicht müge verhindert werden. So auch ein oder
„ mehr Conservatoren zu jdem Vorfallen, wan es be-
„ hufft, nicht zugegen, sollen nicht weniger die andre
„ Anwesenden Gewalt haben zu beschaffen was die
„ Nottorfft erfordern will, damit im deme durch Ver-
„ zug nichts verseumpft. Sie sollen auch Macht ha-
„ ben — die Præceptoren — zu uerlauben, abzusezen, —
„ doch mit Unfern u. unser Erben gnedigen Vorwissen
„ und Willen. Wir wollen auch, daß alle Monat
„ eins oder zwie, die verordneten Conservatoren oder je
„ gewislich der Probst samt den Pastorn und Caplan
„ der Stadt die Schule des Sonnabends nachmittage
H 2 „ visitis

(i) O gode Hertug Hans, gid du nu saar med legemlige
Opri!

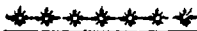
„ vlsitiren — Und wollen hiemit allen Winckelschulen,
 „ wodurch dieses triviali michte geschwert u. verhin-
 „ dert werden, verboten, u. dieselbe jeder Zeit abzu-
 „ schaffen unsern Conservatoren bevolen haben; aber
 „ eine teutsche Rechenschule haben Wir gnedig vergün-
 „ stiget und zugelassen. So viel nun der Schülert bes-
 „ langen, wollen Wir, daß der armen Leute Kinder,
 „ so zur Bezahlung des Schulgeldes unermügend seyn,
 „ u. was vor introitu eignet, sollen frey seyn und nichts
 „ geben; sondern vergebens um Gottes willen unter-
 „ wiesen werden. Die andern, so zu bezahlen haben,
 „ sollen vor den ersten Eingang 6 Sch. L. und denn
 „ jedes halbes Jahr 4 Sch. L., und jegen den Winter
 „ ein Fuder Holz zur Schulen geben. Solch Schulens-
 „ gelt — soll dem Rectori u. Conrectori beykommen, das
 „ Leihengelt aber dem Cantori u. beyden Locaten allein
 „ zugehören, wie solchs zu jder Zeit nach Gelegenheit
 „ die Conservatorn weiter für gut ansehen werden. —
 „ Haben Wir unter andern zu des Rectoris Notturfft
 „ die alte Lectur zwischen der Apotheck und Georg Schnei-
 „ ders Haus belegen — verordnet, geschenkt und gege-
 „ ben, woran auch kein Einpaß oder Verhinderung
 „ zu geschehen — — Act. in unserm Kloster Lygom
 „ Kloster den 6 Febr. Anno Dei 1567. (k)“

H. H. Z. S. H. manu propria scr.

(L. S.)

Skole-

(k) Jffe 1568, som Muhlü Dissert. de Ref. Rel. in Cimb.
 pag. 90. har.

Skole-Colleger og Discipler fik Geistligheds Privilegier. Af Degneæmbederne paa Landet havde disse Indkommene. St. Severins Kirke i gammel Haderslev blev lagt til Skolen, og af Rectorerne forsynes. (1) Fremdeles, da Herrugen saae, at de Skolelærerne tilagte Salaria vare for ringe, lagde han 3000 Mk. R. til og gav Conrectori et Huus paa Kirkegaarden og en Kaaugaard uden for Byen; Gavebrevet paa Pergament lyder saaledes: " Wir JOHANS der Elter — thun
,, hiemit öffentlich kund — nachdem Wir — die Schule
,, alhier zu Hadersleben mit einer stattlicher Summa
,, Geldes nemlich 6000 Mark R., über dasjenige,
,, was sie hiebevorn gehabt, zu jährl. Unterhaltung der
,, verordneten Præceptorn vermehrt u. verbessert haben.
,, Und Wir aber befunden, daß nicht allein solch :c
,, Unterhalt noch fast geringschätzig gewesen, sondern
,, daß es ihnen auch bevorab dem Rectori u. Conrectori
,, über der alten u. neuen Schulen Wohnungen, noch
,, an nothdürftiger Behausung gemangelt. Also sind
,, Wir bewogen worden den Sachen weiter nachzu-
,, denken — und haben demnach zu der Præceptoren
,, Unterhalt — ferners fundirt — also, nemlich, dem
,, Rectori 200 Mk. R., dem Conrectori anderthalb
,, hundert Mk. R., dem Cantori 100 Mk. R., dem
,, Vocaten 80 Mk. R. und dem imfimo 70 Mk. R. über
,, alle dasjenige was bereits zuvor dazu gelegt —
,, Gleicherweise auch haben Wir dem Rectori die alte
H 3 „ Lectur

(1) Men dette kom neppe i Stand, som siden skal vises.

„ Rectur zwischen der Apotheke u. Claus Schneider bele-
 „ gen, u. dem Conrectori das Haus auf dem Kirch-
 „ hofe, worinnen etwa Augustin Frommeter gewoh-
 „ net, nächst an Wolthers Hause, sampt einem Kohl-
 „ hof von Hans Riechenbach herrührend, süder der
 „ Stadt, zwischen Jes Simonfens Stall, u. des ge-
 „ wesenen Stadtknechts Nitz Iwersens Stall u. Hae-
 „ belegen, zu ewigem Gebrauch und Wohnungen quit
 „ u. frey ohne alle Beschwerung eingeräumet, geschen-
 „ ket, perpetuirt u. gegeben — Und thun hiemit wis-
 „ sentlich u. krafft dieses dergestalt, daß hiefür der Bür-
 „ germ. u. Rath solche Häuser in ihrem Befehl u. flei-
 „ sigem Aufsehn haben, u. dieselben in guten baulichen
 „ Wesen, gleich der alten und neuen Schulen erhal-
 „ ten; und iderzeit auff ihr u. der Stadt Unkosten nach
 „ Notdurfft verbessern sollen — Ingleichen so sollen
 „ auch die Conservatoren, Bürgerm. u. Rath, wo
 „ obger. Hauptsumme abgedset werden sollen, mit al-
 „ lem Fleiße daran seyn, daß dieselben wiederum ge-
 „ wisser Orter auf genugsame Versicherung Sechs vord
 „ Hundert mögen angelegt u. ausgethan, u. darvon
 „ jährlich den Schulverwaltern ihre vermachte Pension
 „ zu rechter gebührl. Zeit, vermöge der Foundation u.
 „ ziger Begnadigung und Verbesserung verreichet und
 „ gegeben — Das zu Urkund haben Wir unser Fürstl.
 „ Secret hierunter thun hangen und Uns mit eigner
 „ Hand unterschrieben. Actum auf Unserm Hause
 „ Zansburg des Montags in dem h. Ostern, Anno
 „ nach

„ nach Christi u. Herren u. Seligmachers Geburt :
„ tausent funfhundert und ein u. siebentzig. manu
„ propria. “

Alle disse Skolens Hertligheder confirmerede solen-
niter Kong FRIDERICH II. efter Hertugens Dod
1580. (11). Og i Aaret 1584. gjorde han denne for
Skolen milde og gode Stiftelse, i det han tog atter af
Provstiets Kirker 6000 Rdr. (m) og dermed stiftede
et Communitet og Spisefloster for de fem Lærere og
for ti Disciple, Brevet lyder saaledes :

“ Von G. G Wir FRIDERICH der Ander,
„ zu Dännemarck, Norwegen, der Benden u. Gos-
„ then König, Herzog — thun hiemit kund — nachdem
„ alle Erzeugnissen von dem allerh. Gott, v. seinem
„ Wort u. Willen, von Erschöpfung aller Creaturen,
„ vom Fall u. Erlösung des Menschen allein durch
„ Schrift u. Schule erhalten — als haben Wir uns
„ bishero nach dem Exempel u. Fußstapfen Unser hochl.
„ Herrn Vorfahren — nicht wenig angelegen seyn
„ lassen, daß gute wolbestellte Schulen nicht allein bei
„ Macht erhalten, sondern auch so viel möglich gemeh-
„ ret und verbessert werden mögen — weil ohne diesels
„ bigen keine Kirchen oder politischen Regimenten be-
„ stehen — Wann Uns denn unterthänigst zu Ges-
H 4 „ müthe

(11) See Provst Fischer inaug. act. 1734. den 30 Nov.
som viser, at i samme Aar blev ved Skolen og bestilket
en Regnemester.

(m) Olesius in seiner Holstein Chron. setter urigtigen 60000

„ müthe geführt worden, welschergestalt die Schule in
 „ Unser Stadt Hadersl. Daher mercklichen Nachtheil
 „ und Hinder empfinde, daß die Præceptores gering
 „ Unterhalt haben, auch unter den Schülern offtmals
 „ gute Ingenua — Armuths halben abzustehen oder sich
 „ an andere Oerter zu begeben gezwungen werden;
 „ Und denn daß bey den Kirchen in gem. Uns. Amte
 „ Hadersl. eine ziemliche Baarschaft an Gelde, so sich
 „ über 6000 Th. erstrecket, vorhanden, die vor dieses
 „ mal, weil sonst die Kirchen mit Gebäude und die
 „ Pastores nach Nothdurfft versehen, von denselben
 „ wol zu entziehen seyn solle. Als verordnen Wir,
 „ daß v. gem. Kirchen-Gelde 6000 Th. zu erster Ge-
 „ legenheit abgefodert — auf Zinsen angelegt und eine
 „ Communität davon fundirt werden sol. Dergestalt
 „ diereil die Summ der 6000 Th. zum wenigsten
 „ 360 Thaler jährlich zinsset, daß dafür 15 Personen
 „ (thut auf eine jede 24 Th.) nemlich der Rector, Con-
 „ rector, Cantor og zween Schulgesellen, nebst 10
 „ Schülern für u. für in Kost und Getrandt gehalten
 „ werden sollen. Des entgegen soll der Rector nebst
 „ seinen Collegis schuldig seyn, bei demselbigem Tisch
 „ auf die Jugend gute Aufsicht haben, auch Repetitio-
 „ nes und Examina mit jederzeit vor Essens zu halten.
 „ Es wärd denn Sache, daß einer oder mehr unter
 „ den Præceptoren erhebliche Ursachen hätten, dessel-
 „ bigen Tisches nicht zu gebrauchen, so sol solches bey
 „ Uns ersucht auch der oder diejenigen dennoch ohn
 „ Unsere

„ Unsere gnädigsten Bewilligung, davon nicht erlaubt
„ oder erlassen werden. Wer aber alsdenn des Fisches
„ nicht gebraucht, dem soll anstatt des Fisches die
„ Hälfte des Kostgeldes nemlich 12 Th. zu Hülfе ihrer
„ Haushaltung jährl. aus der Communitet gereicht,
„ u. die Rest allezeit im Vorrath berechnet werden.
„ Die Schüler, so dieses Beneficii genießen, sollen
„ allein aus diesem unfr. Amte u. Stadt Hadersf. Prä-
„ dikanten, Bürger, Bauer-Kinder, und Uns jeder-
„ zeit für anderen zu unsern Diensten verpflichtet sein
„ u. bleiben. Sollen auch stets Unseres Abwesens in
„ der Schloßkirchen singen u. aufwarten. — Imfall
„ aber jemand vom Adel seine Kinder mit an diesen
„ Tisch guter Aufsicht und Disciplin halber haben
„ wolte, soll ihnen nicht verweigert werden, jedoch
„ daß dieselben von jeder Person 30 Th. in die Deco-
„ nomie entrichten, davon der Deconomus 24 Th.
„ Kostgeld, der Rector 4 Markl., der Conrector
„ 3 Markl., der Cantor 2 Markl. und beyde untersten
„ Schulgesellen jeder 24 Schl. L. vor Inspection haben
„ sollen. Wann aber einer oder mehr von den Prä-
„ ceptoren mit Unser gn. Erlaubnis, sich des Fisches
„ nicht gebrauchen, der oder dieselbigen haben auch dies-
„ ses Geldes nicht zu genießen, sondern soll allezeit der
„ nach demselbigen ist, in seine Stete treten, u. hins-
„ wiederum seinen Theil dem andern nach ihm haben
„ lassen u. Was endlich überbleibt, soll unter die
„ Präceptores sämmtlich ausgetheilt werden. Damit

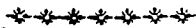
„ nun solche U. verordnung — bei der lieben posteritet —
 „ beständig seyn und bleiben mögen; Als wollten Wir —
 „ die Ehrbare, Würdige und ehrsame Uns. Amicmann,
 „ Probst u. ältesten Bürgermeister — zu Conservato-
 „ ren u. Inspectoren gem. Fundation u. Communitet
 „ gesetzt u. verordnet haben — Gegeben auf U. R.
 „ Schloß Skanderburg den 27 Maii, nach Christi
 „ heilsamen Geburt gezehlet fünfzechen hundert vier und
 „ achtzig Jahre. “

Saa priseligst dette synes, saa slet er over For-
 ordningene bestandig bleven holden; Kirkene mistede
 deres Capitaler, og de gif tildeels siden forlorne, som
 siden skal meldes. Endelig er funden for got at give
 enhver af Collegerne 24 Rdlr. aarlig i Steden for
 Kosten; og Disciplene hver ligesaantaget. (n) Men
 Høylovlig Kong CHRISTIAN IV. udgav et Rescript
 af 18 Mart. 1647, at Skolelærerne skulle nyde den
 halve Deel af Communitets eller Stipendiats Pengene,
 efterdi de ikke kunne faae de dem tilfaldende Renter ind.

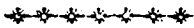
Samme gode Konge gav selv 1000 Rdlr. til
 det i Stadens Ildbrand Aar 1627. nesten odelagte
 Skolehuus.

Da en Capital af 4500 Rdlr., hvoraf Rentene
 laae til Skolelærernes Lon, gif ved den Thoriffes Fæ-
 milie i Skaane forioren, saa lagde Kong FRIDE-
 RICH III. i Aaret 1649. den 30 May til Lærerne af
 hver

(n) Men man tænkej ikke, at de est: Fundacen ere Ti, nei
 de vandt snart hen og bleve til To.

hver Træde Kirketiender 1 Skill. L., hvorom Kongelig Brev saaledes lyder: " Vi FRIDERICH III. af
,, G. N. Danmarks, Norges, Bendes oc Gottis
,, Konigh ic. gior hermed wiitherlicht, efftersom woris
,, Schole uthi Hadersleff haffuer hendes Dorem oc
,, Forraad — imod Forhobning oc offuer al Tillid mist
,, oc er gangen qvit, huorudover Collegerne en romb
,, Thid haffer matte lide Nodh oc Kummer — oc der-
,, for fremb for noget andett Middell for gott anseht oc
,, forordnit, att denne Thienden, som findes hos Kir-
,, kene offer det gandske Echn Hadersleff, skal saameget
,, derfra, naar Prædikanten hvad hannem tilkommer
,, uthen al Forforthelse, Afgang eller Besværing forst
,, til sig annammet haffer, til andre privater aarligen
,, overlades, och y sa Maader forhojes oc opsettis, at
,, hver Træu Rug, som er 20 Kierffve oc til denne
,, Thid haffer ikkon giffet 10 fl. skal herefter i fremti-
,, den giffve 11 fl., de ti til Kirken, og den som blifver
,, tilovers, til Skolens Behoff yde oc bethale. Item
,, af enhver Træu Byg, som hidtil haffer giffuet 8 fl.,
,, skal herefter give y fl., og aff enhver Træu Haffver,
,, som thilsorn haffuer verit satt for 4 fl., skal herefter
,, giffuis 5 fl. oc den opsette Skilling skal till Skolen
,, oc hendes Thienere althid giffues og anvendis oc till
,, theris beste aarligen paa S. Martens Aften saavell
,, aff Kirkens forne Mend som aff Fogederne oc andre
,, privater præcise — saasvæmbt de ikke vill Thienden
,, miste oc then schal themmem frætagis, oc schal Echns-
,, manden

„ manden — post commissam moram Tuldmacht haffe
 „ at feste Thienden til en anden — i Skrifverstuen att
 „ erlegge oc opbære, tht therpaa skal af Prouesten oc
 „ skrifvere i Lehnnet til bem. Skole-Colleger pro rata fast
 „ oc fuldkommelig uddelis oc Qwittering derpaa tages,
 „ oc saaledes Indtegt oc Udgifft til Regnschab fores oc
 „ for Lehnsmanden oc Gen. Superintendenten aarligen
 „ justificeres og affleges. Oc efftersom det er skibar-
 „ lig befunden, der wi oc for samme Ursags skyld haffer
 „ ved vores forordnede Commissarier ladet udfritte oc
 „ efterspørge, att ther til denne Tid ved Kirkens til-
 „ borlige Indkomster er skeet stor Underslag, enten det
 „ nu er skeet dolo vel incuria, oc man motte i fremtiden
 „ befrygte, at Kirken saavel som Skolen skulle komme
 „ thil skade oc Forringelse; huorfor Wi constituerer,
 „ forordne oc befahle, at enhver Præst paa sit Sted —
 „ sin Andeel oc Part, som han aarlig af Thiender
 „ nyder — af alle slags Korn rigtig anfører; og strap
 „ saa tilig det er indført, sanne Specification i skri-
 „ verstuen indskiffer; oc om hand nogitt fortier oc saa-
 „ dant blifuer ham overbeviist — skal hand eo ipso sig
 „ selffuer have skilt oc affsat fra sit Embede — Paa
 „ Bort Stot Kiøbenhaffn den 30 Maji 1649. “

FRIDERICH.

(L. S.)

Endnu tillagde sanne Konge bemeldte Skolelæ-
 rerne, af hver bemeldte Trave Korn een Skilling
 Danffe; herom følgende:

“ Wir

" Wir FRIDERICH III. — thun kund hietm,
 „ daß ob Wir zwar aus R. Clemence u. zu Erhaltung
 „ der fast zu Grunde geh. Hadersl. Schule, anstatt
 „ der 4500 Rth. Capital, so ihnen in unserm Reiche
 „ demnach gerichtlich oberkandt, zu Ersetzung dieses
 „ Abganges — verordnet, daß diejenigen, welchen die-
 „ ses Amtes Kirchenzehenden jährl. abgeben wurden an
 „ die Schul-Collegen der Stadt Hadersl. von einem
 „ jedweder Drage 1 fl. entrichten solten, Uns gleich-
 „ wol von denselben klagbar vorgebracht, daß dadurch
 „ ihre alte jährl. Besoldung beirweilen nicht konte ersetzt
 „ werden, u. sie bei iziger theuren Zeit ihr schweres
 „ Amt in Armuth — verrichten müssen, in tiefster De-
 „ muth bittend — durch ein oder ander Mittel —
 „ möchren hinweg geholfen werden — Senn dem-
 „ nach — allergnädigst bewogen worden, daß den ob-
 „ gedachten supplicirenden Schul-Collegen von jeder
 „ Drage Zehenforns bereits zugelegte 1 fl. annoch auf
 „ 6 Pf. erhöhet. — Gegeben auf Unserm Hausß Stens-
 „ burg den 24 Julii 1652. " (*)

FRIDERICH.

Samme Konge lod paa Amtmandens Forbon
 Aar 1650. Rectoris Bolig, som ogsaa i Stadens I-
 debrand Aar 1627. var afbrændt, paa egen Bekost-
 ning opbygge Heras toge Iudbyggere Anledning til at
 undslaae sig for at holde Skole-Collegernes Huse i
 Stand, hvorover da Conrectoris Bolig hoylig beho-
 vede

(*) Bekræftet videre af Kongen Aar 1665.

vede Reparation, Provsten nedtes til at udgive sols-
 gende alvorige Ordre: " Demnach Ihre K. Maj.
 " No. 1650. auf intercession des K. Hrn. Amtmanns
 " Kai v. Alefeld des Rectoris Haus, davon noch die
 " Brandmauer gestanden, aus allergn. Mitleiden, u.
 " in Ansehen, daß die Stadt Hadersl. den No. 1627.
 " erlittene Brandschade nicht noch überwunden, wie-
 " der aufbauen lassen. Und aber No. 1653. den
 " 22 Febr. Bürgermeister u. Rath als der K. Herr
 " Amtmann anbefohlen, vermöge Ihre Hochfürstl.
 " Durchl. Johannis Herzogs zu S. Holstein 2c. Christm.
 " Gedächtnis Begnadigung des Conrectoris Haus,
 " so an einem u. andern Orte mangelhaft, in baul.
 " Wesen zu halten, solche Unkosten lieber J. K. Maitt.
 " aufbürden wollen, in dem sie auf obenbem. des Rec-
 " toris Wohnung, das von Kön. Unkosten reparirt
 " worden sey, sich berufen. Als hat hocherm. Kön.
 " Herr Amtmann, alsobald und in continenti in Ge-
 " genwart des Kön. Präpositi darwieder protestirt, daß
 " solche Kön. Gnade u. Mitleiden, die Schulfunda-
 " tion, u. obgesetzten Begnadigungs Brief, nicht schmä-
 " lern, vielweniger J. K. Maitt. im geringsten präju-
 " dicirt seyn solte, mit Verwarnung, daß wenn sie
 " solche Wohnung des Conrectoris verfallen lassen wur-
 " den, sie alsdenn solche wieder aufrichten solten, auch
 " anbefohlen, daß solches in diese Schulmattricul einge-
 " tragen werden möge. Akt. Hadersl. d. 22 Febr. 1653. "

M. Bonav. Rehefeldt.

Ester

Efter Kongel. Befaling af 20 Aug. 1651. bleve custodes currentes ved Skolen affaffede. (o)

Aar 1654. sendte Gen. Superintendent D. Klorz sit Rescript herhid, hvormed med Kongelig Billie een af Skolecollegerne affaffedes, (p)-saa at Skolelærerne nu ere Rector, Conrector, Cantor og Quartus; og disse ere nok til et Antal Disciple, som temmelig formindstes.

Aar 1669. gav Amtmand Kai v. Alefeldt 500 Rdlr. til Skolecollegernes Underholdning. (q)

Videre gav Kong CHRISTIAN V. alle Bøder og Strafpenge, som falder ved Consistorium i Hadersl. til Skolecollegis, som sees af følgende:

„ Wir CHRISTIAN V. hoch- u. wohlgebohrnen
„ Rath lieber getreuer! Wir haben Uns aus Kirchens-
„ Probst zu Hadersl. Ehren Mag. Stichelii den 11
„ des vorigen Monats anhero gesandten Memorial
„ vortragen lassen, wasgestalt mit Abführung der
„ Kirchenzehenden im Amte Hadersl. nicht dem Ge-
„ bühr nach verfahren soll, u. Wir unter andern auch
„ dahero die Schule zu Hadersl. in gar schlechten Zu-
„ stand sehen gerathen — Also hast Du in Unserm
„ Nahmen von allen Eanzeln im Ampte gesampfte Zehen-
„ pflichtige

(o) Current-Drengene ofte i Tallet gaaer nu om, om Søndagene og Onsdagene, og synger for Almisse; item to Armdrengene.

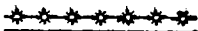
(p) Provisic-Archivet 43 Skuffe.

(q) Ibid. 33 Skuffe No. 6.

„ pflichtige Unterthanen erinnern zu lassen, ihre Zehenden
 „ den — ohne einzige Verkürzung an gehör. Orten ein-
 „ zubringen; so lieb einem jeden ist, sovoll die göttl.
 „ Strafe als unsre schwere Kön. Ungnade zu vermeiden.
 „ Gestalt dann daß sich hiernächst befinden solte, daß
 „ jemand hierunter betrüglich gehandelt, denselben als
 „ einen Uebertreter der Kirchen-Ordnung besprechen,
 „ u. über dem deßfals mit einer nahmhafte[n] Gelde poen
 „ nebst doppelten der hinterhaltenen Zehenden angesehen.
 „ Sodann deßen Korn hinführo zu Verhütung fer-
 „ nern Betrugs, ehe u. bevor es gezehlet wird, nicht
 „ vom Felde geführet werden solle, und hastu die Be-
 „ amte jedes Orts dabei anzuweisen, hierauf ein fleißi-
 „ ges u. ernstliches Auffsehen zu haben. U. damit Unfre
 „ allergn. intention vielmehr verrichtet werden möge,
 „ bei einem u. andern Unterthanen in Zeiten Nach-
 „ suchung zu thun, wie es von demselbigen etwa einge-
 „ erntet und was dagegen an Zehenden abgetragen
 „ worden. Wir haben auch hierbei bewilliget, daß
 „ zu Vermehrung der Salarien der Hadersl. Schul-
 „ bedienten, nachdem Vorschlag unsf. Kirchenpräpositi,
 „ die Bruchgelder, so bei dortigen Consistorium ad
 „ pias causas fallen, der Schulen zu Hadersl. — zu-
 „ gehören, und daraus ein Capital formirt werden
 „ möge — — den 17 Aug. 1696. “

Endnu mere, den store Konge FRIDERICH IV.
 paalagde hver Kirke i Provstiet, ved Rescript af
 31 Octobr. 1718, at, foruden ommeldte Travpenge,
 betale

betale Skole-Collegis to Rixdaler i Penge, og en Tonde Rug og en Tonde Byg.

Den smukke nu staaende Skole-Bygning blev i Aaret 1734 paa Høiøstsalig Kong CHRISTIAN VI. Fødsels-Fest den 30 November høitideligen indviet af Høiærværdig Provst Fischer. Skolen er i fire Classer eller Kamre afdeelt (med Kaffeloon i hver) i første Klasse informerer Rector, i den anden Convector, i den tredie Cantor og Quartus, hver sine Timer, den fjerde Klasse er indrømmet til Regne- og Skriver-Skole, over hvilken er en Regnemester, som efter Kongelig Befaling af 1736 har Bærelse paa Skolen; han har i øvrigt intet med Skolen at gjøre, og dependerer ikke af Rectore Scholæ.

Den Middelpads mellem disse fire Classer, er et stort Rum, forsynet med et Catheder, fast som en ordentlig Prædikestoel, hvoraf ved visse Tider peroreres.

Skole-Tilstanden for fattige Børn er nu ikke overensstemmende med alle disse florissante Anstalter, vi nu vidtløftig have meldet: Degne-Embedene paa Landet mistedes allerede Aar 1651. Af Communitetets Caspiter ere mange gangne forlören og cørige Beneficia Rector holder sin private Time, og derfor maae hver Discipel give hær aarlig 12 Rixdaler; Convector ligesaa og faaer 8 Rixdaler; Cantor ligesaa og faaer 5 Rixdaler 1 Mark Lybsk, Quartus 10 Mark Lybsk, hvilken fattig Discipel tør see til denne Skole?

Cantor holder desuden fra Kloffen 2 til 3 Onsdag og Leverdag, sine Synges-Timer.

Cantor, Quartus og Primani (r) gaaer hver S. Mortens, Jule- og Nye-Aars-Aften om med Musik og Sang. Af Gevinsten faaer Primani een Aften.

I Henseende til de danske Skoler klager man her, ligesom i Dannemark: (s) en dansk Skoleholder har her aarlig Indkomme Værdie af 18 Rdt., høyt og stort er 30 Rdt.; Karle, som have lagt dem efter, at skrive den deiligste Skrift, som viser deres Genie ved de allerintricaste Reignestykker, som gjør sig Glæde af at slide sig op i Skolen, ja en Ere. Degnene derimod sammesteds har større Indkomme end en Kongelig Soldat, fire gang saa meget som en Kongelig Postmester; mon de ikke æde Skoleholdernes tilfaldende Brød! I Danmark er det mindre pardonabelt, hvor Bispene have Behør og Myndighed, men — paa gode Skole-Forordninger fattes det ikke:

1) CHRISTIANI VI. Forordning om de danske Skoler paa Landet, og Instruction for Degnene og Skolemestrene paa Landet. Friderichsberg den 23 Januarii 1739.

2) Høyst-

(1) De, som sidde i øverste Classe.

(2) Hvor store Værestøtter etc i Danmark for den store Konge FRIDERICH IV. de opbygte Skoler med 24 Rdt. Tillæg af Kongelig Cassa.

2) Høystfammes nærmere Anordning, samme betreffende, Friderichsberg den 29 April 1740.

3) En videløstlig Kongelig Hølsteenst Skoleforordning af 31 December 1747. (r)

4) Nachdem die Kön. Majest. — die Schulen auf dem Lande deswegen anzuordnen hochlöblich auf dem Zusammenkunste zu Rendsburg 1646. ernstlich anbefohlen, damit die Jungen u. Alten in ihrem Christenthum destomehr zunehmen; und aber ein Präceptor seiner schweren Arbeit Belohnung haben muß — soll ein jeder Caspelmann ein Schip Mehl u. ein Schip Malz geben; welche aber Kinder haben, sollen sich absonderlich mit dem Schulmeister mit Geld u. freyer Behausung vertragen ic. den 1 Junii 1648.

M. Joh. Rotlöben, Pöbst.

5) Efter vor Allernaadigste Herres og Konges Befaling bliver da denne nu udi nest forgangne Aar udi dette Lehn og Bye Hadersleben anstillede og forordnede Gen. Kirke: Visitation, og derpaa følgende Kongelig Commission at efterkomme — kundgiort:

a. Prästerne optegne de Sognesfolk som have Børn, ville de ikke lyde og lade deres Børn søge Skole, da tilkiendegive det for Övrigheden.

b. De maae ingen til Herrens Bord antage eller copulere, for de kunde forklare Lutheri Catechismum og udsige deres Troes rette Mening.

J 2

c. Bjer,

(r) Anfort i Lorecks Beitr. zur neuesten Kirchen-Gesch. i B. p. 136.

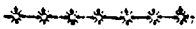
- c. Byer, som ikke over $\frac{1}{4}$ Miil ligge ude af Bøyen, og hvor ingen farlige Bøye med Aær ere hinderlige, skulle skikke deres Børn til Sogne: Skolemesteren.
- d. Har Skolemesteren ingen visse eller altfor ringe Salaria, skal Folk alvorlig tilholdes at give ham noget vist, saasom en Gaardmand: en Skieppe Korn, en Kaderner tre til fire Skl. De Begrende bør erseveres og udpautes.
- e. f. Opbygges ordentlige Skolehuse, og Præsten visiterer Skolen hver fjerde Aar.
- g. Kirken skal betale for de fattige Børns Skolegang. (u)
- h. i. Hvert Sogn have sin Skole, og ikke bruges tydske Boger paa danske Steder. Haderslev den 20 August 1650. Kay v. Alefeld; D. Steph. Klorz.

6) Paa Præsternes Klage over Degnene concluderet: at Degnen enten selv skulde holde Skole, eller ders til holde en dygtig Person, som han af den deputerede Skoleføn og Degne: Besolding skulde underholde: vegrer Degnen sig herudi, da vilde man bestille en Person, som kunde være Skolemester og Degn tillige; efterdi Hans Kongelige Majestæt ikke var menendes at besvære Undersaatterne med to slags Personer ic. Haderslev: Consistorium den 30 Januarii 1663.

Men hvad har alt dette hjulpet?

Dg

(u) Hvor billigt er dette.

Og endelig noget om Hospitaller og Fattig-Huse her i Haderslev: I Haderslev Stads-Ret, udgivne Aar 1292. af Hertug WALDEMAR, nævnes S. Giertruds Hospital, (x) til hvilket Biskop Nic. Wulf gav 100 Mk. Lybsk. (y) Man er ikke eens om, hvor dette Hospital har lagt; af Stads-Retten sees, at det har lagt hos en Bæk; og kan man troe en gammel Sagn, at man i gammel Tid kunde gaae fra Erløf lige til gammel Haderslev-Kirke, og var derimellem kun en Bæk, som man kunde springe over, saa bliver Pladsen den samme, som det nu værende af Hertug HANS stiftede Hospital staaer paa, hvilket nogenlunde og sluttet af Hertugens Fundat. de Ord: han har ladet opbygge og oprette Hospitalet af nye. Det gamle Hospitals Indretning er os ligesaa ubekendt; saameget sees af Mag. Bøerhii Register, at det har haft endnu 85 Mk. L. Indkomst af nogle Landgodse og Huse i Staden, item af 16 Bønder, kaldet Armbødene, som ere udlejede, nogle for 12 Sk. L., andre for 2 Mk. L. aarlig.

Det nu staaende gode Hospital, som ligger strax uden for Sønder-Vorten, er bygget af Hertug HANS den Ældre, og af ham med Fundat. forsynet, saaledes, at det gamle Giertruds Hospitals Indkomster, samt mange anseelige Kirke-Godse af det gamle Dom-Capitel ved S. Mariæ-Kirke ere dette tilskrevne; Item Skal

I 3

alt

(x) Dronning GLEKTRUD døde i We i Skaane.

(y) Cypræi Annales; Pontopp. Annual. Tom. 2. p. 456.

alt hvad de Arme bringe ind med i Hospitalet af Benge, Senge og mere; blive ved Stedet. Hvortil ere ogsaa komne nogle Particuliers testamentlige Forstrivninger, saa dette Huus har saa store Revenyer som noget Hospital i Lander, nest Kiøbenhavn.

Bygningen bestaaer af to Floye, i den eene er Kirken (hvor prædikes hver Hellig-Dag Formiddag Klokken 7, og hver Torsdag Klokken 8 eller 9) i den anden Floy er Fattig-Lemmenes Boliger, atten i Tallet, som nyder ugentlig 10 Sk. L. og et Brod, og daglig en Kande Ol, og fornøden Brænde.

Hospitalet har sin egen Præst, som tillige er Diaconus eller Capellan til Stadens Kirke. Degnen boer i Hospitalet og har der Ophold. Det har sin egen Forstander, som tager mod Leverancen til Hospitalet af Bønderne, og brygger og bager til Lemmerne, besørger og Husets Reparation med videre. Til Hospitalet horer en stor Stald, hvorudi gicmnes Brænde og andet til Huusholdning; item en stor Kaalhave, af hvilken de Fattige har saameget tilovers, at de til andre endog kan sælge.

Hospital: Fundaz.

„ Wir Johannes der Euer — thun hiermit öffentlich
 „ kund — daß Wir dem Allmächtigen zu Lob und Ehr
 „ u. den armen Leuten unsrer Stadt Hadersl. zu beson-
 „ dern Trost u. Gutes, alhie siden vor der Stadt
 „ ein Hospital fundirt u. gestiftet, — und erkauften
 „ Maaz

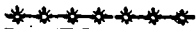
„ Plaz von neuen erbauen u. aufrichten lassen — Und
 „ weil Wir bey Uns erwogen, daß zu notdürftigen
 „ Unterhalt der Armen allerley erfunden will, und daß
 „ mit demjenigen, was bisher an Landstein, Rente u.
 „ Einkommen, zu den Almihbuden binnen u. außer
 „ der Stadt gelegen, und gehörig gewesen, u. nun
 „ hinsünder bei dem Hospital bleiben sollen, nicht zu-
 „ langen, sondern noch allerhand Mangel, beyde an
 „ Holz, Korn und was in die Küche gehörig zu befin-
 „ den. Des haben wir bedacht, als uns eckliche Land-
 „ stein u. Güter resigniret und aufgetragen, welche er-
 „ wan dem Capitel alhie zu Haderösl., zugehörig gewes-
 „ sen, daß diese geistl. Landstein u. Güter, die weil die
 „ Lectur (wohin dieselben auf Absterben der Besitzer
 „ beider dieser Fürstenthümer Ordinanz verordnet)
 „ durch unsere andere gnädige Vorsehung albereit zu
 „ guter Notdurft bestellet u. versorget, zu feinen bessern
 „ Gebrauch mögen angelegt werden, als eben zu an-
 „ geregter Verbesserung des armen Gottes Hauses. —
 „ Wollen also, daß — folgende Landstein und Gü-
 „ ter — erblich und eigenthümlich mit allen ihren zu-
 „ gehörigen Afern, Wiesen, Weiden, Mohren, Hol-
 „ jungem, Mastungen und Fischeren, und jährlicher
 „ Pflicht, Dienst u. Dörunge, samt Beste, Bröcken —
 „ nicht ohne die Jagt und Landesfürstl. Ohrigkeit —
 „ ausbescheiden, u. was von Alters hero bis zu dieser
 „ Zeit zu unserm Schloß Haderösl. davon gegeben wor-
 „ den — als nemlich: ein Gut zu Schliepsgard —

„ schulden jährlich 2½ Ortig Gersten, 2½ Ortig Ha-
 „ bern, 10 Fuder Holz u. ein Schwein. Ein Guth
 „ zu Wunsmohr — schulden jährlich 2 Mk. L., ein
 „ D. Haber, ein Schwein, 10 Fuder Holz. Ein
 „ Guth zu Hörregård, worauf wohnen Christian
 „ Nilsen u. Berthel Jepsen, schulden jährlich ein Viertel
 „ Butter, 2 D. Haber, ein Fuder Heu, ein Schwein,
 „ 10 Fuder Holz. Ein Guth bei Nørby Wilstrup,
 „ 3 D. Gersten, dito Habern, ein Schwein, 10 F.
 „ Holz. Ein Guth zu Dersby, ein D. Gersten, ein
 „ D. Habern, ein Schwein, 10 Fuder Holz. Noch
 „ Hans Nilsen zu Dersby, 2 D. Rocken, 2 D. Ger-
 „ sten, 2 D. Habern, ein Schwein, 10 F. Holz.
 „ Ein Guth zu Moltrup, ein D. Gersten, ein D.
 „ Habern, ein Schwein, 10 F. Holz. Ein Guth
 „ zu Viert, 4½ Mk. L., 2 Schweine. Ein Guth
 „ zu Astrup, ein D. Rocken, ein D. Gersten, ein D.
 „ Habern, ein Schwein. Noch Michel Peterfen zu
 „ Astrup, ein D. Rocken, ein D. Gersten, anderthalb
 „ D. Habern, ein Schwein, 10 Fuder Holz. Noch
 „ Michel Bertelsen zu Astrup, 2 D. Rocken, 2 D.
 „ Gersten, 3 D. Habern, ein Schwein, 10 F. Holz.
 „ In unser lieben Frauen Lehn zu Selstrup, so Herr
 „ Sebe zuvor in Verlehnung gehabt, worzu behändig
 „ sehn Nis Andersen in Ansihlet, schuldet jährlich ein
 „ Gölde und ein Schwein. Lawe Pedersen daselbst
 „ ein D. Gersten u. ein Schwein. Jens Christensen zu
 „ Silderup hat ein Toft Juuløbug genannt, zu ders-
 „ selben

„selben Vicarey behörig, schuldet jährlich ein D. Ha-
„ber, ein Gang u. 2 Hünere. Ein Gut zu Knudt,
„worauf wohnet Hans Bramsen, ein D. Gersten und
„ein D. Habern. Ein Gut zu Sielstrup, u. woh-
„net darauf Iver Røe, anderthalb D. Gersten, dito
„Habern und ein Schwein. Severin Pedersen zu Ro-
„ficer, ein D. Habern. Ein Landgut bei Luglei in
„Bonsbøl Caspel von einem Toft, da das Haus auf
„steht, $\frac{1}{2}$ Galden. Vier Güter zu Wandlingen
„mit allen ihren Zubehöri-gen u. Toften, die Georg
„Monthen von Uns in Verlehnung bekommen und zu
„Thumpråbenden gehörig gewesen sind, als Laff Pe-
„dersen, 3 D. Rocken, 3 D. Gersten, 3 D. Habern,
„ein F. Heu, ein Schaaff, ein Schwein, 10 F. Holz
„u. ein Fuder Kint; noch Anders Negelsen, ein D.
„Gersten, ein D. Habern, ein Schwein, 10 Fuder
„Holz, 1 F. Kint. Bertel Jepsen, 2 D. Rocken,
„2 D. Gersten, 2 D. Habern, ein Schwein, 10 F.
„Holz, ein Fuder Kint. Jens Ravn, 2 D. Rocken,
„2 D. Gersten, 2 D. Habern, ein Schwein, 10 F.
„Holz, ein F. Kint. Ingleichen noch 6 Güter,
„welche Hans Riechenbach auf sein Lebens Zeit verlies-
„hen, als zu Semmerstede, 2 D. Rocken, 2 Ortig
„Gersten, 3 D. Habern, 10 F. Holz, ein Schwein
„u. ein Fuder Qwic; zu Anschlet, 3 D. Gersten,
„3 D. Habern, 10 F. Holz, ein Schwein, ein F.
„Qwic; Ein Gut zu Wandling, 2 D. Rocken,
„dito Gersten u. Habern, 10 F. Holz, ein Schwein,
„ 3 5 „ und

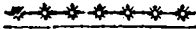

„ und ein Fuder Qwick. Ein Gut zu Nörby
 „ Willstrup, ein D. Rocken, 2 D. Gersten und 4 D.
 „ Habern, 10 F. Holz, ein Schwein, ein F. Qwick.
 „ Ein Gut zu Kielstrup, anderthab D. Gersten, dito
 „ Habern, 10 F. Holz, ein Schwein und ein Fuder
 „ Qwick. Ein Gut zu Mastrup, anderthab D.
 „ Gersten, dito Habern, 10 F. Holz, ein Schwein,
 „ ein Fuder Qwick u. ein mager Ganß, die sollen nach
 „ Hans Riechenbachs tödtl. Abgang gleichergestalt un-
 „ weigerlich zu bedachten Hospital folgen. Alle solche
 „ abgeschriebene Landstein — verschöten u. übergeben,
 „ Wir gedachtem Hospital — wie solches alles oben
 „ Stückweise vermeldet, u. ein würdig Thum-Capitel
 „ dieselben hiebevörn gehabt — wobei Wir, unsre
 „ Erben u. Nachkommen gedachtes Hospital zu jeden
 „ Vorfällen in Gnaden schützen, handheben u. verthei-
 „ digen wollen. Und wollen hienit alle solche oberw.
 „ Landstein, soviel deren albereits erlediget u. künfftig
 „ durch tödtl. Abgang der jezigen Besitzer als George
 „ Munchen u. Hans Riechenbach verledigt werden mö-
 „ gen, mit besondern Ernst auferlegt u. befohlen haben,
 „ daß sie nun hinfürter, u. die andern auf angezeigte
 „ Fälle mehr ged. Hospital in aller Dienstbarkeit, ge-
 „ horsam u. gewärtig seyn — Und weisen auch die ar-
 „ men Leute bishero ehliche erbliche Häuser und Woh-
 „ nungen alhie in unsrer Stadt Haderleben gehabt,
 „ derer sie nunmehr umb aufgerichtetes Hospitals we-
 „ gen weiter nicht bedürffrigt; so wollen wir, daß die-
 „ „ selben

„selben zu Gelde gemacht u. verkaufft, u. die Haupte-
„summen den armen Leuten zum Besten bei gewissen
„Leuten auff gebührliche Rente sollen belegt und ausge-
„than werden — Als aber die Nothdurfft erfordert
„will, daß zur Verwaltung des Hospitals — etliche
„Vorstender zu verordnen, so wollen Wir, daß Bür-
„germeister u. Rath mit Zuthun unsers Probstes als
„hier einen aus dem Rathe und den andern von der
„Bürgererschaft zu Vorstendern, so ofte solches wird
„vernöthten seyn, setzen u. bestätigen, dieselben mit Ei-
„den u. Pflichten einnehmen. — Es sollen die gem.
„Vorstender nderzeit Macht haben, einen armen Voigt,
„der dazu geschickt u. tüchtig, in das Hospital zu vers-
„ordnen, welcher den armen Leuten die Nothdurfft be-
„schaffen, gebührliche Wartung verfügen u. ihnen zu
„beste sehen möge — und soll die ganze Haushaltung
„alleine zu der Armen besten gemeint seyn, auch alle
„derselben Landstein u. Güther mit keinen andern oder
„frembden Diensten bemühet oder beschweret, vielwe-
„niger die Hölzung verhauen werden, ohn was zu des
„Hospitals selbst eignen Nothdurfft erfordert — Des
„zur wahrer Urkunde u. fester steter Haltung, haben
„Wir Johannes der Elter, Herzog zu Sleswig, Hol-
„stein ꝛ. obengemeldte von Uns, unsern Erben und
„Nachkommen, Unser großes Fürstlich Secret hierun-
„ter hangen lassen, und uns mit eigner Hand unter-
„schrieben. Actum auf unserm Hause Hansburg, am
„Tage der 5 Drey Könige Anno 1569.“

Riessen:

Risikken-Register for Hospitalet, til en Tid.

In den drey Hauptfesten $\frac{1}{2}$ frisch Rindfleisch.

Einem jeden monatlich im Brodt 4 Stück 18
Wicht.

Täglich einem jeden eine Kanne Bier.

Monatlich sollen verbaft werden 2 Ortig Rocken.

Verbrauet Gersten Malz, 3 Ortig, Habern
Malz, ein Ortig, hirtzu 8 Schip Hopfen.

Jede Weinacht Abend zwei Seiten Speck ge-
braten.

Martini Abend 6 Gånge gebraten.

Neujahrs Abend 6 Gånge, so aus der Peckel
gefotten, jedem ein Biertheil.

Des Jahrs sollen zum wenigsten 6 Schlacht Be-
ster eingekauft werden.

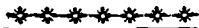
Freye Gelder, so jährlich von 6 Bauern werden
eingefördert, als 36 Mk. L. sollen zu der Bedientens-
Lohn erspart und verbandt werden.

Monatlich Gersten zu Grüz ein Ortig Habern.

Sonntag zu Mittag: eine Seite Specks, Kohl,
wozu $\frac{1}{2}$ Bierthel Habergrüz, oder $\frac{1}{4}$ Erbsen, Lams-
fleisch oder Grapenbrad, aus der Peckel oder sonsten,
jedem zway Stück, ein Quartier Bier. Des Abends
nichts als das Bier.

Montag zu Mittag: Hering, wenn sie klein,
zwei; Flaminisch ein, ein Quartier Bier. Abend Gar-
sten Grüz, 1 Bierthel. $\frac{1}{2}$ Loßfund Rotscher, 1 Quar-
tier Bier.

Dienst.

Dienstag Mittag: Kohl, Schafffleisch oder Schweins-Rücken, jedem drey Stück, ein Quartier Bier. Des Abends ut supra.

Mitwoch Mittag: Habergrüz oder Welling Hering oder Fisch. Bier. Abends ut supra.

Donnerstag Mittag: Kohl, Schweins-Rücken, Schafffleisch oder Kaldaun, ein Quartier Bier. Abends Garsten Grün und Fisch und Bier.

Freitag Mittag: Habergrüz, $\frac{1}{2}$ Bierthel Hering, dröge oder frische Fische, bisweilen gesalken Dörsche. Bier. Abends ut supra.

Sonnabend Mittag: Haberbrühe, $\frac{1}{2}$ Fisch. Bier. Abends ut supra.

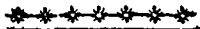
At her i Haderslev har været tilforn flere Sygehusse, i sær da smitsomme spedalske Sygdomme her i Landene grasserede, derom synes Historierne at undervise os (2).

De mig bekiendte Legata og Beneficia her i Amtet ere:

1) Det Rehewaldske (a) fra Hr. Capitain Hans Georg Wilhelm Rehewald Salig, som døde i Haderslev Aar 1718, og legerede sit i Krig forhvervet Gods til arme Mandes og Qvindes Personer, saaledes at nu til

(2) D. Pontopp. Ann. T. 2. p. 552. Hoffmanns Fundat. om Aarhus Stift.

(a) Provste Archiv 33 Skuffe No. 9. Rehewaldske Legatum 1734. O! ærede Rehewald i din Grav, hvor faa følger din Tænkemaade.

til ti saadanne arme Personer, som førde et ustraffeligt Levet, vare geraadede i Armod ved ullykkelige Hændelser, og maatte saa at sige skamme sig ved deres Armod, skulde nyde ugentlig 2 Mk. L. af Kenterne. Tallet af disse Personer, meest Enkeloner, er nu stegen til 15.

2) Det Wandalinske Legatum fra Hr. Peter Wandal, Præst i Maugstrup, som i Aaret 1653 legerede 1000 Rdlr. til fattige Enker og Faderløse. Capitalen skulde stedse staae i Maugstrup Præstegaard. Men hvor stet dette Legatum nu er i Stand, derom skal meldes ved Maugstrup.

§. 12.

Stadens geistlige Historie.

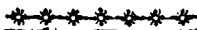
I Haderslev begyndte ikke, som Slensborg, Suksom og flere Stæder, at faae Navn af et Provstie ved Reformations-Tiden; men fra langt ældre Tider har til det Sted ligget en Prælatur Værdighed, da Kirken blev, som en Filial til Schlesvig Domkirke anseet.

Provstiet har altid indbefattet Barre-Syssel, og en Provstes Myndighed var stor: Canonici Capituli stode under ham. Nogle Stæder, som Gammel Haderslev og Sedorp havde han eene Jus patronatus til.

Provste-Navnet findes ikke før Aar 1170. — Han blev valgt af Capitelet, og han var Bispens Vicarius. (b)

Efter

- (b) Biskoppen tillagde ham omtrent Aar 1305. Hoptrup Kirke, og Bispstienden af Ulber Sogn, og et Præbende af Hadersl. Domkirke, kaldet præbende minor.

Efter Reformationen var Haderslev det alletførste Sted, hvor Prins CHRISTIAN Aar 1526. indrettede et ordentlig Provstie. Og Provsterne har indtil Aar 1688. haft Bispelige Privilegier, at ordinere Præstes med mere. (c) Deres Embede var imidlertid: at examinere og ordinere Candidatos, item, som første Hofpræst at besøge Slottet; at visiterer Kirkerne; at holde Kirke-Regnskaber. (og for sin Kæns fik af hver Kirke en Mk. L. og hans Tiener 2 Sk. L., Kirkeskriveren en Mk. L. og hans Tiener 2 Sk. L. og frie Befordring; men hvis Provsten ikke spiste eller laae paa Stedet, fik Provsten og Skriveren end en Mk. L. til Deling) Naar han visiterede en Kirke, fik han en Mk. L.; for at udstæde en Citation, fik han 4 Sk. L.; for at indsætte en Præst 1 Rdlr. eller en Ortig Korn; for at afgjøre Kirke- og Egteskabs-Sager (til Consistorii Lættelse fik han af Kirke-Forstanderne til hver Kirke, aarlig 1 Rdlr. Men de gamle Provste-Bøder af Jonifruer-Krænkere og Helligdags Overtrædere, ophørde ved Reformationen.

Provsten havde her i gammel Tid større Indkomme, indtil Aar 1688, da Provste-Salaria og Landesrier bleve ham fratagne, og han nu tillige maa være Pastor. Han nyder nu som Provst af hver Kirke aarlig for Kirkens Regnskabs Holdelse 5 Mk. 11 Sk. Lnhst, for Visitationen aarlig 7 Mk. L. og hans Tiener 1 Mk. L., item 16 Ortig Korn af de 33 ham udsdgerig

(c) En kort Tid undtagen, da D. Tilem. ab Hussen ikke levde denne Ufgang i sin Anseelse.

dergivne Landsbøye Kirker, og har frie Residence i Staden.

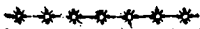
Marquardus Block var Provst her omtrent Aar 1300, og blev Archidiaconus ved Capitelet i Schlesvig.

Anshelmus, som ved Aar 1318. blev Provst over Nordstrand og Cantor ved det Schlesvigiske Capitel.

Olef Petherfen var Provst 1483. kaldes ellers i et gammel Donations-Brev Vice-Præpositus, og i et andet Præst og Capellan i Haderslev.

Johannes Wulff, den sidste Catholske Provst, som blev ved Reformationen formedelt sin Gienstridighed affat Aar 1526.

1) Doct. Eberhardus Weidense; Hofpræst ved Prins CHRISTIANS Hof, Provst over Haderslev og Torning-Lehne, samt Pastor Primarius i Staden fra 1526 til 1533. Var født i Hildesheim Aar 1486. den 12 Martii, just den Tid hans Fader Henric v. Weidense (af gammel Holsteensk Adel) forsvarede Slottet i Hildesheim mod Hertug HENRICH af Brunsvig. Studerede saa flittig i Leipzig, at han 1507. blev Licent. decretorum. Gik siden i S. Johannis Kloster i Forstaden ved Halberstad, hvor han blev Provst og Præst til S. Martini Kirke. Aar 1514. blev han Doctor Th. i Leipzig, som kostede ham 165 Gylden, 3 Gr., 4½ Pf. Han antog strax Lutheri Lære, og lærde den i sin Kirke og i Klosteret med manges Bisfald, hvorover han blev af Suffraganeo anklaget for Biskoppen, som domte ham til evig Fængsel; men som han blev ført til Halle, undfom

undkom han ved Mattens Hielp, og kom til Wittenberg til D. Luther, blev strax Præst i Magdeburg; men formedelst de Papistisk sindedes Uroe, nedlagde han Embedet 1526. og opholdt sig en Sommer over, hos sin Svigerfader Bartholom. Müller, Raadets Ræmmere i Magdeburg. Men Pring-CHRISTIAN kaldte ham strax herhid, hvor han tilligemed Kongens Cansler Detl. Reventlau, Feldherren Joh. Rantzau, D. Bugenhagen, Mag. Hans Wandal, Gerh. Slewart og Hermann Tast visiterede Kirkerne, og reformerede samme i Lærdom og Kirke-Skikke, hvilket gelingede meget lykkeligen. Foruden hans øvrige Embeder, læste han ogsaa offentlig i det gamle Lectorio over Theologien, og havde Tilhørere i Mængde. Han forbandt Præsterne 1528. i Haderslevs og Torning-Lehne ved Eed til den rene Lærdom med denne Eed, som de paa Slottet aflagde: Ego juro per Deum viventem, quod plebem parochiæ, cui præfectus sum, dilig. ac fideliter curabo, nullum Artic. Sacramentariorum, Anabaptistarum aut aliam quamlibet doctrinam erroneam tenebo, defendam aut docebo publice v. privatim. Ebrietatem autem ac alia vitia atque crimina c. auxilio Dei vitabo. Insuper Sereniss. Principi meo Christiano ejusque Successori, fidelis ac obtemperans ero in omnibus licitis & honestis. Ita me Deus juvet! Denne store Mand gav Marsag til de saa kaldte Herreds-Provster, som skriver sig allerførst herfra; thi, som Doct. Weidenle ikke selv forstod det danske Sprog, tog han en Præst i hvert Herred, som afgjorde paa

R

hans

hans Begne, Kirke-Regnskaberne, som bleve siden kaldte Seniores eller Provster; og dette gav Anledning, ved den 1537 i Kiøbenhavn holdte Kirke-Forsamling, ogsaa i Danmark at bestikke Herreds-Propster. (hvor de endnu ere, men i Holsteen ere affskaffede) Hans fatigvante Næser her, og i sær hans Steensmerter gjorde, at han antog Aar 1533. det ham tilbudne Superintendentur til Goslar, hvor han døde 1547. den 13 April. Hans Væsen var sagmodig, og i sit Embede var han flittig. Jeg afforter hans Historie, saasom Möller i sin Cimb. lit. og Zwerg i sin Siell. Eleirise har meldt om ham vidtløftigen, (d) samt om hans Skrifter.

2) Mag. Johannes Wend f. Wandalus. Han skriver sig selv undertiden Joh. Slavus Var først Lector, og siden tillige Provst og Hofpræst indtil Aar 1537. født i Goslar, hvor han og studerede og fik hastig Sinag og Behag i Lutheri Reformationens-Lære. Da Munk og Studentere søgte til Haderslev at høre Evangelium, som ved Prins CHRISTIANS fiere Hofpræst Mag. Winther her blev forkyndet, saa oprettede Prinsken det gamle Lectorium, og indkaldte Mag. Wend Aar 1525, som Lectorem, som forestod tillige Skolen, for

(d) Cf. Strubberg Beschr. des Lebens D. Eberh. Weidensee; Mag. Kettners clerum Jacobuum, Magd. p. 349; item fortges. nuzl. Anmerk. über allerhand Materien aus der Theologie x., 2 Band, p. 606. Hans Epitaph. læses i Anshuld. Nachr. Anno 1728, p. 863.

for hvilken Tieneste Prinsen befalde Biskop Ivar Munck i Ribe at give Mag. Wend et-fastsat Stipendium, hvorover Hr. Munck haardelig anklagede Prinsen for Kongen. I hans Tid Aar 1537. merkes, som en curieuse Sag, det Synodus, som holdtes i Haderslev, da en Ordinance eller Rituale blev forfærdiget, som ogsaa blev lagt til Grund paa det kort efter i Kiøbenhavn holdte Concilio, hvor Mag. Wend og var tilstæde og underkrev Kirke-Ordinansen. Samme Aar den 26 Aug. blev han i Kiøbenhavn viet af D. Bugenhagen til Bisp i Ribe, hvor han døde 1541. den 11 Aug. Han var en lærd Mand, ser i Sproge, men ulærd stedse i det danske. Hans Søn i Ribe blev Fader til Johan Wandal, Biskop i Wiborg.

Hans Latinske Tale, holden i Slesvig ved Kong FRIDERICH I. Begravelse, blev ey trykt. (c)

3) Mag. Antonius Keiser, fra 1537. til 1553, Provst over Haderslev, Tørring, item Apenrade og Tøndern, første Hofpræst, og Rector Scholæ. Efter Doct. Weidenlees Bortgang blev han hidkaldet, som Pastor Prim. i Staden. Ved de mange Embeder, ham foruden Provste-Embedet bleve paalagte, forhindrede

R 2

han

(c) Pontopp. Ann. T. 2. p. 790. seqv. Zwergs Stell. Ele. risie. Unsch. Nachr. 1716, p. 549. Jeg veed ikke, hvor Adresse-Contoirtet har faaet den forstyrrede Efterretning om ham, som den i Aviserne 1763 No. 103. meddeeler os, nemlig: han blev 1525 Rector og saa Rector, siden den første Lutherske Præst i Leirskov, siden kaldet til Prins CHRISTIANs Hof. Cf. Mölleri Cimb. lit.

han fra sine *Lectioibus in Lectorio*, og siden ophorde de ogsaa aldeles. Aar 1541. kom han hiem fra Landdagen i Rendsborg med Kongelig Haand og Seigl, at være allene *General-Præpositus* i Haderslev, Tørrning og Apenrade, (f) og Herreds-*Provosterne* ikke skulle mere have at giøre ved Kirke-Regnskaberne, i hvilken Form han strax med sin *Adjuncto* proqvæstore udrenste til Kirkene: dog ved denne store Værdighed mistede han en anden; thi strax blev Doct. Til. ab Hullen, Biskop i Stiftet, og Gen. *Inspector* over alle Kirker, med ene Ret at ordinere *Candidatos* til *Præste-Embedet*; dog var Mag. Keiser her i sine *Provostier* *Superintendent*, og fik efter en Halsfrees Aar Magt at ordinere *Candidatos*, som vedblev nesten 200 Aar. Aar 1543. reyste han til Ribe, og der med en *Latinsk Tale* paa *Lectorio Cathedrali* overgav Kirkene i Tørrning-*Lehn* under Ribe Biskops *Opsyn*, fordi Landenes *Deling* mellem Hertugene skulde nu gaae for sig. Aar 1544. mistede han ved samme *Deling*, *Apenrade Lehn*, og 1549. maatte han overgive *Tøndern-*Provostie** til Hr. *Vincenz Alberti*. Han døde Aar 1553. den 29 Junii. (g)

Hans Skrift: *informatio pro Parochis simplicioribus* Ao. 1542. in *Visitatione ecclesiarum observanda, & de redditibus singulorum.* (h) 4) Mag.

(f) I mit Haandskrift settes og Tøndern, som bevises med Kongelig Haand, i Hertug HANSES Archiv.

(g) Prof. O. H. Möller. *Heimreichs Kirchen-Hist.*

(h) *Heimreich l. c. Lib. IV. Cap. 3. Can. Bramtii Næmæ p. 12.*

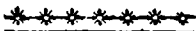
4) Mag. Johannes Vorstius, Provst, Hofpræst, og tillige Pastor Primarius i Staden. For Kierligheds skyld til Lutheri Lære maatte han forlade sit Fædreland, ja sit Præste-Embede til Norden i Ostfrisland; (i) thi han var født i Antwerpen. Gud forde ham til disse Lande; og Hertug HANS betænkte sig ikke længe paa at sette ham i Haderslev, som Provst og Pastor. (k) I hans Tid ere de fleste Prædikestole i Kirkerne paa Landet opsatte. Aar 1560. kaldte Kong FRIDERICH II. ham til Jhesoe, som Præst og til Generals-Propst eller Superintendens over alle sine Kirker i Hertugdømmet Holsteen. Med Kongens Tilladelse gjorde han i Aaret 1566. en Rejse til Antwerpen, hvorhen han var begiært, for at hjælpe med til den af Fyrsten, og Gouvernantinden begyndte Kirke-Reformation fra de Papistiske Bildfarelser; og hvad var billigere og fornøieligere, end at tiene sit Fædreland! Her døde han i sit 70 Aar 1599. den 13 April. Hans Børn vare: Johan, som blev Pastor til Borsfleth, Martin, som blev Præst til Weslingburen i Ditmarsken og Provst, Cathrine (opnævnt efter Moderen) gift med Pastor Tollio i Spderau. Chytræus skriver om Mag. Vorstio, at han var liden af Bæpt, og sagtmødig i sit Bæsen; ja hans eget Symbolum siger os det samme:

R 3

Sum

(i) Hvor han blev Præst Aar 1557.

(k) Möller i Cimbr. lit. tager nok Fejl, i at gjøre ham til Provst over Lønder tillige.

Sum parvus, parvusque fui, parvusque manebo,
Inqve meis oculis nil nisi parvus ero.

Hans Skrifter:

Adhortatio ad seriam poenit. Antw. 1566.

Confessio fidei. Antw. 1567. 1568, oversat paa
Tydsk.

Epist. consolatoria ad Henr. Ranzou Proreg. Cimbr.
1592.

5) Mag. Georgius Boëthius Agricola, første Hof-
præst og General-Propst over Hertug HANSES An-
deel, fra 1560. til 1569. Født i Wiilstrup Præste-
gaard, en langt fra Haderslev. For den Bekjendtskab
Højnødvendig Kong CHRISTIAN III. havde faaet til hans
Faders og Sønners Værdom og Oprigtighed i den
sande Værdoms Forsømmelse, fra den Tid af, høist-
bemeldte store Konge residerede, som Statholder, her
i Haderslev, blev Mag. Georgius beskikket Aar 1542.
til Professor ved Kiøbenhavns Universitet, og dette Em-
bede forestod han, indtil Hertug HANS kaldte ham
1548. til sit Hof her i Byen, som anden Hofpræst.
Efter Mag. Keisers Død var han Vice-Inspector over
Kirken, indtil Mag. Vorstius ankom; men Mag. Boë-
thius beholdt dog en Propste-Værdighed, ja Visua-
tion og Inspection over Nordstrand. Efter Mag. Vor-
stii Forskyttelse 1560. blev han Propst, Superinten-
dent og første Hofpræst. Efter Hertugens Befaling
besørgede han ordentlige Bøger, hvorudi Kirkenes Ind-
komster

Komster og Udgifter bleve anførte fra Aar 1564. (1) For udi Hovedbogen skrev han en Fortale, af hvilken dette sidet her anføres:

Bericht und Erklärung der Gelegenheit und der Kirchen jährliche Einkünffte:

„ Cap. 1. Diese Probstey zu Hadersleben, Barre-
 „ Snyffel genannt, ist nicht erst angefangen, da das
 „ Licht des Evangelii bey uns anbrach, und fast einje-
 „ der Stadt oder Lehn ein besonderer Bisitator gesetzt
 „ und Probst genannt wurden — sondern es ist eine
 „ alte prælatur dignité von Alters her bey dieser Doms-
 „ kirchen zu Hadersleben gelegen, welches ein Halbdom-
 „ oder collegiata ecclesia gewesen ist. — Als nun die
 „ Lehre des Evangelii ankam, ist dem Herrn Joh.
 „ Wulff durch hochlöbliche Gedächtn. König CHRIS-
 „ TIAN III. als Herzog, das Kirchen-Regiment be-
 „ nommen, und sind darnach die Kirchen-Güter übel be-
 „ wahr; denn es haben eine Zeit lang die Hades
 „ Böigte die Kirchen regiert, visitirt und derselben Re-
 „ chenschaft gehalten; die Klenodien der Kirchen sind
 „ weggenommen, viele Kirchen-Güter verrückt und ab-
 „ gehändig worden — die Schule hier wurde verwüs-
 „ stet und gieng alles unordentlich zu, bis zur Ankunfft
 „ des Ehrw. D. Eb. Weidense. Als aber dieser Eberh.
 „ ankam und Kirchherr zu Hadersl. wurde, wurde
 „ ihm diese Probstey, dazu auch alle Kirchen, so in
 R 4 „ Förning-

(1) Jffe 1565, som A. Heimreich setter. Sigt stede og i Danmark 1571.

„ Förning-Lehn belegen, zu verwalten und zu regieren
 „ gegeben. — Und dieweil das Evangelium anfäng-
 „ lich hier zu Hadersl. gepredigt wurde, eher denn son-
 „ sten irgendwo im Herzogthum oder in Dänemarck,
 „ kamen viele Mönche aus den Clostern, auch andere
 „ Studenten um des Evangelii willen hiesher, dadurch
 „ Kön. Majest., derzeit Herzog, verursacht worden,
 „ eine Lectur wiederum (wie ehemals gewesen) anzurich-
 „ ten, wozu auch Mag. Joh. Wende gefordert wurde,
 „ und dem Doctori beygethan. — Zu dieser Zeit wur-
 „ den die Gelehrten aus dem Reiche Dänemarck und
 „ aus diesem Herzogthum nach Hadersl. verschrieben,
 „ vor Ihro Kön. Majest. eine Kirchen-Ordinanz zu
 „ verfassen. Welche Ordinanz von vorgeschr. Ge-
 „lehrten hier untergeschrieben wurde, und noch in allen
 „ Stiften des Reichs Dänemarck gilt. Das auch
 „ Hades Probst in Dänemarck verordnet worden,
 „ hatte nach hiesiger Probstey und Einrichtung seinen
 „ Ursprung, von dieser Versammlung, welches gesche-
 „ hen im Jahr 1537, als Joh. Wende Lesemeister zu
 „ Hadersl., die Probstey nach des Doctoris Abzug
 „ zu verwalten hatte. — Als Mag. Wende nach Ripen
 „ gefordert, ist die Probstey M. Ant. Keisern gegeben
 „ mit allen Kirchen in der Probstey als auch in För-
 „ ning-Lehn — ihm wurden auch die Kirchen in För-
 „ dern und Apentrader-Lehn zu regieren befohlen als ein
 „ Superintendent. Dieser Mag. Antonius sel. Ge-
 „ dächtn. laß nicht in der Lectur, sondern predigte nur
 „ allein,

„ allein, womit die Lectur aufhörte. — Als nun der
 „ Ehrw. Gottschalk v. Ahlefeldt, Bischof zu Slesvig
 „ verstarb, bewilligte Ihre Kön. Majest. eine beson-
 „ dere Kirchen-Ordinanz, welche hier im Stifte gelten
 „ solte. — Zu dieser Zeit wurde D. Tilemannus sel.
 „ Gedächtn., Bischoff zu Schleswig — und weil et-
 „ liche der Haders Probsten unterdessen verstorben wa-
 „ ren, setzte Mag. Anronius die andere ab. — Hernach
 „ als das Land zwischen denen Herren getheilt wurden,
 „ sind die Kirchen in Apenrader-Lehn Mag. Antonio ge-
 „ nommen, desgleichen auch die in Eönder-Lehn. Nicht
 „ lange hernach gieng auch M. Antonius der Kirchen
 „ quit in Eörning-Lehn — unangesehen daß seine Vor-
 „ wesen von Anfang der Evangelii Lehre solche Kirchen
 „ allezeit zu regieren inne gehabt hatten. — Biewol
 „ nun der Bischof D. Tilemannus sich der Kirchen als
 „ Bischoff annam, und alle Jahr einmal nach Haders-
 „ leben kam, in aller Pastoren Beseyn in der Dom-
 „ kirche eine Sermon hielt — blieb dennoch Mag. An-
 „ tonius der er war, regierte die Probstey als ein voll-
 „ mächtiger Superintendent, solange er lebte, ausge-
 „ nommen, daß er hernach niemanden zum Priester-
 „ Amt ordinirte. —

„ Cap. 2. von des Probstens-Amte. Dieweilien
 „ diese Probstey eine besondre Prælatur ist u. gewesen,
 „ hat sie allezeit gelehrte Männer zu Probsten gehabt —
 „ und damit die Lehre möge recht erhalten werden —
 „ pflegt der Probst alle Jahr zweimal die Kirchens-

„ Diener zu versamen und in eigner Person (es sey
 „ denn daß ein anderer begehrte, daß er sich üben möchte)
 „ eine lat. orationem oder declarationem zu recitiren —
 „ es ist auch sehr nützlich, — auf daß kein ungeschick-
 „ ter; der nicht mit gelehrten Leuten umgegangen ist,
 „ sich diese Probstey zu verwalten, unterstehen. — Die
 „ Wahl eines Kirchherrn ist den Einwohnern des Kirch-
 „ spiels, doch mit der Herrn Consens und des Probs-
 „ ten Rath vergönnet; das Examen und Judicium
 „ kommt dem Probst zu. — Wenn er aber ordi-
 „ nirt, soll er von dem Probst, nach des Herrn Be-
 „ fehl im Beseyn zwey oder drey der nächsten Pastro-
 „ ren, instituiret werden. Auch soll der Probst daselbst
 „ predigen, und nach der Predigt den künftigen Pa-
 „ stor dem Kirchspiel fleißig empfehlen. — Er soll des
 „ verstorbenen Predigers Witwe und Kinder trösten,
 „ sich ihrer Notturfft annehmen, und zusehen, daß ih-
 „ nen kein Unrecht geschicht.

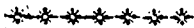
„ Wenn Bethtagen nach des Herrn Befehl sollen
 „ gehalten werden, soll der Probst einen Text nehmen,
 „ denselben disponiren — erklären und — denselben
 „ den Pastoribus mittheilen.

„ Cap. 3. Es soll der Probst alle Jahr (ohne die
 „ Kirchen-Rechnungen) einmal zu allen Kirchen reisen,
 „ und daselbst mit drey oder vier andern Predigern die
 „ Cathecumenos examiniren auf der Kirchen-Bekosten.
 „ Dem sollen auch die Pastores eine kurze Sermon
 „ halten. Mag auch einen Text nach seinem Gefallen
 „ nehmen.

„ Cap. 4.

„ Cap. 4. Von der Kirchen-Einkünften: Wies
 „ wol durch Versaumniß, und auch vielleicht Eigens-
 „ nuß der Vorsteher denen Kirchen großer Abbruch ge-
 „ schehen; dennoch hat eine jede Kirche — ihre Zehen-
 „ den beyde an Korn und Vieh bis auf diesen Tag be-
 „ halten, als nemlich die 15te Garbe oder Schock (Schoff)
 „ von allerley Inn Korn-Zehenden von jedem Haus-
 „ mann, er diene wem er wolle. An Vieh-Zehenden
 „ hat die Kirche und Pastor das 15te, Lämmer, Bar-
 „ ken, Kälber und Füllen, so jährlich sind. Es ist
 „ von Alters her die 10te Garbe und 10te Lam zc. ge-
 „ wesen, aber da nun der Bischoff der 3te Theil von
 „ allerley Zehenden. — Als nun die reine Lehre an-
 „ brach, nam Kön. Majest., damals Herzog, dem
 „ Bischoff sein Theil, und gab denen Hausleuten die
 „ Freyheit, daß sie nach der Zeit nicht das 10te, son-
 „ dern das 15te zur Zehende geben und werfen solten.
 „ Wenn aber ein Hausmann mehr oder woeniger als
 „ 15 Ertick in der Zahl hat, gibt er der Kirchen und
 „ Pastori den 15ten Pfening davon. — Was die
 „ Kirche mehr an Küh-Heuer und Erd-Heuer zu heben
 „ hat, und Rentegelder, ist in nachfolg. Register ver-
 „ zeichnet. Es haben auch die Pastores mehr zu he-
 „ ben als die Zehenden, als Acker-Bischen, an etli-
 „ chen Orten Hölzer Butter zc.

„ Cap. 5. Von den Kirchgeschwornen: Weilten
 „ der Kirchen an guten Kirchgeschwornen viel gelegen
 „ ist — ist es nöthig, daß die Pastores selbst mit 12 der
 „ Aelte-

„ Ältesten des Kirchspiels Macht behalten einen Kirch-
 „ geschwornen ein- und ab zu setzen. Doch sofern er in
 „ der Kirchensachen nicht recht handelt — sollen der
 „ Pastor und die 12 Ältesten dafür haften.

„ In der Stadt aber setzen die Herrn selbst einen
 „ Kirchengeschwornen.

„ Cap. 6. Von der Kirchen-Rechnung: alle Jahr
 „ auf U. l. Frauen-Tag, wenn Niper Markt gehalten
 „ wird, pflegt der Probst nebst dem Schreiber umher
 „ zu ziehen, der Kirchen-Rechnung zu hören — der
 „ Probst soll alle Jahr den Korntaxt setzen mit des Amte-
 „ manns Rath und Vorwissen (Bulbort). — Der
 „ Probst soll auch der Kirchen Gebäude besehen, und
 „ wo es nöthig ist zu bauen oder zu verbessern Befehl
 „ geben — desgleichen soll er auch zusehen, daß der
 „ Kirchendiener Häuser bey Mache erhalten werden, auf
 „ des Kirchspiels und nicht auf der Kirchen Unkosten,
 „ so viel dem Kirchspiel zu bauen zukömmt, als nem-
 „ lich IX fach Hauß. Und wenn er in der Güte nichts
 „ ausrichten kan, solches dem Amtmann anzeigen. —
 „ Was den Stuhlstellen in den Kirchen belanget, soll
 „ durch den Pastor und 12 uuparth. Kirchspiels Leute
 „ ausgerichtet werden, deren Richter der Probst ist,
 „ mit des Amtmanns Beyhülfe. — Der Probst soll
 „ auch alle Sachen und Ehe-Sachen, so an Ihn ver-
 „ wiesen, sich mit Erst annehmen (und das Consisto-
 „ rium nicht so viel mit solchen Sachen bemühen). Zu
 „ solchen Behuf hat er Macht die Parties zu citiren, und
 „ von

„ von den ältesten vornehmsten Pastoren, welche er
„ haben will, zu sich zu verschreiben — doch auf Un-
„ kosten dessen, der die Sache hat. In Ehesachen
„ hat er keine Macht zu dispensiren, was aber kan di-
„ spensiret werden, komit dem Herrn zu. —

„ Cap. 7. Wenn Rechnung gehalten wird, nimmt
„ der Probst bey jeder Kirche 1 Mark L., sein Junge
„ 2 Schill. L. ut supra. Wenn er einen Kirchendiener
„ instituiret, pflegt er einen Thaler, oder ein Dertig
„ Kern zu schencken. — Es hat vor Zeiten der Probst
„ Probstbrüche gehabt — als von Jungerschändern,
„ von heil. Brüche oder was sonst Probstbrüche ge-
„ nannt worden, aber seit der Zeit die Lehre des Evan-
„ gelii angekommen, haben die Herren diese Brüche
„ genommen. Sollen derohalben alle Jahr von dem
„ Amtman zwey Heiligtags Voigte (Brogers) in je-
„ dem Kirchspiel gesetzt werden, die auf dergleichen
„ Brüche Acht haben. —

„ Cap. 8. Die Kirchen haben (ohne die Zufällige,
„ wenn etwas zu bauen ist) diese jährliche Ausgaben:
„ 1) für Wein und Brodt — nirgends mehr als
„ 4 Thaler. — 2) Zu Licht alle Jahr 16 oder 18 Mark
„ Wachs. 3) Für Licht zu machen, Kleider zu wa-
„ schen, 8 Schill. L. 4) Ein Gulden, so ein Fürstene-
„ Gulden genant. Diesen Gulden und noch einen Tha-
„ ler hat von jeder Kirche, mein gnäd. Fürst und Herr
„ Herzog Johannes zum Unterhalt der armen Studen-
„ ten gnädiglich verordnet. 5) Dem Probst 1 Mk. und
„ 2 Schill. L.

„ 2 Schill. L. 6) Dem Schreiber 1 Mk. 2 Schill. L.
 „ 7) Wenn zur Rechnung nichts verzehrt 1 Mark L.
 „ dem Probst und dem Schreiber. 8) Für Wagen
 „ 4 oder 6 Schill. L. 9) Um Gottes willen 2 og 3 Mk. L.
 „ Und werden diese zwey oder drey Mark dem Pastor
 „ und Kirchgeschwornen gegeben, unter den Armen im
 „ Kirchspiele zu vertheilen. Es haben auch die Kirch-
 „ spiel-Leute in alten Zeiten ein Probstens Bier gehal-
 „ ten, wenn die Kirchen-Rechnung geschähe, welches
 „ in guter Meinung, doch mit der Kirchen-Schade
 „ abgeschafft ist. Denn so lange sie ihr Probstbier
 „ hatten, waren sie schuldig, der Kirchen mit Pferden
 „ und Wagen alle Jahr ein oder zweymal zu dienen —
 „ deswegen Fürstl. Gnade sich zu bedencken hat.

„ §. Von der Thumkirche zu Haderleben: Was
 „ sie zu heben hat, wird im nachgeschrieb. Register ge-
 „ funden. — Der Probst soll auch auf der Schule
 „ und Hospital Acht haben. — Unter den Schulge-
 „ sellen soll allezeit ein Pastor seyn zu S. Severins Kirche
 „ in Alt Haderleb, denn in der Absicht, daß die Schule
 „ möge so viel besser versehen seyn, hat mein gnädiger
 „ Fürst und Herr, Herzog Johannes die Schule mit
 „ vorbemeldter Kirche und des Pastoris daseibst jähr-
 „ liche Einkünffte begnadiget nach Mag. Antonii (sel.
 „ Gedächtn. tödtlichen Abgang, dem auch auf Lebens Zeit
 „ dieselbe Kirche ein wenig vor seinem Tode verlehnet wur-
 „ de. Der Probst soll auch alle geistliche Sachen in der
 „ Stadt — wenn er verlangt wird, annehmen — für
 „ solche

„solche Arbeit geben ihm die Kirchen-Vorsteher vom
„Kirchen-Gelde alle Jahr 1 Thaler“ —

M. Georgius Boëthius.

Fremdeles gjorde denne flittige Mand en Desig-
nation paa Præstens Indkomster, Jord og Grund (m).

Med sin Hustru Sara Mejer, en Dotter af Provost
Mejer i Rendsburg, havde han disse Børn: Laurentius,
som blev Sprokelig Hofpræst og Pastor til Nord-
Lyngom (*) Cathrine Boëthius, gift med Mag. Jac. Fabri-
cius i Øsbj; Johannes Boëthius, som blev Borgeme-
ster i Flensborg. (n)

NB.

- (m) Dette af Hr. Rhydes Samlinger, som findes i Provstie-
Archivet 47 Skuffe No. 1.
- (*) Gift med Magdalene Selmer, Past. Selmers Dotter fra
Smalsted, og havde med hende Georg Boëthius, Præst
til Hellevad, som tilligemed Sønnen sin Capellan døde
armelig i Fiende-Tiden 1659. paa et Bunde Straae;
men Hr. Georgs Dotter Sara blev gift med Christ.
Bruun, Præst i Nord-Lyngom, og blev Moder til otte
Børn, nemlig Peter, Pastor til Esbjerg; Mag. Christo-
pher, Subrector til Bordesholm; Jörgen Bruun, Pa-
stor til Rodenæse; Sara Bruun, gift med Provost Zit-
schær i Tondern; Magdalene, gift med Jörg. Böysen,
Præst i Bestofte; Rebecca Bruun, gift anden gang med
Hr. Bramsen i Øsbj.
- (n) Fader til Umschlags Verwalter i Kiøbenhavn Joh. Böy-
sen, iten til Magdalene Böysen, gift med Raadmand
Schröder i Flensborg, Fader til Hr. Georg Schröder
Vice-Canzler i Gylfstad.

NB. Her ville nogle have indført een ved Navn Mag. Dionysius Marquardus, som her skulde have været Provst allene Aar 1571.

6) Mag. Henrich Dinggreve (Provst og Hofpræst fra 1571 til 1587.) Af Geburt en Westphaler. Blev paa Kostof Academie Magister Phil. Her traadde han 1577. i Egestand med Elis. Lindberg, en Dotter af Raadmand Casper Lindeberg i Kostof. Samme Aar lagde Hertugen Törning-Lehns Kirker under hans Opsyn, hvilke han beholdt til Aar 1581. og har Ribe Biskop siden ikke mistet dem. (o) Aar 1585. blev han Superintendens i Wismar, hvor og begge hans Sønner bleve Præster. Aar 1601. og 1602. arbejdede han med, paa den nye Kirke-Ordinans for Hertugdømmet Mecklenborg. Prof. Möller lover mere om denne lærde Mand, i sine Supplementis til Cimbr. literaturam.

7) Hr. Georg Schröder (fra Flensborg) General-
Provst og Hofpræst fra Aar 1587. til 1607. Han blev af Hertug HANS beskikket som Pastor i Haderslev, og Kirke-Bisitor paa Nordstrand; (p) men af Kong FRIDERICH II. kaldet efter forrige's Vortgang tillige til Provst og Hofpræst. Disse tre, een Mand
for

(o) Mag. Thomæ Canuti (Past. Hygom.) Haandskrift siger: Anno 1577. redierunt Ecclesiaz (Törning.) ad Jurisdictionem Ducis Johannis, Electore Augusto ita judicante.

(p) A. H. Walthers Nordfres. Rdn. p. 69.

for vorne, Embeder forrettede han flittig til sin Død 1607. den 11 Junii. I en Kirkebog paa det gamle Consistorio skrives han Mag. Georg Schröder.

8) Mag. Johannes Schröder fra 1607. til 1635. En Son af forrige, født i Haderslev. Skal paa Rosstoft Universitet have faaet Magister: Graden. Blev 1606. Corrector ved Haderslev Skole, og Aaret efter gjorde dette store Spræng: at beskikkes som Provst og Hofpræst, og skal tillige have været Pastor i Staden indtil Aar 1613. Aar 1635. paakom ham en ond uroelig Aand, da Præsten i Staden blev anlagt af ham hos Kong CHRISTIAN IV. for vildfarende Lærdom, at nemlig Præsten Hr. Peter Sinknecht havde stieldet mod de academiske Grader, anførende Christi Ord Matth. 23. Iader eder ikke kalde Mestere ic. 2) At han brugte det Weigelianske Ord *Gelassenheit* for hyppig i sine Prædikener. 3) At han forkleinede Sabbarthens Helligholdelse, og drev kun paa den daglige indvortes *Siele-Sabbath*. 4) At han brugte meest Allegorier og underlige Lignelser i sine Prædikener. 5) At han dadlede den Maade, paa hvilken Brudfolk bleve viiede. 6) At han negtede, at Legemet, som i Jorden blev til Støv og Aske, kunde opstaae (man tvivler, at Hr. Sinknecht saa slet hen har negtet slige Sandheder). 7) At han lastede de hedenske Bøgers Læsning i Skolerne. 8) At han paastod, at Sprogene vare en Lærer ikke saa saare fornødne. 9) At han vegrede sig at møde for Consistorio, naar han blev for-

£ dret,

dret, og altsaa overtraadde Kongelig Befaling. 10) At han havde bragt mange af Haderslev Indbyggere paa sin Side, som besværede sig over de andre Stads Præster, naar de bestraffede Hr. Sinknechts Bidsfarelser. Gud straffe Bidsfarelser; men at en Pastor Primarius trækker sine Tilhørere paa sin Side, kan aldrig lastes, men det er det første Fornødne til at komme Hjerterne nær. Provst Schröder var vist nok vred, for han ikke selv maatte tillige være Pastor. Hr. Sinknecht blev indkaldet for et Synodum i Rendsborg Aar 1635. den 17 Martii; men, førend han mødte, afsagde han sig utvungen sit Embede. Præses i bemeldte Synodo var beskiftet den Kongelige Gouverneur i Glinzstad Christian Pentz, som blev styrket af Doct. Nic. Hunnius i Lybek, og domte, at Sinknecht aldrig mere maatte berræde Prædikestolen. Hr. Sinknecht, for at overtøde Doct. Hunnium, opskrev sin Confessionem fidei og tilsendte ham den, med Begier, at den maatte trykkes, men Hunnius var døv og ubevægelig. Herr Sinknecht, som havde en god Samvittighed, opskrev sin Apologie paa tydsk, samt sin delineationem synopticam præcipuorum artic. theolog. til Mag. Frid. Dame, Provst i Flensborg og til D. Sleidan i Slesvig til Kiendelse. Begge havde intet paa hans Apologie at sige, men hans dunkle Talemaader i hans delineatione anstod ikke Sleidano; derimod erklærede Mag. Dame, den store lærde Mand, Sinknechts Confessionem for Orthodox i alle Maader efter Skriften og den augsburgske

burgske Confession; men Hunnius vilde endda ikke tillade den at trykkes; men lykkelig var Sinknecht, han gif fornøyet i Evigheden samme Aar ved Mikkelsdags Tider. Möller i sin Cimb. lit. kalder ham en gudfrygtig og lærd Mand. Mag. Schröder fik og for sin Riettermagerie, haard Lon nok; Aaret gif ey til Ende, forønd Kongen affatte ham fra sine Embeder, og han aflagde et begravdeligt Regnskab for sin Huusholdning med Kirkenes Venge. Som privatus levede han endnu 15 Aar i Haderslev til Spee og Spot; og imidlertid har han nok udvalgt sig til sin Trost, dette symboliske Distichion:

Nunquam bella bonis, nunquam certamina desunt,

Et quocum certet, mens pia semper habet. (9)

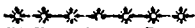
9) Mag. Henricus Michaëlius, Provst og Hofpræst fra 1635. til 1639. Her i Haderslev var dens Fader Michael Henrici f. Tirsdorpius, Cantor ved Skolen. Aar 1607. tog han Magistergraden, man mener, paa Kiøbenhavns Universitet, og fra samme Aar var han Conrector ved Haderslev Skole, indtil han for sin Lærdom blev i Aaret 1610. Præst til St. Hans-Kirke i Odense; men fik efter Provst Schröders Remotion usformodentlig denne Kongelige Vocation:

„ Wir CHRISTIAN IV. thun kundt, nachdem die Prob-

§ 2

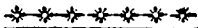
„ sey

- (9) A. H. Lackmanns Einleit. Tom. IV. p. 57; Pontopp. Annal. Tom. III. p. 830; Mölleri Cimb. lit. Tom. I. p. 631. & Isagoge ad hist. chersf. cimbr. Pars II. p. 189; Monument. Cimbr. in rebus Nordalbing. Lamb. Alar. di Tom. I.

„ fley unſrer Stadt Hadersleben zeithero vacirt ic. und
 „ dann Uns der würdiger und wolgelahrter unſer an-
 „ dehtiger und lieber getreuer Mag. Henr. Michaëlius
 „ zeithero zu Odensee gewefener Prieſter, ſeiner Lehrge-
 „ ſchickligkeit, auch gottſeitigen Wandels halber, dazu
 „ tüchtig gerühmt worden, daß Wir demnach Ihn zu
 „ Fortſetzung und Ausbreitung des göttl. Wortts, aus
 „ chriſtl. Eifer und ſchuldigen Amt, zum Probt- und
 „ Schloß-Prieſter in Hadersleben wiederumb ernant,
 „ geſezet und verordnet ic. “ Han affkaffede her det
 Eiere tydſke Sprog og forrettede alle Ting paa danſk,
 men han var derfor og altid anſtreden paa det ſorte
 Bret, og blev endelig affat. Aar 1637. af dato
 13 Julii udſtedde han til Provtiets Præſter følgende
 Circulair, ſom jeg synes artig, Ord for Ord at an-
 føre, og jeg vil en anden Gang være des kortere: “Ob-
 „ ſervavi hætenus in viſitatione nonnulla, de quibus
 „ mihi in genere admonendi eſtis, qvo omnia circa cul-
 „ tum divinum ἐπιείκτως καὶ ἐνοικημότως ſiant, & Uni-
 „ formitas, qvoad fieri poteſt, ſervetur, ἀλαξία autem
 „ & ἐδαλοθρησκεία vitetur. Diebus profectis juxta edi-
 „ ctum regium Paſtores in ædibus comparento ad con-
 „ feſionem audiendam, confitentes non ſolum fideliter
 „ informantor, ſed etiam examinantor. Seqventia libet
 „ danice adjicere, ut Parochianis prælegi poſſint:

„ Skal ingen tiſtædes til det høye hellige Alte-
 „ rens Sacramente, ſom ikke veed de fem Hovedſtykker
 „ i Catechiſmo, og ikke veed Grund i Salighedens
 „ Rund:

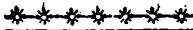

„ Kundskab; og den maa ikke staae Sadder ved
„ Daaben.

„ Unge Folk, som ikke tilforn have været til Sa-
„ cramentet, skulde een eller to Ugers Tid, for de vilde
„ gaae til Guds Bord, angive sig hos Præsten, paa
„ det de kunde underhøres og undervises.

„ Naar Præsten haver ifkun eet Sogn, skulde
„ Sognesfolkene tilholdes betiden at komme til Kirken,
„ om Sommeren Klokken 7, om Vinteren Klokken 8;
„ men hvor to Sogne ere, skal Gudstieneste i Annexet
„ gandske tilig Dags begyndes, og imidlertid skal rin-
„ ges i Hovedsognet, at Folket forsamles, saa Guds-
„ tieneste kan blive endet om Sommeren inden Middag,
„ om Vinteren inden Eet Slet.

„ Diebus dominicis & festis, peractis ad altare pre-
„ cibus, Pastor incipiat: Kyrie. 1c. deinde: Alleneeste
„ Gud i Himmerig 1c. qvo finito canatur collecta, ut
„ habetur in manuali danico: Vader os alle bede: non
„ autem, sicut audivi, qvendam canentem: Vader os
„ alle asportig bede: nemo enim proprio ausu de suo
„ aliquid addere vel in ecclesia præscriptas & usitatas im-
„ mutare præsumat, ne solus sapere videatur. Post Col-
„ lectam canatur epistola juxta manuale, ubi norandum:
„ si rextus aliquis propheticus canendus, vel ex actis
„ apostol. & Apocalypsi, non insistendum verbis istis:
„ Epistelen skriver 1c. sed ita: Denne hellige Lectie skrives
„ ver Lucas, eller David Prophete 1c. Id quoque ob-
„ servetur in diebus publicarum precum, Post episto-

„ lam caritatę Psalmus eum tempore vel Evangelio domi-
 „ nic. congruens: deinde Evangelium, & danicum. Bi
 „ tros allesammen 2c. qvo secundo versu in quibusdam
 „ templis canitur secus quam in libris impressis existat;
 „ præstaret autem non mutari, sicut alibi factum est.

„ In summis festis usurpentur cantiones usitatę.

„ Post præfationem, ante prælectionem textus e
 „ Cathedra, recitetur oratio Dom. integre, & mox ca-
 „ natur pro ratione temporis: Et libet Barni saa lystes
 „ lig 2c. Christ stod op af Døde 2c. & ter repetatur.

„ Qvod concionem attinet, cum diversa sint Sp. S.
 „ charismata, nolo Dõnijs Pastoribus prolixę præscri-
 „ bere; & si occurrant varia, de quibus monere possem,
 „ tum qvoad pronunciationem & elocutionem, tum qvo-
 „ ad dispositionem. tamen pauca hæc proferam:

„ 1. Vitetur nimia in concionando prolixitas, cui
 „ aliqui indulgere deprehenduntur. Sufficit concio ad
 „ dimidium horę, vel 3 ad summum quadrantes produ-
 „ ctę. Rudis enim & rustica plebs plurimum uno tempore
 „ non est capax, & præstat pauca dicere cum fructu
 „ quam multa c. sædio: nullus namqve sensus citius de-
 „ fatigatur auditu. Resecentur ergo superflua, hetero-
 „ genea vel imperinentia, & dicantur tantum necessaria
 „ & utilia, quę faciunt ad ædificationem,

„ 2. Cum quibusdam in more positum sit, Latinos
 „ adhibere terminos, consultius erit eosdem coram rudi
 „ & edocta plebe prætermittere, quam iisdem sine fructu
 „ eruditionem ostentare velle.

„ 3. So-

„ 3. Solent etiam aliqui, pro concione nominatim
 „ perfringere Calvinianos, Anabaptistas, Svenkfeldia-
 „ nos & alios Sectarios; quod coram agresti & illiterato
 „ populo nullum habet usum & nihil ædificat. Summa:
 „ Concio sit brevis, methodica, nervosa, & ad audito-
 „ rum captum accommodata.

„ Preces quod concernit, observata quoque est a
 „ me diversitas; quidam enim omissa pro tribus statibus
 „ precatione, sola oratione dominica publicas preces ab-
 „ solvunt. & alii aliter preces decurrant. Necessè ita-
 „ que, ut post singulas conciones (exceptis funebribus)
 „ instituatür primum gratiarum actio ad Deum pro con-
 „ cello nobis hætenus salutari & incorrupto verbo & le-
 „ gitimo Sacramentorum usu. Subjungatur deinde pre-
 „ catio pro ministerio & statu Eccles., pro magistratu &
 „ statu polit. & nominatim pro Rege n. clem.; pro electo
 „ Principe una c. illustr. conjuge, pro Duce Friderico;
 „ addatur: for de andre Kongelige Børn og det gandske
 „ Kongelige Huus, item for de Kongelige høvvide Raad
 „ i Riget, og disse Fyrstendømmer, & quidem in spe-
 „ cie pro generoso Dn. Præside hujus Loci, nec non no-
 „ bilisf. conjuge ac liberis. Denique pro statu Oecono-
 „ mico, & pro frugibus terræque proventibus. Fiat
 „ etiam intercessio pro peregre profectis; pro ægrotis,
 „ pro gravidis, viduis, orphanis & quibusvis afflictis,
 „ imprimis Religionis Consortibus, qui persecutionem
 „ patiuntur. Postremo addatur deprecatio malorum, sc.
 „ belli & sanguinis effusionis, famis & caritatis annonæ;
 „ Pestis,

„ Pestis, Dysenteria, aliorumque abominabilium mor-
 „ borum, incendii, inundationis, procellarum & in-
 „ temperiei aëris.

„ Finita concione, pro diversitate temporis cana-
 „ tur brevis cantio: *Være være Gud Fader* &c. vel. ulti-
 „ mus versiculus Psalms: *Allene til dig HErre Jesu*
 „ *Christ* &c. vel: *Behold os HErre ved dit Ord* &c.
 „ In festis autem Cantus ad festum pertinens. Sub Com-
 „ munionem S. Canatur: *Jesus Christus et vos Salva-*
 „ *hed, duo vel plures versus, prout opus fuerit, vel:*
 „ *Dig være Lov og Priis, o HErre Christ, vel: O!*
 „ *Guds Lam uskyldig* &c. finita autem Communionem S.,
 „ canatur: *Gud være lovet* &c. unicus versus: deinde
 „ Collecta & formula Benedictionis, quam audiavi a qui-
 „ busdam immutatam contra præscriptum in manuali,
 „ dum canunt: *HErren velsigne eder, pro: dig, cum*
 „ *Tu ἐμψαλικώλερα* sit vocula: *dig, indigitans totum*
 „ *coerum seu ecclesiam, tanquam unum spirituale cor-*
 „ *pus, atque ita retinentur ipsius Dei verba Num. 6.*
 „ *124, Mosi tradita. Pro exitu canatur: Fortæene os*
 „ *med Fred naadelig* &c. *Vor Herres Jesu Christi*
 „ *Fred* &c. In festis autem cantus ad istud pertinens.

„ Diebus publicarum precum canuntur pro introitu
 „ Psalms Poenitentiales: *O! HErre Gud benaade mig* &c.
 „ *Beflage af al min Sinde* &c. *Allene til dig HErre*
 „ *Jesu Christ* &c. *Af Dødsens Nød* &c. per vices.
 „ Deinde: *Dominus Vobiscum* & Collecta danica & mox
 „ Epistola, vel loco epistolæ alia lectio. Et observatur:
 „ si tex-

„ si textus pro concione tractandus desumptus est ex epistolis apostolicis vel Actis, Apocalypsi vel libris Ver. Test., canatur loco epistolæ. Si autem ex Evangelio, canatur loco Evangelii. Post epistolam semper canatur: *Fader Vor i Himmerig* &c. Deinde Evangelium, & post Evangelium semper: *Nu bede vi den Hellig Aand* &c. deinde habenda concio.

„ Post concionem & preces e cathedra factas canatur Litania, quam Pastori non licet abbreviare vel detruncare, sicut quidam fecere, qui vix dimidium canunt, & quæ volunt pro libitu prætereunt. Alii ommissa tota Litania statim profiliunt ad ultima verba: *O du Guds Lam* &c. quod adversatur regio edicto. Notandum quoque, in Litania discretionem adhiberi oportere, ubi oratur pro clem. Rege nostro, tempore pacis, sic canendum: *Gud giv vor naadige Herre og Konning N. N. Fred og et lykfatigt Regimente*; tempore autem belli canendum, ut habetur in manuali: *stedse Genervinding over sine Fiender*; non enim opus est petere victoriam super hostes, cum nulli sunt hostes, cum quibus bellum gerit. Sequentia verba: *Giv vort Raad og Menighed Betsignelse og* &c. adjecta pro civitatibus, ideoque in ecclesiis ruralibus, ubi nullus est senatus, omittenda.

„ Cætera discretioni & prudentiæ Dn. Pastorum committo. Antequam autem colophonem imponam, unum dhuc monebo: cum usitatum sit hætenus, ut quævis etiam profana & quidem minutissima e sacra

„ Cathedra proclametur; differenda isthæc erunt, us-
 „ que dum sacra peracta sunt, tum satis mature intimari
 „ possunt. Nihil enim, quod non religionem & preces
 „ publicas concernit, sacra cathedra dignum æstimari
 „ deber.

„ Exscriptum & subscriptum mature transmittite,
 „ ut ad me redeat.

„ Det gif denne, ligesom den forrige, han blev
 „ affat, hvortil sammenstodte disse Aarsager: 1) at
 „ han befalede i visse Ting, hvorudi den verdslige Øvrig-
 „ hød tilkom ene Kiendelse. 2) Han tillod Commoe-
 „ diant-Spillere at lege i Kirken efter Prædiken. (r)
 „ 3) Hans Striid med Præsten i Maaugstrup, som
 „ angav ham, først, at ved Kirkens Regnskabs Op-
 „ tagelse havde han besværet Kirken med overmaade
 „ Omkostninger; for det andet, at Provsten havde an-
 „ slaget Maaugstrup Kirke alt for høyt til de 120 Rdlr.
 „ Stipendie-Penge, som han skulde tage af Provstiets
 „ 33 Kirker; for det tredie, at han havde forhøyet sin
 „ og Skriverens Løn og anslaget Hr. Wandals Kirke
 „ for to Ortig, da han dog af 33 Kirker skulde kun
 „ have sexten Ørter; for det fjerde havde Provsten be-
 „ skyldet Hr. Wandal, at have handlet underfundig
 „ med Provsten, og draget Judas Dimsorg. Prov-
 „ sten lod sig vel Aaret efter 1638, ved Kirke-Regn-
 „ skabet, give af Kirkeværge og Præstene saadant et
 „ Skuds

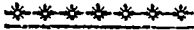
(r) Prof. O. H. Möller Fortteguelser. I øvrigt see J. Møl-
 leri Cimb. lit. Tom. I. pag. 415.

„ Skudsmaal: efter som Provsten Mag. Henricus Mi-
„ chælius nu paa Regnskabet haver tilspurgt os Under-
„ skrevne paa vor Samvittighed, anlangendes, hvore-
„ sedes han i sær paa Regnskabet, som da blev holden,
„ for de to Aar 1635. og 1636. haver forholdet sig,
„ om nogen af os vidste, hannem at have gjort Kir-
„ kene noget for fort — eller fort dem paa høyere Bes-
„ kostning, end som hidindtil, før hans Tid — sed-
„ vanlig haver været — at vi derover vilde meddele
„ hannem vor Sandheds Vidnesbyrd — da vilde vi
„ hermed og hvor Behov gøres, være gestendige, at
„ vi ikke andet have fornummet, ikke heller vide, paa
„ forbemeldte Regnskab, end at han haver havt Kirke-
„ nes Gavn og Bæste i Agt, og forskaanet Kirkene
„ for Bekostning det meste han kunde, haver og ud-
„ skrevet Regnskabet i alle Kirkebøger, og forklaret
„ Stykkeviis. — Og i Mands-Minde haver det været
„ brugeligt udi dette Provstie, naar Kirke-Regnskab
„ er bleven holden, at alle Kirker have udstaaet Bes-
„ kostningene — da have vi ikke befunden, udi hans
„ Tid at være mere paagangen, men fast mindre end
„ tilforn. Ut saa i Sandhed er — bekiende vi efter-
„ skrevne Præster og Kirkeværger med egen Haand.
„ Datum paa Regnskabet 1638. die & loco ut sequitur:

Ɔ Thystrup Herred subscripserunt d. 6 Junii.

„ Nyssenius, Barsoenius, Dalius, Schröderus, A. Sö-
„ rensen. — A. Hansen i Gammelby, Hans
„ Nissen i Roi, Lawe Clausen i Stubbum; Sar-
„ torius,

„torius, Fosius, Nis Erikfen i Oddis, Nis
 „Jessen i Hierndrup — Antonius, Schröderus,
 „Johannis, og faaledes igiennem hele Provstiet. “

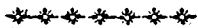
Er dette ikke nok til Provstens Retfærdiggjørelse,
 at over 60 Menneſker, ſanddrue, eedſporne Mænd
 ſetter Sielene for ham? Nej, han ſkal bort, han bli-
 ver affat. Hvilken Arm er ham den haardeſte? Den
 verdſlige eller den geiſtlige? Jeg veed ikke: den forſte
 Gud bevare os fra; men den ſidſte, naar den løſter
 ſig, ſaa lob Syndere ud af Landet.

Fra Ober-Conſistorio dette: “ In Sachen Ehrn
 „ Peter Wandaln, Paſtoren zu Maugſtrup Kläger, ent-
 „ gegen und wieder Ehren Mag. Henr. Michaëlium,
 „ Probſten zu Haderſleben, beklagten: 1) daß Beklag-
 „ ter die Kirchen bei aufgenommenen Kirchen-Rechnung
 „ mit übermäßigen Zählung beſchweret. 2) Inglei-
 „ chen ſein Kläger, Kirchen-Abforderung der 120 Rthlr.
 „ Studenten-Gelder, ſo jährlich von 33 Kirchen müſſen
 „ contribuiert werden, zu hoch und über der Kirchen-
 „ Vermöge angeſchlagen, dann auch: 3) Beklagter ſein
 „ und des Schreibers Salarium erſteigert, und die
 „ Raram zu den 16 Dertig Kornſ, ſo dem Probſt von
 „ 33 Kirchen jährlich gerechnet werden, über ſeine
 „ des Klegers Kirchen-Vermügen zu zwen Dertig ange-
 „ ſchlagen, und dann: 4) dem Klägern beziehen, ob
 „ hette derſelbe ſubdole & proditorie bey Beklagten ge-
 „ handelt, auch Judas Sorge getragen; geben Wir
 „ CHRISTIAN IV. ſampt Unſern beſitzenden Räten
 „ und

„ und Consistorialen diesen Bescheid, daß das Fressen
 „ und Sauffen bey den Visitationen der Kirchen-Rech-
 „ nungen gänzlich soll abgeschaffet, auch keine Gäste-
 „ rey dabey angestellet; sondern der Probst von dem
 „ Pastorn des Orts — zur Herberge sol aufgenommen
 „ men und nach Notturfft bewärteret werden. Betref-
 „ fend zum 2) die Contribution der 120 Rthlr. Stus-
 „ denten-Gelder, soll der Amtmann zu Hadersleben
 „ Georg von Ahlefeld, Obrister, und Canzler Christoph
 „ von der Lippe auf der zur Contribution dieser 120
 „ Rthlr. gehaltenen 33 Kirchen-Vermöge mit Fleiß in-
 „ quiriren, und nach eingezogenen Erkundigung eine
 „ billige — auftheilung — verordnen. Es soll aber
 „ 3) der Probst hiernächst, wenn er die Kirchen-Rech-
 „ nungen besuchet, ob er gleich von zwey Jahren auf
 „ einmal Rechnung einnimt, nur ein Rthlr. deswegen
 „ zu genießen haben. Ingleichen dem Schreiber das
 „ simplum salarium abgefølget werden. Wie denn auch
 „ 4) oben ermeldte Unser Amtmann und Canzler von
 „ der Lippe die Contribution des Kornß proportioniren
 „ sollen. Endlich zum 6) soll die Injurien-Sache für
 „ diesem Consistorial-Gericht, welches der Hofpredi-
 „ ger Mag. Jacobus Matthiæ, und der Hadersleb. Pa-
 „ stor sollen bewohnen, gehandelt werden. Publica-
 „ tum Hadersleben am 6 Febr. Anno 1639. “

Hvorpaa her i Consistorio saaledes blev assagt:

„ Die zu Dennemark, Norwegen ic. Kön. Majest.
 „ unser allerseits gnädigster König und Herr, haben
 „ Die

„ die zeithero zwischen Ehren Peter Wandaln Kläger ents
 „ gegen und wieder Ehren Mag. H. Michaëlium — Bes
 „ klagten, eines und andern Theils vorschwebende Inj
 „ jurien-Sache, und die darinne in etliche Zeit gespro
 „ chene aus besondern Rön. Bewegnus dahin moderirt
 „ und geschlichtet, daß Sie gemeldtem Probsten, alle
 „ eingeklagten Injurien halben, aus Gnaden, auch
 „ dergestalt, das ihn ins künfftig solches niemand zur
 „ Berunglimpfung bey Vermeidung ernster Strafe
 „ aufzurücken, oder vorzurwerfen, erlassen; jedoch aber
 „ er hiemit unmittelbar seines Dienstes geohniget und
 „ dimittirt seyn solle; gestellt denn alles Ihme hiemit
 „ nachgegeben, und er mittelst ab officio erlassen wird.
 „ Urkundlich unter höchstgeehrten Ihrem Rön. Majest.
 „ Handzeichen und Secret. Geben Hadersleben den
 „ 12 Febr. 1639. “

CHRISTIAN.

Nu Farvel Hr. Probst, beklagelige Probst! dog
 han blev i Haderslev boende i to Aar, og derefter be
 gierede af Kongen Reyssepas at maatte med Familie og
 Boeskab reyse andensteds hen, hvilket han strax fik saa
 ledes: “ Wir CHRISTIAN IV. &c. thun kund hiemit,
 „ nachdem der würdiger und wolgelehrter, unser hie
 „ bevor gewesener Kirchen-Probst zu Hadersleben, lie
 „ ber, andächtiger und getreuer Ehr Mag. Henr. Mi
 „ chaëlius von Uns für etlicher Zeit seines Dienstes li
 „ centiret, und nunmehr anderstoo seinen Unterhalt zu
 „ suchen sich vorgenommen, zu dero Behuf aber um
 „ unserm

„ unserm offenen Kön. SicherungsPaß demüthigst an-
 „ gehalten, daß Wir selbigen ihme nicht verweigert,
 „ befondern Wir gesinnen an alle und jede, so hiemie
 „ berührt werden, nach Standes Gebühr und Unter-
 „ scheid, respective, freundlich, gunstig und gnädigst
 „ Ehr Herrn und Ihr wollet besagten Ehren Mag.
 „ Henr. Michaëlium, wann er bey ihnen sich angeben
 „ wird, nicht allein frey, sicher und unbehindert mit
 „ seiner ganzen Familie und Hausgerath allerwerths
 „ passiren und repassiren lassen, befondern auch allen
 „ guten Willen, Hülf und Befoderung erweisen. Sol-
 „ ches seynd Wir nach Qualitet einer jeden Person ge-
 „ bührlich zu erwidern geneigt. Die Unfrige aber ver-
 „ richten dran unsers gnädigsten Willens ernste Wei-
 „ nung. — Geben auf unserm Hanse Glücksburg am
 „ 5 Junii Anno 1641. “

CHRISTIAN.

Fem Aar derefter dode han i Hamborg. Hans
 Hustrue var Fruue Margr. Hegelund, en Dotter af Bis-
 skop Mag. Per. Hegelund i Ribe, og med hende blev
 han Fader til Mag. Michael Henrichsen Tistorf, som blev
 Sognepræst til Nicolai Kirke i Riøbenhavn.

Hans Skrifter:

Carmen de homine, in quo de ipsius ortu, lapsu,
 restauratione &c. agitur — promotione Magist. habita,
 Hafniæ 1610. i 4to.

Yfvingstpredigt aus Psalm. 51, 12. 13. 14. Ham-
 burg 1642. i 4to.

Gründ:

Gründlicher Bericht von dem wahren Essen und Trincken des Leibes und Blutes Christi, ausser und in dem Abendmahl 1643. i 12mo.

10) Doct. Johannes Reinboht, Provst og Hofpræst fra 1639. til 1645. Hans Fader Conrad Reinboht, Raadsherre i Altenburg i Meissen, og hans Moder Margr. Winckler satte ham i Skole under Rectore Mag. Claudero. Han reyste siden paa de høye Skoler i Leipzig og Jena (hvor han besøgte flittig den smukke Prof. Dilherrns Collegier, og blev her i Aaret 1630. Mag. Philos.) Siden gif han til Kjøbenhavn, hvor han et Aars Tid nød Doct. Bröckmanns Børd og Underviisning. End reyste han til Nederlandene til Bataviam, og fra Leyden reyste han, formedelst grasserende Pest, til Engelland, og flittig der besøgte Bibliothec. Oxoniensem & Bodleyanam. Aar 1636. kom han igien til Kjøbenhavn, og blev strax kaldet til Pastor og Provst ved St. Nicolai Kirke i Flensborg, hvortil Biskoppen i Kjøbenhavn D. Resenius ordinerede ham. Her stod han til 1639, (s) da han blev sat over dette Provstie. Aar 1643. blev han forsdret til Sorøe, som Professor Theologiæ og Præst, men afbad det og blev i Haderslev indtil Aar 1645, da Herrug FRIDERICH satte ham som første Hofpræst til Gottorp, og til sin General-Superintendent, samt Provst til Gottorp og Husum, og siden Nordstrand,

og

(s) Heimreich i hans Hist. eccles. Lit. 4. skriver meget urigtig 1636.

og samme Aar efter høieste Ordre tog Doctor:Graden ved Academiet i Rostof. Hans Dissertation ved denne Lejlighed de Carecheli Veterum, fik store Modstandere i Mag. Kühn, Doct. Danhauer og flere, som beskyldte Reinboht for Syncretismum. (t) Han døde i Elessvig Aar 1673. den 27 Junii i hans Alders 65 Aar. Med tre Hustruer avlede han een Dotter og fire Sønner: Henric, som til Gottorp blev Hofpræst; Joh. Georg, som blev Doct. Juris; Friderich, som blev Licent. J. U. &c.

Foruden mangfoldige Disputater har man fra ham:

1. Fem Skrifter imod Pater Jodoch Kedden, Jesuit, som kom til Gottorp og offererede Tyrsten nogle af sine Skrifter, sær een, kaldet Heliopolis eller Sonnenstadt unsers HErrn Jesu Christi, als die wahre allein seligmachende Kirche 1652.

2. Disposit. textuum poenit. ex Hosea 1645-48. i 4to.

3. Buß- und Beicht-Historie, aus göttl. Schriften, Schleswig 1661. i 4to.

4. Schuhrede wieder die unchristl. Auflage, als wenn ers mit den Socinianern hielte 1657. og 1661. i 4to.

5. Ausführl. Lehre vom Kirchen-Regim. 1667. i 4to.

6. Leichpredigt über Statthalter Frid. v. Ahlefeld Eccles. 6, 10. 1665. i fol.

7. Leich-

(t) Widtloftigt herom læses i Mölleri Kagoge — og Cimb. lit. item i Zwergs Siell. Clerike.

7. Reichspredigt über Georg v. Ahlefeld, Amtmann zu Hadersl. Luc. 7, 29. 1642. 14to.

8. Reichspredigt über Garlef Lyders Præcept. der Fräulein, 2 Tim. 4, 7. 8. 1648. 14to.

9. Kurze Antwort auf die 15 Religions-Fragen, die eine hohe Standes- Person nach dem Exempel der Königin in Schweden Christina — an die Evangelische begehret. 1656. i 4to.

10. Commentarii in Hoseam Pars 1. 1655. 14to.

11. Inaugurat. Predigt der zu Kiel fundirten Academie. Sap. 6, 27. 1665.

12. Epistola ad Ad. Olearium de rebus & religione Perlarum — 1654 & 1660.

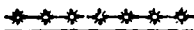
13. Ferd. Boldershusii Bedenken, was von der neu-lich ausgegangnen Schrift: Einfältig Bedenken von denen Cappuzen, zu halten sey. 1636. 14to, et satyrisk Skrift, hvis Mand menes at være D. Reimboht

14. Reichspredigt über Lyder Destin fürstlichen Hofmeister, Ps. 13, 6. 1650. 14to.

11) Mag. Johannes Rotloben, Provst, Slotspræst og Consistorii Director fra 1645 til 1649. I Wittenberg var denne Mand født Aar 1593. og hvor skulde nogen her, i de Tider i sær, slaae sig igiennem, som havde spilst andet end tydsk Fode! Til Forældre havde han Sebastian Rotlöben, Regiment-Schulz i Keyserlig Tjeneste, benaadet af Keyseren med Baaben og aaben Hielm Hans Moder Magdalene var en Dotter af Clemens Zimmerman, som i tyde Aar var Sko-

mager,

mager, og blev derefter ordineret til Præst i Bølgig af D. Luthero. Krigsmand vilde vor Magister ikke være, men studerede paa den høye Skole saa flittig, at han blev Magister, da han var 21 Aar gammel, læste selv for Studenterne, og blev efter 4 Aar Adjunctus Phil. Han blev 1622 Hofpræst paa denne Maade: Churfyrst Joh. Sigismundi Enke Anna, af Brandenburg, udbad sig, af Churfyrstinde Hedevig til Sachsen, en redelig Theologum, og da der til Faculteret herom blev skreven, faldt Ballet paa Rorlöben, som bemeldte Aar 1622. gif til Sverrig, hvor Churfyrstinden var hos hendes Datter Dronning MARIA ELEONORA. Da bemeldte Churfyrstinde afrenste, beholdt Dronningen Mag. Rorlöben, som sin Hofpræst, og han fik dertil Bestalking 1624. Just doer begge Præster til den tydske Menighed i Stofholm, og der forlanges og faaes Mag. Rorlöben, som og forestod samme Menighed i 15 Aar, men imidlertid prædikede tillige ved Hoffet. Herefter qvitterede han, formedelst nogle Forandringer, som skeede og ere mig ey ret bekiendte; men blev strax i Aaret 1639. antaget af Erkebisp Prince FRIEDRICH af Danmark, som Over-Hofpræst til Bremer-vorde. Kongen satte ham Aar 1642. til Slotspræst i Gylstad, og kort efter til Proovst over Pinneberg. Endelig kom han Aar 1645. til Haderslev, men levede kun kort; thi han døde her 1649. den 22 Martii. Var ikke dette et Apostel-Levnet, o lykkelige Mand, som maatte lære saa mange tusinde! Med sin Gru-

Benedicta, en Dotter af Borgemeſter Joach. Dankwart i Nykiöbing i Sverrig, men en Enke af Mag. Becker ved Stockholms tydſke Kirke, avlede han otte Børn (og Joh. Mart. Rotlöben, Doct. Med. ved det ſvenſke Hof, hvilken Kong CARL XII. nobiliterede, var uden Tvivl Mag. Rotlöbens Søn.)

Har ſteven foruden Diſputazer og Eiggprædikener:

1. Geiſtl. Ruſt- und Beth-Kammer, 3 BÜcher, 1627. 1630. i 8vo.
2. Chriſtl. Communicanten Heilbrunn, 1638. i 8vo.
3. Chriſtl. Schwert, 2: auſerleſene Gebethleins, Lynenburg 1645. i 12mo.
4. Bericht von einem, der bis ins 31 Jahr ungetauft geblieben, und zu Stockholm die heilige Taufe empfangen, Matth. 11, 25. 1625. i 4to.
5. Leichpr. über Agnes geb. Herzogin zu Holſtein, Stockh. 1627.
6. Troſtſtäge über den Tod König GUSTAVI ADOLPHI, Thren. 5, 15. 1630. i 4to.
7. Leichpredigt bei des Kön. Körpers Beſetzung, zu Stockh. 2 B. Kron. 35, 20-25.
8. Zwen Jubelpredigten am Schwed. Dankfeſte, wegen der Leipziger Victorie am 22 Nov. 1631. Joſo. 10, 6-43.
9. Zwen Danckſagungs- Troſt- und Warnungs-Predigten, nach dem großen Sturm und hohen Waſſer in der Elbe am 23 Jan. 1643. Jon. 1, 4. 5. und Matth. 8, 23. ſeqv.
10. Frie-

10. Friedens-Predigt, Glückstad 1645. i 12mo.

11. Concio de medicina lepræ spirit.

12. Examen & refutatio Sophronismi 1643. i 4to, som blev modtaget af H. Föckler. See flere hos Möller in Cimb. lit.

12) Mag. Bonaventura Rehefeld, Provst, Hofpræst og Consist. Director fra 1649. til 1673, og Superintendent i Stiftet fra 1668. Hans Fader Tobias Rehefeld var Superintendent. Adj. til Borne-district og Præst, hans Farfader ligesaa, hans Farfaders Fader var Abbed i et Kloster i Meisen, og antog Lutheri Lære. Hans Farfaders Faders Fader var Wencesl. Rehe, Herre til Peterwitz i Schlesien, som blev for sin Krigstjeneste, af Keyser CARL V. nobiliteteret. Aar 1630, da han var tyve Aar, gif han til de Lærde i Leipzig, hvor han blev i tolv Aar. Aar 1643. blev han af Erkebisp Prins FRIDERICH antagen til Hofpræst til Bremersborde; efter tre Aar blev han Slotspræst i Glückstad og Provst i Pinneberg. (u) Til Haderslev kom han som Provst 1649. og efter 19 Aar blev han tillige Gen. Superintendent eller Overprovst over Hertugdømmet Slesvig, hvortil Kongen skal være bleven bevæget ved denne artige ham forebragte Passage: Wrangel, som Aar 1659. spillede over alt Nester, tog Mag. Rehefeld med sig engang i sit Selskab, og da nu Wrangel engang talde skændelig om den danske Konge, gav Mag. Rehefeld ham et

M 3

vældigt

(u) Han fulgte artig Mag. Rotlöben i Hølene.

vældigt Brevfigen, hvilket blev bragt for Kongen, som ret loe deraf. Følgende haarde Brev skrev han til sine Præsters Bestraffelse og Dymuntring: Salutem propter Dominum cum officiis!

“ Reverendi atqve præstantissimi Viri, Domini &
 „ fratres in Chr. dilecti! Neminem virum latere potest,
 „ contemtum ordinis eccles. indies magis magisque cre-
 „ scere. Dolent illum boni omnes, quibus salus eccle-
 „ siæ & existimatio nobis debita curæ cordiqve est, cau-
 „ sasqve hujus mali deplorant ac detestantur. Sunt illæ,
 „ ex aliis, tum quorundam Crápula, tum promiscua
 „ studiosorum ad sacras habendas conciones admissio,
 „ Satis enim compertum habeo, nonnullos illo lethali,
 „ ut Phoenix medicorum spiritum Vini merito appellat,
 „ inebriari: nonnullos in conviviis vel in multam noctem,
 „ vel tam strepue bibere, ut a vomitionibus temperare
 „ sibi nequeant. Vicarium quoqve nonnullis, me in-
 „ scio, locare operam, tum rudes, & qui, quod alios
 „ docere debebant, non didicerunt ipsi, tum vitæ disso-
 „ latioris homines. Hinc fit, ut vester ordo pessime
 „ audiat & alijs modò non sordeat. Horum causa, ut
 „ ego noxam connivendo contraham, nemo sanus per-
 „ svadebit. Agite igitur, Viri fratres, avertite quæso,
 „ quod nos justo alijs criminari potest. Recordamini ar-
 „ ticulos Synodi Rendesburgicæ, qui potatoribus suspen-
 „ sionem & remotionem dictitarunt, a simili poena non
 „ exclusis vicinis non indicantibus. In animum revocate
 „ Constitutionem Regiam, Conclusumqve Synodale, in
 „ quo

„ qvo cautum fuit, ut nullus Studioſorum ad habendas
 „ conciones admittatur, niſi qui idoneitatis teſtimonio
 „ accedat maſtatus. Per Dei itaqve gloriam — cujus
 „ miniſtris eſtis, eccleſiæqve emolumentum, vos roga-
 „ tos volo, perqve Sparta vobis conceſſa vobis injungo:
 „ facite, qvod vos veſtrumqve tam ſanctum munus decet.
 „ Si qui vero ſunt, qui fraternæ petitioni paternæqve
 „ admonitioni locum dare neglexerint, ſuo malo expe-
 „ rientur, me non ſolum honeſtati ſtudentium eſſe fau-
 „ torem benevolentiffimum, ſed etiam omnis *ἀουβίας*
 „ cum Deo & Rege vindicem acerrimum, neqve unquam
 „ a me admiſſum iri, ut unius vel alterius culpam potus
 „ totum miniſterium luar, egoqve ob alterius crimen
 „ damnas ſiam. Valete in Domino Viri fratres dil., &
 „ vos qui boni eſtis, qvales vos omnes confido, hoc
 „ mecum agite, ut Deo & integræ vitæ cultoribus præ-
 „ beamus nos omnes & ſinguli. dab. Hatherslebiæ die
 „ 4 Febr. 1656.” V. R. D. ex animo add.

M. B. Rehefeld.

Σερρα ſτερε Πραſterne:

Valent. Schmidt von Eifenberg omnis *ἀουβίας* και
ἀταξίας oſor.

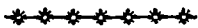
Petrus Benedicti, Diaconus — haud enormiter vi-
 vere cupit.

Joh. Jeſſenii, Archidiaconus, *ἡς εὐζωῆς και εὐ-
 ταξίας* amans.

M. Jeſſ. Corvinus, præſcriptis his, qvæ Dei glo-
 riam qværun; & S. miniſterii dehoneſtamenta, —

Μ 4

ἀταξίαν,

αταξίαν, utinam & πορνείαν averruncabunt, lectis subscribo.

M. Per. Dreier. o qui es & esse debes Gregis Christi vigil, perpende mecum V. Jer. 48. & Phil 3. N. T. dicta, & quidem voces מַרְמַר & ἴππον. — —

Marr. Höyer. Laur. Porcius. Claud. Casberggaard. Can. Bramtius &c &c.

Aar 1668. fødte ham hans fiere Hustru Magdal. von Wolfersdorff en Dotter af Julius von Wolfersdorff til Bøste og Kleingodel i Meissen. Og Aar 1673. den 7 Julli gif denne store og flittige Mand, vor Provst og Superintendent Mag. Rehefeld af Risdets Gang, plaget i sidste Aar af Steensmerter, med sit Symbolo paa Tungen: Utinam nemo pereat, det er: Gid alle maatte blive friske! Hans ældste Dotter Sophia Elisabeth blev gift med Mag. Frid. Brand, Præst til Svindinge, derefter Enke-Dronning SOPHIÆ AMALIÆ Hofpræst paa Nykøbing, Provst og Præst i Staden. Den anden Dotter fik Provst Krahe her paa Stedet. Den tredie, navnlig Amalia Agnes blev gift med Prof. og Rector Halsio i Odense ic. Hans Epitaphium har Zwerg i sin Siell. Clerisie indført. Hans Baaben var en Raa med et Sverd i Klovene.

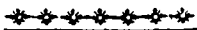
I hans Manuali læses blant mange smukke Sukke og Indsald:

1 Delciant mentem bona sic Ventura Renatam

Gaudet ut herbifero Caprea læta Jugo

— — Is hinnulus acer agris

2. — fru.

2. — fructus ubi carpere possis
Non radix, sed ramus erit.

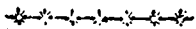
Ex ramis fructus pete, non radicibus.

Hvornæd han figter paa begge sine adelige Familien.

De Wittenbergiske Professores Theol., som i Mæret 1662. tilskrev Haderslev Geistlighed, og bad om sammes Raadgivelse mod de til Calvinismum sig hørende Rintheliske Theologos, fik af Provsten M. Rehefeld dette Svar (som maaskee kan behage een og anden at læse.)

“ Gratia & pax a Deo Patre, pacisque Principe J. C.
„ & communicatio Sp. Sancti! cum officiorum frat.
„ caritatis oblatione.
„ Pl reverendi, amplissimi atque excellentissimi Viri
„ Domini —

„ Apographum collationis Dn. Theologorum Rinthelensium & Marpurgensium Calvinianorum, una cum
„ ἐπιτομῆς super illa & litteris Vestrarum pl. Rev. dign.
„ & Exc., quibus collegii nostri Ecclesiastici hac de re
„ fraterne expertitis judicium, recte accepimus; nec potuimus,
„ quin negotium hoc, quippe arduum & fidei
„ nostræ confessionem spectans, probe pensitaremus.
„ Instituta igitur pia & devota deliberatione, nostram ita
„ reverenter exponimus sententiam. Dominos Rinthelenses sibi & ecclesie Luth. male prospexisse putamus,
„ dum non tantum id, quod tam multos tangit & ab
M 5 „ omnibus

„ omnibus curandum fuisset, soli in se, aliis inconsultis,
 „ susceperunt; Verum etiam Calvinianis, plurimos erro-
 „ res, fundamentum mediæque salutis immediate & proxi-
 „ me labefactantes atque everrentes, locoque fidei dubi-
 „ tationem, spei desperationem, timoris Dei securita-
 „ tem prognerantes, aperte foventibus, nec dogmata
 „ in Deum blasphema & humanis societatibus injuria de-
 „ ferentibus, quasi consanguinei fidei nostræ essent, fra-
 „ ternitatem sp., cujus anima & nervus fidei unitas esse
 „ debet, concesserunt. Intempestiva certe hæc est &
 „ noxia benevolentia, & plurimum malorum, quam hic
 „ recenseri possunt, focunda. Cordatiores Dominos
 „ Rinthelenses esse oportuerat, memoresque pii, quo
 „ B. Ignatius ardebat, zeli, qui teste Theodorito eos
 „ qui non crediderunt, Euchariam esse carnem & san-
 „ guinem Redemptoris nostri J. C., in epist. ad Smyrnen-
 „ ses a fraternitate exclusit reprobravitque. Modernos
 „ enim Calvinianos non hoc tantum, sed pluribus quo-
 „ que, iisque capitalibus erroribus infectos, inque feci-
 „ bus suis concretos esse, ex confessionibus & aliis eo-
 „ rum Scriptis satis liquet.

„ Rem vero piam vobis & omnibus cordatis Luth.
 „ Theologis dignissimam præstatis, Viri pl. Rev., Ampl.
 „ atque Excell., quod accuratissime vestra ἐπιμερίσει, in
 „ qua nihil desideramus, periculissimos conatus Calvinia-
 „ norum, sub specioso fraternitatis nomine simpliciori-
 „ bus imponentium, mature & mascule inhibetis, Do-
 „ minos Rinthelenses serio & humaniter revocatis, pru-
 „ den-

„ dentissime, ne schisma infelix inter Lutheranos subo-
„ riatur, præcavetis. Speramus inde fore, Deo ita di-
„ recturo, ut ausus Calviniani contrarium fortiantur even-
„ tum, & Lutherani, quos illi sive allectum sive distra-
„ ctum ibant, vinculo inter se arctiori devinciantur, pu-
„ ritatem Evang. magis magisque pensi habeant, & fan-
„ tico odio Calvinianorum derestentur.

„ Nos juramenti religionis, quo August. Confes-
„ sioni invariatae & formulæ Concordiæ adstricti sumus
„ haut immemores, Calvinianorum errores horrendos
„ & gratiam divinam, meritum Christi Salvatoris, Ver-
„ bum Dei, Sacramenta, fidem, adeoque omnes salutis
„ nostræ causas impugnantes, Deo freti, porro damna-
„ bimus, ab eorum fraternitate tantisper, dum illos
„ missos fecerint, abhorrebimus, devotis interim suspi-
„ rijs Deum precaturi, ut errantes ministerio verbi sui in
„ viam reducat, rupturas impediat, nosque in veritate
„ per Christum, qui via, veritas & vita, clementissime
„ conserve, cujus gratiæ & protectioni P. R. V. D. &
„ Exc. toto animo commendamus. Dabamus Hadersleb-
„ bii in Cimbrica Chersoneso, die B. Jacobi. Ao. 1662.“
Vest. P. R. D. & Excell.

In C. Jesu conjunctissimi & observantissimi.

Præpositus, Pastores & Symmysæ Ministerii Au-
gust. Confess. ibidem.

3 Consistorii Protocol ere disse Navne undavtegnede:
M. Bonaventura Rehefeld, Probst.

Valentinus Schmidt, Pastor in Hadersleb.

M. Jesse.

M. Jessenius Corvinus, Past. in Biert. M. Pet. Dreyer.
Wilh. Pauli, Past. zu Woltrüp. Christianus Zoëga.

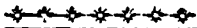
Han har skrevet foruden andet:

1. Vindiciæ Evang., Pontificiis Ingolstadt., B. Lutherum & Eccles. Evangelicam dogmatis antichristiani, Epicureismo fenestram aperientis -- insimulantibus, ad mandat. Reg. oppositæ. Glykst. 1654. i 4to.

2. Theologia Catechetica 3: Unterricht zur Gottseligkeit, in Frage und Antwort, in dänischer und teutscher Sprache 1650. i 8vo; 1656. i 8vo; 1698. i 8vo.

3. Pietas domestica, in 10 Gesängen, Hamb. 1664. i 8vo.

13) Mag. Christophorus Krahe, Provst, Slotspræst og C. D. fra 1673. til 1688: Født i Leipzig af borgerlige Forældre. Kort efter han var bleven Student, blev han fra Kjøbenhavn sendt til Wien, som Legations-Præst med Andr. Baron af Lilienkron, hvor Krahe ikke opførte sig forsigtig nok; thi han stræbte at udbrede Protestanternes Lære, betiente efter Begiering nogle med Sacramenter efter den Lutheriske Kirkes Maade, og det uden for sin Hr. Legati Huus; kort derefter blev han tagen om Natten, kastet paa en Hest eller Bogn, og ført bort til de yderste Grændser af Slesien med Forbud, aldrig at komme Wien nær. Andre Efterretninger siger, at Jesuiterne satte ham i Arrest, og han paa Kong FRIDERICH III. Forestilling kom løs. Herpaa gif Mag. Krahe til Danzig i gamle pialtede Klæder, tiggede der en Skipper til at føre

føre ham til Kiøbenhavn, hvor hans forrige Herre Baronen allerede havde forestillet hans Sag for Kongen, (der fortælles, at Kongen blev saa vred, at han derover hevneede sig paa de i Kiøbenhavn værende Catholiker, hvilket dog vel er udspreedt af Krahes omsindede Religions Venner). Kongen satte ham i forste Vacance, som blev Rectoratet i Meldorff Aar 1668, hvor han giftede sig med forrige Mag. Rehefelds Dotter Catharina Magdalena, og strax derpaa blev han her i Provstiet adjungeret, og efter aflagt Eed i Consistorium introduceret, og succederede ham. Aar 1688. blev han tillige sat som Provst over Apenrade og Lygom Kloster, men døde samme Aar i sit 46de Aar. (x) Af endeel Breve, som jeg af Denne Mands har, finder jeg dette arrigt:

Salutem & officia!

Adm. reverende & amplissime Domine Past. (Hatherslebii)

Rev. & clarissimi Domini Symmystræ,

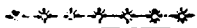
Amici honoratissimi!

„ Wiewol ich an meinem Orte über Geistlichen und
„ der Ihrigen Kleidertracht nicht klagen kan, doch weil
„ Thro Königl. Majestät eine algemeine Ordre wegen
„ der Priester-Kleidung gestellet, so habe einen kurzen Ex-
„ tract hievon communiciren wollen.

„ Die Herrn Prediger sollen 1) lange weite ehr-
„ bare schwarze Samarien und Priester-Röcke tragen
„ 2) Keine Halstrücker, ohne zu Hause, sondern Kragen

„ 8c'

(x) Gelehrf. Lexicon. Möllers Ci:ub lit. Tom. II.

„gebrauchen. 3) Sich keiner Parücken bedienen.
 „4) Mit keinen güldenen Ringen, auch nicht mit Per-
 „schatz-Ringen die Finger zieren.

„Die Priester-Frauen und Kinder sollen sich
 „gleichfalls ehrbar in Kleidern halten, massen denn ih-
 „nen 1) güldene und silberne Spitzen, 2) Die großen
 „weissen spitzenen und kostbaren Bonde-pari-Tücher um
 „den Hals zu tragen verboten werden; wornach sich
 „ein jeder“ — Bene valete Rev. Vestr. clarit. officiosiss.
 M. Chr. Krahe.

Hadersl. die 27 Mart. 1680.

Hans Born vides disse: Bonaventura, som blev
 tilsidst Provst i Videnborg; Johannes Krahe, som blev
 Præst til Viere; Anna Margrete, som blev Præstes-
 Kone i Mangsteup; Andreas Krahe, som blev Gou-
 verneur i Franquebar; og Christina Magdalene, gift
 med Pensionair Peter Andersen paa Sophienhof.

Hans Bibliothek var usædvanlig stor, dets Cata-
 logus udgior en mindre end 44 Ark Papiir.

Hans Skrifter, som ere trykte, ere meest Differ-
 tationes og Exercitationes, og ere af andre anførte.

14) Mag. Michael Stichelius, Provst, Pastor og
 Consist. Director fra 1688. til 1715. I Dysseldorf,
 hvor denne var født 1651. den 10 October, var Sa-
 dexen Licentiatus Juris, som blev siden brugt i Naumburg
 i Thyringen. Hans første Udflugt paa Studer-
 ringernes vegne var til Vera; han mistede sine Foræ-
 dre; og muelig, Fattigdom gjorde, at Jesuiterne ham
 til

til Grafald fra sin Religion tretteligen forforde, og iblandt Papisterne promoverede han til Magister i Philosophie og Bestalenhed, og fik i Würzburg dette Brev: Stephanus Lesle Societatis Jesu A. A. L. L. & Philosophiæ Magister & Prof. Ord, ejusdemque facultatis in Alma Universitatis Herbipolens, pro tempore Decanus:

“Cum ornatisimus ac crudit. Dominus Michael
,, Strichelius Dysseldorphiensis studiorum suorum testi-
,, monium Academicum expetierit, lubentes volentesque
,, illud clarigiti sumus. Testamur itaque, prædictum
,, Dominum & universitatis nostræ albo inscriptum, &
,, post Logicam Philosophicasque scientiās laudabiliter ab-
,, solutas, examine accurate præmissio, omnibusque iis
,, præstitis, quæ ad Gradum Doctoratus Philosophici in-
,, dipiscendum ex usu academiæ adhiberi solent, digne
,, fuisse judicatum, cui honos iste deferretur. Quam-
,, obrem ex more Academiæ hujus in aula Universitatis
,, majori, solenni ritu & pompa, nobilissima clariss. Vi-
,, rorum inspectante corona, mense Julio die 11 Anno
,, 1673. per R. P. Laurent. Flucke Soc. Jesu A. A. L. L.
,, & Phil. Magistrum & Prof. Ord. præfatus Dominus Phi-
,, losophiæ Doctor renunciatus est. In cujus rei fidem
,, has ei dedimus publico Facultatis nostræ sigillo & ju-
,, rati Notarii Academiæ manu communitas.“ Die 9 M.
Martii Anno 1674. Herbipolis.

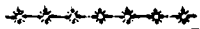
Chilianus Weiffensche,

Notar. Acad. Herbip. in fidem.

I Jesuiternes Collegium i Mainz blev han henfat, men var og det Sted, hvor Guds Aand gav ham at fortryde sin Apostasi; løb bort fra disse farlige Menæsker, til Frankfurt, hvor D. Spener prædikede Sandhed for ham; og sendte ham vel recommenderet til Hertug ERNESTUM til Gotha, som med Stipendio holdt ham to Aar i Jena og Leipzig. Herefter forstiente han sit Ophold ved Børns Information, og var hans sidste Discipel Hr. Charl von Ahlefeld paa Grassenstein, som siden blev Statholder; hverfra Pastorren i Haderslev Hr. Val. Schmidt von Eisenberg, (med Kongelig Tilladelse, selv i sin Alderdom at udøge sig en Medhjælper) antog Stachelium, som Pastor Adj. Aar 1680, som og Aaret efter blev under Eed antagen, som Consistorii Assessor. Succederede efter eet Aar som Pastor, og han blev efter Provstens Dod, tillige betroet Provstiet (hvorefter Slotspræste-Embedet og Provste-Løn af Kongen blev ophævet). Hans Hetsbred var kun maadelig, i hvilken Henseende han 1692. reyste til Carls Bad (og af Frygt for Jesuiterne gav sig et andet Navn) og derefter levede til 1714, da han mundtlig og skriftlig tog Afskæd med sine Tilhørere, og døde 1715. den 15 Junii, og hans Adjunctus Hr. Fischer succederede ham. Med sin Hustru Birgitta Schmidt, ovenmeldte Pastor Schmidts Dotter (y) avlede han

- (5) Da han holdt Forlovelse med hende, gjorde en Jomfrue af Flensborg Elisabeth Smis Indsigelse herimod, som

han Maria Cathrine, gift med D. Joh. Phil. Thimæo i Haderslev; Maria Elisabeth, gift med Dr. P Kragelund i Soel ic. Efter hans Dod var nogen Urigtighed i Kirke-Vængenes Regnskab, dog slap Urvingerne med at betale en liden Capital.

Han har efterladt et artigt Haandskrift, kaldet:

Tractatus in Philosophiam Aristotelis, tit. Microcosmus peripateticus, 5 partibus, s. Mundus universus contractus in Philosophiam Aristotelicam - Christianam, divisus in Logicam, Physicam, Mathesin, Ethicam & Metaphysicam, sacer Deo triuni, virgini sine labe conceptæ, Sponso ejus Josepho; inceptus auspice lumine cunctorum Architecto, Præside matre purissima, Patronis D. Josepho, S. Michaelæ Archangelo, S Catharina, die 9 Dec. Anno 1670, continuatus per Anno 71 & 72 & 73.

15) Hr. Arnd Fischer. Fra Husum Skole sendte hans Fader, Henrich Fischer, Pensionaire paa Hestholm ved Tønder, ham til Kiøls Universitet; og han infor:

som sit for sin Prætension 210 Rdlr. Men Consistorium sendt Betænkning, strax at confirmere Contracten, førend General-Superintendentens Mening var erfaret, condemnerede imidlertid hvert Partie til 100 Rdlr. Pen-gestraf, som skulde erlægges Halvdelen til Kongen og Halvdelen ad pias causas, og suspenderede Strichelium paa 4 Uger ab officio. Stor-Canzleren og General-Superintendenten ophævede Suspensionen; thi Anklagerinden var hemmelig draget ud af Arresten.

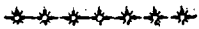

informerede siden hos Amts-Inspecteur D. Joh. Müller i Haderslev; derfra blev han i sit 27de Aar, nemlig i Aaret 1704, kaldet som Pastor Adjunctus hos Hr. Ge. Stuhr til den danske Kirke i Flensborg; og blev efter elleve Aar adjungeret, som oven er sagt, Hr. Provst Stichelio; og strap ham succederede. Kirkerne, Hospitalet og Communitetet mistede under hans Inspection alt for mange af sine Capitaler; og efter underdanigst Ansøgning blev hans Arvinger befriet fra at giøre Regnskab; og hvad hjælper det at kræve Klæder af den Røgne? Sit robuste Legeme, troer jeg, han svækkede af Ehagrin over Processer, een paa den anden: Et forvirret Hoved, fordervet Bryst, Gnuulsot og Vatterfot bleve hans udtærende Gæster. Han døde 1736, den 6 August. Med sin Hustrue Christiana Stuhr fra Flensborg avlede han, foruden flere, en Datter, kaldet Catharina, som blev gift med Aug. Wilh. Heilmann, Stadsphysico i Haderslev. Anna Christina, gift med Raadmand Jac. Lunding summestedt; og Georg Henrich Fischer, General-Auditeur.

Han har skrevet mod Otto Strandingers:

Die noch stehende unumstößliche Wahrheit unserer lutherischen Kirchen von der Kindertaufe 1712. in 4to. Strandingers skrev derimod et lidet Skrift, tit. Fischer wiederlegt von Fischern.

16) Hr. Johannes Tychsen, Consistorial-Raad, Provst og Pastor fra 1736. til 1750. Og gid denne smukke opvakte troe Jesu Tienere mange flere Aar
maatte

maatte i Guds stridende Kirke have staaet! O, hvor var hans Liv opbyggelig, og hans Dod bevægende og opbækkende! Da han havde faaet nogen Smag paa Læsning i Tønder Skole, sendte hans Fader Carsten Tychsen, Riibmand i Tønder, ham til Gottha under Rector Vockerotta, og derfra blev han 1708. dimittet til Universitetet i Halle i hans Alders 20de Aar, og hørde der Breithaupt, D. Anthon, Franke, Freilinghausen, Michaëlis og M. Kall. Reiste efter to Aar til Jena, for at høre den store Buddeuro; og atter efter to Aar gik han til Kiel, og blev der i to Aar. Siden informerede han Born, først paa Rankau hos Capitain Lieut. Weghe, siden hos Baron von Königstein i Schleswig. Aar 1716. valgte Humptrup Sognemænd ham til deres Pastor. Her arbejdede han med stor Lykke i 22 Aar, og derefter blev kaldet til Provste-Værdighed i Haderslev. I hans sidste Tid maatte han formedelst Svaghed bede hans Majestæt om en Capellan, som blev Herr Per. Hegelund (som endnu lever i Friderichsstad) og da han havde bragt sin Alder til 61 Aar og 10 Maaneder, hensov han i Troen til sin Fortsøfere Aar 1750. den 3 Sept. Hans troe Egtfælle var Maria Christina Johannes Datter af sin Formand i Humptrup, og med hende avlede han ti Born.

Han har skrevet:

Disput. de nimio rigore in Morælibus: Kiel.

En liden Psalmebog.

Liigprædiken over Herr Brochmann.

N 2

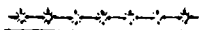
Den

Den Christelige Troes og Levnets Værdoms Afbildning 2: en Catechismi Forklaring 1737. i 12mo paa Tydsk og Dansk.

17) Hr. Peter Petersen Wöldike, Provst, Pastor Primarius, og Consist. Director til 1759. Til hans Fødested Sommersted her i Amtet henvises Læserne, som vilde vide hans Fædre-Historie, item kan med Lyst herril læses Mag. Biörensens i en philosophisk Stil skreven: Gesegnete Andenken eines treuen Lehrers — des Herren Peter Woldike, Amptspröbsten. Fra sin Faders Huus og Information gif han Aar 1712. i sit tyvende Aar paa Universitetet i Wittenberg. Foruden Theologien lod han sig baade her og i Leipzig informere i det franske Sprog og i smukke Videnskaber. Næsten fire Aar var han i Tydskland, og satte saa sin Reise over Sommersted til Piebenhavn, men i Hast derfra blev han hentet til Friderichsborg for at informere Feldprovst Hoff's Børn, og blev der i fem Aar, tog derpaa sin Examen Theologiae ved Kiøbenhavns Universitet c. Laude. Aar 1724. blev han sin Fader i Sommersted adjungeret, item succed. Pastor; hvor han continuerede sin Faders Skole-Embede, og havde ofte ligesaamange Disciple som en public latin Skole, som alle laae i Huset hos ham, og af hvilke nogle nu ere store og lærde Mænd. I Sommersted arbejdede han 27 Aar, hvorefter han allige blev betroet dette Provstie, og han forestod samme paa niende Aar; thi han døde 1759. den 14 Maji med sine

fæd.

sædvanlige Munterheds Ord paa Tungen: "Mein
„Geist ist froh, die Seele lacht, weil mich die Gnade
„selig macht." Hans Egteskue var Anna Catharina
Arnkjel fra Mølstrup, og med hende avlede han to Sønner
og 6 Døttre. (2)

Man har fra ham:

1. Trakt. de criterio Veritatis in voluntate non quæ-
rendo (defend) 1713.

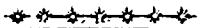
2. Disp. de fæce calicis furoris s. de iræ & tremoris
calice El. 51, 17. 1714.

3. Mogle af hans Prædikener, befordrede til Tryk-
ken efter hans Død, med General-Superintendenten
Struensees Fortale 1763. i 8vo.

18) Hr. Johannes Lorentzen fra 1759. til 1763.
Denne ærværdige, siindige, og gudelig sindede Mand
blev til dette Provstie kaldet 1759. den 28 September fra
Pastoratet i Schenefeld i Rendsborg Amt. Hans Fa-
der var Rector Peter Lorentzen i Sønderborg, men hans
Moder var. Soph. Riibmand Hansens Døttre fra Riib-
benhavn. Hans Farsfader Peter Lorentzen var i Eidersted
Teichgraf. Hans Faders Underviisning var aldrig
spildt paa ham, og, forend han i hans 18de Aar,
nemlig 1723, reyste paa det Kielske Academie, var
han i sit altid saa fiere grækske Sprog saa fuldkommen,
at ingen i Kiel lærde ham derudi meget. Siden reyste
han

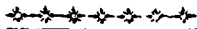
N 3

(2) Han havde den Ære at ordinere til Præster to Candi-
datos: Hr. Joh. Peter og Hr. Richard Krahe 1757. og
1758.

han paa de nydte Universiteter, og mindede sig ikke selv til Tilbagevise, for hans Fæder ham det befalede. Informerede saa i Hr. Friccii Huus i Hohn, siden i Pastor Schreibers Huus i Kiøbenhavn, hvor hans Disciple vare nu værende General Gähler, Legations-Præst Schreiber og flere, og assisterede Hr. Schreiber med at prædike for St. Petri Menighed, da han blev syg. I hvilken Renommée han har staaet, sees præf, at da Greve Ludvig von Holstein Aar 1735. vilde lade sig i det grædste Sprog undervise, blev ham foreslaaet Hr. Lorentzen. Kongen befalede i Særdeleshed, at han engang skulde prædike for ham paa Slottet, og var med hans Gæver og Læremaade saa fornøjet, at Hofstamme kaldte hant usformodentlig til Ethenefeld, som Compastor 1736, og efter 14 Aars Tjeneste i denne ugemeen vidtløftige Menighed, blev han 1750. sammesteds Pastor, men efter 9 Aar Provst og Pastor i Haderslev. Efter sine Kirke-Visitationer 1762. blev han overfalden af en Hæmopyxi, som svækkede ham saaledes, at han solgende Aar den 19 Februarii nedlagde sit Embede, og leverede sin Siel i sin Forløfers Haand, og hans Tungs sidste Slag vare disse Ord's Fremførelse: "Ich weiß, ich weiß ja, an wen ich glaube. Jeg i min Jesu Saar og Bunder, Den beste Seng og Hvile har; Thi naar mit Liv til Døden stunder, Jeg der min Trost-og Glæde tar: Min Gud, gjør dog for Christi Blod, Min sidste Afsteeds-Time god!"

Han

Han og hans Hustru Mette Bevermann vare et exemplarist Egtepar, han havde ikkun een Son, som døde tidlig, og efterlod altsaa ingen Børn. (a)

19) Hr. Joachimus Creischmer, Proust, Pastor Primarius og Consist. Director. Som fra 1750. til 1763. var Guds Ords Lærere for Maaugstrup og Jægerup Menigheder; hvorefter ham dette Proustie blev betroet. Aar 1721. den 21 April saae han Verdens Lys først i Kiøbenhavn; men førend han blev tre Aar gammel, mistede han sin Fader Henric Creischmer, Controleur ved Kiøbenhavns Accise; og hans Moder Elis. Magd. Bukkenhoffer opdrog ham med sex andre Godskende men sommeligen, men aldrig kunde en Moder holde sine Børn mere til Guds frygt og Kundskab end hun. Da den fatale Ild ødelagde hendes Boested, maatte vores Hr. Creischmer i sit 8de Aar have sit Ophold udi Skaane i Hr. Silberfelds Huus, som forhen havde i Kiøbenhavn været Legations-Secreterers og logeret i hans Moders Huus. Aar 1731. blev han sat i Kiøbenhavns Skole, af hvilken han 1740. af Rector Schade med best. Testimonio blev dimitteret. Wogen Tid efter var han saa lykkelig, paa Ansøgning at antages inter Stpendiaros CHRISTIAN VI., gik saa til Halle, og var der i tvende Aar frequenterende Meyers philosophiske, Körbers mathematiske, Baumgariens theologiske, begge Michaëlis rabiniske og arabiske Lectiones.

N 4

3 Kiø:

(a) Han havde ogsaa den Ære i Bispe-Vacance at ordinere Hr. Axel Rødborg til Skodburg.

I Kiøbenhavn prædikede han derefter i St. Petri Kirke, ja efter Befalning ofte for de Kongelige Hetsker med stor Bisald. Herefter tog han sin Examen Theol. cum Laude og saa Tider efter, en Dag, da han sad og mediterede paa en Prædiken, som han skulde holde for Geheime-Raad Ludvig Flell, kom et Bud, som bed ham tegne sit Navn paa et stykke Papiir, og samme Aften fik han at høre, at han var af Hans Kongel. Majest. kaldet til Møngstrup. Her giftede han sig med Jomfrue Anna Sophia Crucau, en Døtter af Pastor Martin Crucau i Nørborg. Herren lade denne velsindede Mand nyde alle de Velsignelser, som mit mod ham taknemmelige Hjerte dagligen onsker ham og hans Huus!

II. Lectores ved det Haderslevske Capitel.

Saa som St. Martæ Kirke var, nest Slesvig, den berømteste Kirke i Stiftet; saa har Capitelet her have ey allene Præpositum, Cantorem og Diaconos, men og sin Lectorem Theologicæ. Det første man finder om Lectoribus ved dette Capitel, er i Biskop Nic. Wulfs Tid 1430. sequ., som anordnede her en Lect. Theol. og en Lectorem Evang. & Epistolarum, som nogle gange om Ugen maatte holde Lectiones. Samme havde efter Tidernes Maade gode Indkomster. Benædte Biskop tillagde Lectori Theol. 300 Mark Lybsk, og den anden Lectori

Lectori 100 Mark Lybsk. Dette Læsested blev, ved Reformationen Aar 1525, af Prins Christian nedlagt; men da han merkede, at mange Studenter og Munkeløse kom til Haderslev for at høre de evangeliske Sandheder, som allerede her ved hans Hofpræst Mag. Winther bleve prædikede, blev Prinsken bevæget igien at oprette Lectorium, og kaldede ham ordentlig til Lector Theologix.

Mag. Johannes Wend 1525, som blev af Provsten D. Weidensee, i Prælectionibus publicis assisteret. Mag. Wend blev siden Provst, og altsaa er meget hans Historie beskrevet. De ham efterfølgende Provster skulde tillige have foresaaet Lectorio, men det gik altsammen tilbage; for deres øvrige Embeder og den latinske Skole at forsyne, var nok, og mere end de kunde bestride.

III. Slotspræsterne i Haderslev.

Stedse vare her ved Slottet to Præster, og det over 100 Aar efter Reformationen. Den første og fornemste Hofpræst var altid tillige Provst eller Superintendenten her paa Stedet og i Provstiet, og disse vare fra Doct. Eberh. Weidensee lige til Mag. Christ. Krahe, 13 i Tallet, om hvilke alle er meldet.

De nederste Hof- eller Slotspræster have været:

N 5

1) Mag.

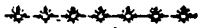
1) Mag. Georg Winther, Prins CHRISTIANSs æstelige Hofpræst fra 1522. her paa Haderslev Slot. 3. Kirke-Ordinansen, som han var med at underkrive i Kiøbenhavn. Aar 1537, skriver han sig Concionator Hatherslevianus, hvoraf man snart skulde slutte, at han ved Stadens Kirke (saasom endnu ingen Diaconus derved blev antagen førend i Aaret 1556) har tillige havt Forretning, og tillige synes det, at han bemeldte Aar 1556: eller meget kort før, er forflyttet eller død. Zwerg i sin Siell. Clerisie melder videre om ham, og henviser os til et Epiraph, som Bramcius i sine Næniis har optegnet, men Zwerg feiler uden Tvivl herudi, eller har det af andre falske Esterretninger. (b)

2) Mag. Petrus Generanus, som paa Prins CHRISTIANI III. Beføstning studerede i Witteberg, og havde til Væremestere D. Luther og Melancthon; hvorfra han sendte til Prinsken og hans Brødre sine udgivne Skrifter. Og hvor anseet han her for sin Værdom har været, viser Witteberg Universitets Testimonium af 16 Febr. 1540. (som jeg for Vidtsøftighedens Skyld ikke vil bevære Læserne med). Da Hertug HANS den 16de 1544. tog sin Residenc paa Haderslev Slot,

(b) D. Pontopp. Ann. Anno 1525. Hvitfeld Bispe-Krønikke. Unsck. Nachrichten 1724. p. 598. i Matth. Flacii Leben, omtrent 1560. meldes om en Mag. Winther, som, for en liberlig Advocats Skyld, den han ikke vilde læde til Guds Bord, blev assat paa sin Egge-Seng fra sit Superintendencur i Jena.

Slot, skrev han efter denne Generanus, men forønd
han vilde antage dette Rald, maatte Kong CHRISTIAN
befale ham at komme, og sende ham sikker Reise-Brev.
Han kom endelig Aar 1546. med stor Recommendation
fra D. Bugenhagen, saaledes lydende: "Gnad und
" Fried von Gott unserm Vater, und von Jesu Christo
" unserm HErrn ewiglich: Durchleuchtiger, Hochge-
" bohrner Fürst, gnädiger Herr. Ich bitte alle Tage
" für E. G. und E. G. Brüder, weil E. G. nu zum
" Regiment gekommen, daß E. G. Gott Glücke gebe
" zu einem sel. Regimente. — Dazu bitte ich auch,
" daß E. F. G. und E. G. Brüdern bei Gottes Wort
" und dem luth. Evangelio Christi behalten werden,
" um welches willen wir nun alle angefochten werden
" mit so grausanten Krieg. — Aber Gott unser I. Va-
" ter, Christus und HErr, der heilige Geist, der
" ewige Tröster wird uns nicht verlassen, denn wir
" rufen ihn an. — Ich hoffe, daß solches Gebet auch
" starck geht in E. G. Landen und Kirchen. Was
" wir vom Krieg Zeitung haben, und davon hier ge-
" drucke ist, wird E. G. alles bey Mag. Petro Gene-
" rano bekontmen, sonst wolte ichs E. G. zugeschieft
" haben. Diesen Mag. Per. Gener. G. H., welchen
" E. G. berufen hat, daß Er sey E. G. Prediger und
" Theologus, will ich E. G. untermänig befohlen ha-
" ben. Er ist eine lange Zeit bey uns in Studiis ge-
" west, wie Kön. Majest. E. G. Bruder wohl weiß.
" Er hat sich ehrlich gehalten, und so studirt, daß ihn
" unsre

„ unſre Schule hat geehret mit dem Gradu Magiſteri.
 „ Dazu ſo hat er fleißig geweſt mit großen Ernſte zu
 „ Gottes Worte, nicht allein mit zuhören, ſondern
 „ auch mit ſchreiben. — Also, daß, da wir zu wiſſen
 „ kriegen, daß er von E. G. geſodert werde, haben
 „ wir ein ſtatlich Examen mit ihm gehalten in Theolo-
 „ gia — daß wir uns des gefreuet haben, und ſol-
 „ genden Tages zum P. ieſter und Prediger öffentlich
 „ in unſrer Kirchen — ihn geordiniert haben. Er
 „ hat ehrlich gefreiet und ſich befreundet mit dem würd.
 „ Herrn Mag. Fröſchel, unſer Kirchen: Prieſter und
 „ Prediger, deſ Schwager iſt er geworden. — Chri-
 „ ſtus ſey mit E. G. ewiglich. Wittenberg, Monath
 „ December Bartholonæi 1546.“

E. F. G.

unterthäniger Diener

Joh. Bugenhagen, Pomer. D. (c)

Folgende Nar 1547. beklager han for Hertugen
 ſuæ ringe Indkomſter, og anholder om de 100 Rdlrs.
 forrige Befoldning; men Naret eſter blev han ſat til
 Apenrade Provſtie. (d) Formedelſt Svaghed havde
 han, med høneſte Tilladdeſe, over tyve Nar en Capel-
 lan;

(c) Meſſaa ſeſter Arnkiel, ſom ſiger, at han blev kaldet fra
 Wittenberg lige til Apenrade, hvilket og Claus Möller,
 Organift i Apenrade i hans Beſchreib. der Stadt Apen-
 paaſtaer.

(d) Möllers Cimb. lit. har urigtig 1550. Arnkiel er her-
 udi paa min Side.

lan; thi 1561. blev ham adjuangeret Frid. Brun, og efter hans Død, sammes Broder Joh. Brun, som og saa døde for Mag. Generanus, og gav Plads til hans egen Søn Joh. Generanus 1683, som og succederede Faderen Aar 1584. (e) Hans efterladte Enke Giertrud Blume, var af den gamle Blumiske Slegt i Wittenberg. Hans rare Bibliothek brændte op Aar 1610. At han har skreven en Deel Skrifter, stutes af disse Ord i en Lügprædiken: "Mag. Pet. Gen. ist aus seinem
 ,, Büchern, die im öffentlichen Druck ausgekommen, be-
 ,, rühmt gewesen, die er theils der Churfürstin zu Bran-
 ,, denburg, geböhren aus dem Hause Dänemark Eli-
 ,, sabeth — dedicirt, theils auch dem hochl. F. und
 ,, Herrn CHRISTIAN III. und Herzog JOHANN zu
 ,, Schleßw. und Holstein, darüber er in guten Ruf
 ,, gekommen ic.", men saa af hans Skrifter ere be-
 kiendte. J. Möller in Cimb. lit. anfører et par endnu bekiendte, nemlig de Schmalck. Artikler oversatte paa Latin 1541; og nogle utrykte Breve til D. ab Eizen. Bes-
 meldte vor Hofpræst var født i Genner, en lille Lands-
 bye i D. Engom Sogn i Apenrade-Amt, og af samme
 Bye tog han sit Tilnavn. (f)

3) Mag.

(e) Joh. Generani Søn var Pet. Generanus, som blev Præst i Stolberup, Fader til Pet. Gener. som beboede Starup Gaard i Haderslev Amt, fød for nogle Aar siden.

(f) Ikke født i Engom Kloster Sogn, som haves i Bepti. zur Erläut. der Civil-Kirchen und gel. Hist. der Herrsch. 1. Est. pag. 30. og i Arnkiels Collectaneis.

3) Mag. Georgius Boëthius Agricola fra 1548. til 1560, og blev derefter Provst, og er ogsaa oven for om ham meldet.

Efter ham maatte Rectores Scholæ forrette Denne Tjeneste, indtil Mag. Jess. Corvinus Aar 1640, hvorefter baade Slot og Slots-Prædiken forsvandt.

IV. Pastores Primarii i Staden Haderslev, som tilforn kaldtes Kirkeherrer, og vare indtil omtrent 1545. tillige Præster til St. Severini Kirke i gammel Haderslev.

Enhver Communicant har Tilladelse af Stadens tre Præster at tage til Skriftefader hvem ham lystet, som og nyder alle Indkomster ved alt hvad ved samme kan forefalde ved Børnedaab, Egteskab, Liig ic.

Aar 1569. gav Herrug HANS en stor Deel af de fra Kirken bortkomne Lehne tilbage igien til Kirken og dens Præsters Besoldning. Aar 1578. gav samme godgjørende Herrug 2000 Rdlr., af hvis Renter Pastor i Staden skulde aarlig nyde 40 Rdlr., Archidiaconus 20 Rdlr. og Diaconus 60 Rdlr. Gave-Brevet er dette:

„ Wir Johannes der Elter — bekennen vor uns,
 „ unsre Erben, Nachkommen und sonst jedermännig-
 „ lich, nach dem wir — befunden, daß der Pastor
 „ und Capellan unser Stadt Haderslev zu der Nothursi
 „ genlig

„ genugsam nicht versorget, daß sie sich darvon mit ih-
 „ ren Weib und Kindern füglich, ehrlich und wol un-
 „ terhalten mögen — zu derselben Verbesserung nach-
 „ folgende Verordnung gemacht, nemlich, daß wir ein
 „ tausend Reichsthaler bey dem Erbarñ, unserm
 „ lieben getreuen Melchior Rantzoven zu Tagstov in un-
 „ serm Gute belegt, jährlich davon sechzig Reichstha-
 „ ler Zinsgeld zu geben, wovon der Pastor 40 Thaler
 „ und der Capellan 20 Thaler jährlich heben und bören
 „ sollen, über alle dasjenige, was sie bisher an Bes-
 „ soldung und andern gehabt. — Und als wir darne-
 „ ben bewogen, daß der Pastor und ein Capellan alleine
 „ zu solcher großen Gemeinte — sonderlich umb sterb-
 „ licher Leute willen, nicht genugsam — so haben
 „ wir gnädiger Wohlmeinunge verordnet, daß noch
 „ ein Capellan nebenst dem andern soll gehalten werden,
 „ zu welcher Behuff wir noch ein tausend Reichstha-
 „ ler bey ged. Melchior Rantzoven, jährlich mit 60 Rth.
 „ aus seinen Gütern, lauts seiner Vorschreibung, zu
 „ verzinsen belegt, welche Zinser er jährlich zu seinem
 „ vermachten Unterhalten, nebst freyer Wohnung, so
 „ ihme ein Rath zu verschaffen, zu gebrauchen. Und soll
 „ solche beyderl. unterschiedlichen Zinse jährlich in den
 „ Achte Trium Regum vom Probst und Bürgermann
 „ und Rath zu Hadersleb eingemahnet. — Wäre es nun
 „ Sache, daß die bestimmte Fahrzeit, in Melchior Ranzo-
 „ ven Vorschreibung bestimbt umb und vorbey, und
 „ dem einen oder andern Theile nicht würde gefällig
 „ seyn,

„ seyn, den Hauptsummen länger zu behalten oder ste-
 „ hen zu lassen, so soll nach Laut und Inhalt der Ver-
 „ schreibung, die Loskündigung vorher beschehen und
 „ dann nachstfolg. Trium Regum, die Abzahlung dar-
 „ auf unnachlässig erfolgen. Jedoch — gewisser Or-
 „ ten wiederum auf Zinse bestättigt. — Actum auf un-
 „ serm Hause Hansburg den 5ten Maji Anno 1578.
 „ manu prop. “

(L. S.)

Das gegenwärtig Copen dem rechten Originall
 gleichlautend und — übereinstimmend befunden, sol-
 ches bezeuge Krafft dieses hierzu legitime requisitus &
 vocatus E. Böye Judic. Hattersl. Secretar. & Notar.
 L. public.

Mar 1645. gav Cathr. Heinemann til Haderslev
 Præsteskab 500 Rdt. Hendes Donations-Brev er
 dateret den 16 December bemeldte Mar. (g)

1) Den første ordentlige Pastor i Haderslev efter
 Ref. var Provst Doktor Eberhard Weidensee fra 1526.
 til 1533. (See Provsterne.)

2) Mag. Antonius Keiser succederede ham, og blev
 tillige Provst efter nogle Mar. (Utsaa er om ham og-
 saa meldet.)

3) Mag. Joh. Vorstius var baade Pastor og Provst
 fra 1554. til 1560. (Om ham er ogsaa meldet.)

4) Johannes Hecht, Pastor fra 1560. til 1573.
 udvalgt af Indbyggerne og Magistraten som Pastor
 efter

(g) Forvares i Provst-Archivets 33 Skuffe.

efter Mag. Vorstii Bortreise, hvilket Capellanen Joh. Oldendorp fast blev rasknde over, hvorom siden isag meldes. Hr. Hecht var født i Ginstrov i Mecklenborg, og døde Aar 1572. eller 73 her i Haderslev.

5) Hr. Georg Schroder, Pastor, og siden tillige Provst. (See Provstjerne.)

6) Petrus Sinknecht fra 1613. til 1635. Af Fødsel en Lybækker. Aldrig den her værende Provst Mag. Joh. Schroder fra Pastoratet, som han i sex Aar tillige med Provstiet havde forestaaet, hvilket satte den hidfige Provst saaledes i Harnisk, at den ærlige Sinknecht blev anklagen som en Kætter Aar 1635; og som han ingen Roe ventede at faae, affagde han sit Præstedom, og døde samme Aar maaffee af Chagrin over nogle hans Medbrodres Haardhed. Da han laae for Døden, udlod han sig for sin Confessionarium, at han alt for ubetimelig havde nedlagt sit Embede, og at han fortrød, at have tiet i det Rendsborgske Synodo; og denne gode og søyelige Mand bekiendte for alle nærværende sig til Lutheri Lære, detesterede alle Bildfarelser, tilgav alle sine Modstandere, og lovede at vilde ved et offentlig Skrift legge sin Værdoms Keenhed for alles Øyen; men han døde, og Gud løste ham af Verdens Uroe. Videre er meldet om ham i Mag Joh. Schröders Historie tilforn. Den berømte Professor O. H. Möller eyer en Deel ham angaaende Breve og Acta, som udgiør en heel Bog Papiir.

Hans Skrifter efter Cimbr. literata, ere :

D

I. Manu-

1. Manuductio Deiformis pietatis v. penitioris Unitatis c. Deo. (et Arf.)

2. Delineatio synopt. præcip. artic. Theologiæ. (3½ Arf stor.)

3. Antwort auf die Klag-Artikel, so der gewesene Probst zu Hatherßl. M. J. Schröder, als vbrnehmte Excessen am 17 Martii Anno 1635. wieder ihn angeben. (2 Arf.)

7) Valentin Schmidt von Eisenberg, Pastor & Ministerii Senior indtil Aar 1681. Assessor Primarius Consistorii & Scholæ Conservator. Denne fornemme og af Lykken omtumlede Mand vilde jeg fortælle meget om, men Læserne vil hans fuldkomne Historie, frygter jeg, blive for vidtløftig at giennemlæse; og derfor vil afforte den. Han var af en god Slægt, som og af Keyser FERDINAND III. siden blev nobiliteteret. Hans Fader Mathias Schmidt var Borgemeester i Eörbitz, som døde 1634. Hans Moder var Anna Lange, Raadsmænd Lucas Lange og Barb. Peshin deres Dotter: Hans Farfader var Hr. Valentin S. til Rönigswalda paa de Bohmiske Grændser, hvor vores Hr. Pastor var født 1599. den 1 Junii. Hans Ungdoms Anførere vare først Rector Jo. Polandus i Eörbitz, derefter Skole-Rectoren i Graupen, og endelig Convector Qvelmalz i Freiberg (som gav ham saadani Smag paa Poesie, at han stedsse var anset som en god Poet). I hans syttende Aar kom han med prægtig Testimonio paa Gymnasium i Prag, og nogen Tid efter lod sig

blanc

blant Studenterne indskrive ved det gamle Caroliniske Academie; reyste siden til Ulm, Augsburg, Tybingen og flere Steder; indtil han blev begieret til Tetscher ved Elben, som Informator; men efter to Aar blev uformodentlig kaldet til Rector ved den tydske Skole, som man i den Bohmske Uroelighed fik Frihed at oprette i Leutmaris, hvortil S. Jacobs Kloster blev de Evangeliske indrommet. Her var han roelig indtil Aar 1620, da han maatte drage i Landflygtighed formeddets Munkenes Biddhed, da det blodige Nederlag skede paa det hvide Bierg ved Prag. Hvor finde vi ham nu igien? Han vaagner hos sin forrige Herte i Tetscher, som Hofmester for hans ældste Son, med hvilken han besøgte Universitetet i Wittenberg; men Sygdom drev ham tilbage til sit Fædreland, hvor han skulde have havt en Arv efter Forældrene, hvis han havde videt af sine Lutheri Vere; men han lod alting i Stikke, og løb til Magdeburg 1624. Her gjorde han sig driftig, traadde frem for den evangeliske Abbed, med et latinsk Vers, paa staaende Fod, gav ham sine betænkelige Omstændigheder tilkiende, hvilket anstod denne saaledes, at han gjorde ham straf til Conventual- og Kloster-Prædikant. Rygtet om hans rare Prædike-Saver kom Hertug JOHANN ERNST for Dren, og som bemeldte Hertug, som den Tid var General i Danstieneste; behøvede en Feldpræst, lod han ved sin Hofpræst Mag. Lippach hant fordre til Hoved-Quarteret til Stendal. Og han aflagde der i Domkirken en Prøve

Prædiken; hvorefter H. M. Kong CHRISTIAN IV. som selv var hans Tilhører, kaldte ham som Feldpræst; men førend han blev ordineret, maatte han følge Armeen til Slesien og Ungarn, som indtog Hovedstaden Troppa, hvor Hertugen lod Hr. Schmidt ved Mag. Lippach i S. Georgii Kirke solenniter ordinere Aar 1626. Her blev han liggende (medens Hertugen drog ind i Ungarn) og gjorde sig saa elsket, at Raadet i Troppa bad Hertugen ydmigg; at maatte beholde ham i deres forrige forjagede Præstes Sted, hvilket og skede. Men her varede hans Glæde kort: Hertugen doer i Ungarn, den danske Armee kommer i Knibe, Troppa maa af Wallenstein og hans Følk udstaae en haard Betyring, den maatt: overgive sig; og Jesuiterne, i hvis Kirke Hr. Schmidt havde prædikeret, sammensvore sig at stoppe Hr. Schmidts Mund i evig Fængsel; men Commendanten Oberst Marq. Rantzou blev Hr. Schmidts Beskytters-Engel, og vilde ey med Wallenstein slutte en Freds- Accord, undtagen Hr. Schmidt var derudi indsluttet med; saa gif da han med de danske Følk, og lod sig til Breslau geleide. Fra Breslau begav han sig, da Helbredet tillod det, til Bausen og Leipzig, og endelig til Weimar, hvor han opholdt sig hos Hofpræsten forommeldte Mag. Dan. Lippach. Fyrsten lovede ham Promotion, i sær, for han havde tient hans Hr. Broder. Men Tid og Omstændigheder tillod ham ikke her at blive længe; han søgte atter til sit forrige Magdeburg, hvor han ved Fortællelse om sine mange farlige

Foran

Forandringer bevægede saaledes Dompræsten Doctor Bake, at han talede med Decano i Nyestaden, og fik ham der hensat som Pastor 1628. Lykken er ham ikke saa god, at han her kan sidde sikker længere end tre Aar; den Kænsferlige General Wallenstein belejrer Byen haardeligen Aar 1629, og opkaster for den sytten Skandser; men han udrettede intet, indtil General Tilly kommer igien 1631. med en uovervindelig Armee; Administratoren i Byen Marggreve Chr. Wilhelm til Brandenburg, maa selv stikke Nyestaden i Brand og ruinere Kirker, Klostre og Hospitaller. Hr. Schmidi maa folgelig løbe til Fæstningen, men des tungere; thi her har han taget sig en Hustrue, og maa stielbe ved at see sit Kiære Sred opgaae i Branden; men det var kun en Begyndelse; Fienden trængde ind i Magdeburg, ikke som Christne, men som Furier, plyndrede og brændte. Indbyggerne (jeg gyser ved at tænke derpaa), vidste ikke, enten de skulde løbe for Sverdet hæltere end for Ilden. Midt i denne Jammer kommer en Major og tilbyder Hr. Schmidi at føre ham ud af Staden; men tænk ikke, at Schmidts Lykke er saa stor at finde en ærlig Ven saa usformodentlig? Nej, Majoren er stielmsk. Rigtig nok fører han ham igiennem Gaderne over de nedhuggede Vegemer, igiennem dragne Kaarder og Ilden, fører ham ned over Bølden til den Kænsferlige Leyr; her tillod Majoren ham ikke at blive, men besøel ham fremdeles at følge sig, og da de vare lide ude fra Leyren, omringer Officeren med sine Ryttere

Præsten, og med opspendte Pistoler forlanger Rantzion. Hr. Schmidts, Kones og Barns Graad blodgior ikke disse steenhaarde Hiertes, Præsten viser dem sine tomme Hænder, som havde maattet lade alting i Branden og Fiendens Bold; men han slap derved ikke fra dem; han maatte med Kone og Barn til Fods følge disse ubarmhertige Ridders; allene tillode de, at hans Kone, som nogle gange faldt i Usmagt, blev kastet med sit Barn paa en Bogn, som forde nogle Præstens Beskiendte til Langenwedding Præstegaard, og alisaa slap hun, men Hr. Schmidt blev fort til Majorens Quarteer i Welstleben, hvor han i et bevogtet Kammer havde Leylighed at ligge sin Gud i Dre med Bøn og Graad om hans fremdeles Forsorg. Gud lever. Da gen efter blev Majoren hastig fordret til sin Oberst, og de fleste hans Bevogtere maatte med; nogle andre Officerer kommer og erfarer Hr. Schmidts sorgelige Tilstand, bevæges derover, tager ham ved Haanden, og fører ham paa Beyen at flye. Lidt derfra treffer han sin Kones Sendebud, som geleider ham lykkelig til hende og sin gamle Ven, Præsten i Langenwedding; men af Forsigtighed forlode de Præstegaarden og holdte sig hemmelig op hos Klokkeren, og det var til deres Lykke; thi Majoren med sine Ryttere indsandt sig rigtig, og udtrævede Hr. Schmidt, men man fandt ham ikke, og Fienderne lode sig dermed nøye. Efter Begiering afhentede hans Svigerfader i Wolmerstad ham til sig; men her torde han heller ikke blive; thi man havde

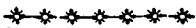
Spio:

Spioner allevegne ude at anholde Magdeburg. Præster, hvorudover Guds Haand og Aand ledede ham til sin gamle kiære Doctor Rober i Wittenberg, som forhielp ham til at blive Feldtpræst ved den Churfyrstelige Armees, og han fik sit Qvarter i Delitsch; lod han hente til sig sin Hustrue, for han meente, her nogen Tid at ligge roelig; men den Roe varede kun kort, de Keyserlige faldt ind i Churfyrstendømmet, og man maatte her brække op. Hr. Schmidt sendte Kone og Barn tilbage til Wittenberg; og fulgte han selv Regimentet, som var med i det store Slag 1631. den 7 Sept. en Miil fra Leipzig, hvor de Chursachsiske og deres Allierede de Svenske sloge de Keyserlige, og forfulgte dem ind i Bohmen, (h) og indtogte Prag. Derefter kom hans Regiment til Eger, hvor han i nogle Uger prædikede i den store Kirke. Ved stille ligger her, blev det ham tilladt at besøge sin Kone, som han antraf i Pressch, drog ogsaa hen og besøgte sine endnu levende gamle Forældre i Korbis, som glædede sig med ham, og hiulpe ham at græde af Glæde over Guds Forsyn; de velsignede ham, lode ham fare og saae ham ikke mere. Nu iler han med Glæde til sit Regiment, men han glædede sig for tilig. Forend han naaer Eger, horer han, at Eroaterne har ruineret nogle af hans Regiments Compagnier, hvorover han paa Doctor Rober's Raad søger sin Dimission fra denne Uroe. Herpaa begav han sig til Zerbst for at erfare, om hans Kirke i Magdeburg

D 4

ikke

(h) Hr. Schmidts Chef, Gen. Major Bindauf døde imidlertid.

ikke endnu var opbygget, men dertil saae det endnu in-
 gentunde ud. Han fatter altsaa en inffetligere Resolu-
 tion: Med Recommendations-Brev fra Fyrsten i Weis-
 mar reyste han til Gylfstad til Kong CHRISTIAN IV.
 og træffer der tillige sin forhen i Slesien velbekiendte
 Patron Oberste Marq. Rantzou, som med flere bevægede
 Kongen at beholde ham ved Hoffet, hvor han og ofte
 prædikede og nød god Underholdning. Nu begyndte Hr.
 Schmidts Lykke at vaagne. Kongen lader ham befale at
 prædike for sig i Rendsburg paa Herredagen, hvorefter
 Kongen raisonnable begaver ham, og lover ham
 frem for andre Befordring, hvis han agtede at blive i
 de danske Lande. Derpaa reyste han til Hamborg,
 hvor han lod sin Kone (som hidtil opholdt sig hos sin
 Fader) komme til sig, og de boede derefter i Gylfstad;
 indtil i Ikehoe Proovste-Embedet blev vacant, hvilket
 Hr. Schmidt, som Viceproovst forestod, indtil den an-
 kom, som Abbedissen og Convent-Zomfruene allerede
 havde udnævnet, men de havde hellere beholdt Hr.
 Schmidt; ja det blev saa maget, at Raadet kaldte ham
 til Maanedes-Præst i Capellet paa Torvet, hvor han
 stod i to Aar, og i Aaret 1635. ved Pastorat-Bacans-
 cen kom efter Raadets og Folkets Billie til Haderslev,
 hvor han endnu levede i 46 Aar, og var altsaa Præst
 i hele 56 Aar. Kun det sidste Leve-Aar vidste han,
 hvad Sygdom var, og fik til Medhjælper Mag. M. Sri-
 chelium, da han og svækkedes saaledes, at han eengang
 besolmede to gange paa Prædikestolen. Hans Dods-
 Dag

Dag var den 22 Nov. 1681. med Augustini Ord i Munden: Inter brachia Salvatoris mei & vivere & mori cupio. Hans Hustrue Anna Dondorfen var en Dotter af Borgemeester Andr. Dondorfen i Wolmerstad, og avlede med hende: 1) Valentin Schmidt, som blev Præst til Garstang i Skaane, 2) Christian, som blev Præst til Tysstrup, og flere. Efter sin første Kones Død 1658, giftede han sig igien med Anna Eichel, Borgemeester Hans Eichels Dotter i Haderslev, med hende avlede han en Dotter, som blev gift med hans Eftermand. Det Eitnavn von Eisenberg bar han fra Aar 1648. den 22 Julii, da han med sin Broder Joh. Schmidt, Hovedsmand i Kæmpferlig Tjeneste blev nobiliteret. Hans Symbolum vare de Ord af Jer. Begr. 3 E. 22 B. חכרי יהוה כי לא־תמנו כי לא־כלו רחמו

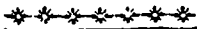
Endeel Tiigprædikener fra ham anfører Möller i Cimbr. lit.

8) Mag. Michael Stichekius, blev kort efter Pastorens Antrædelse 1688. tillige Provst, og siden den Tid haver D. H. Amtsprovstene stedse tillige været Pastores Prim. (See altsaa Provsternes Register tilforne.)

V. Øverste Capellaner, nu kaldet Archidiaconi.

Archidiaconus prædiker stedse Dansk, nemlig Søndags Froprædiken og om Fredagen; ligesom Pastor

Primarius stedse prædiket Tydsk, nemlig Søndag Formiddag og om Onsdagen.

Den første Capellan, her efter Reformationen blev beskicket, var den lærde bekiendte Joh. Oldendorf Aar 1556, som tillige skal have betient Aastrup Menighed, hvilket sidste jeg dog ey finder Grund til.

Archidiaconus forestod tilforn Kirkens Bibliothek for en vis Lon, og maatte holde Bogerne tillige i Stand, hvorom tilforn er meldt.

1) Johannes Oldendorpius den første Capellan her, men og her det første og største uroelige Præste-Hoved. Fra sin Fødebye Haderslev renste han til Wittenberg, og studerede der flittig. Gik derfra til Engelland, og blev der een af Erke-Bispens (i) Amanuenses, som afskrev Monumenta, Kirke-Bæset angaaende; men af hans Dagregister sees, at han blev her kun to Aar; thi han geraadede i Strid med Prælaterne og Erke-Bispens selv, angaaende Alterens Sacramente, og sagde i sin medfødt Hidsighed: "Erværdigste Herre! gid her ikke vare i dette Rige saa mange Riættere, Zwingliaer, net og Anabaptister — dertil svarede han mig ikke meget, saa jeg maatte tænke, han var og hengiven til Zwingl. Lærdom, som han og var. Derpaa ansaldt mig nogle, som disputerede skarpsindig nok om Herrens Nadvere, men ugüdelig: Jeg tog Bevüis af Jesu egne Ord, saa de ikke kunde svare mig.

,, Eigeles

(i) Thomas Cranmer til Cantelberg, som siden blev som Martyr veritatis brændt.

„Ligeledes giendrev jeg alle Bisper og Prælater, som daglig søgte at forvirre mig.“ Oldendorp blev fied, og bad om Afseed. Hans Medskribent Alexander foreskillede ham det meget Arbejde som laae usforsædiger, og paastod, han skulde blive. Hvad, svarede Oldendorp; du Dretuder, du gamle Træring og Skalt, du Bagvasker! sprang i det samme paa ham, og rykte en Haandskud af hans Skæg, lob til Erke-Bispen, og viste ham det. Skægget gienste Oldendorp, som en Helligdom. Han reyste saa tilbage til Haderslev, og blev 1553. Capellan til Aastrup hos den gamle Pastor Kröger; men for sin Lærdom eenstemmig i Aaret 1556. valgt til Capellan her i Haderslev, og Ballet blev af Hertug HANS confirmeret; men han var her ikke længe roelig, han geraadede i Riv med Indbyggerne om Løn, og han har vist nok havt Grund til Klager, saasom jeg finder, at baade Provsten og Hoved-Præsten var paa dennes Side. Borgemeester Olaus derimod gav ham til Svar: „Her ere tre Porte paa Staden, vælg jer en og gaae jer Bey, hvis I ikke er fornøyet.“ Men ellers var nok den egentlige Grund til Oldendorps Fortrydelse denne, at Raadet udvalgte Joh. Hecht til Pastor, og gif denne forbi Aar 1560, og Oldendorp ansaae Hecht for en Stymper, og udfreg ham som en Idiot. Oldendorp gif da ogsaa godvillig bort Aar 1662. og reyste til Kiøbenhavn, men undervejs var han alle vegne i Dispute, sær i Soer, hvor han blandede sig i D. Hemmingii Crypto-Calvinistiske Handel; og findes herom

herom i hans Journal disse Ord: " Den 21 Junii
 ,, var jeg i Soer efter Abbedens og Lectoris Begiering,
 ,, hvor et stort Giestebud blev tillavet, og disse Siel-
 ,, lænder fraadsede og drak værre end Sviin. Her var
 ,, og Abbeden af Ringsted. Den 13 talede jeg med
 ,, D. Nic. Hemmingio om Alterens Sacramente. —
 ,, Han kunde ikke svare mig et Ord mod mine Syllogis-
 ,, mos, tagne af Christi Ord, saa Studenterne i hans
 ,, Huus selv forundrede sig. Omfider gav han mig
 ,, Haand, og takkede mig for gudelig Underretning.
 ,, Den 1 Aug. kom jeg atter til Lectorem i Soer Klo-
 ,, ster Mag. Martini, og fortællede ham Hemmingii Me-
 ,, ning, men han forsvarede ham. (k) Han Døde Aar
 ,, 1566. " (l)

2) Jens Røe eller Ruhe Hatherslebiensis fra 1562.
 til 1601. Jeg finder ham Aar 1549. at være kaldet
 til Haderslev, som Diaconus, hvilket maa have været
 hos Mag. Ant. Keiser, som Medhjælper baade ved Slot-
 tet og Stadskirken. Han var altsaa i Præste-Em-
 bede 52 Aar.

3) Tycho Taisen Tunderensis, Capellan fra 1601.
 til 1617. Da han Døde.

4) Peter

(k) Mere Pontopp. Ann. Tom. 3. pag. 385.

(l) Prof. O. H. Möller takkes for Aarstallene herudi; han
 har og Udtoget af hans egenhændig paa Pergament opteg-
 net Efterretning om hans Levnet og Stridighed. No-
 ta: han maa ikke confunderes med andre af samme Navn,
 som Alb. Cranzii Søstersøn &c.

4) Peter Sylvestri eller Vesterfen, døde 1631.

5) Canurus Jacobæus, som levede til Aar 1651. Han havde fra 1617. været her samtiesteds Diaconus eller nederst Capellan og Hospitals-Præst. Han døde Aar 1651. og efterlod Enke. Han var ellers en Søn af den gamle Hr. Jacob i Vintrup, og Broder til Hr. Georg i gammel Haderslev.

6) Mag. Peter Hiort Flensburgensis. Rensste Aar 1645. fra Flensborg til Danzig, og studerede der to Aar, og derfra gif 1647. til Kiøbenhavns Universitet, hvor han blev i tre Aar, og reyste saa til Rostok, og blev der Magister Philosophiæ. Her var han for sine lærde og opbyggelige Prædikener meget elsket, men han blev ikke længe i Haderslev; thi han søgte at blive Præst i Rustrup, og blev det og Aar 1653, men levede der kun i syv Aar; thi han døde i den bedrøvelige Tid 1659, da den elendige Blodsoet hentev saa mange. Med sin Hustrue Dorothea Olgard von Ahlefeld, en Datter af Hr. Claus von Ahlefeld, avlede han to Sønner, kaldet Cay og Jacob. Hans Enke blev i Rustrup gift med Successore Hr. Wedel.

7) Hans Jessen, Archidiac. og Consist. Assessor fra 1653. til 1659.

8) Mag. Petrus Dreier, en Billedhuggers Søn i Haderslev. I sit tyvende Aar, nemlig 1638, reyste han fra Haderslev og sin Belgioreres Amtskriver Claus Knudsens Huus, og gif til Lybek, og Aaret efter med et got Testimonio af Rector Kirchmanno. gif paa Rostok
Uni:

Universitetet. Aar 1646. blev ham gratis skienket Ma-
 gister-Graden, og derefter holdt han Collegia, og var
 i det hebraiske Syra saa over, at han i samme holdt
 en offentlig Tale. Straf blev han af Amtmand von
 der Lühe i Haderslev kaldet, at informere hans Son
 og hans Søsters-Son. Aar 1648. blev han Præst
 til Ørenvadt, hvor han tog sin gamle Fader og Mo-
 der til sig, og ni Aar derefter blev Provst i Herredet.
 I den elendige Krigs-Tid og Polakkernes Tyrannie
 reyste han med sine, ind til Haderslev, og var af en
 Polak nær bleven stude. Haderslev fik Lyst til ham,
 og beholdt ham som deres Lærere (thi begge Capellaner
 vare døde). Fra Aar 1660. til 1662. var han og til-
 lige Rector Scholæ. Paa hans Sygefeng gav han sine
 Born de bevægeligste Opmuntninger til Gudsfrugt,
 og han døde den 15 Nov. 1667, just 49 Aar gammel.
 Hans første Hustrue var Justina v. Hervorden, Borgeme-
 ster Joh von Hervorden Datter i Kistof, som døde
 efter 4 Aar, og derefter giftede han sig med Margrethe
 Schmidt, Præstens Datter i Haderslev, og med hende
 avlede Justino, gift med Borgemeister Jens Olesen i Ha-
 derslev; Valentin Dreier, Præst i Hammelwoorde;
 Johannes Dreier, som blev Conrector i Haderslev;
 Christian, som blev Herredsfoged over Tørstrup Herred;
 Sophia, gift med Chr. Dall i Torning Mølle; Peter,
 som gif i Kælegstieneste, og døde i Italien 1696. (and-
 tre sig: han blev stude for Presburg.)

Hans

Hans Disputater opregnes i Mölleri Cimbria literata:

Alf hans Epicedio over Canzler C. von der Lippe anfører jeg disse artige Linier paa Tydsk og Dansk:

Wohl gebohrn bringt Ruhm und Ehr,	‡ Wel fod gir Roet og Ere,
Wohl gelebet noch viel mehr,	‡ Wel levte endnu mere,
Wohl gefrenet Fried und Freud,	‡ Wel gift gir Fryd og Fred,
Wohl gestorben Seligkeit.	‡ Wel død gir Salighed.

9) Poul Saks, Archid., Consist. Assessor og Scholæ Inspector fra 1667. til 1700. Hans Fader Mag. Nic. Saks i Aßens (m) sendte ham i Haderslev Skole under Rector Mag. P. Dreier, og derfra blev han 1662. dismitteret til Kiøbenhavns Universitet, og der efter to Aar sustinerede Examen Theolog. c. Laude. Aar 1665. reyste han til Magdeburg og Wittenberg, tilligemed sin Broder, (n) og hørde sittig M. Pfeiffer, Spiegel og Frenzel, og under denne sidste tillige et Collegium Chromanticum, D. Qvensted og flere; men hans Fader døde, og han nødtes til Aaret efter at reise hjem. Gik til Kiøbenhavn og informerede Born, men Masjestaten kaldte ham meget hastig, nemlig 1667. til dette Archidiaconat. Her, uagtet udtræffelig Kongelig Ordre, at Provst Rehefeld skulde ordinere ham, vegrøde Provsten sig dog, og Hr. Saks maatte ved to Mænd give ham Beskikkelse. Endelig maatte Provsten (som
noë

(m) Merkelig: Poul Saks's Moder var gift ogsaa med Mag. Saks's Formand og Estermand i Embedet.

(n) Som blev Præst til Skambye i Thyen, og døde 1686.

nok var vred, fordi Kongen havde gjort sig saa dris-
 sig, umiddelbar at kalde, uden at spørge den myndige
 Magister og Raader) admittere ham. Her var han et
 troe Jesu Bud i 33 Aar. Med sin Provst geraadede
 han eengang, i Fortredelighed, og det var Aar 1697.
 da Provsten sender Hr. Sals den Befæed, at de Ord:
 " Dette er Jesu sande Legem — Blod ", som hidt
 til stedse ved Sacramentet vare udtalede paa Tydsk til
 tydske Folk, og paa Dansk til danske, af Capellanerne,
 skulde Hr. Sals i Almindelighed udtale paa Tydsk. Hr.
 Sals fandt i denne Nyhed Betænkning og vilde først
 see General-Superintendentens Ordre; hvorover han
 blev anklaget for Ulydighed mod sin Provst, og fik en
 haard Befaling fra Superintendenten: at bevise Prov-
 sten Ære og Parition; men Hr. Sals lod sig ikke skrække,
 menende: " At det tilkom Summo Episcopo at gjøre
 „ slige Forandringer, item, at det tydske Sprog var
 „ unyttig til dem, som ikke forstod det, anførende Pauli
 „ Ord i Cor. 14, 16. da disse ikke kunde sige Amen
 „ dertil; dog General Superintendentens Ordre vilde
 „ han ingenlunde adlyde "; hvorpaa General-Su-
 perintendenten kiertlig svarede ham, at, siden de Ord
 ikke horde til Sacramentets væsentlige, skulde han give
 efter, som en from Mand af Kiertlighed til Fred. Med
 Diacono Hr. Hestermann havde han og en kiden Combar:
 Naar nogen af Hr. Salls Skrifte-Børn døde, og bleve
 om Søndagen begravet, vilde Hr. Hestermann ikke
 overlade ham sin Aftensangs-Prædiken; dog det fandt
 sig

sig hastig til rette. At hans Modstandere Provst Rehefeld ikke vilde lade ham til Skole-Visitationes, det kan man sige troe, siden det var hans imod, at han kom til Embedet; men General Superintendenten gav, da han fik det at vide, strax Ordre til Rector von der Harde, at anfise Hr. Saks, naar Raden kunde træffe ham. I hans sidste Aar, nemlig 1700, blev hans Søns ham i Embedet adjungeret. Steensinerte, Asthma og Battersot vare hans sidste ubehagelige Gæster. Med sin Hustru Margrethe Schmidt (en Enke af sin Formand) avlede han Nicolai Gottfried, som succederede ham; Anna Margrethe, gift med Collega ved Haderslev Skole Nic. Boyesen; Maricke, gift med Vinhandler Ephr. Reiher i Kiøbenhavn, og flere.

Han har skrevet:

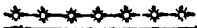
1. Disp. de uno vero Deo & tribus in una Ess personis. 1666.
 2. Guds Børns Graads Sød ic. Liigprædiken over Karen Nis Jörgensens, af Psalmen 126, 5. 6. Kiøbenhavn 1689. i 4to.
 3. 20 Decades af Bodprædikener. Kiel 1696 og 97.
 4. Den versindige Christens aandelige Kamp og Strid ic. Liigprædiken over Magd. Hans Klosters, af 2 Tim. 4, 7. 8. 1698. i 4to.
 5. Christ. v. Ströckens Catechismus: Næst, oversat paa Dansk Flensborg 1705. i 12mo.
- 10) Nicolas Gottfried Saks fra 1700. til 1755. den 31 Martii, og var i Præste-Embedet paa 55de Aar.

W

Wax

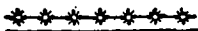

Var en Søn af forrige, født 1675. den 6 Maj. Fulgte i sin Ungdom i sin Faders Spøer, og gik fra Haderslev Skole i Aaret 1695. paa Wittenberg høye Skole, hvor han hørde in homileticis D. Dallou, som siden blev hans Superintendent, og flere store Mænd; men et hastig Bud om Faderens Sygdom drev ham tilbage sidst i Aaret 1697, og saasnart hans Fader kunde miste ham, søgte han Univerfitetet i Kiøbenhavn, og blev Informator hos Oberhofmesterinde Baronesse von Schindel, samt tillige hos Geheime-Raad von Jessen. Imidlertid gjorde den svage Fader Ansøgning, at faae ham sig adjungeret, som og beholdtes Aar 1700. den 27 Nov. Man hastede at faae ham indsat, saasom baade Faderen døde fort efter, og den anden Capellan tillige ogsaa var død. I hans Embede var han overmaade flittig og i sit Levnet exemplarisk. Da han paa tredje Aar havde med sin gamle Moder ført sin Huusholdning, udsaae han sig en Ægtemage, nemlig Maria Elis. Zeise fra Kiøbenhavn, og med hende avlede fem Børn. Hun døde fra ham 1719. og han sad siden i Enkestand 36 Aar. Nogle besynderlige Prøver paa Guds Forsyn har han selv optegnet, nemlig: Eengang laae han i hans Bagstue i sit Huus, faldt i Sovn, og glemte at udslukke Lyset, og i Sovne forekom ham, som een raabte: Nicolas! staae op. Han sprang op, en Stoel, Senge-Dmhenget, og Dønnen brændte i fuld Lue. Han betænkte sig ey længe, men reev Dmhenget ned, kastede det og den brændende Døne paa Jorden,

Jorden, og med de øvrige Sengenklæder dæmpede Jorden. En anden gang, nemlig Aar 1746, blev han af en Bogn saa ulukkelig omreven paa Gaden, at hans venstre Arm blev brudt paa to Steder, og kom af Leed i Skulderen, men HErren velsignede Lægens Håand til at helbrede ham igien. Aar 1740. blev hans Son ham i Embedet adjungeret, og han levede derefter endnu 15 Aar, og efterlod to Sønner og to Døtre.

11) Hr. Christopher Saks. Denne retsindige Guds Mand, som jeg længere havde ønsket Livet, og som jeg i sær for ærlig Omgang, saa og for de fornemteste Efterretninger til dette Skrift oprigtig ærer i hans Grav. Han havde den Skiebne, ikke at elskes af de saa kaldte Fornemme, hvortil jeg ingen Aarsag har kunde finde, uden denne, at han aldrig forstod at hykle. Hans offentlige Tales Indighed behagede de Reiskafne saaledes, at han neppe var bleven Student, førend en Præst her i Egnen forlangte ham til sin Adjuncrus; men han havde Lyst at giøre sig duelig paa Universiteter, gif derfor fra sin Fødebyes Skole til Kiel (thi for de frække Preussiske Hververe torde Faderen ikke sende ham paa de Sachsiske Universiteter) Aar 1731. i hans Alders 19de Aar; thi han var født 1713. den 28 April. Det var ellers en egen Guds Bestyrelse, at en heftig Flodseber forhindrede ham at komme til Kiel, førend ved Micheldags Tider, og derved undgik en hem Tumult i Kiel, i hvilken en Student blev saaret, en Corporal dræbt, og 5 Studenter relegerede. Den

Hjertefromme Professor Oporinus (som siden kom til Göttingen) brugte Gud her til at lære ham at kiende sig selv, og at kiende sin Sieles Fortløfere Jesum Christum. Aar 1734. reyste han tilbage, og for at bevæge sit svage Legeme, reyste ind i Jylland og besøgte sin Broder, som var Præst, og der havde eengang den Ære at prædike for Enkedronning Anna Sophia paa Clausholm. Paa Brusgaard tog han Condition an hos Capitain Rosenkranz; men en Polypus Narium tvang ham til at forlade Jylland. I sin Fødebye søgte han Omgang med nogle opvakte Siele til sin Opbyggelse og sande Fornøjelse. Aar 1739. lod han sig her af Confistorio examinere, og reyste saa til Stiftet Vallø, hvor Condition var ham tilbuden; men da de ham af Commissarierne gjorde Løfter ikke bleve holdre, satte han sin Reyse videre frem, og gik til Kiøbenhavn, hvor han antog Condition hos Staldmester von Kalckreur. Imidlertid stod i Forslag til de Kongel. Vagers Information, erholdt hans gamle Fader ved Ansøgning Kongelig Vocation for ham, at være sig adjungeret 1740. Men jeg veed, at han meget nødigt havde villet være Lærere i sin Fødebye.

En mærkværdig Omstændighed i hans Embede er uden Tvivl denne, at han i tre Provste-Bacancer har forestaaet Provstiet, ja eengang havt en General Superintendentens Forretning, og ordineret een til Præst 1760. den 13 Febr. (nemlig mig selv), introduceret som Provst, to Præster, indsat en Rector i Skolen, foruden

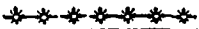
uden Degne og Skoleholdere, hvilket aldrig nogen af hans Formænd har været betroet til, og heller neppe nogen herefter bliver. Aar 1747. traadde han i Egtteskab med Maria Elisabeth Zeise, en Datter af hans Morbroder, Apotheker Carl Christian Zeise. Hans Børn har alle havt den samme Bugge, i hvilken baade Faderen og Moderen have hvilet, indtil de bleve afvante; Gud forfremme dem til sin Ere og deres og andres Glæde. Hr. Sallés Balleproeg var i alle Livets Forandringer: " Ps. 73, 23. 24. Jeg vil stedsse blive ,, hos dig, du holder mig ved din høyre Haand, du ,, skal lede mig ved dit Raad, og derefter antage mig ,, til Ere. " Han døde Aar 1767.

Vi har fra ham:

Eiigprædiken over Provst Enghsen 1750. den 10 Sept. trykt 1763.

Eiigprædiken over Provst Wöldike, trykt 1763. i 8vo.

12) Hr. Lorentz Holm, som fra 1746. har her forestaaet Diaconatet og Hospitals Præste-Embedet, indtil Aar 1768, da han allernaadigst blev beskikket, som Archidiaconus. Han er født Aar 1711. den 9 Julii i Seth hos Tøndern, hvor hans Fader var Fyrstelig Sognefoged, som efter nogen Tids-Hjemme-Information satte ham i Tønder Skole, fra hvilken han 1731. reyste paa Universitetet i Zena, hvor han flittig studerede i tre Aar. Conditionerede derefter i Tøndern og Flensborg, indtil han blev kaldet til dette Sted. Han har hidindtil levet udi ugift Stand.

VI. Nederste Capellaner eller Diaconi, som tillige ere Hospitals-Præster.

Disconus har ugentlig tre Prædikener at forrette, nemlig Søndags Aftensang (som han forreter paa Tydsck eller Dansk, ligesom ham lyst) Søndags Froprædiken i Hospitalet, og sammesteds en ugentlig Torsdags-Prædiken.

Foruden de 60 Rdlr. som Hertug HANS tillagde ham, hvorom tilførn er meldet pag. 206, tillagde Kong FRIDERICH II. ham end tre Ortig Rug og tre Ortig Byg af Fjelsstrup Kirke årlig. Benaadelses-Brevet lyder saaledes:

„ Wir FRIDERICH II. ihun hiemit kundt, daß
 „ uns der würdige, unser andächter lieber getreuer Er
 „ Martinus Petri Prediger unsers Hospitals zu Haders-
 „ lev untermånigst auvernehmen gegeben, welcher Ge-
 „ stalt er in diesen schweren Zeiten mit seiner deputirten
 „ Besoldung nicht zulangen könne, und uns danebenst
 „ untermh. angerufen — wir geruheten aus Gnaden
 „ ihm solche seine jährliche Besoldung in etwas zu ver-
 „ bessern, daß wir demnach gnädigst gewilligt, ihme
 „ jährlich zu seinem Deputat noch 6 Dertig Korn,
 „ halb Rocken, halb Gersten aus den Einkünfften der
 „ Kirchen zu Selstorp reichen und geben zu lassen.
 „ Befehlen demnach unserm Ammann und Probst zu
 „ Haderslev. — Daß ihr ihme solche 6 Dertig Korn —
 „ jährlich

„ jährlich auf Michaelis aus gemeldter Kirchen Feistorp
„ inkünfftig unweigerlich entrichter. Daran geschicht
„ unser gn. Wille und Meinung. — Geben auf un-
„ serm Schloß Hadersleben den 16 Decemb. Anno Ach-
„ zig Sechs. “

FRIDERICUS.

(L. S.)

1) Hr. Hans (Marbachius) som Hertug HANS
bestiftede Aar 1578, og skal være død Aar 1584.

2) Martinus Petri. Døde Aar 1616.

3) Canutus Jacobæus fra 1617. til 1631. da han
blev Archidiaconus.

4) Peter Bendixen Haderslebiensis. Døde i den
uroelige, jammerlige Kriegs- og Sygdoms-Tid 1659.
den 20 Julii, i den grasserende Diarrhé eller hvide
Blodst, og efterlod en Enke.

5) Christian Zoëga. Af denne Familie forekom-
mer siden flere. Denne vildhovedede Mand var født i
Slesvig, hvor hans Fader var Cantor ved Skolen.
Med ingen Mand har Consistorii-Herrerne havt mere
Uenlighed. Een Sag havde han med sin Formands
Enke; een med Præsten i gammel Haderslev; den tre-
die med sin Svoger Wagner Wogensen; den fjerde med
en Bonde i Bramdrup, som klagede over Hr. Zoëga
for slet Betaling; og da Provsten ikke vilde tage hans
Partie, kom han den 23 October 1666. i Provstens
Huus med stor Importunitét, onskende Guds strenge
Hjælp over Provsten; og da Provsten ikke vilde høre

ham, kastede han de tilkomte 14 Mark Vhstf bag efter
 Provsten; men Hr. Zoëga maatte opsamle dem igien
 og legge dem paa Provstens Bord med Hoflighed, og
 siden levere selv Bonden af Bramdrup dem. Aar
 1668. havde han atter en Sag med Borgemeister H. C.
 Eichels Enke, som gav ham an, at han paa Midfaste
 Søndag havde af Prædikestolen sagt: " Der ere Ke-
 ,, gentere, som giøre Faderløse og Enker Uret; hvad
 ,, Brandenborger og Polakker have efterladt, har hine
 ,, taget, som de maae give tilbage for at faae Roe i
 ,, deres Grav — de holder med April-Breve, truer
 ,, Præsterne med Remotion &c. ", hvilket Enken tydede
 paa sin afdøde Mand, og udvirkede, at Hr. Zoëga
 maatte offentlig aflæse følgende Consistorii Kiendelse:
 ,, Ew. Liebe soll hiemit berichtiget seyn, demnach in ei-
 ,, ner Predigt etliche Reden von mir geführt, welche
 ,, auf den seligen Bürgermeister — gedeutet werden
 ,, wollen, ich mich aber deswegen erkläret, daß ich auf
 ,, ihn und seine Erben nicht geziehlet — betalte dertil
 ,, 18 Rth. 29 Skilling L. " Den sagtomdige Pastor
 Val. Schmidt von Eisenberg angav han for Consist., at
 han var Marsag i hans Indkomsters Ringhed, for han
 i Vacancen efter Hr. Bendixen ikke hadde sat en Vica-
 rium i Diaconi Skriftestoel, og Zoëga sagde paa Prædi-
 festolen. " Du alter Pharisdæ, du alter Narr, du
 ,, stichst da und rühmest dich; daß du der Gemeine so
 ,, und 5 viel Jahre gedienet &c., du rühmest dich, daß
 der Rath und Bürgerschaft dir ein gutes Zeugniß
 ,, gese"

sit 20de Aar 1690. til Universitetet i Jena, hvor D. Velthem antog ham til at informere hans Børn. Efter to Aar gif han tilbage og informerede halvfjerde Aar i Probst Stichelii Huus, og derefter ligesaa længe i Borgemeester Arent Bruns Huus; indtil han antog forrige Hr. Dollers Embede, og ægtede hans Enke Aar 1701, med hende avlede han en Søn, som blev Præst i Hølebne i Sønder Amt; item en Dotter, gift med Pastor Breckling i Kiplef. Fra Aar 1746. var Hr. Lorents Holm ham i Embedet adjungeret, og han levede derefter til 1750. den 12 December forladende Verden med disse Ord: „Jeg gaaer bort, jeg bekiender, jeg er en Synder, som beder Gud daglig om Forladelse med et sønderknuset Hierte, og tager min Tilflugt til Jesu Blod og Dod, og forlader mig paa hans suldgyltige For- tjeneste, og vil blive ved i den Troe til min salige Ende.“ (*)

9) Lorents Holm (om ham er meldet iblant Archidiaconos.)

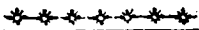
10) Christian Fabricius, som af Kongen blev hid kaldet Aar 1769. den 27. Febr., hvilket siges, at Amtmanden forvoldte, siden Raadet i Byen vilde negte ham Meddirectorium i Henseende til at vælge. Men som dette Embede syntes Hr. Fabricius alt for besværligt, søgte han og blev ved indirecte Ansøgning forflyttet til Sattrup Pastors Adjunctur i Gottorp Amt hos
 Pastor

(*) Ingen kan fortænke mig deri, at jeg anfører sig en Bekjendelse, hvormed Præster autoriserer deres Embedes Lære.

Vaſtor J. C. Höyer Aar. 1771. den 1 Martii. Han var født 1733. i Poit ved Apenrade, hvor hans Fader, Farfader og Oldefader havde været Præſter. Hans Fader ſatte ham i hans Opveſt i Slesvig Domſkole, hvorfra Rector Höyer ſendte ham 1751. til Univerſitetet Göttingen, hvor han i 3 Aar i ſær havde udvalgt Canzler Mosheim til ſin Hovedlærer. Hans Faders Død drog ham tilbage til ſit Fædreland 1754, og efter 3 Aars Forløb reſte han til Kiøbenhavn, hvor han efter 3 Aar udfod under D. Roſenſtand og Bang ſin Theologiſke Examen. Derefter lod han ſig af General-Superintendent Struenſee tentere, ſom de her kalde det. Til dette Sted blev han endelig 1769. kaldet, og traadde i Ægteſkab med Catharina Fabricius af Apenrade. Her ſtod han i 2 Aar, og blev derefter kaldet til Sastrup Menighed i Angeln; men maatte undervejs prøve den Sorg at miſte ſin kære Ægteſælle. Men ſom hans Omſtændigheder ey tillode ham at ſidde hen ugift, udvalgte han igien til ſin Ægteſælle Maria Broderſen fra Havetoft i Angeln.

11) Dr. Johann Henric Peterſen ſuccederede forrige, 1771; udvalgt ved plurima vora under Præſidio af Amtmanden, Pvoſten og to ældſte i Raadet. Han er født 1734. den 29 Januarii i Tønder, hvor hans Fader Eſchel Peterſen Müller er en ſaa kaldet Tydſk Advocat, hans Moder Anne Chriſtine Clio. Fra Rector Overbeks og Carſtens, ſamt Conſiſt. Raad og Pvoſt Peterſens Manuduction blev han ſendt til Academi-
miet

miet i Kiel, og efterat han der var immatriculeret, blev han Consistorialiter examineret i Tondern. Aar 1760. udstod han Examen Theol. ved Kiøbenhavn's Universitet. Efterat han til dette Sted var kaldet, giftede han sig med Controlleur Ant. Nielsens Enke, en Dotter af Jes Nielsen. Herren dele til ham overflødig Naade og Kraft at fore dette sit sær bøværlige Embede.

VII. Rectores Scholæ.

Rector Scholæ vælges af Skole-Conservatoribus og confirmeres af Kongen. Efter Skole-Fundation skal han være Magister Philosophiæ.

Han staaer, i Henseende til Skolevæsenets Bestyrelse, ikke under den verdslige Øvrighed.

Provsterne forestode Skolen, som Rectores, indtil Hertug HANS Aar 1567. lod opdygge en nye Skole og bestilte selv en Rector. Disse Provster have været: Mag. Joh. Wend fra 1525. til 1537. Mag. Ant. Keiser fra 1537. til 1553, Hertugen tillagde ham gamle Haderslev Pastorats Indkomster; men den gamle der værende Pastor Hr. Knud levede for længe og det blev siden omgjort. Mag. Joh. Vorstius fra 1554. til 1560. Mag. Georgius Boëthius fra 1560. til 1567, da den nye Skole blev oprettet, og siden haver været:

1) Mag. Johannes Bock, Rector og anden Slotspræst fra 1567. til 1570. Han og hans Fader Hr.

Hr. Mads Bock, Præst til Eigtved og Ødsted, og hans Brodre (p) havde, jeg veed ey, ved hvilken Hændelse, vundet en usædvanlig Naade og Kierlighed hos Hertug HANS. Denne var Præst til Assen og Klakring i Jylland, indtil Aar 1566, forlod derefter sit Præstes Embede, (q) og reyste paa indiske Universiteter. Og da Aaret var omme, kom han tilbage, og blev af Hertugen strax beskicket til Rector ved den nye Skole her og tillige Slotspræst. Her var han indtil Aar 1570, da han enten døde, eller og det er ham, som blev Pastor og Vastor til Frater Haus-Kirke i Hervord. (r)

2) Mag. Laurentius Wilhadius, Rector og anden Hofpræst fra 1570. til 1573, hvorefter han blev Rector Scholæ i Kiøbenhavn, saavidt mig er bevidst. (s)

3) Mag. Hermann Pistorius fra 1573. til 1584, da han døde. Det synes, at han er en Son af Hermann Tastes Collega i Husum, Did. Becker.

4) Mag. Martinus Pletzius eller Plecius fra 1584. til 1593. Var fra Belsenaf i Mark Brandenburg. Fra Kistof Academie blev han i Aaret 1575. i hans Alders 22 Aar kaldet herhid som Corrector ved Skolen,
og

(p) Jens og Niels, for hvilke Hertugen udvirkede Aar 1566. Kongelig Forskring, at een af dem skulde succedere deres gamle Fader.

(q) Som han lod ved en Vicarium forsyne.

(r) Unsch Nachr. 1726. pag. 386.

(s) Alb. Thurz idea hist. lit. Dan. p. 29. & Er. Vindingii Acad. Hafn. p. 192.

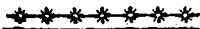
og avancerede efter ni Aar til Rectoratet. I Egteskab traadde han Aar 1585. med Cath. Tiling fra Flensborg. Den Efterretning Hr. Möller in Cimb. lit. giver os, at han qvitterede Skolen, og blev Hofpræst, et ey aldeles rigtig; thi jeg har viist tilforn, at Rectores være alle tillige Slotspræster. Her var han til Aar 1593, da han blev kaldet til Slesvig. Domkirke, hvor han døde 1605.

Hans smaa Skrifter opregnes i Cimb. lit.

5) Mag. Johannes Neocorus. Denne lærde Mand (af fattige Forældre, født i Husum, Aar 1566.) blev fra Wittenberg Universitet kaldet til dette Rectorat; men var her kun i Aaret 1594. og blev kaldet til Pastoratet i sin Fødeby, (t) hvor han efter 10 Aar blev affat, beskylt for et forargeligt Levnet. (u) Vist nok er det, at en Deel fornemme Folk kunde ikke lide ham; men Almuen, som gierne hørde ham, ledsagede ham med Hustrue og Born ud af Byen med hiertelig Beklagelse; og sex, som gif rigtig med ham for at høre hans Prædikener endnu paa andre Steder, maatte til Straf betale 600 Rdlr. Holmerus skriver, at Guds Hevn forfulgte denne Stads Indbyggere for deres Opførsel mod Mag. Neocorum. Herefter blev han dog Hofpræst hos

(t) Pontopp. i sine Ann. Tom. 3. pag. 555. setter urigtig Tøndern i Steden for Husum.

(u) J unsch. Nachr. 1726. pag. 424. skaer han afmalet, som en fryg og choleric Mand, og som laar i megen Strid med Præsidenten D. Phil. Mewer.

hos Hertug ULRICH, Biskop til Slesvig og Sverin, og blev endelig Aar 1617. Superintendent til Sverin &c. see Mölleri Cimb. lit.

6) Mag. David Strahlius, Rector og Slotspræst fra 1593. til 1601, da han døde.

Han har skrevet:

Gülden Kleinod, oder Auslegung des Spruchs Joh. 3, 16. Hamb. 1599. in 8vo.

7) Mag. Bernhard Meier. Var her indtil Aar 1608, da han blev kaldet til Pastor ved St. Petri Kirke i Kiøbenhavn, hvor han døde 1634. den 24 April, i hans Alders 63 Aar; thi han var født Aar 1571. i Flensborg, hvor hans Fader var Provst og Pastor til Mariæ Kirke. I Kiøbenhavn havde han den Uheld Aar 1633. at blive suspenderet fra sit Embede, og, før han blev admitteret igien, maatte han overlevere Biskopen en skriftlig Afbigt, og love, aldrig at lade Studentere prædike for sig, som ikke havde udstanden Examen Theol., item ikke at fortsætte med sin Stuelden paa Prædikestolen. Han var ellers en lærd Mand og en stor Poet, hvorforsø og Vinc. Fabricius berømmer ham med disse hontravne Ord: Tu rapis actensam, Mejer, ad sidera mentem & procul æternum carmine numen adis &c. (x)

Hans Søn Johannes Mejer blev Rector Scholæ i Ribe.

Han

(x) Mölleri Cimb. lit. Tom. 1. pag. 396.

Han har skrevet:

1. Lampades, Comoedia S. de Virginibus prud. & fatuis. 1620. i 4to.

2. In noctem, puero Jesu; natalem, panegyris gemina &c. 1634. i 4to.

3. J. Bugenhagii Explicatio in Ps. 29. it. de Pædo-baptismo &c. it. Consolatio Lutheri, mulieribus, quibus partus infeliciter cesit, 1542, paa nye udgiben af Bisshop Doct J. P. Resen. 1632. i 8vo.

4. Epist. ad Gerh. Joh. Vosium &c. 1630.

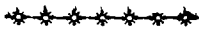
5. Elegia in obitum Jac. Werembergii. 1625. & 1711.

6. Tragoediæ de Saule, ejusque filiis, de Ahabo, aliisque hist. publicis &c. utrykt.

8) Mag. Bernhard Weremberg. I Treena var han født Aar 1577, hvor hans Fader Jacob Weremberg var Præst, som siden kom til Hamborg; hans Moder var Anna Mejer. Reyste, da han var sytten Aar gammel, paa Universitetet i Helmstad, og derfra i Aaret 1599. til Wittenberg. I Spandow blev han Aar 1605. Rector Scholæ; men derfra blev kaldet til Haderslev, som Slotspræst og Rector 1609, og efter fem Aar blev han Professor Philos. i Hamborg, hvilket Embede han forestod paa 40 Aar; thi han døde 1643. efterladende Børn.

Hans Disp. og Exercitia har Hr. Möller l. c. anført.

9) Mag. Deslev Mejer, Slotspræst og Rector fra 1614. til 1630. Broder til nys anførte Mag. Bernh. Mejer. Blev i sit 31 Aar Corrector ved denne Skole, men

men Aaret derpaa Rector. Her stod han indtil Aar 1630, da han blev kaldet til Pastoratet i Zehoe, men var saa uhykkelig, efter to Aar at blive affat formedelsi nogle vrange Calvin-Meninger om Christi Redfart til Helvede, hvorved han vilde have forstaaet Christi haarde Siels-Pinsler — og altsaa skulde henfores til hans Fornedvessels-Stand; item havde han i den Prædiken om de 10000 Pund lært, at ved det første tusinde Pund forstaaes Christi Undfangelse, det andet skulde henfores til hans Fodsel, det tredie tusinde Pund til hans Lidelse, det fierde hans Korsfes Straf, det femte hans Dod, det siette hans Begravelse, det syvende hans Redfart til Helvede, og saa videre; item, at Christi Syldestgiorelse for os beroede egentlig paa hans Blods Udgydelse. Kong CHRISTIAN IV. befalede ham at møde i Gyltstad for et Synodo Aar 1632. den 13 August, hvor han skulde forsvare sine Meninger, men blev affat. Dog betænkte han sig siden, og udgav et Skrift: Revocatio Mag. Detl. Mejeri wegen seines Irrthums von der Söllenfart unsers Herrn Jesu Christi und der Sölln inögemein, den 2 Sept. 1632; Kongen vilde dog ikke give ham sit Embede igien, hvorfore han reyste til Ostfriesland, og blev endelig der Aar 1647. Pastor i Aurich, hvor han dode efter sex Aar.

10) Mag. Jessenius Corvinus eller Jens Raun fra 1631. til 1640. Hans Fader Iver Raun, som var Cantor ved denne Skole, sendte ham til Universitetet

D

i Ko-

i Kjøbenhavn, hvor han i Aaret 1630. blev Magister Philosophiæ. Og blev Aaret derefter Slotspræst og Rector Scholæ i Haderslev. Skolevæsenet anstod ham ikke meget; thi han var derved alt for bunden, hvorover han søgte og epholdte Pastoratet til Mølstrup Mai 1640; her blev han Consistorii Hadersl. Assessor og saa kaldet Herredsprovst; men fra den Værdighed igien affat; Aarsagen sees af følgende: Da han i Aaret 1652. begierede af Consistorio, igien at antages som Assessor (men blev afflaget) og han derpaa supplicerede til Amtmanden om igien at blive Provst, gav Consistorium følgende Svar: "Efterdi Mag. J. Corvinus ikke maa
 ,, sidde i Consistorio, fordi han lod sidde paa sig den
 ,, haarde Betskyldning af Doct. von der Lippe (som
 ,, havde sagt om ham, at han ikke var værd at uddøle
 ,, Jesu Christi Legems og Blods Sacramente, men at
 ,, han burde stryges til Ragen) saa kunde han ikke være
 ,, Herredsprovst, efterdi i dette Amt var brugeligt, at
 ,, Herredsprovsterne vare Consistoriales, og en Her-
 ,, redsprovst var meer end en Consistorialis, tilmed sli-
 ,, en Mand burde i Kraft af den Rendsburgske Bes-
 ,, lutning af Anno 1646. være af en ærbær og ustraf-
 ,, felig Vandel, og folgelig af et got Navn og Rygte."
 Dog bad Amtmanden saalænge for ham, at han efter
 fire Aar igien blev i Consistorium antagen. De ugu-
 delige Bolacker besøgte Mag. Jens 1659, jage ham ud,
 og opbrændte Præstegaarden og alt det han eyede; han
 blev Aaret derpaa forfremmet til Biert Pastorat her i
 Amtet;

Amtet; herover bleve ham mange fiendſke, ſa han blev
 for Conſiſtorium indhentet og maatte endelig udfige:
 1) Om han ikke havde givet Provſten 100 Rdlr. for
 ſin Befordring til Diert? Resp. ney. 2) Hvormeget
 han da havde givet ham? Resp. intet. 3) Ved hvilke
 Motiver han havde ſaaet Provſten til at befordre ham?
 Svar: " Mit Huus og Gaard var afbrændt, og Bø-
 ,, derne i Moltſrup kunde ikke opbygge den igjen: andre
 ,, yngre end jeg ere blevne befordrede; man havde viſt
 ,, det ſette mig til Dsby, efterdi jeg i mange Aar har
 ,, tjent ved Skolen og Kirken, jeg kunde ikke komme
 ,, afſted med to Kirker, og ſaadant mere." Gud be-
 vare Embedsmænd fra ſaadanne Friſtelſer! men i ſamme
 Aar den 30 October domte Conſiſtorium ham dog fra
 ſit Embede paa fiorten Dage, for utillibørlig Snak,
 han havde bragt ud blant Folk, i den Handel, ſom
 hans Son Hr. Ivar Raun i gammel Haderslev havde
 med Diacono Hr. C. Zoëga (da Hr. Raun tabte ſin Sag)
 og tillige truet med poena remotionis ab officio; hvis
 han ikke, ſaaavel ſom de andre to, afholdte ſig fra Alige
 Eporbitantier. Aar 1665. afſtod han ſit Embede til
 Paſtor Valentin Schmidts Son, og derpaa ſyttede til
 ſin Son i gammel Haderslev, hvor han døde 1666.
 den 20 May. Hans Symbolum var: Recte faciendæ
 Deum timebo, cætera ſecurus.

Han har ſkrevet foruden en Deel latiniſke Verſ:

Reichpredigt über Chriſtine Mag. Joh. Beuerlini Frau
 (CHRISTIANI V. Hofpredigers). Hamb. 1634. in 4to.

11) Mag. Nicolaus Gurbier, Rector fra 1640. til 1659, i hvilket bedrøvelige Aar baade han og Kone og hans to Børn døde. Hans Hustrue var en Datter af Proffst Gerhard Culman i Rendsburg. Han var en stor Theologus og en lærd Philologus.

12) Christian Steffensen, som ved Hertugens til Sønderborg (hos hvem hans Fader Steffen Christianen var Solvtiener) Naade blev i hans Alders 30 Aar, nemlig Aar 1643, kaldet til Præst for Udskol ved Gravensteen, og lyder hans Vocation saaledes: " Kundt
 " und zue wissen sey hiermit allermenniglichen, dem-
 " nach auf des Durchl. Fürst und Herr HANS CHRI-
 " STIAN Erben zur Norweg. Herzog zur Schles-
 " wig, Holstein — beschedene gnedige Verordnung,
 " uns die vacirende Pastorat-Stelle zur Åsbüll ander-
 " weits mit einer tüchtigen Persohn zue ersetzen, der
 " ehrbar und wolgel. Ehr Christianus Steffensen — uns
 " den Carspel Zünckern, sowol ganzen Carspel-Leuten
 " seine Probpredigt abzulegen — und welchermaßen
 " wir mit dessen Predigen undt Gaben befriediget, zu
 " erklæren anbegehret worden. Als hat gem. Studio-
 " sus sich — in deutsch und dånischer Sprache hören
 " lassen — daß wir die Obrigkeit des Orts und ge-
 " sampte Carspel ein Gnügen und Gefallen draus ge-
 " habt. Dannenhero die Vota dahin gegangen, daß —
 " Christianus Steffensen uns zue einem Pastorn und
 " Seelenforgern anzunehmen — in reiner Lehr, Leben,
 " sich exemplariter zue erweisen, nöthig erachten in die-
 " sem

„ sem nicht geringen parti Ecclesiæ die Jugend — zu in-
„ formiren, NB. eine Schule anzustellen sich erklären
„ wirdt, uns allerseits gefallen und beliebt. — Und
„ gelanget herauf an J. F. G. unser unterth. Ersuchen
„ und Bitten, vielgem. Studiosum — ordentl. Ge-
„ bühr. nach ordiniren, und — investiren zu lassen,
„ gnedig geruhen wollen. Dieses uns J. F. G. mit
„ unterth. Diensten zu verdienen seindt wir schuldig
„ undt hochgeflehen. Zur Urkandt ist diese Vocation
„ von des Orts Obrigkeit unterschrieben worden, ge-
„ sehen Gravenstein am 11 May Anno 1643. “

Friderich v. Ahlefeldt m. p. Hans v. Alefeldt m. p.

(L. S.)

(L. S.)

Efter femten Aar qvitterede han dette Sted, en-
ten af Kiedsommelighed over, her at holde Skole, eller
og Rectoratet i Haderslev blev ham tilbuden; men den
rette Aarsag var de mange Lærdes Død her i Amtet i
det fatale Aar 1659. Han blev Rector, men Aaret
efter, nemlig 1660. blev han Præst til Hammelev, hvor
han døde 1699. den 19 May, sex og firsindstyve Aar
gammel, og var altsaa offentlig Lærer i 56 Aar, og
havde i de sidste 25 Aar Joh. Reimer til Adjunctum og
Swigerson. Hans Hustrue var Dorothea Hönings
eller Westphal, en Dotter af Christoph Hönig fra
Thyringen, Kof ved Fyrstens Hof til Sønderborg.
Han var en stor Astronomus; han prognosticeerde, at
Blyet paa Haderslev Kirke til en vis Tid skulde smelte.

13) Mag. Petrus Dreier, Archidiaconus, men tilføjede Rector fra 1660. til 1662. Ommeldt tilforn.

14) Richard von der Hard, Rector 1662. til 1704. Fra sit Fødested Lybek besøgte han fra 1653. Universiteter indtil 1662, da han blev kaldet til dette Sted. Han arbejdede trøe og flittig i hele 40 Aar, og tog sig saa en Medhjælper, som og succerede ham. Med sin Hustru Ellen Eichel af Haderslev, avlede han 7 Børn, og døde 1704. efterladende Enke, som nød aarlig Pension 8 Rdlr.

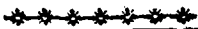
15) Johann von Stämmen, fra Waabs i Schwaben, hvor hans Fader den store Orientalist Hr Christopher von Stämmen var Pastor, som anførte denne sin Son til de gode Videnskabers Underviisning. Blev i Aaret 1702. sin Formands Adjunctus, og Svigersøn ved Dotteren Helene Christina von der Harde. Aar 1711. blev han kaldet til Rectoratet i Jæhøe.

16) Conrad Michael Ouerbeck fra 1711. til 1735. Han frequenterede Skolen i Lyneborg, hvor hans Fars fader Casper Averbeck var Kiobmand; men hans Fader Christopher var Præst til Hornburg i Bremen. (y) Vaa Universitetet i Helmstad anvendte han meget vel to Aar, forientede siden ved Information sit Ophold, indtil han 1709. blev kaldet til Conrector ved Haderslev Skole efter sin Broder, og blev efter to Aar Rector. Af hans Børn, han avlede med Dor. Soph. Rüe, en
Dotter

(y) Unsch. Nachr. 1726. p. 652. Joh. Vogts Ref. Hist. des Burgstreckens Hornburg.

Dotter af Ridesfoged Nic. Rüe, blev den bekiendte Nic. Ge. Ouerbeck, Præst til Wodder. Paa hans Alderdom nød han den Ære at prædike for det Kongelige Hertskab i Eolding Slots Capelle. Han døde 1735. den 21. Januarii. Vi have fra ham et Panegyricus, holdet paa Kongens Salvings-Dag den 6 Junii 1731, trykt i Hamborg.

17) Christian Erdmann Schindler, fra 1735. til 1756. Født af fattige Forældre i Strehla ved Elben Aar 1688. den 25 December. Efterat han havde gaaet 6 Aar i Skole i Sorgau, gif han uden Penge (thi hans Moder havde ikke mere end $2\frac{1}{2}$ Groffen at give ham) i Aaret 1708. til Leipzig, hvor han dog holdt ud i sex Aar. Som Alumnus Electoralis skrev han her endeel Disputater. Propst Arends recommitterede ham hid til Tønder, hvor han reformerede og siden i Høstrup Præstegaard, indtil han Aar 1717. blev hentet til Haderslev, som Conrector, i hvilken Station han stod indtil 1735, og han avancerede til Rectoratet og levede derefter i elleve Aar. Han var to gange gift, først med Jomfrue Borilla Cath. Rüe; Søster til forrige Rectorinde, med hende avlet Martha Cathrine, gift med Apotheker Christopher Frid. Zeise, og Maria Elisabeth, gift med Pastor Nic. Ge. Ouerbeck til Wodder. Aar 1730. giftede han sig anden gang med Elisabeth Tychsen, en Dotter af Præsten i Rapsted.

Man har fra ham:

1. Eine Predigt von dem hohen Mittel-Arme unsers Herrn Jesu Christi 1736.

2. Erklrning ber den Propheten Zacharias. Mscr.

18) Mag. Laurentius Biörensen. Høis Fader Jacob Biörensen, Frgefrstander ved Sønderborg, holdt ham et par Aar i sin Fødebyes Skole, hvorefter han blev sat under Hr. Wöldikes i Sommersted (2) Information, som i Aaret 1748. dimitterede ham til Universitetet i Kiøbenhavn, hvor han (imød Sædvane) sustinerede alle tre Examina, og nød derfor og Walckendorphs Collegium, og tog Magister-Graden 1752, i hvilket Aar han blev kaldet herhid, som Conrector, efter Hr. Consistorial-Raad Tychsens Recommendation, med høis Dotter Barbara Christina han fort efter i Egtskab indtraadde; men hun døde fra ham efter sex Aar. Aar 1757. blev ham Rectoratet betroet, men efter fem Aar Pastoratet til Stenderup, og blev af Doctor Struensee ordineret i Hammelev Kirke.

Han har skrevet:

1. Disp. de primis elementis existentiam Dei demonstrantibus.

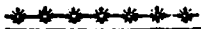
2. — de primis elementis essentiam Dei enodantibus.

3. — de dictamine rectæ rar. & conscientiæ.

4. — de feicali Romanorum jure.

5. Orat.

(n) Som Magisterens Moder Hr. Arnkiels Dotter fra Møltrup havde god Kiendskab til.

5. Orat. von dem dreyfachen Bande der Schulgesellschaft.

6. Nachricht von Probst Wöldike und seinem Geschlechte. 3 Ark.

7. Erört. der Frage: Was kan man sich von der segensvollen Dauer der Regierung des Oldenb. Stammes in Dännem. für Hofnung machen?

8. Nachricht von dem Leben der Fr. Rektorinn D. C. Biörensen.

9. Fordansket Lösekens zergliederten Catechismunt 1761.

19) Hr. Conrad Friderich Wiegmann, fra Kønigs-Lutter i det Brunsvigiske, hvor hans Fader Christian Ludvig Wiegmann var Rector. Hans Farsfader var Hr. Pastor Christopher Wiegmann til Dølpherstrax hos Brunsvig. Formedest hans Faders alt for tidlige Død, kom han til sine Beslagtede i Bykkeborg i Grevskab Schaumburg, og der blev holdt til Studeringer, indtil han 1750, nemlig i hans attende Aar kom til Halle og freqventerede Weysenhuus Skolen i to Aar, hvorefter han som Student hørte Universitetets Professores, og for sin Flittighed og Lærdom blev bekiendt for salig Conferens-Raad von Arenstorf til Overgaard i Jylland, som forlangede ham til sine Børns Informator, hvilket Kald han modtog og blev der til Aar 1759, da han traadde i samme Station hos Ober-Landgerichts Advocat Pauli i Holsteen. Som Rector Scholæ blev han her introduceret af Vice-Prov-

21 Hr. Christopher Saks Aar 1763. den 18 April.
 Og af hans virkelige Omhyggelighed for Skolevæsenet
 ventes de beste Frugter.

VIII. Conrectores Scholæ Hadersleviensis.

En Conrector udvælges ligeledes af Conservatoribus Scho-
 læ, og confirmeres af Kongen, og han maa efter Skole-
 Fundatsen være Magister Philosophiæ.

1) Mag. Laurentius Wilhadius fra 1567. til 1570,
 da han blev Rector.

2) Mag. Canutus Bramsen Hadersleviensis. Hans
 Fader Andreas Bramsen døde i Stubbekjøbing. I Wit-
 tenberg lod han Aar 1569. trykke sine bekjendte Nærias,
 som han dedicerede Provst Boethio i Haderslev, og
 følgende Aar blev han Conrector, og blev i Aaret 1575,
 kaldet til Osbye Pastorat, hvilken store Menighed han
 forestod i 32 Aar, efterladende en Søn, som i Embedet
 succederede ham.

Han har skrevet:

1. Epithalamium in nuptias Mag. J. Thomæ, Past.
 Hafn. 1563. i 4to.

2. Næriæ in obitum virorum academix Hafn. cele-
 brium, aliorumqve — 1569. i 4to,

3) Mag. Martinus Pletzius fra 1575. til 1584,
 da han blev Rector.

4) Mag.

4) Mag. Marcus Ancharius fra 1584. til 1606, da han døde. Af hvad Aarsag han ikke avancerede til Rectoratet, som i hans Tid fire gange var ledigt, er ikke bekiendt. Hans Fader var uden Tvivl Præsten i Starup Mag. Joh. Ancharius.

5) Mag. Johannes Schröder blev i Haderslev Amts-
Provst Aar 1607.

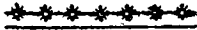
6) Mag. Henricus Michaelius. Er ogsaa anført
blant Provstene.

7) Mag. Detlev Mejer fra 1613. til 14, da han
blev Rector.

Her fattes. Og nogle setter her Mag. Andreas
Jacobæus, som siden blev Præst til Eintrup. Professor
Möller setter Johannes Cluverus, som Aar 1614. den
18 May rigtig nok blev af Statholderen Gerh. Rantzau
begiert til Conrectoratet, men af Cluveri Annotationes
til Eberi Calendarium sees, at han ikke havde Lyst dertil.

8) Mag. Petrus Nissenius eller Peter Dinisen fra
omtrent 1624. til 1626, i hvilket Aar han blev Pas-
tor Adjunctus til sit Fødested Eyrstrup. Blev sam-
mesteds Pastor 1633, siden Herredsprovst og Consist.
Assessor. Aar 1654. havde han Strid med sin Bro-
der Mag. Canut. Dionysius (a) for Consistorium for
Præstegaarden cum annexis efter deres afdøde Fader i
Eyrstrup. Han døde Aar 1658, efterladende en Søn,
som blev Præst til Aller, men hans Enke levede til det
fatale

(a) Mölleri Cimbr. lit. Tom. I. p. 139. Canutus gjorde
sig temmelig unyttig.

fatale Aar 1659. Man har fra ham Gratulatorium til Mag. P. Wandalini Paraphrases over Evang. Matthæi.

9) Joachimus Müller, som skal være død Aar 1648.

10) Mag. Henrich Christian Schriver fra 1650. til 1659, i hvilket fatale Aar endeel af vore beste Mænd døde. Han var født i Rendsborg, hvor hans Fader Christian Schriver var Kiøbmand. Var altsaa Broder til Hofpræst Mag. Christian Schriver til Qvedslingburg. I hans Tid Aar 1651. gik der Klage over Skoledisciplene, som forrettede Cantor-Embedet paa Landet, at de derved bleve liderlige, og forsømte deres Læsninger, hvorover der blev bestilt en Sæde-Degn til hver Præst. Aar 1659. blev Mag. Schriver vel Præst i Biert, men han levede der ikke Aaret ud, døde den 7 Aug.

11) Hieronymus Doffer. Bar fra 1661. til 1674. Corrector og Cantor tillige. Han døde 1680. den 10 April. Med sin Hustru Anne Catharine Formin avlede han Johannes, som her i Byen blev Diaconus og flere.

12) Peter Wöldike, sin Families Stamfader i Danmark. Hans Fader Pastor Andreas Wöldike døde 1707. og var til Arensburg i Mecklenborg Præst i 54 Aar. Paa Universiteterne maatte Professorerne saa got som føde ham af Naade; thi hans Resse-Eyst tillod ham ikke at antage Børn i Information. Danskig, Königsberg og Wittenberg vare hans første Opholdssteder,

Steder, siden gif han til Holland og Engelland, hvor han maatte lide Nød, gif derfor tilbage til Wittenberg, hvor han i Vorten af Hververe blev opsnappet, men een af hans gamle Venner mødte disse galeatos Martis lepores, i det de vilde bringe ham til Commendanten, rev Wöldike af deres Magt, og afprøvede dem til Fornødenhed. Aar 1680. blev han som Conrector kaldet til dette Sted, blev i Hast berømt og elsket, og for at holde paa ham, uddirkede Haderslev Indbyggere en Kongelig Expectance til ham, paa det først her i Amtet efter to Aar vacant blivende Pastorat, det blev Sommersted (større var hans Lykke ikke). Her traadde han i Embede 1685. og i Egestand med Antecessoris Dotter, Cath. Magd. Buck. Hastig maa han have kundet lære det danske Sprog. Han døde 1725. den 31 August i sit 70 Aar. Saa smaa hans ham betroede Embeder vare, saa store bleve derimod hans Sønners: Andreas Wöldike, blev Biskop i Bisborg, Johannes Wöldike, blev Pastor i Odense, Peter Wöldike, blev Faderen adjungeret Aar 1724, blev endelig Provst i Haderslev, Georg Wöldike, blev Rector i Frideriksborg Skole, Marcus Wöldike, blev Doctor og Professor i Theol. i Kiøbenhavn. Hans Enke levede efter ham i 24 Aar.

13) Johann Dreier fra 1685. til 1690. En Søn af Mag. Peter Dreier, som døde som Præst i Drenovadt, den lærde Mand. Fra Aar 1676. har han reyst paa Universiteter, og opholdt han sig i Kiel 1678. og 79. i Altröf

Altorf 1684. for at vilde reyse til Geneve, i Aaret 1685. var han i Paris, og reyste derfra med Doct. Masio til Engelland. Derfra reyste han hastig tilbage over Amsterdam til sin Broder, Præst i Hammelwarden i Oldenborg. Samme Aar var han i Kiøbenhavn, som Informator for Joh. Oxe, hvilkens Døde som Biskop i Aarhus; og Hr. Dreier blev samme Aar Conrector paa dette Sted. Hans Datter, som han avlede med Anna Marg. Kayen, en Datter af Claus Kay, (b) blev gift med Consumptions-Forvalter Helmeschou i Kiøbenhavn. Aar 1690. blev Hr. Dreier kaldet til Bøynsfleth Pastorat, hvorpaa han længe havde haft Bentes-Brev. (c)

14). Doctor Peter Goldschmied fra 1690. til 1691. En Guldsmeds Søn af Husum. Blev fra Haderslev kaldet til Pastoratet til Sterup ved Flensborg, og da han havde staaet der i 16 Aar, blev ham betroet Gystrov Cathedral-Kirke i Mecklenborg, og kort derefter Superintendentur over Amtet Warchim og Præstedommet sammesteds (men han beskyldes for, at have besoinnet denne Værdighed ved Simonie). Aar 1711. promoverede han til Doctor Theologiae; men hans Anseelse

(b) Ober-Inspector over Amtmand Hr. Conrad von Reventlaus Godse, som døde 1708. Han havde en Søn, hedte Conrad Kay, som blev Ridefoged i Frøs og Salslund; og flere.

(c) Hr. Zverg i Siell. Clerisse i D. Oxens Beskrivelse kaldet ham urigtig Christian Dreier; thi Christian var en Broder til ham og Herredsfoged til Tyrstrup.

feelse varede stoffet; thi i samme Aar sprang han baade fra Superintendenturet og Præste-Embedet; Gud veed Aarsagerne. I Hamborg søgte han forgieves Levebrod; og da hans Gield voxte ham over Hovedet, maatte han gribe til at holde Bertshuus der i Egnen, og døde 1713. (d)

Hans Skrifter foruden Disputaer og Liigprædikener: (e)

1. D. Lassenii Sionitischer, auf alle Tage des Jahrs — Erqviststunden völlige Ausführung über die 6 lezten Monathe 1696. Den første Edition gif ud med D. Lassenii Navn, hvorfors Boghandleren maatte betale en god Pengestraf.

2. Hüllischer Morpheus oder Tractat von Ersch. der Gespenster wieder — D. Beckers bezauberte Welt. 1698. 1704. i 8vo.

3. Paulinisches Hahnen-Geschrey oder Bußwecker. Stend. 1711. i 8vo.

4. Tödtende Sirene oder Abmahnung von — fleischl. Wollust. ibid.

15) Theodorus eller Diderich Buchorst fra 1691 til 1696. Født i Flensborg, hvor hans Fader Bernhard Buchorst var Klosterfoged. Man veed intet om ham af Merkværdigheder. Han levede her kort, døde 1696. den 4 Junii, og efterlod Enke og Døttre.

16) Tho-

(d) See Mag. Georg Caspari Schediasmatis, Mag. Joach. Mancelii de Superintendentibus Parchim. §. 4. 8.

(e) See Mölleri Cimb. lit. Tom. I. pag. 212.

16) Thomas Bendel fra 1698. til 1706. Født 1644. i Bendist Kemnitz i Böhmen. Hans Fader af samme Navn elskede Lutheri Lærdom, men maatte derfor og gaae i Landsfngtighed. Faderen døde, og Moderen satte ham i Skole i Spandau, hvor Rector Spaldenholtz tog ham i sit Huus, og forde ham med til Pirna, hvor Spaldenholtz blev Hospitals-Præst. Herfra blev han af Skolen sendt i Aaret 1664. paa Gymnasium i Gera, var der i sex Aar, og fandt Indest hos Superintendent Joh. Casp. Zopfen. Endelig kom han til Wittenberg med Reinesii Stipendio, som den Plauiske Canzler forhialp ham til Aar 1669. I Wittenberg blev han Famulus Bibliothecæ. Efter ti Aar forlod han Wittenberg, og gik til Frankfurt am Main; og i Aaret 1685. blev han Præceptor ved Durlachs Gymnasium; aldrig var han uskyldigere end som her: En uskyldig Tid fortærede Aar 1690. Durlach, Kirken, Gymnasium, Raadhuset, Slottet Carlsburg, og Bendel mistede alle sine Bøger og Haandskrifter, som han havde samlet i 27 Aar, og som havde kostet ham mere end 1000 Daler. Han maatte da søge Frankfurt igien. Aaret efter blev han som Præceptor 2dæ Classis kaldet til Worbheim, men her var heller ingen Roe for ham, de Franske erobrede og plyndrede Stedet, og Bendel gik atter i Landsfngtighed. Blev af sin Ven Professor Majo recommenderet til Insformator hos Junker Breitschverd, Würtembergisk Raad, paa Slottet Deningen. Aar 1693. blev han igien kaldet

Kaldet til Vorshaim, som Præceptor primæ classis, men de Stanske kom igien og forskreffede alting. Bendel søgte da til Kiel til Professor Majum, og blev hos ham til 1698, da han blev kaldet til dette Sted; men blev efter 8. Aar Corrector til Husum, og døde der 1723 den 27 April. Artigt, at han paa det ene Øye tilsidst var stof blind, hvilket han ikke vidste, førend engang han sad og læste med Haanden under Hovedet bedækkende det ene Øye.

Man har fra ham:

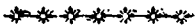
1. Disp. de anima separata, ex Pneumatica.
2. — de Eclipsibus solaribus.
3. — de concursu causæ primæ c. causis sec. contra Herebordium.
4. — super 23 & 24 Psalms, horumqve sensum literalem.

See mere Mag. Kraftis Husumsche Kirchenhistorie, pag. 350.

17) Georg Hermann Overbek, frå 1706 til 1709. Født 1677 til Nicolaihof tæt ved Lyneborg. Hans Fader, som var Præst, døde 1682, og Herr Georg blev des Aarsag ikke Student førend i sit 22 Aar, da han gik til Jena; men som hans Moder døde Aaret efter, maatte han reise tilbage til Zelle og informerede Børn. Aar 1700 kom han til Kiel og blev Hofmester for de unge Herrer Rantzau; her holdt han under D. Opitz et Collegium disputatorium; blev siden Informator for Herr Frid. Rumohrs/Børn

R

Røst

Roest. Da han var paa Heimreisen til sit Fædreland, fik han i Aaret 1706 et usformodentlig Kald til Conrectoratet i Haderslev, og blev 1709 Rector Scholæ i Sønder, og giftede sig med Formandens Dotter samlesteds Anna Catharina Bluhme, (Søster til den uforglemmelige Pastor Bluhme). Han saae i Live 17 Børne-Børn, og døde 1751 den 1 Nov. (f)

18) Conrad Michael Overbek, Broder til forrige. (Blev 1711 Rector).

19) Arend Brun fra 1711 til 1717, i hvilket Aar ham blev betroet Pastoratet i Wolstrup. Hans Fader, af samme Navn, Postmester og Borgemester, døde fra ham 1705, men hans Moder A. Eleonora Hougalin ledsagede ham og forestod hans Deconomie, indtil han 1720. traadde i Ægteskab med Hed. Eleon. Janzen, en Dotter af Hans Arnold Janzen, Oberforstey og Bildmester i Solding' og Haderslevs Amter, samt Fyen, Als og Laasing. Een af hans Sonner blev Præst til Borlum. Han døde 1741, efterladende en Enke, (Dotter af Pastor Matth. Zoëga i Wilsstrup).

20) Christian Erdman Schindler, (som 1735. blev Rector Scholæ).

21) Ludvig Christian Sjegehausen fra 1735. til 1752, da han blev kaldet til Conrector i Schlesvig, hvor han døde 1754. uden at efterlade Børn af sin Hustru Juliana Demas. Var ellers født i Corbach i Grevs-

(f) For denne Efterretning takkes hans Søn Herr Pastor Christoph Overbek i Brøde.

Grevskabet Waldel i Ober-Rhein-Kreds Aar 1703. Den 17 Martii. Han frequenterede Skolen i Wildungen i bemeldte Grevskab, og gik siden paa Universitetet i Halle, og vel anvendte sin Tid.

Han har skrevet:

Epithalam. Salomonis carmine Sapphico expressum: Ode, feriis Natalis Christi: in paralyti. Hamb. 1746. i 8vo.

22) Magister Laurentius Biörensen, blev 1757. Rector.

23) Andreas Holm blev fra Hr. Wöldikes Information, (hvor hans Fader, af samme Navn, en Kniplingshandler i Lyngomkloster havde hentsat ham), sendt paa Gymnasium i Lybek, hvorfra han i Aaret 1747. (nemlig da han var 19 Aar gammel), gik paa Universitetet i Wittenberg, hvor han i 4 Aar vel brugte sin Tid. Da han kom tilbage, tog hans forrige Informator Hr. Wöldike ham i sit Huus, for at have Tjeneste af ham, men blev i Aaret 1753. Hofmeister i General-Lieutenant Carl Gotthilf von Irmingers Huus paa Vindum Overgaard i Viborg-Stift, og blev der, indtil han til dette Correctorat blev fremmet. I hans Tid har det givet lang Tvivlsighed om Correctoris Boelig, som Staden burde holde i forsvartlig Stånd, og er vel neppe endnu til Ende.

IX. Cantores ved Skolen.

- 1) Matthias Johannis fra 1567.
- 2) Ouenus eller Ophenus Lundius fra 1568. blev
Prest i Ulderup.
- 3) Mag. Lucas de Cöln fra 1571.
- 4) Petrus Jacobi fra 1575.
- 5) Thomas Gratof eller Eratop fra 1576.
- 6) Michael Henrici eller Tiredorpius fra 1579. Blev
Prest i Roager, og døde der 1598.

7) Mag. Habacuc Meier fra 1590. født i Hørforden i Greveskabet Ravensberg. Opholdt sig ved Universitetet i Rostok, indtil han blev kaldet til dette Sted, var her, indtil han 1592. blev Pastor til Ploen, og tog i Aaret 1601. Magister-Graden i Rostok. I Aaret 1604. blev han kaldet til Tønningen, men strax, efter 13 Uger, til St. Mariæ Kirke i Flensborg. Her geraadede han i Strid med de to Fanatiske Nic. Tering og Hartvig Lohman, i hvilken Strid Meier var side for hidsig. Bøseren henvises i øvrigt om hans Levnet og Skrifter til Mölleri Cimb. lit. Tom. II. p. 549. T. I. p. 360. D. Pontop. Annal. T. III. p. 733 og 810. Han døde 1630.

- 8) N. Hottdorpius fra 1592.
- 9) Iver Raun S. Corvinus fra 1599. forhen fra Aar 1596. Quartus Collega. Som Cantor havde han, medens Orgelet stod under Reparation, Tillæg i sin Løn aarlig 10 Mk. L.
- 10) Eras-

10) Erasmus Urfinus eller Biörn fra omtrent 1630. Man finder om ham dette, at han Martini Dag Aar 1643. tillige med Skoledisciplene, opvartede Kongen med en Musik, hvorfors Kongen forærede dem 20 Rdt., hvilke Penge ved Svendstens Indfald bleve fortærede. Disciplene krævede nogle af Pengene. Cantor gjorde Forespørgsel i Consistorio, hvor ham blev svaret, at, siden Pastor Val. Schmidt tilgav for hans to Sønner, og Mag. Nissenius i Tørstrup for een; saa skulde han ligeledes affinde sig med de andre. Han døde 1658.

11) Samuel Becker fra 1659.

12) Hieronymus Doffer fra 1661. Var tiltige Conrector, som meldt.

13) Johan Henrich Bilhard fra 1674. Født i Thomas Brücken i Thyringen. Da han blev gammel, reffede Consistorium ham for Sångens Skiedesløshed. Han døde 1701, efterladende Enke Anna Eichel, en Dotter af Borgemeister Hans Christian Eichel.

14) Jacob Weber fra 1701. Født i Biskopswerder i Meissen. Han var den forrige adjungeret fra 1691, og giftede sig med hans Dotter Anna Elisabeth. Han døde 1713 den 21. November. Han efterlod Børn, af hvilke een blev Præst paa Grevskabet Knuthenborg.

15) Herman Jansen fra 1714. Født i Niebhl i Misum Mohe, hvor hans Fader Jan Anderfen var Far-

ver. Her giftede han sig med sin Formands Enke, og han døde 1745 den 23 Dec.

16) Johan Christoph Niemeyer fra 1746.

X. Qvarti Collegæ.

1) Hartwicus fra 1567.

2) Derlev Brun fra 1571. Skal have været fra Stepping.

3) Wolfgang Simonis fra 1579. Fra Hoptrup.

4) Nicolaus Paludanus eller Oldendorpius fra 1587.

5) Mag. David Brun fra 1590. Fra Stepping, om ham skal siden meldes.

6) Ivarus Nizenus fra 1595.

7) Ivarus Corvinus fra 1596, og blev 1599. Cantor.

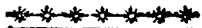
8) Canutus fra 1599. Var tillige Degn til St. Mariæ Kirke.

9) Nicolaus Petri Wulf fra 1606. Fra Bøstøfte. Var ogsaa tillige Chordeg. Døde 1659.

10) Thomms Barue fra 1656. Gift med Cath. Hamerichs. Døde 1677.

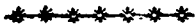
11) Jens Kröger fra 1677. Kirke-Registeret falder ham Jens Stuhr. Aar 1681 den 26 Maji blev han formedelst haard Medfart mod en Mand's Børn citeret for Consistorium, og maatte med Haandslag love Assessorerne og Anklageren, ikke at gjøre sligt tie-re, item at affinde sig med Secretario Consistorii.

12) Niels

12) Niels Boysen fra 1694. en Borger: Søn af Haderslev. Giftede sig 1695. med Anne Margareth. Sals, en Dotter af Hr. Poul Sals. Hans Opførelse gider man ikke udforlig optegnet: Aar 1708 den 7 Dec. Klagede een Lor. Gerssen ham an for Consistorium, at han havde besvangret hans Kone, førend hun med ham blev ægteviet, og Boysen havde lovet ham 10 Rigsdaler, at han skulde tie, af hvilke han kun havde faaet 14 Rk. og da han fordrede Resten, tracterede han ham med Hug, slog en stor Stok i tu paa hans Hoved, og saarede ham med en Øpe. Niels Boysen nægter Sierningen. Før Sagen kom til Ende, fremstiller sig et andet Qvindemenneske, (Karen Berthels Dotter), med ham in puncto inprægnationis- & promissi matrimonii. Paa Kongelig Befaling sættes Fiscalis Hier. Schertner i Sagen. Hans Gods blev af Magistraten efter Consistorii Kiendelse inventeret og forseglet, og Arrest lagt paa hans Salarium og Accidentier. Imidlertid reiste Boysen bort. Bidnerne udsiger mod ham, og første Anklagerinde aflegger sit juramentum suppletorium, den anden ligeledes. Aar 1710 den 29 April blev han ved dobbelt Dom erklæret skyldig, sat fra Embede og erkiendt uværdig nogensinde at betiene Kirker og Skoler, condemneret til begge Børns Alimentation, den Kongel. Brodes Betaling, offentlig Alsbige og alle Omkostningers Betaling.

13) Jacob Müller fra 1711. Døde her, hvor han var født, 1719 den 10 Oct.

14) Herman Gotfried Soltwedel fra 1719, døde ligeledes her i sin Fødebye 1723.

15) Joachimus Brun (Hadersleviensis) fra 1723. Døde 1728.

16) Gregorius Jacobsen (Haderslev). Gift med Cath. Maria Schneider, Diaconi Schneiders Dotter. Døde 1740, 36 Aar gammel.

17) Friderich Ludvig Krahe fra 1741. Født i Staden Oldenburg i Oldenburg Grevskab Aar 1706. Hans Fader Bonaventura Krahe var Legations-Præst ved det franske Hof, og siden Provst og Pastor i Oldenburg, som døde 1709. Quartus Krahe døde her 1751.

18) G. F. Mercatus fra 1751.

XI. Qvinti Collegæ.

1) Henricus Walther fra 1567.

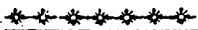
2) Jacobæus fra 1596.

3) Laurentius Lassen fra 1599.

4) Johannes Egenon fra 1605.

5) Simon Dalius, den sidste. Efter hvis Død 1656. Skolen har nu kun fire Lærere, som oven til er meldt.

Men det er høy Tid at forlade Haderslev, for at komme videre frem i Aaret.

§. 13.

Haderslev, Herred.

Dette Herreds Grendser, ligger mod Norden af Eyrstrup Herred, mod Sonden og Osten af Beltet, men mod Vesten af Gram Herred.

Herredets Længde er 2 til 3 Mile, dets Brede næsten ligesaa. Og Bøndergodset udgjør 170 Plove (g).

Folkemængden i Herredet gaaer til 8180 Sieler, Staden Haderslev med beregnet.

Dette Herreds Kornlande og Græsgange ere overmaade gode, i sær paa begge Sider af Haderslev Fiord og ved Østersøen, men det har ikke saa store Skove som Eyrstrup Herred.

I. Sogn, kaldes Gammel Haderslev.

Navnet siger os, at den af Bygd er ældre end Staden, med hvilken den, ved Bispebroen, henger sammen.

Gammel Haderslev har 69 beboede Huse, og til Sognet hører desuden Erløf, Stofferhøh, Hørregaard, Krigsted, Fridsted, Aushol, Aarup, Gielstoft.

Helé Sognet udgjør 14 $\frac{1}{2}$ Plove (h), og Indbyggerne beløbe sig til 700 Sieler.

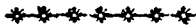
Om den plaisante Haderslev Dam uden for gammel Haderslev, er allerede meldet tifforn §. 8.

R 5

Sogne

(g) En saadan Plov er 10 $\frac{1}{2}$ Tønder Hartform.

(h) Af hvilke høre 4 $\frac{1}{2}$ under Gram Herred.

Sognkirken, som tilforn kaldtes S. Sørenss Cappell, og tilhørte Canonicis ved Haderslev Frue Kirke, er en stærk Bygning, opbyggt med hugne Kampesteen, med et hødt Taaen, er ellers uanseelig. Dens Præster efter Reformationen vare indtil Aar omtrent 1545. Pastores primarii i Haderslev. Siden

1) Knud Bertelsen. Høis Navn og Epitaphium endnu i Kirken sees. Efter Hertug Hanses Ordre indgav han 1563. Fortegnelse paa sine Indkomster saaledes: " Von allem Korn den 15 Garff, darvon
 „ der Pastor dreedeel roerd thogeworpen — Quicte-
 „ gende uti jam apud nos. 12 Mk. Botter, 6 Brode,
 „ 1 Käß — 2 schl. von jeder Bohle, he sy groth edder
 „ klein. De landbohlen gaven nach der Key, jede
 „ 2 Mk. Botter. Lætare en sty Eyer, tho Sildebørd
 „ 6 Pf. Offer en schl. up Winachten; 6 pf. Pingsten.
 „ Begreffnisse en alt Mensch 4 schl. en Kint 2 schl. Spon-
 „ salia 4 schl. Introductoria 2 schl. Ferragia by der Kir-
 „ chen 12 schl. Hadersl. En Last Korn uth allen van
 „ der rechten Presterharde, so laß und Worten Soel
 „ up wannen, so van K. M. König FRIDERICH unde
 „ CHRISTIAN tho der gammel Kirchen gegerwen heb-
 „ ben, und daran dörch ic. ". Saa afreven er denne
 Fortegnelse, og jeg har ikke mere (i). Hr. Knud døde 1574.

2) Barthold Svensen levede 1583. Ingen Tyv torde i hans Huus. stiele.

3) Georg

(i) Præstegaarden har ellers saa meget Jord som 2½ hele Gaarde.

3) Georg Jacobzus (Lintrupensis), hvis Navn findes 1613, og han døde 1642.

4) Hr. Martin Höyer fra Halck, født 1616. Herredsprovst og Consist. Assessor. Han gif Riødet's Gang i det fatale Aar 1659, og Jordens Afstum Posakkerne plyndrede endog hans Liig. Hans Son, opnævnt efter Cansler Christoph von der Lippe, blev Capitain, og Kongen gav ham for sin Tieneste en frie Gaard i Biendrup, hvor endnu ere Børne-Børn efter ham.

5) Ivar Raun. Denne har været en anseet Mand og derfor urolig og stolt. Han var en Son af den forhen niødtede merkelige Rector Mag. J. Raun. Her Ivar avlede (med sin Formands Enke) tre Sønner, af hvilke een blev hans Successor, en anden Præst i Farsdrup, den tredie til Fiellerup. Den urolige Capellan Zoëga i Haderslev tvang denne, med Synodal-Dom paa en injurie Klage, Aar 1660. til offentlig Afbigt, til at betale Processens Omkostninger, og Herr Ivar blev ab officio suspenderet paa fire Uger. Han døde Aar 1690.

6) Hr. Jens Raun, Herredsprovst og Consist. Assessor. Blev i Aaret 1688. (nemlig i sit Alders 23 Aar) sin Fader i Embedet adjungeret. Ungdom og Viisdom fielden samlet: Aar 1691 den 18 Febr. blev han tillige med Conrectore udi Haderslev og tre Studentere stævnet ind for Consistorium, for han med de andre havde brækket de Soldaters Gevær, som patrouillerede

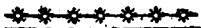
og

og skulde holde Styr paa dem; Hr. Raun maatte tilstaae, at han havde grebet til Apothekerens Morterskalle — Aar 1707 den 12 Febr. blev han paa et heelt Aar ab officio suspenderet, for han havde huset, ja endog vilde hielpe til rette et Menneſke, navnlig Gerdt, som i Duel havde myrdet en anden. Hr. Raun døde 1713 den 12 August.

7) Antonius Monrad fra 1713 til 1745. fra Aastrup Præstegaard. Antog den forrigeſ Embede og Enke, hvortil han fik Unmodning, medens han besøgte Universiteterne Wittenberg og flere i Tydskland og Indenlands. Hans anden Egtfælle var Joh. Dor. Wedel fra Nustrup, som og døde fra ham. Hans Sønner: Lawe Monrad, Riobmand i Haderslev, Johannes Monrad Præst til Hveifel i Jylland; hans Døtre vare ligesaa to. Denne stille gudsfrygtige Mand døde Aar 1745 den 20 Julii.

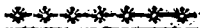
8) Peter Bertelsen en Søstersøn af forrige, thi hans Moder var A. C. Monrad, som var gift med Herredsfogeden i N. Røngstrup Herred Lorens Bertelsen. Fra Haderslev Skole gif han bort i sit tivende Aar, og besøgte først Universitetet i Jena Aar 1732, tillige med sine Brødre Joh. Monrad Bertelsen, Cancellieraad og Regimentsſkriver udi Falster, og med Hr. Barthol. Bertelsen de Cederfelt. Fra Jena drog han efter to Aar til Kiøbenhavn, og blev ogsaa der et par Aar, indtil han blev forlangt, her at være sin Morbroders Capellan, og derfor lod sig af Haderslev Consistorio examinere,

eraminere, og blev ordineret 1741 den 10 Martii. Han døde i sin beste Alder 1753 den 28 Febr. Imidlertid havde han dog to Koner, den første var hans Formands Datter Joh. Dor. Monrad. Den anden Elisaberth Tonberg.

9) Knud Dalwitz fra 1753 til 1767. O viise Gud! hvo havde en ønsket denne Mand et længere Liv. Fra Kiøbenhavns Skole (sit Fødested) blev han Aar 1739 Student. Aar 1742. blev han af Abbedissen til Walloe; Stift Prindsessen af Wyrtemberg kaldet til Walloe, som Cantor og Catechet og Aftensangs Prædikant. Hastig gav Gud ham Yndest hos de Mægtige; thi i Aaret 1753. blev ham tilbuden Balsg baade paa dette Steds og paa Endeslev Pastorat, af hvilke han udvalgte dette. Og Aaret efter holdt Bryllup med Sene (Zdene, Sidonia) Bergen fra Stege. Ægteskabet var usfrugtbart.

10) Hr. Johan Peter Krahe fra 1768. Denne gode Huusholdere i Guds og sit eget Huus, denne Menneſke-Elskere havde til Fader den oprigtige Guds-Tiener, Pastor Henrich Krahe i Øddis. Fra Haderslev Skole reiste han Aar 1750, nemlig i sit tyvende Aar, til Academiet i Kiøbenhavn, hvor han udstod Examen Theolog. c. laude 1752, og derefter informerede i Herr Oberst-Lieutenant Toxwerdts Huus, og siden i Wonsild Præstegaard, indtil han i Aaret 1757. blev beskikket som Capellan pro Persona hos Pastor Boysen i Stenderup, hvor han forkyndte med Iver og Kraft

Kraft Herrens Ord, indtil Aar 1760, da han blev udvalgt som Froprædikens Præst i Sønderborg, og giftede sig saa med Regina Dorothea Wöldike, salig Proost Wöldikes Dotter. Sid denne min Ven i gammel Haderslev staae i Betsignelse i mange Aar.

II. Nastrup Sogn.

Byerne i dette lille Sogn ere: Nastrup (med 62 Familier), Bildfang, Gymoës, Nnggaard.

Ladegaard, er en Kongelig Forpagtnings Gaard, hvoraf er til Kongens Amtstue svaret aarlig over 2000 Rigsdaler, den maa indbylle aarlig henved 250 Tønder Rug, 5 til 600 Tønder Havre, 100 Tønder Byg, 300 Tønder Boghvede, og foere 200 Stykker Qvæg og Stude.

Dette Sogn har de prægtigste Marke og Skove, og Lejlighed til Fiskerie.

Det udgjør 13 Plove, og Indbyggernes Tall er 380.

Kirken ligger $\frac{1}{2}$ Meil N. N. O. fra Haderslev, er en stor stærk Bygning med Taarn, og skal være ældre end St. Mariæ Kirke i Haderslev, bygt til St. Georgii Ære. Dens Præster vides:

1) Johannes Nissen Kröger fra 1537 til 1559, da han døde 52 Aar gammel (k).

J hans

(k) Saa melder den urigtige Tabte i Kirken. Han var vist meget ældre.

3 hans Alderdom havde han Jo. Oldendorp til Capellan, som 1556. blev kaldet til Haderslev. Hans Sønnesøn blev hans Successor.

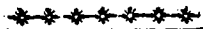
3 Bramtii Naniis trykt 1569. i Wittenberg, læses:
In tumultum Rev. viri Dni. Joh. Krögeri Pastoris in
Astrup:

Vixi, mundanos non fracto corde dolores
Sustinui, vici quoque, juvante Deo.
Inservire Deo & miseras pavisse bidentes,
Officium nostrum hoc, hoc studiumque fuit.
Non tam ovium lanam, quam spectavi hercle salutem;
Hic mihi sit testis, qui regit astra, Deus.
Attritus gravitate ævi, gravitate laborum,
Ad stata migravi gaudia summa poli.

2) Laurentius Nicolai Kröger fra 1559 til 1567.
En Sønnesøn af forrige. Over denne lærde Mand
skriver Bramtius:

Occidit excellens, Vates, cui dat Parnassia laurus
Nomen, Castalii pars veneranda Chori.
Judicio dubium est fuerat ne an clarior arte;
Judicio magnus, magnus ita arte fuit.
Ingenui candoris homo, ingenuique pudoris,
Virginea & laurus nomine, mente Joseph.
Non furor impulerat, nec devius egerat illum
Impetus in præceps ægra nec invidia.
Nam pius, humanus, sincerus, doctus & æquus,
Et quoque virgineo pectore rectus erat — 1567.

Den

Den Fortegnelse paa sine Indkomster, han i 1563. til Provsten indgav, lyder saaledes. "Notatio terrarum ad usum Past. ecclesie Astrup spectantium: I Den S. Mark trei Agre paa Bidstol in semine quilibet 10 skp. Et st. Jord i dybedal 12 skp. 5 skp. og 10 læs Eng. 14 skp. Havre. 20 skp. et læs Høe foruden Enden 4 skp. En Tofft S. Christen Perslens Huus in semine to D. Havre. Et st. omsteneet Jord i Jerret, som heder Svinkærtoft. Et Huustoft, som er omgierdet i den N. Mark. Et st. samlet Jord kaldet Præste Ager & valet in semine circ. 3 D. Land, 5 læs Høe. To Agre N. Christen Perslens Huus — 12 skp. 2 Agre for Jens Hansens Led in semine 6 skp. NB. Munkstoft ved Hans Anderslens 3 skp. Ved Gymoos næst hos Degnen 2 D. Land. Pyloms Ager i Bygvang 2 skp. 1 skp. 3 skp. Bygland. Lille Ager for Guds Bierge 2 skp. land. 1 skp. Skaffvændret 15 skp. og 10 læs Høe. Liber ecclesie aliquot agros habet olim ad usum Pastoris collatos, qui a rusticis possidentur, ut Hans Jehsen & Morthen Jensen quilibet unum agrum in Floisbjerg & alii — Viskærstoft, cujus media pars spectat ad Pastorem, sicut in libro ecclesie. Koentiende oc avægtiende det 15de. Levende Kæe, Kirken halvparten og en pf. ubi 15 non complentur. Af hver Mand 12 Mk. Smør til Plogbord med 4 Brød og en Ost, men ingen Roebord, item 20 Eg. Offer en skl. af hver Gaard aarlig. Sildebord en Blaffert. En Gaas om Juul. Jordefærd

„ defærd 4 fl. Vigelspenge 4 fl. Kirkegang 20 fl. “
Min Farfader haver altid brugt Kirkens Skov; men
udi Jesper Rantzous Tid er samme Skov fæstet en
Bonde, og ligger nu til Nygaard. Hvad min Herre
vil herudi giøre, staaer til hans F. Naade. Kirke-
bøger. Lat. Bibel. Danske Bibel. Summaria Sacerdii.
Postilla Lutheri. Opera Lutheri germanica. (Saa urede
er dette Manuscript.)

3) Laurentius Michaelis Kröger. Var en Datters
Mand af forrige, og tog af Kierlighed til sin Hustrue
hendes Elnavn. Jeg finder ham ellers nævnet med
det Binavn Varenhs (1). Han fik sin unge Søn sig
adjungeret Aar 1601, og levede derefter til 1605 og
blev 66 Aar gammel. Fra ham af har man her Wi-
ntsterial-Bøger, skønt tildeels mangelhaftige, hvilket
fielden haves paa Steder, hvor en Siellænder succedes
rer en Jøde, og en Rodmand Siellænderen.

4) Laurentius Kröger fra 1601 til 1650. En
Søn af forrige. Blev sin Faders adjungeret, da han
var 21 Aar gammel. Aar 1642. antog han til Ca-
pellan Laur. Pors, som følger.

5) Laurentius Pors fra 1642. til 1659, da han
blev forshyttet til Drenvad, hvor om denne Jubellærere
skal blive meldet.

6) Jörgen Monrad. Var en Søn af Raadmand
Laur. Jörgensen i Kierteminde. Hans gode Testimo-
nium

(1) Varen ligger i Mellenborg.

nium af Professor J. Resenius af 1638. viser, at han har været en flittig Studiosus, og blev derpaa Rector Scholæ i Aabørg, og fire Aar derefter antog Adjunctur hos Hr. David Monrad i Riettinge paa Als Aar 1645. i sit 27. Aar, og giftede sig med hans yngste Datter Anna Monrad, af hende han laanto sit Elnavn Monrad. Efter sin Svigerfaders Død 1653. blev han Præst til Svenstrup paa Als, men forlod Svenstrup, og antog Aastrup Pastorat efter 6 Aar (m). Han var en fattig Mand, og blev af sin Formand for Gield indstævnet for Consistorium. Han døde her 1675, efterladende en Son Johannes, som i et Aar var hans Capellan; og en Son navnlig David, som blev Præst paa Amrom.

7) Johannes Monrad fra 1674 til 1725. Atter en Jubellærer eller semisecularis. Født 1647 den 31 October. Fra Haderslev kom han til Lybek og derfra paa Universitetet i Königsberg. Blev til Præst ordineret i Exempe af Mag. Hudeman 1674. Hans første Hustru var Dor. Elisab. Kling, Borgemeister Anthon Klings Datter i Haderslev. Om hans Gudsfrygt og Lærdom skal vidne følgende Skrivelse til hans Sønner (n) paa Universitetet:

“ Weill

- (m) Deconomien kan ikke sige os Aarsagen til denne Umvæling.
- (n) Den ene succederede ham, og var hans Capellan i 20 Aar, den anden blev Præst i gammel Haderslev.

„Weil — ich wegen — Leibes Schwachheit —
„ mich besorgen muß, ich werde nicht sehr alt werden
„ oder so lange leben, bis du u. dein Bruder zum männ-
„ lichen Alter gelangt, als habe ich nothwendig erach-
„ tet, eine Information — eurentwegen aufzusetzen —
„ deren ihr nach meinem Tod — gebrauchen, fleißig
„ lesen und meinem Willen hierin nachkommen. Und
„ will — daß ihr alle nachgesetzte Worte — als eine
„ Ballet-Predigt aufnehmet, mit solcher Veneration,
„ wie sich gehöret u. man pfleget der Eltern Verba
„ προαγώνια und Testaments Worte zu achten —
„ Ihr sollet diese Instruction aufnehmen als wenn ich
„ aus dem Grabe euch zuriefe —“

I. Will ich euch recommendirt, ja auf eure Seele gebunden haben die güldene Hauptregel, Pred. Sal. Cap. 12. Fürchte Gott und halte seine Gebothe, denn das gehöret allen Menschen zu, (wie viel mehr jungen Leuten, die von ihren Eltern verlassen sind.)

II. Und weil die Uebung der Gottseligkeit die Erkenneniß Gottes zum Grunde haben muß, so — setzet Abends und Morgens die Bibel — daß ihr memoriam localem darinnen habt; Gehet fleißig in der Kirche. —

III. Gebraucht auch andre gute Bücher, e. g. Joh. Arnds Gebeth oder Paradis Gärtlein, sein vierfaches Buch vom wahren Christenthum, und die praxis hierüber, praxis arndiana genannt, von C. Hoburg geschrieben, und dieses postillams Scholam pietatis Gerhardi,

praxin Basili, nosce te ipsum, Dan. Duike &c. die ihr alle nach mir finden werdet. —

IV. Nechst Gott sollet ihr eure liebe Mutter (wie wol sie Stiefmutter —) lieben, ehren, dienen — Nach der Mutter sollet ihr euren lieben Schwostern beystehen — auch sonst eure Praeceptores, Reichsvater — veneriren. —

V. Dich und deinen Bruder betreffend, vermähne ich euch, daß wo ihr euch auf Academien aufhaltet, ihr stets gedenket an das *Dic cur hic*. Uebet euch in oratione und in Episteln, auch in carminibus. Haltet es nicht mit denen, die da sagen: *poësis sey nicht von pane lucrando* — leset Waldau, Barclajum — man kan eines Menschen *judicium* aus einem *carmine* am besten ersehen -- gewöhnt euch an seinen *ana & epigrammata* oder sonst an *novas nobiles amœnas inventiones & materias, easque ad objectas personas, harumque status conditionem & tempus accommodatas, ut omnes aliunde suffurati laboris exulet suspicio.*

VI. — vergesst auch nicht eure Rechenkunst. —

VII. Wann ihr auf Universiteten kommen seyd, so denket nicht, es sey nur bloß um Reputation eines Studenten dafelbst zu holen, angefangen. Lasset euch dieses stets vor euren Gedanken schweben, daß dieser Ort sey *Mercatura bonarum artium* — enthaltet euch von allen lustigen Sauffcompagnien, und anderen müßigen epicurischen Weltkindern — haltet euch zu gelehrten, stillen und fleißigen Studiosis, nöthiget euch in ihre Gesell-

Gesellschaft — thut nicht wie effliche, die wenig Veritos
nes besuchen, liegen zu Hause, schreiben Tag und Nacht
ein Collegium nach dem andern ab, die sie doch hernach
ihr Leberag nicht ansehen, sondern besuchet fleißig die
Collegia, und höret viva voce — vide conc. funeb.
Carpzov in 2 Tim. 1, 12.

VIII. Zu Hause — gebrauchte Auctores mit seinem
Contrabernali repetiren, sich in stylo üben, wie auch in
lingva græca, insonderheit aber, wo nicht allezeit orna-
te, doch grammaticæ fertig Lateinisch zu reden — auch
einen Sylogismum zu formiren und resolviren, woju du
den Græwerum gebrauchen kannst.

IX: Wenn ihr das Exercitium in predigen anfanget,
so gehet alle wege hin, wo die besten Prediger sind,
höret und imitiret dieselbe. Ich meine nicht die, so
sesquipedalibus verbis & theatri gestu — den Leuten
Augen und Ohren füllen — sondern nach Pauli Exem-
pel predigen Jesum Christum den Gekreuzigten, mit
Sanftmuth in Geist und Kraft — vide Balduin sup. 2
ad Corinth. 3. — Wenn das geschehen, alsdann kön-
nen secundario gute res auch etwas helfen, hiezu muß
euch dienen, eure loci comm. scripti aus guten theologis-
chen Büchern, Postulen, als Molleri, Gejeri &c.

X. Lange auf Universiteten zu liegen, wird euch euer
eigen Beutel abrathen, es sey denn, daß euch das
Glück favorisiret mit einer Condition liberali mensa zu
leben oder mit andern zu reisen auf ihrem Beutel —
wo nicht, so höret euch bey Zeiten (insonderheit wann

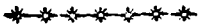
ihr nach Copenhagen kommet,) nach einer Condition um. Man hat auch offtmals gute Gelegenheit zu studiren — bey einem Pastore (fürnemlich wann er eine gute Bibliothek hat und selber was gethan), oder bey einem Weichen, da man Monarchen- und Historien-Bücher lesen muß, auch die Avisen, daß man sich eine Wissenschaft auch in politischen Sachen erwerben kan, damit in Gesellschaften ihr nicht sitzen müßet magis muti quam pisces.

XI. An welchem Orte ihr endlich præceptorirt, stellet euer Leben klüglich an, — lehret eure Discipeln treulich, nicht allein in literis, sondern auch in moribus — Und weil man offters an solchen Orten bey vornehmen Leuten seine eigne Stube zc. haben kan, (dergleichen Glück mir Gott 3½ Jahr in meinem Studenten Stande wiederfahren lassen), so stehet sehr früh auf, und wartet euer eigen und auch der anbefohlenen Arbeit. Stellet euch gegen Herr und Frau ehrerbietig, gegen das Gesinde friedlich und schiedlich, machet euch aber nicht zu gemein, lebet gewissenhaft, keusch, haltet euch reinlich, nicht aber zu viel nach der Mode — alles was euch zugehört, das haltet ordentlich eingeschrieben, berechnet die Einnahme und Ausgabe, und verwahret eure Schlüssel, fide, sed cui fidas, vide. Bringet es die Zeit, daß ihr einer Hochzeit, Gastgeboth oder sonstem ehrlichen Gelächte beywohnen müßet, so haltet euch allemal ehrbar — wenn ihr gewahr werdet, daß andere, die eures gleichen und Alters sind, sich

sich hervor thun, schreien, toben — scoptisiren auf andere Leute, Pöffen und Strazen reißen — so denket ja nicht, daß das etwa eine Tugend sey, ihr wolltets auch nachthun — gehet dessen beyzeiten müßig und befließiget euch einer solchen Höflichkeit, die mit Ernsthaftigkeit und Bescheidenheit temperirt ist.

XII. Wann ihr nun eure Alter und Studia so weit gebracht, daß ihr Gott und der Welt im öffentlichen und vielleicht im Predigt-Amte dienen könnt, so wäre auch vonnöthen vorzuschreiben, wie ihr euch dazu geschickt machen oder solches erlangen soltet, wird mir aber nicht möglich seyn, weil man leider! ih̄o Gottes Rath hierin nicht mehr folget — eigen Nuß und eigen Wille, Geld und simonische Künste gelten nur, die befodern ih̄o, vociren, votiren und ordiniren einen Priester, daß einer fast Bedenken tragen solte, Theologiam zu studiren — Thut ihr bey vorfallender Vacance Ansuchung, so gehet caute und moderare, befehle Gott die Sache und betet. —

XIII. Wenn ihr zum Predigt-Amte langet, so wißet ihr, was für ein schwer Amt es ist, was für Sorgen es erfordert, und was für Verantwortung dem auf dem Halße liegt, der solches Werk nachlässig thut, und ist meine Information nicht vonnöthen. Doch anjeh̄o mitten im Lutheranism̄o ein Antichristianismus oder doch Epicuræismus nicht verborgen, — unter den gemeinen Layen eine atheistische Gottlosigkeit, unter viele Geistliche eine epicur. gottlose Sicherheit — mehr

will ich nicht sagen, sondern nehmet eure von mir oben hoch recommendirte Memorialen des Arends, Hoburgs Christenthums Bücher vor, conferirt die heutige Welt, die heutige Kirche mit ihren Lehrern und Zuhörern, so werdet ihr erschrecken, und euch desto baß in acht nehmen. Darum sehet zu, nicht auf Gewinzt, sondern Gottes Ehre — schweiget nicht zu der Gottlosigkeit, Fluchen, Bollsaufen und Hoffart, so hie zu Lande fast ohne Scheu getrieben wird. —

XIV. Zum Beschluß will ich dich als meinen jüngsten Sohn vermahnet haben, — lese dieses bedachtsam, verwahre es fleißig — lernet beyde daraus mein väterliches Gemüth erkennen — Nehmet davon ein Exempel, wenn ihr demahleins in solchem Stande send, daß ihr dergleichen an den ewigen thut. Vigilare. orate. Valere. — Euer getreuer Vater bis in den Tod

Anno 1705 den 2 May Johan Monrad
Hän skal have levet til 1725. æt. 55. (o).

8) Jörgen Monrad. Blev hos sin gamle Fader Capellan 1705, og levede til 1762. Hvilke lange Leveder Herren behager at have skienket dette Steds Læzere? I sine to sidste Leveaar fik han til Medhjælper Hr. Ulric Selmer, som er nu Pastor i Wonsbæk. Hans eneste Datter er gift med Bysoged Frid. Klinge i Haderslev. Hans Formaning til sin Broder, (som siden blev Præst i gammel Haderslev,) er artig:

„Siehe,

(o) Skal nok være 58; Thi ellers er foranfarte hans Fødsels Åarsjal urigtig.

„Siehe, wehrtester Bruder, ich bezeuge hiemit vor
 „Gott und meine Eltern, daß ich die vom Hrn. Bas-
 „ter erforderre Copie seines Memorials treulich commu-
 „nicirt habe, mit der Dreuung, daß woferne du diese
 „Bermahnungen nicht nachkommen werdest, du die
 „selbsten es einzig zu imputiren habest, woferne Got-
 „tes zeitliche und ewige Strafe darauf folgen werde“ —
 Brüderliche Erinnerung, wie du dich zu verhalten

I. Gegen Gott:

1. Dich für seine Allsehenheit stets fürchten.
2. Gottes Wort stets lieben.
3. Gott herzlich anrufen und stets vertrauen.
4. Gott allezeit loben und danken.

II. Gegen den Nächsten:

1. Ehre — gehorche deinen Eltern — wie auch allen
 Professoribus —
2. Gegen den Obern sey ehrebetig, gegen deines
 gleichen freundlich, gegen Freunde aufrichtig,
 und verachte ja die Geringsern nicht.

III. Gegen dich selbst:

1. Züchtig, in Gedanken, Worten, Werken und
 Gebehrden.
2. Fürsichtig, deine Schlüssel und Sachen zu ver-
 wahren.
3. Mäßig in Zorn, Essen, Trinken, Lachen und
 fröhlich seyn.
4. Fleißig, zu hören, lernen und aufzuschreiben was
 1. nöthig, 2. nützlich ist.

5. Reinlich am Leibe, Kleidern und Gewissen.

Halte dich rein, Mache dich klein, Sey gern als Iehn,
Wilt du wehret gehalten seyn, (Alles mit Gott und Bedacht.)

Wer folget seiner Eltern (Bruders) Lehre
Hat zu hoffen Gut und Ehr,
Wer aber sie nicht höret,
Wird arm, veracht, bethöret.

Hafnia 1705
den 10 Maji.

Dein tr. Br. wo du gehorchest
Georg Monrad.

9) Hr. Jacob Bondesen født 1732 den 14 Oct. i Kiøbenhavn, hvor hans Fader var Bertshuusmand. Fra 1742 til 1746. gif han i Kiøbenhavn Skole, men derefter blev han sat under Hr. Jo. Wicks Information i Battersløvs ved Ringsted, og efter hans Forflyttelse til Laaland, under Student Christen Salbyes, som dimitterede ham til Academiet 1749. Laae derefter paa Regenthen, indtil han tog Læse-Condition hos Skovridet Monsefeldt, og blev efter et Aars Tid Informator ved Dpfoststrings- Skole paa Christianshavn, hvor han stod i 7 Aar, og imidlertid med Directeurenes Tilladelse giftede sig med Birgitte Christine Heersted, en Dotter af Skraeder Niels Iversen Heersted 1760. Aar 1762. blev han kaldet til Nastrup, og blev ordineret samme Aar i Rendsborg af D. Struensee. Efter 8 Aar blev han forflyttet til Moltrup og Bierning Menigheder. Efter bemeldte sin Hustrues Dod 1767, giftede han sig igien med Magdalena Truels Dotter Lagefön

Lagesön af Hierndrup. Jeg onsker dem begge oprigtig min Guds stedsvarende Naade, Betsignelse og Baretægt.

10) Hr. Johan Christian Laurrup, født 1737 den 11 Dec. i Ensted i Tønder-Amt, hvor hans Fader var Degen, hans Moder var Hr. Pastor Jolian Christian Laurrups Dotter samnestseds. Fra Tønder Skole blev han til Kiøbenhavns Universitet dimitteret 1760, hvor han udstod Examen Theolog. under D Rosenstand Goiske og Bang. Strax derpaa blev han antagen som Præceptor udi Hr. J. Wilh. Avemanns Huus, Kiøldersmester over den Kongel. Biinkielder. Red der alt, hvad han af Godhed kunde forlange, indtil Aar 1768, da han blev begieret at assistere den syge Pastor Piper i Helsingør, og blev der et Aar, hvorefter han gik tilbage igien i sin Condition i Hr. Avemanns Huus, og dimitterede hans ældste Son til Academiet. Aar 1770 den 26 Junii blev han af D. Struensee tænteret, og samme Aar af hans Majest. kaldet til dette Sted.

III. Wonsbæk Sogn.

Dette af frugtbare Marke og Skove, af Haderslev Fiord og Beltet lystige Sted, er et af de allerforst anbygte Pladse her i Egnen, og har derfor Navn af den store Fader Orhin; thi Wonsbæk skal siges Orhinsbæk. Alle søgte siden til denne Egn, at tilbede deres Afguder; deres Bon var indrettet i sær til Fylsderies Gud Kom. Men ville Christne her leve ordentlig, saa bor de

de her opnaae høj Alder, saasom intet Sted i Landet kan være mere fornøielig.

Korsbrødre: Gaard her i Sognet horte tilforn til Canonicis ved Haderslev Domkirke, var siden et adeligt Sæde og blev skreyen Rasbergaard, men er nu Bøndergods, og Præsteford.

Indbyggervne i dette Sogn beløbe sig til 440 Sieler, og Vlogtallet er 13 $\frac{3}{4}$. Byerne ere Bønsbæk, Orby, Bek, Feldum, Eyley.

Kirken, opbygt og indviet til St. Andreas, er en god Bygning med Taarn; dens Præster vides.

1) Johannes Severini, kaldet 1525, og blev af en Papist en Evangelii Lærer; thi ellers var han ikke kommen her, og havde heller ingen Kone saaet, hvilken han dog har haft, thi han havde en Son, som succederede ham, nemlig

2) Nicolaus Jensen, adjungeret Faderen 1544, og blev Successor 1556. Døde 1582. Forregnielsen paa sine Indkomster 1563. Skrev han saaledes: "Jord
 ,, som ligger til Bønsbæk Præstegaard, der kaldes
 ,, Rasbergaard: tre Orting Jord, som ligger paa Fel-
 ,, dum Mark i begge Marker, og tre Orting Skov til
 ,, den ene Mark, en Ott. Jord paa Bønsbæk Mark
 ,, og en Orting Skov. En Gaard i Bek lidt mindre
 ,, end en Orting Jord og en Orting Skov, og et Hus-
 ,, toft som skjlder med sin Tiende 4 Ort. Korn; Tils-
 ,, toft. Præst, Byg og Bremad, en Jenne Mark ved
 ,, Rasbergaard, som kaldes Lang S. Loft. Ratholt
 ,, Kir:

„ Kirketoft. Fire Agre uden ved Katholt, som er gi-
 „ ven Jord, to Agre i Kieldagger, den ene til Kas-
 „ bergaard, den anden til den Gaard i Bæk, ogsaa
 „ givne Jord. Item fri Mølstæd i Fjellstrup Aae S.
 „ og D. Fjellstrup Kirke, som Kirkens Bog og Lag-
 „ heffds Brev udviser, men er kommen fra Præste-
 „ gaarden. Korntiende er paa det høieste 30 Ort.
 „ Korn aligvn. minus. Af hver Gaard 12 Mk. Smør.
 „ Dvægtiende af en Gris en pf., et Lam en pf., en
 „ Kalv en pf., et Føl en Blaffert gn. 15 non implen-
 „ tur. Offer: to Hvide af hver Madsfab bis in anno
 „ sc. om St. Hans Dag og Juul. Om Fasten for
 „ Æg og Sidsbor fem blaffert. Brudevielse 4 skl.,
 „ Kirkegang 2 skl. Jordefærd to skl. En Gaard i Bæk
 „ forskylder to Ort. Korn til Præsten og Kirken "

3) Hr. Jens Clausen, en Son af forrige. Var
 Præst i 51 Aar, nemlig fra 1582 til 1633. Skal
 have været en velsindet Guds Ords Lærer.

4) Claus Jensen Casbergaard. En Son af for-
 rige, født 1596. Blev Faderen adjungeret 1621, og
 giftede sig med Sophia af Casbergaard. Døde her i
 det fatale Aar 1659 den 25. Februarii udi Haderslev.
 Hans Børn vare: Anna Casbergaard gift med Pastor
 Lorentzen i Stepping. Lisbeth født 1625. Jens født
 1627, som for de Kønseelige Tropper maatte med Mø-
 deten flye til Bordingborg. Jacob født 1630, blev
 Præst til Starup. Maren født 1633. Trine født
 1636, gift med Successore. Claus født 1639. Hvad
 der

der blev af Hr. Clauses Indlæg i Consistorio, om at vilde have af hver Koe i Sognet to Mk. Smør, kan jeg ikke sige.

5) Christopher Schröder fra 1659 til 1700. Født i Aller Præstegaard 1636 den 19 Jan. Til Academiesmiet i Rostok gik han tillige med sin Broder Johann Schröder, (som blev Præst i Oddis.) Da han her blev Præst, giftede han sig med sin Formands Datter Cathrine Casbergaard. Aar 1688 den 22 Sept. havde han den Sorg, at hans Præstegaard, med flere Huse, afbrændte. To Aar derefter blev hans Søn ham i Embedet adjungeret, som og succederede ham; men hvor ilde var det ikke, at de begge maatte møde for Haderslev Consistorium Aar 1698 den 29 August, i Anledning af indbyrdes Strid om Indkomster. Han levede derefter Sønnen til Fortred, ikke længe.

6) Claus Schröder, Successor fra 1700, og døde 1716. En kort Tid var han paa tydske Universiteter; thi i sit 28 Aar blev han kaldet som sin Faders Capellan, og ordineret i Haderslev af Amtsprovsten 1691 den 14 Januarii. Hans første Giftermaal var med Elis. Keding, en Datter af Herredsfoged N. Hansen Keding, som døde 1712, og han gik i andet Ægteskab med Anna Elis. Kling fra Haderslev. Han blev aldrig Børnesfader.

7) Antonius Balduinus Kling fra 1716 til 1740, da han den 12 Junii døde. Hans Fader itenes, at have været Bysfoged Jost Kling i Haderslev. Paa
Rostok

Røstfok høje Skole finder jeg ham i Aarene 1704 og 1705 (p). Og efter sin Hjemkomst blev han 1712. kaldet som Feldpræst ved Livgarden til Fods. Hans efterladte Enke her, Giertrud — blev gift igien med Raadmand Jens Jacobfen i Haderslev.

8) Conrad Zoëga, Consistorii Assessor, Pastor fra 1740 til 1765. Han var født 1702 i Aller Præstegaard (q). Aar 1731 kaldte Kongen ham til Præst i Skjolde i Aarhus Stift, og traadde han saa i Egetfab med Magdal. Lagelen fra Tystrup Præstegaard, og avlede med hende fem Børn, af hvilke een blev gift med Successore Hr. Past. Selmer. Af sit svære ubekvemte Legeme udvandrede til sit Hjem endelig Sielen Aar 1775, men havde i de sidste ti Aar Hr. Selmer som Adjunctum.

9) Hr. Ulrich Selmer. Født 1725 den 29 Aug. Han havde til Fader den lærde Pastor Ulrich Selmer til Eltang og Wilsrup, som døde fra ham Aaret efter hans Fødsel. Fra Colding Skole gif han i Aar 1746. til Academiet i Kiøbenhavn, og i Aaret 1751. udstod sin Theolog. Examen. Ikke destomindre lod han sig dog 1755. pro venia concionandi i Hertugdømmene, af General: Superintendent D. Reufs tentere, og ved Information forhvervede sit Ophold her i Egnen, indtil han 1760. blev kaldet til Aastrup Kirke, som Cappellan

(p) Hvor han under Græpii og Engelkens Præsidio defenderede to Disputationer.

(q) Om denne mærkværdige Familie Zoëga skal siden meddel.

pellan pro persona, og ordineret i Ekkernsørde den 5te Aug. af D. Struensee. Dette Embede varede til sin Principals Død 1762, og han var nu uden Embede indtil Aar 1765 den 18 Oct., da ham allernaadigst blev betroet denne Menighed.

IV. Moltrup Sogn.

Dette Sogn udgjør $11\frac{1}{2}$ Plove, og dets Indbyggere beløbe sig til henimod 400 Sieler.

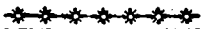
Sognet har de beste Marke og god Skov.

Byerne i Sognet ere Moltrup, Brandrup, Bramhol, Roustrup.

Paa Grendserne mellem dette og Hierndrup-Sogne udspringer en Arm af Brambæk Aae, som siden foreenes med Slevan.

Kirken er liden, men en god Bygning med Taarn, ligger en halv Mil Norden fra Haderslev. Dens Præster vides:

1) Jacob Petersen eller Andrea. Jeg finder ham 1554, men han var død 1569. Hans Forregnelse paa Præste-Indkomsterne, efter F. Ordre, indleveret til Mag. Boethius 1563. er denne: "Korntiende hver
 „ 15 Kierv. Plogbord saa meget hver huster. Kobord
 „ en Mk. Smør af Koen, som ikke bær Kals og to af
 „ en Roe, som bær Kals. Af et Fol to pf., et Kals
 „ ligesaa, et Lam en pf., og af Griset en pf. Sild-
 „ bord af Ploven 4 pf. Din Vaasten af Ploven 20
 „ Æg. Jord i Moltrup Sogn, som er givet til Præ-
 „ stens

„stens Føde. En Loft ved Moltrup Hestehave kaldet
„det. 4 Agre østen Kirken, to paa Højetoft, 4 smaae
„ved Røfterup kaldet Kongens Tofte, en Agre østen
„ved Røfterup, og overalt dette er 'der ingen Præste-
„giæld til dette Sogn og ei heller nogen Ottings Jord.
„Et lidet Stykke paa Moltrup Øster Mark kaldet
„Præstetoft. Libræ Eccl. M. & Bierning: Biblia lat.
„Biblia dan., Summaria Bibliorum Saccerii. IV. Tomi
„Lutheri lat. XII. Tomi Luth. germanice. Postilla
„Spangenbergii. Missale Danicum“.

Mag Can. Bramcius skriver over ham i sine Nænnis:
Egregius Myster, qui Christi pervigil agnos
Sollicite pavit, conditur hoc tumulo.

Cujus mens corpus, mentem sed mascula virtus
Rexit, cui candor cor placidumque fuit.
Prudens simplicitas, Domini timor, anxia cura
Pro grege commendant hæc tria juncta virum.

2) Jacob Petersen s. Jacobi. En Søn af forrige,
var i mange Aar Præst. Han døde 1613.

3) Jürgen Jacobius. En Søn af forrige, døde 1624.

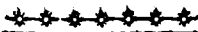
4) Nicolaus Köndig. Hvis Fader Nis Köndiksen
var Borger i Haderslev, Moderen Zidfel var en Dot-
ter af Raadmand Laur. Matzen sammesteds. Gik fra
Haderslev Skole 1618. til Kiøbenhavn, hvor hans
Privatpræceptor blev den lærde Longomontanus. Si-
den reiste han til Rostok og derfra til Wittenberg, og
i Aaret 1621 tilbage til Kiøbenhavn. Tænk, efter
disse lærde Reiser blev han dansk Skolemester for Gram
Sogn,

Sogn, og derefter Collega i Ribe Skole; var dog endelig saa lykkelig, at naae dette Pastorat Aar 1625 den 6 Martii, og skal have boet i Bramdrup, saasom ingen Præstegaard ved Kirken den Tid var. Af hans Born, som han med Kisten Damppe, en Dotter af Herredsfoged David Dampsen, avlede, blev Elsabe Köndig, gift med Oluf Jensen Kirkeforstander, og siden med Borgemeester Jost Lauenstein i Haderslev. Men horer en Uheld: Aar 1639 blev han affat ved Dom formeidst Qvindefrænkelse og Kirketugts Misbrug. Han reiste da bort, og jeg finder ham fem Aar derefter i Affens i Sjen. Han dode 1647 den 4 Dec. 50 Aar gammel. To af hans Søstre dode i Maskov 1629.

5) Mag. Jessenius Corvinus fra 1640 til 1660. Provst og Consistorii Assessor, var forhen Rektor Scholæ i Haderslev, og er der om ham meldet.

6) Hr. Wilhelmus Pauli Ries, fra Ries Præstegaard ved Apenrade. Herredsprovst og Consist. Assessor. Aar 1643 var han paa Kostofs Høyskole, og kom 1645 til Kiøbenhavn. Han blev temmelig gammel, førend han kom i Embede, hvilket skeede 1660, og opbygde strax det i forrige Aar af Volakkerne opbrændte Præstehuus, hvilket han nu satte i Moltrup, hvor han dode 1690 den 10 Dec. Jeg finder i Consistorii Protocollen, at han i Aaret 1662. anklagede to Mænd, som ikke vilde give Vertetiende; Mændene paastode, at Præsten havde, da de valgde ham til Præst, accorderet dem det. Mændene maatte giøre
Afbigt,

Ufbigt, og tilfige, næste Aar at tiende rigtig. Han var tre gange gift. Een af hans Sønnen var Præst til Nebagger i Jylland. Man har fra ham:

Epicedium til Egbertus Cramer Kilonicns. 1643.

7) Andreas Peterfen Arnkiel (Haderslebiensis), fra 1691 til 1707 den 22 Jan., da han døde 50 Aar gammel. Kort før han døde, blev han indstævnet, for han havde ikke givet Consistorio tilbørlig Ære; han havde sagt: de Herrer Consistoriales har tracteret mig som en Vognet, og jeg vil søge Sagen videre, hvilket Consistorium anskrev pro injuria. Item gif han bort, da Provsten bød ham at bie, item han havde sagt: Djevlen skal rive Hjertet ud af Livet paa den, der omgaaes med Vogn; han blev dømt, først at giøre sær Ufbigt for Consistorium og for Provsten, saa og for sin Æd, og betale to Rigsdaler med sin præstelige Æres Forbehold. Han var ogsaa tre gange gift, (der kan giøre en Mand velholden), først med Formandens Enke Sophia Bergman af Haderslev, derefter med Anna Drejer, Archidiaconi Dotter, (men hun døde før Brylluppet 1697), endelig med Cathr. Lorentzen fra Ulkebol Præstegaard, som overlevede ham (r).

8) Mag. Erich Christian Lemwig fra 1707 til 1717. Født i Lidemarch Præstegaard i Sieland Aar 1679. Fra Kiøbenhavns Skole gif han 1695.

§ 2

paa

(r) Deres Dotter Anna Cathrine blev gift med Provst Wøldike; en anden blev Moder til Mag. Bisrensens Moder i Sienderup.

paa Universitetet, sustinerede sine Examina og tog Magistergraden, hvor imidlertid han i sex Aar conditionerede hos Hr. Joh. Adolph Bornemann til Nicolai Kirke. Aar 1701. blev han Rector Scholæ i Kiøge. Derfra blev han efter 6 Aar paa dette Sted Pastor, og af Provst Stichelia ordineret; men Aar 1717. blev han atter kaldet herfra til Ringsted Kirke, og døde der 1740 den 31 Maji. Var 10 gange gift, først med Maria Elis. von Hagen, en Dotter af Frands v. Hagen Canzellieforvalter; derefter med Adelhed Ingeborg Friborg. Det sidste Ægteskab var ufrugtbart.

9) Arant Brun fra 1717 til 1741. See *Conre-torum Register*.

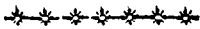
10) Gottnård Johann Zwerg fra 1741 til 1751. Denne store Mand, som af levende Overbeviisning forkyndte Evangelium; hvis Alvor det var at vinde Sielen til Jesum, og hellere at lokke dem ved at foreholde dem den store Sattighed, som ved Jesu Blod og Død var forhvervet, end drive og strække ved Loven; men viiste tillige, at en sænd Sindis Forandring maa gaae for sig hos alle, saavel i Kirken, som i sine private Forsamlinger (s). Hans Fader af samme Navn, var i 43 Aar Diaconus i Tønder. Hans Moder Elisabe. Lundius var en Dotter af den lærde Joh. Lundius, som skrev bøn den jødischen Heiligehæmtern. Hans Fader døde ham for tilig frå, (hvilket Faderen ved hans Fodsel

(s) Hvilket Skudsmaal, hans sær forbundte Ven Hr. Archidiaconus Christoph Sals ogsaa altid gav ham.

Fodfel ligesom prognosticerede ham med disse Ord: min Søn, du kommer meget for sildig,) men han blev dog i hans 19de Aar fra Tønder Skole færdig, at gaae paa Universitetet i Kiel Aar 1730, opholde sig siden 2 Aar i Jena, og gik saa tilbage til sit Fædreland. Han informerede i den redelige Herr Pastor Brorsons Huus i Bedsted, og flyttede ogsaa med ham til Frederichsborg, hvor Hr. Brorson blev Slotspræst. Hr. Brorson recommenderede dennes sin Ven i Justitsraad Joh. Marqv. Esmarks Huus i Kiøbenhavn, som havde fire Brødre-Døttre at opdrage, (af hvilke Professor Möllers Frue i Slensborg er een, som æret vor Zwerg uafsladelig for sin Underviisning.) Fra dette Huus blev han uden Ansøgning kaldet til disse Menigheder Mølstrup og Bierning 1741; men levede kun i ti Aar. Han døde med største Munterhed; Jeg er, sagde han: vist nok den største blant Syndere, men mig er Barmhertighed vederfaen. Hans Hustru var Anna Margr. Lorek fra Slensborg.

11) Johan Bötter (Ripensis.) Fra Ribe Skole blev han 1735 Student, og for blev i hele Aar i Kiøbenhavn. Var fire Aar paa Regensen, og i 8 Aar Præceptor paa det Kongel. Baysenhuus, og blev deraf kaldet 1751 den 8 Nov. til dette Sted. Giftede sig her med Malene Bang fra Bilslev 1760, men avlede med hende ingen Børn. Døde 1770.

12) Jacob Bondesen, kaldet fra Aastrup Pastorat 1770 den 21 Sept. q. v.

V. Starup Sogn.

Dette Sogns Indbyggere belobe sig til 430 Mennesker.

Byerne i Sognet ere Starup (eller Statorp,) Wandling, Lunding, Lønt, Brorsbol, Olsøfiær.

Starup Kirke er een af de ældste i Egnen, indviet til St. Maria, indvendig vel prydet ved Pastor C. v. Salderns Omfarg. Kirken med den smukkeste Præstegaard, tæt Sonden Haderslev Fiord, ligger vist i et jordigt Paradiis, men har og været det fornemteste Afgudsdiensstes Sted, for Gud gav os Sandheds Ord, her i Egnen, og man sees her endnu Spor til Othins Offersteder.

Dette Steds Læreres Register:

1) Ivarus Ancharius, som med sin Hustrue Borilla avlede sin Estermand. (Hr. Ivar Raun s. Corvinus var ham i Embedet længe adjungeret, og var død for Aar 1569.)

2) Mag Johannes Ancharius, en Son af forrige, født om trent 1527. Jeg finder ham nævnet Præst Aar 1554, og han gistede sig med ovenmeldte Hr. Ivar Rauns Dotter Rachjel, og ved hende blev Fader til Mag. Marcus, som blev Corrector i Haderslev, og Paulus Ancharius, som blev Faderens Capellan om trent 1595. Mag. Johannes døde 1602 den 20 Junii i sit Alders 75 Aar, og var altsaa langt over 50 Aar i Lære-Embedet. Fra ham have vi Fortegnelsen paa Præste-Indkomsterne: "To Huustofte, som ere om-
,, stener,

„ stenet, item en i den B. Mark, den anden i den D.
 „ Mark og er to Ortig, den anden ved Brodersbøl er
 „ to Ort. Land. Item en Brodersbøl Mark indgjerd
 „ to stykker Jord, hvori falder tre Ort. Korn. Item
 „ i begge Marke to Otting Jord, som bør være ligesaa
 „ gode, som de til P. Matzens Gaard i Brodersbøl
 „ efter Ottings Skifte og Maade. Udi den B. Mark
 „ baade i Ottings i Huustofte Jord tilsammen: Rug
 „ 7 eller 8 Ortig, Byg tre Ort., Havre 6 Ortig,
 „ Boghvede en Ortig (1). I den D. Mark baade i
 „ Ottings Jord, Huustofte og Lykke: Rug 6 Ortig,
 „ Byg to eller tre, Boghvede en Ort., Havre ni Ort.
 „ Item gives der af Starup Præstegaard 9 Ort. Korn,
 „ et feedt Sviin, naar Olden er, ti Læs Bed og et Rod
 „ at fode om Vinteren. Item en Degnetofte til Star
 „ rup Kirke falder en D. Korn i. Starup Sogn har
 „ 31 Boel, store og smaa, af hvilke løber sig to Læst
 „ Korn. Dvægtiende, Smør, Æg, Dffer 2c. gives li-
 „ gesom i Starup. Bøger til Kirken: Latina Biblia,
 „ Danske Bibel, Postilla Lucheri, alle Opera Lucheri
 „ XII. Bøger, Summaria Sacerii. “

Degners Rente: “ tre Partter af alle Smørbord,
 „ Brød og Ost en Sommeren. Af hvert Boel ti
 „ Æg, af Landboel for Æg tre pf., for Kirkegang
 „ 6 pf. Item Læn og et Gris af Dvægtiende; af hvert
 „ Boel to Skp. Havre, en feed Gaas og sex Brød.

§ 4

„ Af

(1) En Ortig Rug er ti Sklepper, en Ort. Byg 12 Skp.,
 en Ort. Havre 20 Skp.

„ Af Landbol en Skieppe Havre, en Gaas, eller to
„ Skiepper. “

3) Mag. Paulus Ancharius fra c. 1595, og døde 1634. Var to gange gift, først med Cath. Friderichs Datter, hvis Fader var Under-Slotsforvalter og Huisfoged i Haderslep. Den anden Maria Hegelund fra Ribe Bispegaard; og blev Fader til femten Børn. Man mener, han er Autor til dette Skrift:

Poul Anchers Romerske Goliath. (u)

4) Hr. Petrus Baltersen. Herredsprovst og Consist. Assessor. Pastor fra 1634 til 1655. Gift med sin Formands Datter Rachel. Han døde 1655 den 9 Maj i sit Alders 46 Aar. Man kiender af hans Disputats de imagine Dei, at han 1633 har studeret til Kjøbenhavn. Desuden har man fra ham:

Epicedium over C. von der Lippe, som døde 1652.

Carmen gratulatorium til P. Wandalini Paraph. Dan. N. T. 1654.

5) Hr. Jacob Casbergaard fra 1656 til 1693. Herredsprovst og Consist. Assessor (x). Født i Wonsbøl Præstegaard 1630 den 16 August. Her giftede han sig med sin Formands Enke. Det jeg ellers om ham har at melde, giver os ikke den beste Character om Manden. Aar 1656. antastede en Sognemand, Knud Mortensen, ham med slemme Ord og ruffede ham i Haaret. Gierningsmanden maatte efter Amtmandens

(o) Mölleri Cimbr. lit. T. I. p. 18.

(x) 1691 kaldes han Assessor primarius.

mandens Ordre gjøre ham Afbedelse, men Præsten vilde have Satisfaction. Consistorium svarede ham, at det var satisfactio civilis eller politica, og at det en tilkom Consistorialibus at deliberere derover, eller at forandre noget deri. Dog siden han paa Legemet var antastet og Menigheden forarget, saa var den Sag at proponere paa forestaaende Synodo, om ikke ogsaa Kirken burde have satisfact. ecclesiasticam. — Ved samme Lejlighed blev ham og, efter Amtmandens Ordre, foreholdet 1. at holde sig fra Drickelav, 2. fra Skyden i sin Gaard. Paa det første svarede han, at han efter optagen Qvægtiende i Grarup var buden hjem af Sognesogden, hvor just hans Contrapart med flere sad og drak — Paa det andet: jeg bruger Skyden, fordi jeg ligger saa ene for mig selv. Dette var en haard Begyndelse! Han berømmes ellers som en gudsfrygtig, christelig, retskaffen og godgiørende Mand (y). Han døde i Haderslev 1693 den 3 Februar, og hans blinde Kone døde samme Aar.

6) Friderich Lohmann fra Ulf Præstegaard. Broder til Pastor Nicolai i Maustrup. Fra 1674. var han Præst til Ulf i Tønder Amt, og blev efter 19 Aar forflyttet til dette Sted, men døde 1698, efterladende to Sønner og to Døttre, som bleve Præstes-
E 5 Koner

(y) Cf. Nic. Lorenz. annot. ad Hondoeffii Calendarium. Hans Stammebog og hans Hustrues Personalia, som Professor Möller sejer, er artig. Hans Skilderie er i Starup Kirke.

Roner i Uet og i Starup. Denne fornemme Mand levede her kun kort.

7) Hr. Sebastian v. Saldern eller Sallern, fra 1699 til 1748, det er næsten i 49 Aar Præst. Født i Upensrade 1671 den 17 Febr., hvor hans Fader Hr. Cammerraad Caspar v. Saldern var Borgemeester og Amtsforvalter (z). Rector Bluhm dimitterede ham fra Lønder Skole til Universitetet i Kiel, og 1694 finde vi ham i Jena. Faa Aar derefter bleve ham disse to Menigheder betroet, og han giftede sig med sin Formands Døtter Eleonora Lohmann, og ved hende blev Fader til 13 Børn. Man har fra ham:

Disp. de formatione Christi in nobis Galat. 4. v. 19. Jenz 1694.

8) Hr.

(z) Denne gamle Slægt v. Saldern stammer hid fra Rom, af en Slægt kaldet de Rosis, af hvilken den første: Sighard de Rosis Aar 718 indkom i Thyringen med S. Bonifacio at forplante Christendommen. Navnet Saldern blev siden taget af et endnu saa kaldet Herresæde Saldern ved Strömung Fise i det Brunsvigke, Aar 879. Den Efterkommerne haves Efterretninger af gamle Breve, af Möllers Cimbr. literata, af algem. Histox. Lexicon Tom. IV. p. 230; af Stamtavler trykte 1703. i Hannover og Wolfenbittel. Af Hans og Bondo von Saldern, Brødre, som levede 1272, stammer de ned, som endnu findes i Tydskland af Slægten. Men Stamfaderen til den Saldernske Familie her i Holsien er Hans von Saldern, som Aar 1550 indkom med Hertug Adolph, og døde i Neumpster 1597, og var en Søn af Henrich von Saldern, som egede Ravenslein.

8) Hr. Caspar von Saldern, forrige Sø, og hans Adjunctus fra Aar 1730, da han var 27 Aar gammel. Fra Haderslev Skole kom hun i Aaret 1722 paa Universitetet i Kiel, og siden til Kiøbenhavn, hvor han blev i 6 Aar, og blev en mægtig Mathematicus; Hvor kan man mere fornøyet fordrives Tiden end hos denne Mand, i hans curiosorum og mechanicke Instrumenters Kammere. Hans Ægte-Hustru Anna Behrens fra Flensborg, døde fra ham for nesten 30 Aar siden, og han udvalgte da cælibatum. Man har fra ham:

Min Ven! hvad tænker du, hvad troer du, hvad gjør du? Haderslev 1763. 2 Ark.

VI. Grarup Sogn.

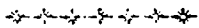
Grarup, (Gratorp, Græstorp,) har gode Græsgange og Skove, avler ogsaa skjønt Korn.

Ludecas og hans Broders Kone komme til dette Sted mange Aar for Christi Fødsel, satte sig her ned og avlede Børn, og deres Afkom maa endnu findes paa Stedet, er her en gammel Sagen, man kan jo troe den.

I Sognet er en lille fiskerig Sø, som af Kongen bertsforpagtes.

Sognets Plove med Starup Sogn iberegnet, løber til 17½, men Grarups Indbyggere til 168 Mennesker.

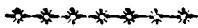
Bjerne

Byerne ere: Grarup, Stenderup, Soelkiar, Søegaardskiar.

Kirken er jiret med et Taarn, som, formedelst Høydens Beliggenhed langt fra falder i Synet. Kirken ligger $1\frac{1}{2}$ Mill Sydost fra Haderslev.

Annex Præstegaarden har omkring Gaarden en Tost (Udsæd to Ort. Korn,) en Tost i Øster Mark, faldet Præstkrog (1 Ort. Korn;) En Tost Norden Kirken (en Ort. og 2 Skp. Korn,) to stykker Jord i Heisager Mark (5 Skp. Hartkorn.) En Ager ved Lundhøye (to Skp. Korn,) i den V. Mark fire småre Agre i Melvang (3 Skp.) Fire stykker uden Melvang (8 Skp.) Paa Stenderup Mark Land til 12 Skp. Paa den Østre Mark en Otting Jord falder udi $6\frac{1}{2}$ Ort. Korn, i den Vestre Mark 6 Ort. 4 Skp. I Matrop Mark indgjered 2 Ort. Korn, Summa baade Udost Jord og Otting Jord Rug tre Ort., Byg tre, Havre $5\frac{1}{2}$. Item en Degnetost til Grarup Kirke (12 Skp. Korn.) Sognet har 23 Boel og Halsboele, hvis Tiende løber en Læst Korn. Smør af hver, $\frac{1}{2}$ Smør, som kan være tolv Mark Smør og sex Brod, af en Plov sex Mk. Smør og tre Brod. Af hver Koe, som har bæret Kalv 2 Mk. Smør, af en Gieldemelks Koe en Mk. Item hos Koebørdet giver man en Ost og 4 eller 6 Brod. Dvægtiende hver 15 Lam og Gris, og det som er over og under for hvert Lam to pf., for hver Gris to pf. Item af hver Plog for Sild og Brod giver man om Paaske sex pf., af en fuld

fuld Boel 20 Eeg, af 1 Landbøuel 10 Eeg. Offer om
Paaſte og Juul, hver Mand en Album, og for Hu-
ſtræue en Album, for Børn og Folk hver to pf. Bræu-
deviæſe 4 ſkl. Kirkegang 10 ſkl. Jordeſærd tre ſkl.

VII. Døby Sogn.

Dette Sogn ſtøder Sonden til Haderſlev Fiord, og
Øſten til Beltet, er alſaa en Halvøe.

Til Sognet hører en De Aarøe, ſom har 23 Stæ-
der, hvoraf Færgefarten over til Affens kaldes Aarøe
Færgested.

Bjærne ere desuden Flouth, Hænſtrup, Rødd,
Hyrup, Steveld, Døby, Sverdrup, Quidſtrup,
Lamdrup, Færgehuſet, Summa 206 Huſe (*), og er
alſaa et af de ſtorſte Sogne i Dannemark. Ingbyg-
gerne beløbe ſig til 1250 Siæle.

Ulvotallet giør 37, ſom udgiør efter Dannemarks
Marricul: Regning kun 394 Tønder Hartkorn, og ſer
man deraf, hvor haard Jord: Afgiften er i Danmark
imod Schlesvig Stift; thi Døby Sogn var, efter ſin
Størrelſe, bleven anſat i den over Danmark indrettede
nye Marricul: Aar 1664, viſt for 950 Tønder Hart-
korn, og deraf at ſkyld.

Kirken og dens Intradet forærede Hønhſtalig
Kong CHRISTIAN I. til Canonicis ved Haderſlev
Domkirke 1460 (a).

Kirkens

(*) Sparrelund var her tilførn et berømt Eade.

(a) Pontopp. Ann. Tom. II. p. 512. Hvitfeld.

Kirkens Lærere have været:

1) Mag. Jacobus Schmid eller Fabricius fra 1564 til 1566. Utsaa sees, at for ham har været een, som ikke er at finde, hvilken i Aaret 1563. blev truet med poena remotionis at indlevere Forregnelser paa sine Præste-Indkomster, men vilde ikke, og maaskee han og virkelig blev affat. Denne Mag. Jacob hørde i sin Ungdom salig D. Luther, og blev siden i Aaret 1540 paa Kiøbenhavns Universitet beskikket til Professor i Vhysiken, men efter nogle Aar derfra affat, og atter paa Kongel. Intercession antagen 1547. Blev i hans Alderdom af hans store Patron Hertug Hans kaldet til dette Sted, men døde 1566 (b).

2) Mag. Knud Bramsen eller Bramtius fra 1575 til c. 1607. Var forhen Corrector i Haderslev. ut l.

3) Anders Bramsen fra 1608 til 1656, da han skal være død. En Søn af forrige.

4) Knud Bramsen fra 1654, da han blev Faderen adjungeret. Houd Aar han døde, kan ingen med Bished

(b) Saaledes behager Professor Möller at melde; derimod Jo. Oldendorp in vita sua skriver, at han døde 1564 den 26 Nov. I mine Samlinger finder jeg 1574 og 1575. Oldendorp melder videre, at han var en stem pengegierrig Mand, dog fralagde han sig ved Livs Forbedring Nævos suos og sine Jægl, vidner Mag. Krohe i hans Breve ad B. Jo. Möllerum. See ogsaa Mölleri homonym. fra p. 671 til 674, og Bramtii Næn. in dedic. & pag. 15. It. Vindingii Acad. reg. Hafn. pag. 71.

Visshed siige, i mine Samlinger har jeg 1694. Han var to gange gift, men med ingen af begge avlede nogen Børn. Hans sidste Hustrue Rebecca Bruhn (c) er bleven usorglemmetlig, formedelst hendes arrige Sind. Jens Raben blev Hr. Knud i Aaret 1688. adjungeret, men Rebecca kunde for sin Død ey taale ham, der gif saar vide, at hun paa en Fjstdag, da Capellanen prædikede, begyndte at murre og kraale imod Capellanen i Kirken. Hvilken Uforsontighed! Hun maatte da indfinde sig for Consistorium, og blev dømt at udstaae aabenbar Skriftemaal af Prædikestolen, betale 8 Rigsdaler, forføne sig med Capellanen, og imidlertid være Alterens Sacramente forbuden; men Qvinden levede med sit onde Sind i 57 Aar.

5) Hr. Jens Raben eller Janus Corvinus (d). Pastor fra 1694 til 1724. Herredsprovst og Consistor. Assessor fra 1701 den 7 Februar. Han var født i Haderslev. Er hans Epitaphium at sætte Troe til, saa er han født 1670, og var altsaa kun 18 Aar, da han blev Pastor Adj.; men det tørde være en Fjsttagelse. Som Student var han Provst Krahes Amanuensis i Haderslev, indtil han kom til dette Sted. I hans Alderdom maatte han ved andre meest lade sit Æmbede forsyne

(c) En Enke af Amtsskriver Fabricius i Lyngom Kloster, en Datter af Pastor Chr. Bruhn til Lyngom Kloster og Nør-Lyngom.

(d) Døivet efter Farsfaderen Mag. Jels. Corvinus i Bierst.

forhøne. Hans Egteskab med Giertrud Lihme fra Nibe (z) var ufrugtbart.

6) Simon Gerdesius fra 1724 til 1727, da han døde den 14 April, 47 Aar gammel. Hos sin Fader Hans Gertsen Diaconus her paa Stedet, blev han Aar 1710 den 24 Oct. kaldet som Capellan pro persona, succederede sin Fader som Diaconus 1714, og blev efter Hr. Rabens Død Pastor. Fra Haderslev Skole gif han i hans Ungdom til Wittenberg, hvor han blev halvtredie Aar. I Nibe informerede han siden i hele sye Aar i Amtsforvalter Jens Christensens Huus, hvor han blev bekendt med den, som siden blev hans Egteven Susanna Lihme, (Soster til forommeldte Giertrud Lihme) (f). Fra Nibe gif han paa Academiet i Kiøbenhavn, var der hos Hr. Stricke i tre Aar, og imidlertid underkastede sig en Examen Theologicum 1709.

7) Christen Engel fra 1727 til 1763 den 19 Februar. En Smedfers Son fra Ringsted. Fra Keeskilde Skole blev han i sit 23 Aar, nemlig 1711 Student. I Mag. Abilds Huus i Jyndstrup i Sieland levede han fornøyet, indtil han 1716 blev Collega i Ringsted Skole og Aftenfangs Prædikant. Aar 1727 den 3 Maj blev ham betroet denne store Menighed,
og

(c) Med hvilken han holdt Bryllup 1688 den 30 Oct. paa Gram, hvor hun i 14 Aar havde tiend Brevinde v. Schack.

(f) Med hende avlede han tre Sønner og to Døttre. Af dem lever endnu i Haderslev.

og giftede sig saa med Cathrine Lemwig, en Datter af Pastor Lemwig i Ringsted (g). Han var her meget elsket, og i Erindring af sin forrige Fattigdom, var han mod Fattige gavmild. Et Ufsælde af et Slag berøvede ham mod Livets Ende hans Sandser, men Herren styrkede ham igien, og han raabte med et muntert Sind: enten jeg falder ude eller inde, falder jeg i min Jesu Arme, og derpaa døde han.

Vi have fra ham:

Gudelige Psalmer (med Mag. Biørensens Fortale,) Hadersl. 1762. 8vo.

8) Jens Ingversen, kaldet 1763 den 29 Jul. fra Neukirken Pastorat ved Tøndern.

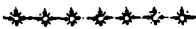
Diacon til denne Menighed.

Om Diaconorum Udvalgelse, (som tillige vare Degne,) sees Breve i Haderslev Provste-Archiv 10 Skuffe No. 21.

1) Philippus Jacobi Fabricius fra 1599. En Son af ovenmeldte Mag. Jacob. Med Anna Boylen fra Bilsstrup Præstegaard avlede han en Son, som succederede ham.

2) Jacobus Philippi Boylen fra 1630, og døde 1667. En Son af forrige, men behagede at bære sin Moders Tilnavn. Her giftede han sig med en Bønde Peder Marzens Datter Kirstine af Sverdrup her i Eegnet, og ved hende blev Fader til Hr. Georg Boylen Præst

(g) Om ham er meldet oven for.

Præst i Vestoft, Karen Boysen gift til Haderslev, og Sara Boysen gift til en Egere i Medsted i Halk Sogn, hvis Dotter Annegen beholdt Gaarden, og blev gift med Nis Anderfen, deres Dotter Sara blev gift med Otto Gertner (h) Fader til Jörgen Gertner, Klokker og Ceremoniemester i Haderslev, gift med Johanne Frenksen, og efter hendes Død med Birgitte Meuvig, (en Enke af N. Huusmann). Johanne Frechsen fødte H. O. Josias Gertner, som blev hollandsk Præst paa Amager, gift med en Dotter af Brygger Munck (i). Og saa videre. Kongen var saa naadig og befalede, at Enken skulde beholde Dagne Zndkomsterne til sin Underholdning (k).

3) Hans Gertsen eller Gerdesius fra 1667 til 1714, det er hele 47 Aar, og havde itkun i de fire sidste Leveaar sin Son til Capellan. Han var fra Bistved Præstegaard her i Amtet.

4) Simon Gerdesius, som 1724 blev Pastor, og Diaconatet da afskaffet.

VIII.

- (h) Af Alfens, en Søn af Peter Gertner og Maria, begge af tidsk Fødsel
- (i) Saadan er det, naar Blodet trækker; Folkene rører mig selv noget paa, og derfor bliver jeg her alt for fuldstændig og kiedsom, maaske for andre.
- (k) Haderslev Provst; Archiv 10 Skuffe.

VIII. Hald Sogn.

Hald (tilforn Halben = Halvøe,) nesten omflodt af Beltet, af Bankeldam (1) og af Sandviig. En Bæk, hvorved drives en Mølle kaldet Ultang, deler Sognet i to Dele, som sammensøyes ved to Broer.

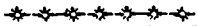
Frugtbare Marke, Græsgange og Skov, gjør Stedet meget lystig.

Kort for Christi Fødsel var Sattralac her en stor Mand, og skal i en Høj ligge begravet.

Beyerholm, som nu ere to Gaarde, var tilforn et frit Gods, beboet af Matthias Voët, (en Son af Hans Voët, som af Kong FRIDERICH I. for sine riddermæssige Tjenester blev nobiliteret.) Han giftede sig her med Dorothea von Ytzen, en Dotter af Hr. Severin v. Ytzen, Arveherre til Langmoes her i Sognet. Faderen blev succederet her paa Beyerholm af Sonnen Jacob Voët, gift med Elisabe Harkinn v. Herndorff. Efter ham fik Sonnen Matthias Voët Godset, som giftede sig med Anna Nissen af Øsbj Sogn, Søster til Oberst Jensen v. Löwenklawen, (som blev bekiendt nok i den bedrøvelige Feide 1657, 1659, og er maaffee den samme, som Holberg kaldet Oberste Jonas Hadersleben, og for-Höyer kaldet Jens v. Hadersleben.

Bjerne i Sognet ere ellers Hald, (som har 72 Familier), Heisager, Soed, Ultang.

(1) Om den meldes oven i §. 8.

Indbyggerne udgjør 830 Siæle, og Sognet staaer for 19 Plove.

Kirken er stor og anseelig, og har et Taarn; den ligger $1\frac{1}{2}$ Mile Ost-Sydost fra Haderslev; Dens Lærece have været:

1) Peter Jensen 1556. En Son af Borgemeester Olai i Haderslev. Død 1594.

2) Johan Hegemann fra 1594 til 1615.

3) Jürgen Martini Höyer fra 1616. Menes at være født i Bilsted Præstegaard (m). Blev 1613 kaldet som Pastor til Nikkelsbol Kirke, som i Aaret 1615 den 3 Dec. af Hæret blev omkæstet, og Herr Höyer takkede da af, og kom til Halk (n). Han skal have levet endnu Aar 1676.

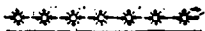
4) Hans Höyer, en Son af forrige. Var fra 1638 Faderen adjungeret, og døde før sin Fader i den urolige Tids Tid 1659. Med sin Hustru Kirstine Raun, en Datter af Proprietarius Jens Raun i Bilstrup, avlede han en Datter kaldet Johanne, som blev gift med Successore.

5) Ludvig Harboe (skriver sig og Ring de Hardeboe (o) fra 1660 til 1689. Født i Ring Præstegaard i Fyen, hvor hans Fader Niels Poulsen var Præst (p). Hr. Ludvigs Moder var Anna Christ. Hennings, som
siden

(m) Og han skriver sig selv Hadersleviensis.

(n) ex Ms Pauli Flor, quod possidet Prof. Möllerus

(o) See hans Epicedj over Fruen Procanzlerinde Agnete von dei Lippe 1660.

siden blev gift med Stedets Successor Mag Hans Leth, som siden blev Confessionarius Regius. Hr. Ludvig fik her til Ægte sin Formands Datter Johanne Höyer Aar 1660 i April, og den 18 Dec. fødte hun ham en Søn kaldet Nicolai (q), som siden blev Præst til Ulkeboi, item en Datter, som blev gift med Successore her paa Stedet, og Aar 1681 atter en Søn, kaldet Johannes, som i Aaret 1704 blev Pastor til Broager, og Provst i det Glyksborgske, (Fader til den danske Kirkes store lærde Biskop, Herr Ludvig Harboe ic.) Hr. Pastor Harboe døde her 1689 den 27 Augusti, og efterlod sin Ægteskelle, som var den beste Moder og en gudsfrygtig Hanna i Bon og Guds Naakaldelse til sin Død.

6) Friderich Kling fra 1689 til 1699 (Hadersleviensis,) en Søn af Borgemeester Anton Kling, som døde 1676. Gift her med sin Formands Datter Christine Harboe, men Ægteskabet var, saa vidt jeg veed usfrugtbart. Han døde 1699 den 19 Febr.

7) Peter Wurffel (r). Var født 1662, og havde til Fader Lucas Wurffel, Slotsfisker i Haderslev. Døde 1733.

8) Andreas Lange fra 1733, og døde 1755. Blev fra Ribe Skole i sit 19 Aar dimitteret til Acades

U 3

miet

(r) Skade, at vi ikke fik Biskop Blochs fynske Samlinger. Zvergs Tvivl i Stellas Cleresse p. 663. lin. 20. er unødig.

(q) See Provste-Protocollen Aar 1661 den 13 Dec.

(r) In Catal. Rosenranz. disput. No. 55. kaldes han urigtig Paulus Wurffel.

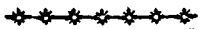
miet Aar 1710. Aaret efter blev hans Contubernal paa den Kongel Regenk befængt med Vestbylde, hvorimidlertid Lange reiste hjem til sin Fader, Herredsfoged Marthi Lange paa Havervargaard i Brøns Sogn. Han reiste, da Vesten var stillet, igien til Kiøbenhavn, og udstoed sin Examen Theolog 1714, og fik den beste Character. Aaret derpaa vocerede Generalmajor Theodof. Levezou til Orholm og Bygholm ham til Præst for Molbek og Folding i Ribe Stift, og efter 18 Aar blev han til dette Sted forflyttet. Aar 1755 foretog han en Reise ind i Jylland, for at besøge sine Stiftsborn: Nic. Ge Overbek, Præst til Soelberg paa Mors, siden til Wodder, og sin Stiftdotter, gift med Capellan Jens Halse til Bestervig. Hos den første blev han syg, kom syg til Viborg den 21 Julii, og døde Dagen efter. Hans Liig blev bragt til Ribe Domkirke. Provst Woldike prædikede i Halk til hans Minde den 6 August over de Ord: 3 Fred vil jeg legge mig tillige og sove 2c. Ps. 4, 9. Hans første Hustru var Mette Christians Dotter af Folding Broe eller Kroe, og med hende havde han fem Sonner og fire Døtre. Den anden var Dorothea Sophia Ryhe, en Enke efter Conrector C. M. Overbek, hvilket Ægteskab var ufrugtbart.

9) Hans Lange; en Sen af forrige, født i Molbek 1722 den 21 Sept. Blev, i steden for en Skriver, (hvortil han først var bestemt,) Student fra Haderslev Skole, dog ikke førend Aar. 1745, laae
red

ved Academiet i 3 Aar, og nød imidlertid af sin Skole 120 Rdt. Stipendie-Penge. Som han var det tydske Sprog mægtig, fik han let Conditioner i Kiøbenhavn, og i Aaret 1749 prædikede for sin Dimission fra Universitetet, i St. Petri tydske Kirke, under D. Wöldike, ved hvis Recommendation han blev Hofmeister hos Baron Schack paa Ballpe, indtil Baronen blev Page hos Enkedronningen 1751, i hvilket Aar han blev sin Fader i Embedet adjungeret. En hidsig Feber forarsagede hans alt for tidlige Død 1759 den 30 Jun., og Hr. Archidiacon Sals holdt en rørende Tale over ham af Matth. 25, 21. Hans Ægteskab med Ingeborg Rosenkilde, med hvilken han blev viet paa Nørholm ved Varde 1756,) var ufrugtbar, og hun blev atter gift med Provst W. C. Zoëga i Møgelstønder Aar 1763.

10) Jacob Dannefer blev fra Nykiøbing Skole paa Falster Student 1727. Fra Information hos Forstander Möller i Bartous Hospital, blev han forfremmet til Præceptor paa Baysenhuset, hvorfra han efter 3½ Aar, (for en deel Evidensadigheder i Lærdømmen,) qviterede, og reiste til Korsøer, hvor der ikke var ret Plads for ham, og gif saa til Altona, derfra til Frideriksstad i Holsteen, hvor han tillige med sin Ven Hr. Matth. Dyrhoff, (som nest Gud, siden var Anledning til hans Forfremmelse i Præste-Embedet,) holdt Skole. Her giftede Dannefer sig med en Kiøbmands Enke af Stokholm, (en Majors Dotter, som

med Separatisterne var forviist Stofholm.) Langt om længe kom han tilbage til Kiøbenhavn igien, og fandt Underst hos den store Lærere Hr. Pastor Giese, som satte ham til Skoleholder i Guarnisons Menighed. Baronesse Bruckdorf kaldte ham til Degn i Dalby udi Sjen, hvor han levede kummertlig indtil 1756, da han blev Præst til Skodborg i dette Amt, stod der tilsidst i Aaret 1759, fra hvilken Tid han prædikede for denne Menighed i Halk, og er blant Mennesker for Næsten næsten usynlig. Om hans Extraction er dette at melde: Han er født 1708 i Næstved paa Falster, hvor hans Fader var Byskriver; hans Farfader var den til sin Tid nok bekiendte og berømte Jacob Jacobsen, som stod i Begyndelsen af den svenske Krig i Tjeneste, og blev med flere Danske, ved det Moskildske Fordrag, overdragne til de Svenske, blev derefter en Domestique af Rigsadmiral Wrangel, hos ham han saaledes gjorde sig yndet, at en Hov kostbare Sager bleve ham betroet, at føre til Wrangels Frue paa en Fregat fra Cronberg af, hvor disse Sager vare erobrede. Paa Fregatten vare tillige svenske Vaadsfolk, og en svensk Skipper, desuden septen siellandske fangne Bønder. Da de vare komne under Seyl, ginge de fleste Svenske i Rummet at hvile sig. Danneker iagttog sin Tempo, da han havde faaet Siellænderne paa sin Side. Han nedlagde med sin Kaarde den Svenskes Anfører, da han ikke vilde give sin, befoel Styrmanden at styre Skibet lige til Kiøbenhavn, som og skeede. Imidlertid

sid

tid var Luger og Huller stoppet for de sovende Svenske. De siellandske Bønder, som vare Bornede, bleve, da de til Kiøbenhavn ankomme, satte udi Frihed, Jacob Jacobsen blev Officier, nobiliteret og kaldet Daniker, regaleret med et Gods paa Møen, (hvor han var opdraget) (s), hvilket Gods ved Listighed i Tiden er Familien frakommen. Bøttet blev da bragt til Kiøbenhavn, og at det har været af Betændighed, sluttes deraf, at det blev i en Fregat, som forde 16 Stykker; indskibet.

IX. Wilsstrup Sogn.

Wilsstrup skal betyde Wældsdorf; 1583 findes det af Præsten skrevet i Chrysolthomi Tom. II., som endnu staar paa Haderslev Consistorio, **W**elböl, **W**ielstrop, Ordene lyde saaledes: Liber ex bibliotheca M. Ge. Boëcii Diœcesis Hattersl. quondam Præpositi & Superintend. vigil. datus Noæ Simonio affini per D. Laur. Boëcium in ecclesia, quæ est Weiböl - Wielstrup.

Mod Sønden, hvor det grændser til Slipsminde eller Østerøen, har Sognet god Skov.

Sognets Indbyggere betøbe sig til 732 Sieler; og Pløgtallet til 22½.

(s) See Boefens Helsingøers Beskrivelse p. 273. Beringius skriver, man snarere burde have kaldt ham Svecifer. Cf. Holberg. Dann. Hist. T. III. p. 330. I. Beringii obfid. Hafn. p. 129.

Byerne ere: Sønder-Wilstrup, med 65 Huse, Nør-Wilstrup, Kielstrup, Grodebol, Bortskou, Boensmoes, Kiestrup.

Kirken er en stor stærk Bygning, med Taarn og Udbygning til den Nørre Side, er et ret pyntet Huus, og har et affkildt Ehor. Den ligger en Miil Sonden Haderslev. Dens Præster have været:

1) Laurentius Boëthius Agricola, antog som Papist Lutheri Lære Aar 1524. Han var en indfødt Italiener, af en ældgammel Stamme. Han døde her 1527 den 28 Sept., og efterlod to Søner, af hvilke een blev Provst i Haderslev, den anden hans Successor.

2) (N.) Boëthius Agricola, døde samme Aar, hans Broder blev Hofpræst i Haderslev, nemlig Aar 1548, efterladende tre Børn, af hvilke een succederede ham, og en Dotter blev gift med Hr. Noa i Hoptrup.

3) Laurentius Boëthius fra 1548 til 1583 (t), som indgav efter Provstens Ordre Fortegnelse paa sine Indkomster saaledes: "En lille Huustoft i Sønderby
" Wilstrup, som Præstegaarden staaer paa, en stor
" omstenet Toft ved Kirken, kaldet Kirkeholm, et St.
" Jord

(t) Maa stiles fra hans Farbroders Son af samme Navn, som var Præst til Lyngom Klost. Nota, andre satte denne vor Pastor Laurentii Tiltrædelse til Embedet længer frem, hvor imidlertid hans Farbroder, Hofpræsten i Haderslev skulde tillige have forsynet Wilstrup Kirke.

„ Jord derhos kaldet Kirkevier, tolv Agre Indvangs
„ Jord udi Bivren, 7 paa det Fald Frensballe, de
„ andre 5 mellem Kirkesti og Ridmadgaard. Paa
„ Østermark 13 Agre (ubi & quibus nominibus codex
„ docet) to Skovskifte med fri Olden. Paa Nørby
„ Østermark 4 Agre, paa den Vestre Mark 1 1/2 Mk.
„ Herforuden haver Præstegaarden nogle Toste. Forst
„ en B. Kiestrup Bæk paa Marken — med noget
„ Eng langs ved Vækken, en Tost oven Kiestrup Bæk
„ kaldet Bingen, og en Tost ved Boensmoes, (disse to
„ Toste bruges nu til Trauls Niellens Gaard i Nørby
„ Bilstrup til Magekist, saa længe det behager Præ-
„ sten for nogen Gienleg, som er: forst en Ager paa
„ Ran oven for Bilstrup Skov, en Ager med et lidet
„ Skovskift ved Ions Kirkegaard med sin Olden at
„ bruges, et Sek. Jord paa Vester Tost, paa hvilket
„ staaer et Landboel, som giver aarlig to Mk., for det
„ Sek. Jord haver Jörgen Persen en liden Ager til
„ Veirleg Sonden ved lille Høje, ved Bygge. Den
„ 15 Kierf af al Korn Præsten og Kirken tilsammen,
„ 15 de af Lam, Gris, Kalv, Føl, af det som er over
„ eller under, af et Lam to pf, af en Gris to pf, af et
„ Kalv 6 pf., af et Føl 6 pf. Af hver Vlog 18 Mk.
„ Smør og 6 Brod — om Baldborg Dag (u). Af
„ hver nybær Koe to Mk. Smør, af en gieldmelks
„ Koe en Mk., og af Ovien med første Kalv en Mk.,
„ hos

(u) Dette er tillimitet af Kong CHRISTIAN IV. ved et Rescript af 25 Nov. 1616 til 12 Mark.

„ hos denne Kvebørd skal være sex Brød, og en Ost
 „ saa god man kan have af en Dogn Melk. Af hver
 „ Boel om Vaaske 30 Æg til Præsten, af en Landboel
 „ og Indest 10 Æg. Offer om Vaaske en alb. lubec.
 „ af Huusbonden og en alb. af Hust. og to pf. lub. af
 „ et Menneſte, som kan gaae til Sacrament. Af et
 „ Landboel haver Præsten ingen Ploebor uden det,
 „ saa er med andre, da giver de, efterſom de har Hof-
 „ veder i Ploven, et Landboel giver Kvebørd lige efter
 „ et fuld Boel med Brød og Ost. “

4) Mag. Jørgen Boysen (x). Blev ſin Fader i
 Embedet adjungeret 1580. Han geraadede i Strid
 med Sognemændene om ſine Indkomster, ſom gif ſaa
 vidt, at Kongen ved Reſcript deciderede ſaaledes:
 „ Wir FRIDERICH ic. ſügen euch den Karſpelleuten
 „ zu Willſtrup gnädigſt zu wiſſen, nach dem ihr euch
 „ jüngſt alhier gehaltenen Rechtstage über euren Va-
 „ ſtoren Hr. Georgen Boysen wegen der Butter, ſo ihr
 „ ihm zur Pflugbur zu entrichten beſchwert, Er aber
 „ damals aus — Verhinderung wegen ſeines Miniſte-
 „ ri nicht erſchienen, und ſein Recht deſſals ausführen
 „ können, ein ſolch Urtheil geſprochen, daß ihr nicht
 „ ſchuldig

(x) Magiſter ſkrives han i et Personal I en Bog paa Ha-
 derslev Conſiſt. nemlig Barthol. anglic de proprietati-
 bus trykt i Myrnberg 1424., findes in margine diſſe
 Ord: hunc librum donavit M Georg Boye Paſt eccl.
 in Willſtrup ad perpetuum uſum miniſtrorum eccleſ
 Hatterſ. ita tamen, ne loco dimoveatur.

„ schuldig seyn sollten ihme mehr zu geben, als von Al-
 „ ters gebräuchlig gewesen, bis ihr von unserm Amte
 „ mann und Probstes alhier mit Brief und Berweiß
 „ ausgeführt, daß Er zu einem mehrten berechtiget, Er
 „ aber uni unsers gotts. Bettern Herzog JOHANN
 „ des ältern — schriftliche Erklärung, auch ein alt
 „ Buch, darin aller Pastores Einkünfte verzeichnet
 „ stehen, fürgelegt und dargethan, daß ihme dasjenig-
 „ ge, so er von euch gefodert, ihme auch zu geben ge-
 „ bühre, so ist demnach hiemit unser ernstlicher Wille
 „ und Befehl, daß ihr euch auch ferner in dem nicht
 „ sperrret, sondern ihme solchen Pflugbüch ferner wie
 „ bishero geschehen, entrichtet und unverweigerlich folgen
 „ lasset, bey Vermeidung unsrer ernsten Strafe und
 „ Ungnade. Urkundlich unter unser Handzeichen und
 „ Secret, gegeben Haderslev den 10 September Ao.
 „ Dni. 83. “ FRIDERICH.

Man mener, han døde 1603, i hvilket samme
 Aar Præstegaarden afbrændte, som gif saaledes til:
 Hr. Boyesen erindrede Vigerne Tid efter Tid, at bære
 om Afstener deres Garn betimeligen ind af Blegen;
 men hans Formaninger vilde ikke frugte paa Vetsindig-
 hed, hvorover, da de en Afsten atter sildig kom ind med
 Garnet, han af Forbittrelse snappede Garnet og fastede
 paa Tiden. Huset brendte af, men han blev ogsaa
 dømt, at paa egen Bekostning opbygge det igien.
 Hans Børn vare: Niels Boyesen, som i Embedet ef-
 terfulgte Faderen, Hans Boyesen blev Brygger i Riøs-
benhavn,

benhavn, og Anna Boysen, som blev gift med Diac. Philip Fabricius i Døbne.

5) Niels Boysen, var fra omtrent 1603 Faderens Successor. Han levede endnu 1638, og har uden Tvivl levet til henimod 1650.

6) Ellers eller Hilarius Ortonis, som fik sin Formands Embede og Enke. At han har været fattig, sees af Consist. Protocollen; thi 1650 den 21 Jun. blev han for Gield indstevnet. Han døde 1659, og hans Enke flyttede til sin Son Andreas Boysen i Haderslev.

7) Poul Zoëga fra 1659 til 1688. Født i Schlesvig, hvor hans Fader Marthias Zoëga var Cantor. Hans Moder var Margreta Writ fra Kiel. Hans Fars fader Marthias Zoëga havde i Verona i Italien et adeligt Gods, men geraadede der med en Adelsmand i Tvistkamp, stød ham, og flyede til Tydskland, og blev ved det brandenborgske Hof Sprogmeister. Herfra kom han til Mecklenborg, og blev for de Fyrstelige Born Hofmeister, og sammesteds bragt til Evangelii Uds af Hofpræsten Joh. Stampe, mellem 1570 til 1580. Da han ikke vilde tage mod Havens Pardon, blev hans Gods confisqueret, og han in effigie i Rom brendt. Hans første Hustrue var en italiensk Grevinde, den anden var ovenmeldte Hofpræstes Stamps Datter (y).
Hr.

(y) Ece program. ad disp. inaug. Matth. Warmuthi a Chr. Korthol. Kilon. 1666. Item die Leichenpredigt über D. M. Warmuth. in Kiel. It. Joh. Möll. Cimb. Literata.

Hr. Pastor Poul havde 13 ældre Sødsfende og en yngre Søster, af hvilke bleve meest bekiendt J. Ad. Zoëga, Secretairer i det tydske Canzellie i Kjøbenhavn. Hr. Poul blev for sin Lærdom Rector i Udsted Skole i Skaane, og derfra kaldet til dette Sted, hvor han lastes for følgende: Aar 1616 den 13 Sept, maatte han stille sig for Consistorium, hvor han var angiven at have lovet sin Præanteceff. Hr. Niels Boysens Datter Ellsbe Egtteskab, og ham var nær bleven forbuden Giftermaal med den, han havde udkaaret sig. Aar 1662 den 18 April, blev han atter tiltalt for Consist., for han havde sagt til sine tiendeføigende Sognemænd: Jeg vil ikke lyse Belsignelsen over Jer, men Fordømmelsen 3 Skarnagtige, med mere; Hr. Poul maatte af Prædikestolen declarere, at han ikke inende alle, ja ey engang holdt de fleste af dem for onde Solk. og gav Revers til Consistorii Herrer, at hvis han igien forsaae sig, skulde han baade for dette og forrige bøde. Samme Aar den 24 Nov. søgt af Sognesfogeden, for Præsten vilde slaet ham med sit Spanskrør, da Sognesfogeden vilde pante ham for 14 Skilling, Sognesfogeden blev afvrist, og begge paalagt at forsvare deres Gierninger. Aar 1663 den 7 Januar., blev han af Huusfogeden Jo. Ad. Mejer angivet, for 1) Præsten havde nævnet ham paa Prædikestolen, som den der ved Bønderne skovede Brænde hiem om Søndagen. 2) Præsten havde sagt til hans Tiener: Huusfogeden har narret mig. 3) Præsten havde bandet ham Die velen

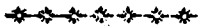
velen paa Halsen. 4) Han havde paa Prædikestolen opviist et Brod, som var givet til Degnen, at det var for lille. Præsten maatte ved skriftlig Revers gjøre Huusfogden Afbigt, og lod Consistorio, at hvis han riere begif slige Exorbitantier, skulde han gaae sit Embede qvit. Aar 1664 den 16 Nov. blev han for Consistor. indstevnet af Christen Hansen af Wilstrup, at han i Smedehuset havde slaget ham med en knudet Kiep; Smeden skulde vidne, men han havde inter seet; endelig fremstod et Vidne, som var underkiobr af Klageren for $\frac{1}{2}$ Rdr., som sagde, at Smeden havde sagt, at Præsten slog ham; Conclusum blev, at Christen Hansen maatte gjøre Afbigt, betale Omkostning, og være forfalden i verdslig Straf. Hr. Zoëga døde 1688 den 18 Septembr., og af to Hustruer: Bente Graa en Raadmands Datter af Ydsted, og Magdalene Friis fra Abes Præstegaard, avlede han syv Børn, 1. Mathias, Faderens Successor. 2. Margrete, gift med Lor. Raben i Haderslev, Fader til Amtsforvalter Mathias Raben i Kallundborg. 3. Cathrine Zoëga, gift med Hieron. Schertner i Haderslev. 4. Christine gift med Villads Taysen i Stubbek. 5. Johannes, som blev Præst i Aller. 6. Anna, gift med And. Petersen i Hierndrup, og siden med Frid. Loufen.

8) Hr. Matthias Zoëga, Herredsprovst og Consist. Assessor. Præst fra 1688 til 1749, det er i hele 61 Aar, hvo haver hørt slig selsom ferd! Trefschou skriver om ham: En retsindig Mand, af Gud udrustet
 med

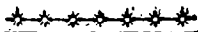
med store Ervet; hvorfors han ofte fik Befalning at prædike for det Kongel. Herfskab paa Eolding Siv., og stod i sær hos Prindseffe Sophia Hedeveg i faa stor Naade, at hun forlangede ham til sin Hofprædikant — og vevlede ofte Breve med ham. Han var født her paa Eredet 1667 den 30 April, og var altsaa kun 21 Aar, da han blev Præst. Med sin Hustrue Karen Benzen, en Datter af Provst Jürg. Lauritzen Benzen til Næsby og Twelse, avlede han en Datter, som blev gift med Pastor Brun til Moltrup, og en Søn, som succedede ham.

9) Jürgen Zoëga fra 1718 til 1755, og var altsaa over 30 Aar Capellan, atter selsomt! men i den lange Tid var han en god Søn mod en ærværdig Fader. Her giftede han sig med Czecilia Fabricius, en Datter af Pastor Wilh. Fabricius i Voit, i hvis Huus han halvandet Aar havde opholdet sig, efterat han var kommen hjem fra Universitetet i Kiel, (til hvilket han fra Haderslev Skole blev divitteret 1711, da han var 18 Aar gammel,) og fra Jena, (hvorhen han formædelt Vesten i Kiel maatte reise). Avlede med bemælte syv Sønner og fem Døtre, af hvilke ere bekiendte: Wilhadus Christian Zoëga, Pastor til Møgeltonder, Matthis Zoëga, Degn i Wilsstrup, Georg Zoëga blev Informator hos Hans Excellence Hr. Scheimeraad v. der Lühe i Kiøbenhavn, Poul Johannes blev Møller i Lindskou, Anne Elis. blev gift med Kiøbmand Nissen i Haderslev, Cathrine Gude gift med Successore her

paa Stedet, Cathrine Zoëga, gift med Pastor P. C. Zoëga til Kapsted, Til Sengeløse Menighed i Sieland havde vor Hr. Jürgen Zoëga ellers faaet Bentes og Kaldsbrev af Kammerherre v. Holstëin paa Cathrineberg, i hvis Huus han var Informator i nogen Tid, og var meget elsket; men hvor billigt var det ikke, at han burde tiene sin gamle Fader. Efter hans Død 1755 den 31 Oct., levede hans Enke i 17 Aar.

10) Matthias Dyrhoff fra 1755 til 1769. Fra Bordingborg Skole gif han til Kiøbenhavns Universitet 1721. Informerede siden i Dramen i Norge, siden hos Stads-Capitain Haagen i Kiøbenhavn, og hos Casserer Bierman, indtil 1730, da han blev Informator paa Baysenhuset, hvorfra han qviterede 1735, og reiste til Friderichsstad, hvor han tillige med sin Ven Hr. Jacob Danneker, hvorom kort forhen er meldet, fortiente sit Ophold ved Information, indtil han 1739 gif tilbage til Kiøbenhavn, oprettede der en Trivial-Skole, som bestod tidt af tyve og tredive Disciple, fornemme Folkes Børn; Dette Arbeide befaldt ham saaledes, at han 1743 afflog et Tilbud til et Feldpræst-Embedet. I denne Tilstand giftede han sig med Birthe Jochums Dotter 1746, og ved hende blev Fader til sex Børn. Aar 1756 den 3 Jan. blev han kaldet som Præst til dette Sted. Tre Aar derefter døde hans Egtfælle, i hvis Sted traadde forrige Herr Zoëga Dotter, med hvilken han avlede en Dotter. Han døde 1769.

Vi have fra ham:

En gylde Skatfiste, med Professor Ewalds Fortæle, trykt i Kiøbenhavn 1754, (excerperet af Bogartzkys nyeste Skatfiste.)

Intimations-Prædiken til Taksigelses Festen for Freden 1763. Et Ark.

Christ-opbyggelige Spørgsmaale for Børn. Et Ark.

11) Hery Claus Henrich Clausen, født 1712 i Stenderup her i Amtet. Fra Haderslev Skole gif han med Rector Overbeks Testimonio til Jena, og var der i nogle Aar. Blev efter sin Hjemkomst tenteret 1739 af General-Superintendent Conradi. Derefter conditionerede han i en Deel Aar hos Pastor Chrystalin i Bestoft, og lod sig imidlertid 1742 i det Haderslevske Consistorio examinere. Aar 1748 udvalgt til Præst for Carlum ved Tøndern, og ordineret i Superintendent-Bacance af Provst Peterfen. Samme Aar giftede han sig med Christina Boldich fra Bestofte Præstegaard, med hende avlet 7 Børn. I Carlum stod han 21 Aar, og blev 1769 af Kongen kaldet til Willstrup, hvor han levede neppe i 5 Aar, og traadde saa i hans Sted den redeligssindede Hr. Niels Windekilde, forhen Feldtpræst, og derefter Pastor ved Eggemkloster Kirke.

X. Hoptrup Sogn.

Hoptrup skal betyde Hofdorf, Magstrup, eller hvite Bøe,) blev skienket af Hertugen til Præstens Boelig faaledes, at Husets ene Side maatte i Stand holdes til Hoffers Afrædelse paa deres Udreiser. Præstegaarden kaldes og endnu Magstrup.

Sognet er et af de største i Amtet. Indbyggene beløbe sig til 1300 Sieler, og Sognet udgjør 32 $\frac{1}{2}$ Møve, af hvilke 16 hører til Gram-Herred.

Diernisse Søved, (et Bierg,) ved Østerboen, item den fiskerige Hoptrup Dam, som driver en Vandmølle, ere de største Sognets Merkværdigheder.

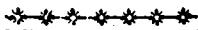
Sognets Byer ere: Hoptrup, Sønderballe, Diernis, Skiernbæk, Hovgaard, Kiestrup, Nederkiestrup, Langhorn, Magstrup, Bræraae, Skistsgaard, Kirkeby, Nør-Magstrup, Vanhol, Steensbjerg; og udgjør 140 Familier.

Kirken ligger en lille Miil Sonden fra Haderslev, er en stor stærk Bygning, liggende i en Dal (a). Den blev af Biskop Bartholdus, omtrent 1305, foræret til Provstens Underholdning i Haderslev. Dens Præster vides:

Ketel Iversen 1456.

1) Bar-

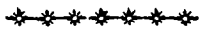
- (a) Den var først et hedensk Tempel, hvorfra alle omliggende Steder søgte til at øve deres kræftjomme Gudstjeneste. Det falder endnu frapperende, naar man fra det høje strax ned Øyet møder en Kirkebygning i denne dybe Dal.

1) Bartholdus, somt døde 1527. Mag. Bramius i sine Nænnis skriver om ham: in funus piissimi viri Dni Bartoldi N. Pastoris in Mastrup, qui obiit 1527..

Hac jacet egregius Pastor Bartholdus in Urna,
Qui gravis & cana vir pietate fuit,
In Mastrup pure tua dogmata, Christe, docebat,
Utque bonum decuit, vixerat ille, virum,
Vixerat hic sancte, sed nunc super æthere lætus
Vivit & immensa lætitia fruitur.

2) Simon, skal have levet til omtrent 1571. Fra ham har man Fortegnelse paa Præste-Indkomsterne:
,, Præstegaarden og et Huustoft 20 Skp. Bygland
,, og to Læs Høe, en May hos Kirkebyen og et Ort.
,, Land omstenet; 10 D. Haverland ved Dammens
,, Toft og 7 Læs Høe. 3 Skorrusholt et Ort. Land
,, og to Læs Høe. 3 Skadeland 2 Ort. Haverland
,, og to Læs Høe. To Agre paa Mandis Toft, 10
,, Skp. Bygland, to mellem i d. Kiære 6 Skp. Byg-
,, land og et Læs Høe. Lille Holm 8 Skp. Rugland
,, og et Læs Høe paa Kierstrup Bierge, en Ager tre
,, Skp. Land og Moseland ved Nor-Enden. En Ager
,, paa Spanhøye Agre tre Skp. Land og et Læs Høe
,, ved den Søndre Ende. Tre Skp. i Kirkedal og to
,, Læs Høe og Mose Jord. En Ager i H. en Ort.
,, Haverland og et Læs Høe, end 19 Agre i (vide con-
,, dicem) og et Læs Høe. Paa den Bestre Mark 16
,, eller 17 Agre (uti quemlibet codex docer) 88 Skp.
,, Land item fire Læs Høe; en Eng maå Sonden Kir-

„ken, som Præst og Degn har i Feste af Herstaber.
 „Græsset paa Kirkegaarden. Item syv Præsteker
 „af hver 10 skl. til Lene. Kornrende og Dvægtende
 „uri alibi. Et Fierringkar Smør, det er 18 Mark
 „Smør af hver Vlov, ser Brød; deraf Degnen
 „ $\frac{1}{3}$ Part. Af Koebord 10 Mk. af en nyebær, og en
 „Mk. af en Gieldmelks, en Ost og 6 Brød. Bru-
 „devielse 4 skl. — 20 Eg af hver Boel. Sildebord.
 „Offer: 4 Album af hver pr. Folk og en af hver over
 „12 Aar. Kirkebøger: Lat. Bibel, Danske Bibel,
 „Postilla Lutheri den første, Sacerii Summaria over
 „Bibelen i to Dele. Operæ Lutheri 12 Dele, og en
 „L. Manual. “

Degnens: „En Tost hos Knud Jensens 18 Skp.
 „Haverland, et Læs Eng, en Tost ved Degnehuset
 „8 Skp. Bygsæd og 4 Læs Eng. Begge Toste satte,
 „den Degnen beboer for 8 Skp. Bygsæd og et Læs
 „Hoe for 8 skl., men naar den ikke er saaet, for 5 Læs
 „Hoe, Alger og Eng hvert Læs 8 skl., den Tost ved
 „Knud Jensen for 12 Skp. Havresæd og et Læs Hoe,
 „naar den er inde. Item hvert Aar den er inde, skal
 „der gives af den 12 skl. Item for de 8 Skp. Byg-
 „land, naar det bruges, gives to Mk. Den Gaard
 „som er om samme Tost haver de sat, at den, som sam-
 „me Toste gierder omkring, skulde have aartlig for
 „Gierden 4 Mk. Item 3 Part af alt Smorbord,
 „Ost og Sildebord med Præsten; en Gaas og to Skp.
 „Havre og 6 Brød af hver Boel, en skl. af hver Jnderst,
 „ti Eg af hvert Boel — “

Fr.

Hr. Simon var til sin Tid en mærkelig Mand, trods nogen torde stiele fra ham; thi han kunde, (dog ikke med Gændens Kunst,) mane.

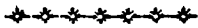
3) Noa Simonis, Denne muntre Mand var af Hertug Hans særdeles elsket, døde Aar 1608.

4) Simon Noas Døde 1612, efterladende en Datter, som blev gift med Successor.

5) Andreas Dall, som var Præst til over midten i Aarhundredet. Han var en Son af Hr. Niels Dall i Heils, og han blev Fader til Hr. Nicolaus i Nustrup. Familien var i Egnen stor og anseelig, indeil den nedfink til Degnestanden.

6) Matthias Brun, fra Skodborg Præstegaard. Blev gift med forriges Datter, som om faa Aar fradode ham, hvorefter han blev den høimodede Provst Rehefelds Svigersøn; og ved hende blev Fader til Pastor Nissens Hustru i Skjærbæk. Den sidste af Slegsten døde 1746 som Degn her paa Stedet. Pastor Brun laborerede endelig jammerligen af Colic, maatte tage til Capellan Peter Mayland, og døde 1672 l. 73.

7) Peter Mayland, forriges Successor med Kald og Kone. Herredsprovst og Consist. Assessor. Blev som offentlig Læter ordineret 1672 den 8 Nov., og døde 1698 den 8 Febr. Hans Fader var J. Mayland, Huusfoged i Yngomkoster, hans Moder Moller Winds Datter sammesteds, Hans Farfader Johan M. Wittenbergenfis var Bpæskriver i Alpenrade. Hans Ode-

moder var Ingeborg Kröger fra Ørenvad (b). Amts-
skriver Claus Mayland var hans Farbroder.

8) Johann Mayland, blev 1698 Faderen i Em-
bedet adjungeret, da han var kun 21 Aar gammel,
og døde 1742 den 1 Aug., 65 Aar gammel, og var
saa nesten 45 Aar i Præste-Embedet, i hvilken Tid
ingen sagde ham noget uanstændigt paa, undragen eens-
gang, nemlig 1700 den 11 Jan., da han blev dømt
til 3 Rdtr. Brøde, for han havde fundet Behag i
nogle Excesser, som paa Haderslev Apothek vare be-
gangne. Hans første Hustru var en Datter af Peter
Hansen Hämeln paa Soelkær, Kongelig Inspecteur
over Dueholms Amt, og Borgemeester i Horsens, ved
hende blev han Fader til Peter Mayland, Diaconus til
Satterup, Jens Christian Mayland, som blev Amts-
Fiscal i Haderslev &c. Hans anden Ægteskælle var
Herredsfogedens i Habervad Datter Elseberth Christine
Lange, og avlede han med hende Matthias Mayland,
som blev Præst til Sielstrup, Inger Margrete gift med
Advocat Lindenhahn i Haderslev, Joh. Chr. Mayland,
Præst til Lyngom, Elsebeth gift med Huusfogeden paa
Augustenborg &c.

9) Nicolai Klinckert, fra 1740 Adjunctus, siden
Pastor indtil 1761 den 29 Maji. En Israelit, i
hvis Mund ikke blev funden Falskhed. Han var født
1701 den 15 Februar. i Orbel Præstegaard paa Als.
Hans

(b) See Mag. Christoph. Brahns Leichenpredigt über Joh.
Mayland 1672.

Hans Fader var Hr. Joh. Klinckert, og hans Moder Anna Maria Harboe, var fra Svenstrup Præstegaard. Som Student var han nogen Tid i Halle, informerede siden her i Egnen, Indtil han kom til dette Sted, hvor han giftede sig med Margrete Olgard Mayland (c).

10) Hr. Johann Qvedensen Harboe, som salig Provst Lorentzen indviede til sin Menighed, samt til sin Egtfælle, hans Formands Dotter Anne Marie Klinckert 1761 og 1762. Denne smukke, velsindede og omgiængelige Mand er født 1732 den 2 Febr. paa Besterl. Søhr, hvor hans Fader Hr. Philip Qvedensen var Præst, hans Moder var Johanne Harboe, Søster til H. H. Biskop Harboe i Kiøbenhavn. Hans Morfader antog ham, og lod ham undervise af Hr. Wöldike i Sommersted, siden af Pastor Oest i Neukirken i Angeln, og satte ham endelig i Schlesvig Domskole, og da han var 20 Aar gammel, blev han som Student immatriculeret i Kjøbenhavn, derfra gik han til Wittenberg, hvor han forblev, indtil han af sin Morfader blev tilbagekaldet til Broager. Efter 19 Aars Fraværelse glædede han sin dydige Fader med sin Besøg. Hans Morfader sendte ham videre 1755 til Kiøbenhavn, hvor han paa Biskop Harboes og Consistor. Rohnes Recommendation blev Informator i Etatsraad Könnemanns Huus, hvor han, i-hvor got han havde

Æ 5 Det

(c) Da han 1760 blev saa heftig rørt af et Slag, at han intet selv formaede, maatte han bede om en Medhjælp, som blev Jørgen Hansen, nu Pastor til Aller.

det der, dog ved en stærk Forkølelse tog Skade paa sin Hørelse. Endelig, efter at han her ved Univerfiteret havde fustineret Examen Theol., blev han kaldet til denne Menighed 1761 den 17 Julii.

§. 14.

Enrstrup Herred.

Dette bliver, naar det i Kvadrat: Aen skulde opmaales, af næsten samme Størrelse, som Haderslev Herred.

Det grændser mod Norden til Nørre-Jylland, mod Osten til Beltet, mod Sonden til Haderslev Herred, og mod Westen til Gram-Herred.

Bøndergodset udgjør 217½ Plove (d). Men Indbyggerne beløbe sig til 6980 Mennesker.

Hvo der finder Fornøielse i det behagelige Landlevnet, behage kun at komme inden dette Herreds Grændser; mon det i de danske Lande har sin lige? hvad fattes her af Guldkommenheder? Møenmarkene bære villig alt slags Korn. Dyne svinge her omkring i Tusinde Paa i deres Græsgange, i disse fede Enge; de raskede Heste klobes herfra alle vegne omkring. Skove savnes ikke (e),

og

(d) Foruden Simmersted.

(e) Skovene har ellers i ældgamle Tider været langt større, end som nu; de begyndte ved Fardrup oven for Ribe, og strakte sig langs Skodborg Aa igiennem Fros- og Gram-Herredet, derfra ind i Enrstrup-Herred ved Ødis og Wonsild indtil Østersøen, saa at den var 8 Mile lang,

og derfor har de gamle Adelige og Rige her tilbyggt sig Gaarde i større Mængde end anden Steds, man har her Straarup, Tyrstrup, Drendrup, Sobislet, Wargaard &c., som nu alle tilhøre Kongen og bortlejes. Det trodser Angeln og Sundevich.

I. Tyrstrup Sogn.

I denne Skovegn, hvor den store Himlens Herre nu dyrkes, blev af vore stakkels Fædre tilbedet Afguden Thyr i et Bilddyrs Hud med et Scepter i Haanden, det er Stridens Gud.

Sognet udgjør 24 $\frac{1}{2}$ Plove, og har 800 Indbyggere unge og gamle.

Egnen er angennem af Skove og gode Mark, som Tabs Flod flyder midt igiennem.

Byerne i Sognet ere: Tyrstrup, Rokær, Sege sund, Bogskou, Faurstrup, Hvindecup, Nykkelbjerg, Faurvraa, Bestenskou, Torning, Torning Mølle, Tagfiær, det er 113 Familier og Boestæder, foruden

Tyrstrupgaard eller Torninggaard, som Kongen fik af Statholder Gert Rantzou for andet Gods Aar 1617. Gamle Eiere til dette Sted findes: Hr. Peder Ebbesen Galt, Damm. Riges Raad, gift med Ingeborg

lang, og een til halvanden Mile bred, og kaldtes for sin Størrelses Skyld Fares Skov, af Fære for Rovere, Dyr eller Wildfarelse. Nu er den en saa stor, hænger og en stedse sammen, men man kan dog end kiende dens Sirækning.

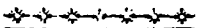

Ingeborg Giorts Døtter Drefeld. Hr. Peder Galt var Broder til Anders Galt til Rudebjerggaard. Ligeledes Hr. Niels Hemmelsen Sandberg til Tyrstrup, gift med Kisten Niels Døtter Akeleje. Den er siden bortføstet af Kongen for aarlig 4 til 500 Rdlr. Den blev Aar 1764 sat til offentlig Auction, deelt i syv Dele, som bleve budne paa saaledes: 1500 Rdlr. 520, 380, 4000, 720, 400 og 600 Rdlr., men Kiøbet blev ikke approberet. Derimod blev allernaadigst bevilget Aar 1771 den 23 Dec. de Mæhriske Brødre, at boe her, og have frie Religions Øvelse; Item at de, imod dem udgangne Forordninger af 1744 den 20 November, og 1745 den 29 Jan., aldeles skulde være ophævet.

Gaarden er disse Mæhriske Brødre af Hans Majestæt Kongen overladt for 20000 Rdlr. De have ti Aars Frihed fra Sold, og for alt det de bygge, gives dem ti pro Cento, de ere fritagne ved alle Tilfælde at giøre Ved, frie for at stille Soldater frem; alle deres Brødre: Menigheder i de danske Kongelige Lande i Grønland, Ostindien og paa de Mikubariske Øer, Guinea staaer under denne Tyrstrupske Etablissement, de staaer inaaen Ret under, men gaaer med deres tvivlsomme Sager lige til Kongen, kort: de have samme Friheder som i Engelland. Den geistlige Øvrighed der i Egnen har med dem lige saa Lidet at giøre, som den Verdslige, de antage selv deres Lærere, som ordineres af Brødrenes Biskop. Fra Heruhuth blev Hr. Johannes Prætorius sendt som befuldmægtiget Deputeret

ret til Kiøbenhavn, at ansøge, afgjøre og underskrive ovenmeldte Kiøb og Privilegier. Den samme vittige og lærde Hr. Joh. Prætorius blev efter omtrent halvans det Aar installeret til denne nye Menigheds ordentlig Præst. Brødrene begyndte strax her at bygge, anlægge Fabrikker, Haandværker, Apothek, og alt hvad Dueltighed og Stræbsomhed kan ophitte. Menigheds Salen blev endelig den 13 Nov. 1773 indviet, og Dagen derpaa blev holdet en tydsk og en dansk Prædiken. Over 80 fremmede Personer, endeel af Stand, vare ved denne Høytidelighed tilstæde, for at see og høre. Anledningen til disse Friheder, som de Mærskte Brødre saaledes her til alles store Forundring erholdt, gav en vis Herre, som til sin Tid sad i det Kongelige Rensetekammer, Hr. J. Raad S., som havde reist i Slesien, og havde der seet nogle af disse Brødre Menigheder, og blev overbeviist om dette Folks grundige Christendom, ustraffelige Levnet, Troskab og Dueltighed. Mag. Dyssel i hans nylig udkomne Skrift, kaldet Forsøg til en indenlands Reise, haver herom, efter min ham meddeelte Beretning, skrevet noget, men jeg bevidner for Verden, at jeg har aldeles ingen Deel i det, hvormed han synes at opholde sig over endeel af de saakaldte Brødre og Søstre, som han paa sin Reise enten haver talet med eller hørt om, heller ikke i det, hvorudi Hr. Magister haver fejlet. Ingen anden Frihed i Religion, og alle Næringsveie nyde de her, end som de allerede have under den Preussiske, Engelske, Holslandsk,

landſke, Ruſſiſke og flere Regieringer. Deres Colo-
nie her kaldes nu ey mere Tyrſtrupgaard, men bli-
ver af Beboerne kaldet Chriſtiansfeldt. NB. Vel-
ærv. Hr. Mag. Dyffel tager ſent; Stepping ſtaar i
ligesaa ſiden Connexion med dette Religions frie Sted,
ſom Øſtofte og Vorup i Vaaland. Sid Chriſti Væ-
ved dem ogſaa her maa fremmes.

Kirken og Præſtegaarden ere begge ſmukke Byg-
ninger i et jordift Paradiis. Præſterne vides diſſe:

Hr. Fuſtius 12 . . Hr. Jens. Hr. Peder
K. N. S.

1) Peder Tams, den førſte evangel. Lærere; død
omtrent 1558.

2) David Lago, døde Palmeføndag i 565. Mag.
Bramtius ſkriver over ham:

Qværitur hic, Paſtor primis qvi occidit annis?

In promptu cauſa eſt: ingenioſus erat.

Qværitur usqve adeo, manibus cur raptus iniquis?

In promptu cauſa eſt: uilis ille fuit.

Utilitas eqvidem, vegetum ingeniumqve virorum,

Hæc duo præcipiti morte perire ſolent.

Fra ham har man Fortegnelsen paa Præſte-Indkom-
ſterne 1563, efter Hertugens og Prooſtens Befaling
indgiben: " Et Enemærk ved Præſtegaarden med 4
,, Ugræ, og Eng og Damſted — 4 Stykker Jord els
,, ler Spiold omkring Kirken med Enge for Enden,
,, en Toft kaldet Leregravſtoft med Eng for Enden.
,, En Toft kaldet Brunſtoft, en omſtenet Eng kaldet
,, Worum

„ Borumballe, og hører til Enemerket, en Eng kals
 „ det Taffelbord Eng. Tre Tofte paa Hviderup
 „ Mark, en Tofst paa Sigling N. Mark. $\frac{1}{4}$ Jord over
 „ al Faurvraa Mark med Skov, Ager og Eng. Et
 „ leve Ditting Skov og Marker, Præsten fratangne.
 „ Korntiende og Dvægtiende, item Smørbørd, Plog-
 „ børd og Køebørd, som af gammel Tid to Mk. Svør
 „ af en Nybær Koc og 1 Mk. af en Gieldmølls; men
 „ nu giver hver som den lystet. Libri: Latinsk Bibel,
 „ Danske Bibel, Epist. Lutheri, Summaria Sarcerii,
 „ halvp. af 7 Tomis kjøbte med Typpix og Aller Kir-
 „ kes Penge, Danske Missal. “

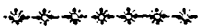
3) Christen Ebbesen skal være kommen her Aar
 1566, og skal have levet til henimod samme Seculi Ende.

4) Mag. Dinis Døde omtrent 1633. Hans Søn
 Conrector Peter Nissen blev ham i Embedet adjunge-
 ret 1626, og foruden ham havde han en Søn, nemlig
 Mag. Canutus Dionysius, hvorom før er meldet.

5) Mag. Peter Nyssenius eller Dinisen. Herreds-
 provst og Consist. Assessor, døde 1655. Om ham er
 meldet blant Conrectores.

6) Balthasar Brun Haderslebensis. Aar 1643
 finder jeg ham paa Universitetet i Rostok. Aar 1656
 den 22 Jan. blev han ægtesviet med Magdalena Brunling.
 Han døde alt for tilig i den bedrøvelige Feyderid 1659,
 og hans Moder ligesaa. De bleve begge bragte fra
 Haderslev til Tørsteup Kirke.

7) Chri-

7) Christian Schmidt von Eisenberg, en Søn af Pastor Valentin Schmidt v. Eisenberg i Haderslev, født i Jkeho 1632 den 25 Dec. Fra Haderslev Skole sendte Faderen ham til Königsberg, hvor han blev Student 1649. Aar 1653 finde vi ham i Wittensberg; men Aaret derpaa blev han Informator i Amtmands Mogens Sehesteds Huus i Ribe, med sine Disciple blev han paa Sorø Skole meget æret. Aar 1659 den 8 Junii blev han ordineret til Præst for denne Menighed, men hans Tilhørere vare tildeels i den med Sygdom befængte Bye Haderslev, hvor han besøgte dem og prædikede for dem, og han blev selv i Hast befængt, og døde samme Aar den 12 Sept.

8) Lago Iversen fra 1660 til 1700. Hvis Fader var Dagter paa Straarup. Paa Egteffabs vegne med Præantecessoris Enke Magdal. Brunling, synes han at have været i en Frygt, for hun kom for tidlig frem med sit Kierligheds Beviis; men Consistorium erklærede Fosteret for legitimum, thi propter casum infantum kunde ingen dertil. Aar 1662 den 2 Januarii, angav en Mand, (Simon Pedersen), ham for Consistorium, for han havde viist ham fra Skriftestolen. Præsten oplyste Consistoriales om Sammenhængen, Vægen for Degnen faldt, at han ved Mandens Side endelig maatte træde forbi, og Simon slaaer (i sin Skrifte-Andagt) med Magt til Side, og Simon blev condemneret. Han blev Fader til Ivar Lagesen, Sognepræst til St. Hans i Odense, og til Successor Peter Lagesen, han døde 1700. 9) Peter

9) Peter Lagesen fra 1694, Faderen adjungeret, døde her som Præst 1722. Med sin Hustru Dorthe Cai, Kistmester Hans Cais Dotter blev han Fader til en Dotter, som blev gift med Pastor Conrad i Wonsbæk.

10) Mag. Johannes Bendix Reimer, hvis Fader var Sanger ved Roskilde Skole, og blev siden Capellan til St. Hans Kirke i Odense, blev i sit 21 Aar Student fra Helsingøer Skole Aar 1699, laae paa Walchendorfs Collegio, indtil Faderen tog ham til sin Capellan, og han succederede ham tillige som Sognespræst til Højby. D. Müller ordinerede ham 1704 den 31 Oct.; men han blev 1722 den 25 April her Pastor, og døde 1747 den 2 Febr. Magistergraden tog han 1708 den 16 Maj, ved D. Casp. Bartholin. Han var to gange gift, først med —, siden med Augusta Lucia v. Münchhausen, og havde Børn.

11) Hr. Antonius Bertelsen fra 1716, Capellan hos forrige. Født 1718 den 7 Jan., Hans Fader Lorens Bertelsen, Herredsfoged i N. Rangstrup Herred, satte ham i Haderslev Skole, hvorfra han deponerede 1737, gik til Halle, og horte flittig D. Francke og Baumgarten, fik tillige Information paa Wapenhuset. Aar 1742 lod han sig af General-Superintendent Conradi tentere, og Aaret efter af Haderslev Consistorio examinere. I Tyrstrup giftede han sig med Christiana Maria Lottrup, en Dotter af Herredsfogeden i N. Bangs og Torilds Herredet, som fødte

D

ham

ham fire Børn, og hun døde 1755 den 28 Junii. Gud unde denne min Ven en usfortroden Omgang med sine nye Sognefolk, de Mærskte Brodre!

II. Hierndrup Sogn,

Hvis Kirke er annecteret til forrige. Den ligger $1\frac{1}{4}$ Mil Nordvest Haderslev. Navnet skrives i ældgamme Tid Hiormtorp, skal betyde Herndorp, og skal være et gammelt hebyggt Herresæde.

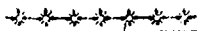
Sognets Plove ere 9 $\frac{1}{2}$, og Indbyggerne 400.

Byerne: Øster og Vester Hierndrup 40 Huse, og Holmshuse 10. En Gaardmand her, som er en god Huusholder, legger aarlig op, efter at have uddædet sine Udgifter og Deconomiens Tærv, 100 til 200 Rigsdaler.

Kirken er kun en maadelig Bygning, men ligger højt og giver Ansæelse med sit høje Spir, med Træbrækker betækket.

Præste: Indkomsterne vare 1563. " En Præste-
 " gaard, og en Tost i den Norre Mark, Osten op til
 " Kirken med noget Eng kaldet Hvalpskiær; En Have
 " kaldet Kærskær, og 10 smaa Stykker Jord, som
 " ligger anden og anden op hos Håven. Dertig Ha-
 " verland. Frem Norden for Kirken en Hodomsaager
 " et Stk. Land. I den Søndre Mark en Tost, som
 " kaldes Drev-Eng med Eng for Enden, i den Vestre
 " Mark, Sonden Skoven 10 Ugre med nogen Eng.
 " 4 og Dvægtiende, 10 Smorbord, Plogbord

// 99

„ og Koebord, dog ingen Mark Smør benævnet enten
„ af Jord eller Koer — Sildebord en fl. af Ploven.
„ Mandest en Skp. Haur og feed Gaas af hert Mad-
„ skab — ”.

III. Stepping Sogn.

Dette Sogns Plovral, foruden Høyrup, er 10 $\frac{1}{2}$.
Høyrup tillige med Bramdrup i Gram Herred udgjør
9 $\frac{3}{4}$ Plove.

Sognets Indbyggere beløbe sig til 680 Siel.

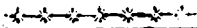
Byerne ere: Stepping, Høyrup, Andrup, Koks-
strup, Bierndrup, Holmshuus, Kloborg, Tofstrup-
gaard og Sartrupgaard, det er 118 Familier.

Tofstrupgaard, egentlig liggende under Gram-
Herred, er en Kongl. Forpagtningsgaard, som bort-
forpagtes af Kongen paa sex Aar. Var tilforn et frit
adeligt Sæde, dog eet af de ringeste. Kongen har ofte
kun faaet lidet deraf.

Bed Andrup Bye er en usædvanlig fremreffende
Høj, i hvilken skal ligge begravet en hellig Anders.
Folket holder for, at hvis der liderlig bander paa denne
Høj, kommer usejlsbarlig snart til Skade.

Eggen er angenem nok af Skove, men Kornlan-
det er mager, Høyrup undtagen.

Høyrup og Bramdrup havde for Reformationen
deres eget Eapel, hvoraf i Skoven endnu sees Rudera;
det blev med flere agtet usforuøden og nedbrudt og Høyr-
ruperne bygde sig et Stykke til Enden af Stepping
Kirke.

Jobis Aae (det er den nordlige Ende af Nips Aae,) løber igennem Sognet, og gjør Grendse imellem Tjørstrup og Gram-Herreder; 3 Aaen fanges Aal og Giæder.

Kirken ligger over to Mile Nordvest Haderslev, og er en god stærk Bygning med Taarn. I samme blev 1676 begravet Capitain Jens Raben, som stod under det Lytzouffe Regiment, født 1608, og var 48 Aar i Krigstjeneste. Paa Kirkekalken eller Bøgeret paa Vokkelen læses disse undtydelige Bogstaver J. B. E. & U. S., og paa Foden: Dnus Nicolaus Dragy me procuravit. Kirken har disse Bøger: D. Jo. Olearii Erklæring des alten Testaments. De symboliske Bøger paa Latin, kiøbt 1666. D. Fr. Rappolti Synopsis controversiar. in Epit. form. concordia, kiøbt paa Frørup Kirkes Bekostning 1674. Pfaffii Bibel. En dansk Bibel, tilhørende Frørup Kirke og Skole, foruden danske nye Testamenter og Missaler.

Af Kirke-Præsterne vides: —

- 1) Hr. Nicolaus Dragy.
- 2) Christian Brun, død omtrent 1550.
- 3) Hr. Jesper eller Casper Brun. Herredsprovst og Consist. Assessor, var her 1558. Han stod her noget nær 50 Aar, og efterlod lærde Sonner. Fra ham har man 1563 Fortegnelse paa Præste-Indkomsterne: "XI. Ditting Ager og Eng paa Stepping
 ,, Mark og nogle andre Toster. Jord ved Præste-
 ,, gaarden, som er omstener og indvovgd ved Lov og
 ,, Lag:

„ Laghæffd. Præstmay med Dam og Damsbond.
 „ given Jord: Osten Præstens Tost en Ager vender.
 „ paa Præstmay. It. Valborge Ager, en Ager ved
 „ Banderassel, en Ager paa Østerbierge, paa den N.
 „ Mark to Agre kaldes Bygagre. It. over Nørbierge
 „ tre Agre. Kolstoft to Agre ved Sybbesig. Mel-
 „ lem Frøirup Mark og Stepping Mark Surkiærdant.
 „ Osten fra Stag Demning Greenbroholm. Paa den
 „ Søndre Mark to Agre. Item Vilhøi Ager Sonden
 „ Møldam. Paa Kolstrup Mark Nalmay item en
 „ Ager, en liden Tost. Paa Viendrup Mark en Tost
 „ kalder Mogeltost. Item Sonden Viendrup ved fti-
 „ den Elbæk nogen Jord. Af en Gaard i Andrup et
 „ Pund Byg og Oldensvoin, naar Olden er og Ind-
 „ fest. Af en Gaard i Frøirup, som Præstejord til-
 „ bruger, et Pund Byg om Martini. Korntiende
 „ og Qvægtiende: Smorbord af hver Otting Jord to
 „ Mk., af en nybær Koe to Mk., af en goldmelks en
 „ Mk., af en Veyekoe en Mk., heraf tager Degneer
 „ og Hyrden $\frac{1}{2}$ Part. Sildebord en salt Silde og et
 „ Brod af hver Hoved, som gaaer for en Mand
 „ Plov, heraf Degnen $\frac{1}{2}$ Part. Offt. Mandest en
 „ skl., en Skp. Havre og Gaas (f) og tre Brod.
 „ Brudeviesse 8 skl. Haderst. 12.

Mæg. David Brun, hans Son var ham i Embes-
 det adjungeret, men døde førend den gamle Fader 1601.

4) Laurentius Fols. H. Laur. Fols og Agatha H. Laurfles 1618 læses udhuggen paa een af Gaardens Bygninger, og han bygde her det meste. Han døde 1640, efterladende en Søn David Fols, som blev Rector i Eolding Skole, og siden Præst til Sortebrodre i Ribe, Provst i Fros og Kalstund (g).

5) Laurentius Bröderfen. Herredsprovst og Consistor. Assessor. Var født i Niebrigt eller Faaborg i Nordhastved Sogn ved Flensborg. Fra Flensborg Skole gik han til Academiet i Königsberg. Aar 1640 blev han kaldet til dette Sted, giftede sig med Anna Casbergaard fra Wonsbæk Præstegaard, og fortsatte Præstegaardens Bygninger. Han døde i det sidste Aar 1659 den 20 Apr. i Haderslev. Hans Epitaphium var יהודה אלי דודי גומלי.

Vi har fra ham:

Oratio de Sp. Sti donis -- sub M. B. Sheidius Argentoratensi habita a Laur. Broderi Risberg Hollaro, *bebræø idiomate*, prid. Calend. Jun. (1639) (h).

6) Claus Lorenzen. Herredsprovst og Consist. Præst fra 1659 til 1691. Var født 1636 den 5 September i Svenstrup Præstegaard paa Als. Fra Odense Skole reiste han 1656 til Academiet i Greifswald. Aar 1659 meldte han sig for Provst Rehefeld, (soms i denne bedrøvelige Tid var i Sønderborg,) og bad om Tilladelse

(g) Terpagers Ripz. C. p. 606.

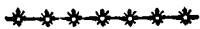
(h) Profess. Möllers Hist. Nachricht von den Diaconis zu St. Johannis in Flensburg p. 12, Not. 18.

Desse at prædike paa dette Sognekalde. Det skede, og tolv Mænd af Stepping og Frorup Sogne valgte ham med dette Brev, som for at kiende Tidernes Historie, jeg vil anføre: "I Den v. h. Tref. Maffin giøre vi Un-
 ,, derst. Mend vitterlig, att efter som voris forige Soc-
 ,, neprest — ved doden er of afgangen, oc voris gun-
 ,, stige høye Offrighed idag, som er den 16 Sept. igient
 ,, ladit of oc Menigheder vdi Hadersleff Socknekirke
 ,, præferrere oc forestille Erlige — Nic. Lauritzen, da
 ,, effter som vi haffter hørt hans Prædiken, oc hans Gaff-
 ,, uer vel haffuer befaldet Menigheden, da er vi un-
 ,, derst. 12 Mend. som — udnesuet, at skulde eligere
 ,, forbem. Nic. Lauritzen til voris rette Socneprest oc
 ,, Sielsofger i sahlig Her L. Brodersens Sted, hvitker
 ,, vi nu da ocsaa hermed giøre i Kraft af dette vort
 ,, offne Brev — Lovet oc tilsiger at findis hannem paa
 ,, hans Embedis vegne hørig oc lydig, oc at give han-
 ,, nem al den Rettighed, schyld oc Vlicht, som vi haff-
 ,, uer giffuit oc gjort hans ful. Formand, al den Grund
 ,, han schikker sig imod of i Verdom oc Ref. et, som det
 ,, sommer en erlig Prestemand. Til Vidnesbyrd —
 ,, haffuer vi dette med egne Hender underkreffet, effter-
 ,, som vi i denne urolige Tid haffuer ikke Signeter.
 ,, Actum Hadersleff den 16 Sept. 1659."

Jens Rauen (Capitain). Mikkell Hansen i Anderup.

Nisz Kok i Høyrup. Jep Jensen, og saa videre.

Derpaa reiste han tilbage til Sønderborg, og paatog sig Conrectoratet i Sønderborg Skole. Paa

forrige Bøndernes Brev, gav Provst Rehefeld, efter General-Superintendentens Approbation, og i Amtmanden Cay v. Ahlefelds Fuldmagt, til Hr. Claus sit Botum og Kald, med et aaben Brev dat. Sønderborg den 28 Oct., paaleggende ham, at efterleve de tre Hoved-Symbola, den Augsb. Confession, dens Apologie, de Smalkaldiske Artikler, begge Lutheri Catechismi og Concordiæ Bog, ogsaa den publicerede Kirke-Ordinance og Constitution — Siden fik han Amtmandens bekræftede og forseglede Bocation og Collation, og blev indsat 1659 den 15 S. Trin. Tog til Ægte sin Formands Enke, og blev Fader til Laurits Claudii, Regiments-Quarttermester, og derefter Pensionair paa Østerbygaard her i Nærheden, hvor endnu hans Sønnesøn Christian Claudii boer, og til Anna Sabina Claus Dotter, gift med Secretair Has i Sønder, og siden med Lic. Schwerman. Provst Krahe i Haderslev vilde gierne have overtalt Hr. Claus, at bytte med den urolige Diaconus Zoëga i Haderslev, og derfor tilskrev ham 1675: " S. & O. Rev. & clar. „ Dne. Pastor! Demnach Jhro Königl. Maj. — an „ geordnet, daß Hr. C. Zoëga nicht länger bey seinem „ Dienst bleiben, sondern an einen andern Ort auß „ Land hinaus translociren solte — Als habe dem Hrn. „ Pastori solche allergh. Kbn. Berordnung notificiren „ wollen. Und weil bey letzter Conference bey Hoch- „ gräf. Excell. dem Hrn. Amtmann des Hrn. Pastoris „ in dieser Sache bester maßen ist gedacht worden, so „ will

„ will dem Hrn. Pastori diese Gelegenheit hiemit prä-
„ sentirt haben. Und kan er mit seiner Liebsten sich be-
„ rathschlagen, ob er zu Uns in die Stadt sich begeben
„ will. Es ist des Diaconi Dienst nicht gering — er
„ jährlich 800 Rthlr. zu genießen hat. Zu dem känn
„ der Herr seine lieben Kinder besser auferziehen —
„ überdies machet er sich von der beschwerlichen und
„ mühsel. Haushaltung auf dem Lande los — “.

Officiössl. M. Chr. Krahe.

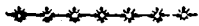
Derpaa sendte Præsten sin Kone ud til Provo-
sten, som sagde ham deres Mening; men Proosten
skrev atter og forskrede ham “ 1) at hans Præstegaard
„ skulde blive værderet, og intet skulde uden Amtmans-
„ dens Consens dermed foretages, men han selv beholde
„ den til Hypothek, indtil han var bleven fornøyet.
„ 2) Torde han ikke være bange for Aftensangs Præ-
„ dikene; thi de halve gif bort med Viigprædikener, og
„ han kunde gierne holde sig en Student, Zilmed være
„ ham alle affectionerede ic. “. Hr. Lorenzens Bro-
der i Ørenvad vilde bytte, men det vilde Diaconus ikke
modtage. Her blev af det altsaamen intet. Hr. Lo-
rentzen blev i Stepping, hvor han 1687 blev anden
gang gift med Ingeborg Nissen, en Dotter af Tingskri-
ver Nis Peterfen, og avlede en Dotter Anna, som blev
gift med den Guds Mand Nis Truelsen paa Hierndrup
1710. Hr. Lorenzen døde 1691 den 20 Sept.

7) Hr. Wilhelm Henrich Schumacher. Herreds-
provst og Consist. Assessor fra 1697 den 27 Jul. Præst
fra

fra 1692 til 1724. Var født 1669 i Haderslev, hvor hans Fader Gottfried Schumacher var Borgmester, Postmester og Tolder; men hans Farsfader Oluf Schumacher var i Haderslev Vinhandler, beslægtet med den uforglemmelige ulykkelige Greve Griffenfeldt, som var stor indtil Aar 1676. Fra Haderslev gik Hr. Wilhelm til Universitetet i Jena, og blev, efter sin Hiemskomst, temmelig ung kaldet til dette store Kald Aar 1692, ordineret den 27 Jan. Han giftede sig med sin Formands Enke, og blev Fader til en Søn Gottfried, som her i Herredet blev Foged, og til en anden, som blev her Successor. Han døde 1724 den 1 Sept.

8) Claus Schumacher fra 1724 til 1738. Om ham man med rette kan sige, at han fortærede Sindes og Legems Kræfter i sin Herres Tjeneste. I hans Ungdom blev han af den bekiendte Hr. Woldike i Sommersted informeret, og derfra gik han med sin Broder til Jena og Wittenberg, med Faderens udtrykkelige Ordre, aldrig at besøge Halle. Aar 1724 blev han sin, sig, til Døden nærmende, Fader adjungeret. Guds Aand antendte ved ham i disse to Menigheder saadan en Ild og Opvækkelse i Folkets Sinde, som brender indtil denne Dag. Gud! hvo maatte ikke begæres at see ham ligge i sin Stue paa sit Ansigt, somnende i Graad: Herre Jesu omvend dette Folk. Med stor Bevægelse har jeg læst et Brev til en Capitain, navnlig Christopher Höyer, som boede med Gaardfriheds Benaadning i Vierndrup, hvor han be-
der

der og formaner ham, prøve sit Levnet, gjøre Voententse paa hans Alderdom, ja udrykker sig saaledes, at den haarde Mand ikke kunde modstaae, skiont han agtede aldrig at omvende sig. I hans sidste Leveaar kom det dertil, at, uagtet al Modstand, Hr. Schumacher maatte begynde at pakke ind, for at reise til Kiøbenhavn, at forestaae Nicolai Menighed; men Herren kaldte ham i det samme til sin evige Høe. Med sin Hustru Christine Marie Høyer fra Jellevad Præstegaard, avlede han fire Born. For de to ham efterlevende Sonner raabte han heftig paa sit Yderste: Herre! tag dem af Verden, forend de blive forførte, og efter tre Aar fulgte de og begge efter ham.

9) Hr. Jørgen Kalstrup, som fra 1738 arbejder i den forriges velsignede Høst, og styrker sig selv heraf ved Omgang med det Folk, som forkynnder den korsfæstede Christi Død og Døder. Urettet arbejdede han i hele 21 Aar, efter hvilken Tid han for Svaghed maatte forlange 'en Medhjælper, som blev mig, som skriver dette, fra 1760 den 20 Jan., og efter min Borggang (da Herren har behaget at sætte mig 1767 udi Uttersløv i Vaaland) Hr. Niels Mygind. Hr. Kalstrup er født 1708 den 22 Jan. i Besteregede i Sielaland. Paa Giesfeld var hans Fader Claus Jørgensen Foged. Hans Moder Florentine Hög blev efter første Mand's Død gift med Jofias Möller i Middelfart. Fra Corsbør Skole kom han til Fridericia, og endelig til Eolding, hvorfra han 1728 blev Student, og Aaret derpaa

derpaa blev Hører i Colding Skole, hvilket var for ham ikke det beqvemste Embede, formedelst hans Sind's naturlige Hastighed den Tid. Bønderne her fra Stedet reiste selv til Kiøbenhavn, beklagede deres forrige Sieslesørgeres Død, og gjorde indstandige Ansøgninger om at faae Herr Kalstrup til Herr Schumachers Estermand. Her har han tre gange været gift, først med Christina Nissen, en Dotter af Sognefoged Nis Truelsen i Frørup, derefter med Bodil Maria Birk fra Kiøbenhavn, endelig med Anna Fogh fra Skierbæk Præstegaard, og han har med dem 3 Børn.

10) Hr. Niels Mygind, Pastor adjung. fra 1770 den 12 Martii. Er født 1736 den 13 Julii i Drefflette Præstegaard i Syen. Blev Student 1755, og derefter reiste nogen Tid i Tyskland.

Han har leveret os:

Videnskaberne paa Solgatha. 1764: 8vo.

IV Frørup Sogn.

Frørup (Fratorp) ligger 2 Mile Nord-Nordvest fra Haderslev.

Sognets Plove udgjør 13, og Indbyggerne 300.

Bjærne ere: Frørup, Geil, Roi, Hiortvay, Branduhr.

Branduhr var i gammel Tid et adeligt Gods, som er, ligesom alle andre nu indløste, den sidste Herre til samme var Mogens Kaas, som døde 1582 den 28 Augusti,

gusti, og ligger i Frørup Kirke begravet tillige med begge sine Frøer Doroth. Schelsted og Anna Rantzou. I Regens Størrølse er han med sin første Hustru i en Steen udhuggen, som ligger paa Kirkegulvet. Endnu findes, hvor hans Herregaard haver staaet.

Solbageret og Paret forærede Joh. Holtmann, Herredsfoged Aar 1662.

Kirken har til Stepping altid været annecteret. Præstens Indkomster vare 1563 saaledes: „Ligesom“ af Stepping, derover Præstejord Norden Kirken og „Bester til alfar Benen, og Præstedam Norden derfra 12., og Bester over til Ddis Bey og neder til „Bandraffel, og den Engnay østen paa til Præstedam. Denne forn. Jord ligger al under een Fur, og skyder til Præsten to Ortig Byg (det er 24 skp.) „med al anden Herlighed, Arbeid og Feste.“ Men Præsten eyer deraf nu intet, det er for en 30 Aar siden fragangen; jeg har ingen Dom deraf seet.

V. Oddis Sogn.

Oddis (odhys, ochapa) ligger $2\frac{1}{2}$ Mile Nord-Nordvest fra Haderslev.

Sognets Indbyggere beløbe sig til over 500, og Plogtallet 9, foruden Bramdrup, hvilken Bye, tilligemed Høyrup i Stepping Sogn gjør $9\frac{1}{2}$ Plove.

I Sognet ligger to Kongl. Pensionair-Gaarde eller gamle Herresæder: Drenderup (hvoraf til Afgift er svaret til Kongen 700 Rdlr. aarlig under og over,)

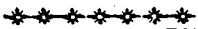
og

og Sobislæt et gammelt adeligt Herresæde. Den var hos den adelige Familie Lindenov i 360 Aar, den første Ehere var Hr. H. Johansen, gift med Mette Emiks Døtter. Deres Søn Hr. Hans Lindenov til Jobislæt og Hundslundkloster, gift med Birgitte Rosenkranz fra Matrurp. Christopher Lindenov døde 1546; han tillige med sin Frue er i Vegens Størrelse udhuggen i et Steen-Gravminde i Kirken; (men der tvivles, at de eiede eller beboede Jobislæt, men have have Begravelse her.) Hr. Hans Lindenov, gift med Riborg Tindhuis fra Zuulskov, døde 1568. Hr. H. Lindenov til Jobislæt og Gaunøekloster, som døde 1595, var gift med Margrete Rosenkrands fra Næsbyholm. Hr. Otto Lindenov, født 1571, gift med Else Juul, hvilke efterlode en Døtter navnlig Wibeke Lindenov. Lindenovs Baaben kiendes, at Skjoldet er deelt i to lige Dele, den første Deel er rød, og deri sees en grøn Vindegreen med fire Qvister, den anden Deel har tre røde og tre hvide Viefker, paa Hielmen to Horn med sliq en Vindegreen imellem. Endelig blev Gaarden Kongens, og blev i min Tid brugt til Kongens Rytterhestes Græsnings. Østerbygaard's Gods, regnet til 28 Tønder Hartkorn, fortervnde under Gram-Birk, søger til Deels denne og tildeels Valndrup Kirke (i).

Overs

- (i) Østerbygaard ligger til det adelige Gods Troiburg. Dronning MARGRETE købte Troiburg af Niels Limbeke, og hun forpantede det igien til Bisfop Eschil i Wibe

Overflodig Skov, gode Græsgange og Kornmarker, gjør Egnen overmaade angenem.

Præsten i Oddis annammer aarligen paa Amtsstuen i Haderslev 65 Rdr. for Fobisset og Drenderup, efter Rentekammerets Resolution 1721 den 13 Sept.

Præsterne til dette Sted vides:

Laurentius Köne. Ambrosius. Severin Lutter, som døde c. 1556 (k).

Lawe Jepsen af Oddis Bne; skal være død Aar 1602 (l).

3) Hans Christensen af Haderslev, en Koffedreyers Søn, vel studeret. Død 1627.

4) Niels Nielsen, skrev sig ogsaa Sartorius, for hans Fader var Skræder. Døde 1659, og hvo kunde her i Egnen overleve dette Aar! gift med Formandens Døtter.

5) Johan Schröder, faldet i Guds Kirkes Arbeide temmelig ung; thi han var født 1637 den 13 Maj i Aller Præstegaard. Her blev han, ligesom den forrige en Svigersøn af Huset. Han døde 1677 den 30 Jan.

6) Matthias

Stibe for 5000 lodige Mark, hver til 40 Skl. I vore Dage har det tilhørt Greve Christian Friderich Moltke, som døde 1771. Troiburg Slot ligger i Loh Herred, og har under sig fire Kirker, og store Gods.

(k) Han var ikke at spøge med, naar han tog sin store Bog frem, og læste alle onde Vænder bort, ja ired et blev alvidende.

(l) Der var den Tid ey mange lærde at faas, og man tog da til takke med denek magre Lærdom.

6) Matthias Laurentii Harboe fra 1677 til 1696. Fra Soenstrup Præstegaard paa Als. Blev ligesom de forrige en Søn af Huset, gift med Maren Schröder; men han maatte efter Consistorii Kiendelse 1678 den 21 Febr. betale 20 Rdlr. ad pias causas, og fire Uger være ab officio suspenderet ob præmat. cohabitationem c. Uxore. Een af hans Sønner, navnlig Matthias blev dansk Skoleholder i Eolding, (hvis Døtter blev gift med Provst Bakke i Eolding. Een af hans Døtter blev gift med Successor.)

7) Peter von der Harde fra 1695, forriges Adjunctus og Svigersøn. Han var født i Haderslev 1668, hvor hans Fader var Rektor Scholz. Fra Universitetet i Wittenberg kom han tilbage 1694, og Aaret derpaa blev til Præst ordineret den 24 April. Han levede her til 1732 den 12 Martii. Var to gange gift, først med sin Vormands Døtter Cathrine Harboe, siden med Dor. Cath. Krag fra Horup Præstegaard paa Als.

8) Henrich Krahe fra 1725, forriges Capellan og Svigersøn (m); Pastor Senior i Herredet. Han var født 1703 den 28 Nov. i Biert Præstegaard. Fra Haderslev Skole gik han paa Universitetet Jena, hvor han i tre Aar hørde flittig i sær D. Buddeum. Til denne Menighed blev han til Capellan ordineret 1725 den 21 Nov., og giftede sig med sin Principals Døtter

(m) Har altsaa lige fra Reformationen været en Præstedøtter, forsynet paa Stedet.

ter Helena Cathr. von der Harde. Denne grundværlige Arbejdere i Guds Kirke, gif i sin evige Røe og til Kronen 1767.

9) Peter Hommelhof fra 1767 den 1 Septembr. Medlem i Alger-Academiet: Forhen residerende Diaconus i Vef. Gud ene kan styrke hans præstelige Arm imod al Verdens Ondskab. — Hr. Peter Hommelhof er født i Tønder uden Tiid 1725, hvor hans Fader var Knipslingskræmmer. Fra Tønder Skole blev han sendt paa den høje Skole i Halle. Aar 1752 blev han udvalgt til Diaconus i Vef ved Tønder, hvor han stod indtil 1767, da han blev kaldet til dette Sted. Aar 1767 giftede han sig med Forpagter Fedders Datter paa Hytgenhorn i Vef Sogn, som døde fra ham 1773. Vi have ventet fra ham, som Medlem af det Kongel. danske Alger-Academie, efter Løfte en Afhandling om Bonde-Tilstanden i Tønder Amt.

VI. Bonsild Sogn.

Hvad mener mine Læsere, her vil man endnu vise et Sted, hvor Stærk Odder stod for Kong Ingilds Børd og læste for ham, som stode ofte.

Denne overmaade store Landsbye har Skov, Torv, Pløjland og Græsgange, mere end til Fornødenhed.

I den sydlige Deel af Sognet udspringer Fobis Aae i Skoven, see S. 8.

Sognets Indbyggere beløbe sig til 460 Sieler; men Høvene til 9½.

Kirken er ikke af de beste Bygninger, dens Patrona var St. Anna; men huu, med flere Billeder ere horte, da efter den gamle Resenii Forestilling de papistiske Altertavle bleve nedtagne. Den ene Klokke er kjøbt af Hr. Ove Juul og Frue Dorthe Daa, til denne Kirke. Kirken ligger over tre Mile Norden fra Haderslev, men en Fierding Ben Sonden Eolding (n).

Dens Præster vides:

Reimarus, Vater til Wonsild, Dalby og Weystrup (o) 1070.

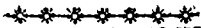
Philippus, Vater til Wonsild, Dalby og Seest (p) 1445.

Matthias

(n) Wonsild finder man skreven Wonsiedel, Wodensfulde, (af Ochin.)

(o) Er nok kun en Gissning af den lærde Stedets Præst Hr. Rhyde. See Weystrup, som strax følger.

(p) Seest, Seestied, det er det sidste Sted i Sønder Jylland. Paa en Tavle i Kirken læses: 1566 udi Kong FRIDERICI II. Tid gav Her n; Hans Seest fra Schlesvig under Danneimarcks Riges Krone, som tilforn var Annex til Wonsild og Dalby. (Aar 1714 forbedrede Kong FRIDERICH Seest Sogn med Vandrup Bye og Mølle, og er nu Sognet 196 Tønder Hartorn.)
 „ Præsten til Seest haver efter Anders Alhings givne Lage
 „ heuffd paa Tyrstrup Herreds Ting 1476 to Otting over
 „ al Seest Mark og Skov med al sin Rettighed, den halve
 „ Deel af Skonstrup Mark. Vesterbytoft. en Ott. i Ny-
 „ rup

Matthias Martini 1480.

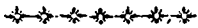
1) Antonius Johannis 1528, født i Brande. Han var Præst i 20 Aar, og hans Enke blev gift med Successore.

2) Matthias Jensen, som skal have perfect Kunder mane, hvilket Willibroec fik at vide, som maa staae Besten Konghuser, den Dag i Dag er. Den Fortegnelse han paa sine Præste-Revenyer indgav 1563, var denne: " En Otting Jord, Ager og Eng og Skov
,, over al Haarmaalt Marken, men Sognemændene
,, kalde det kun en Telling. Noget Skufford ibid.
,, 5 Acre. Umhøiagertost. Paa Bonsild Mark ingen
,, Otting, men noget given Jord 15 Acre, item en

3 2

,, liden

,, rup Mark, en Fierding Wynne en Loft Sonden
,, Marths Niellens, dertil al Kirkens Jord i Sognet,
,, som den har haft i 30 Aar. (Extract af et Laughefd
,, Poul Madlen i Seest har indvonden p. Tyrstrup Her-
,, red 1531. den 10 Jul. Asmerkroge allevegne ner ad
,, den Gienstid, ogsaa neyer i Laen ad den Bækrassel —
,, et Stk. Stujord Sonden og Besten Knud Tomelens
,, Huuk To Otting paa Skrutrup Mark. — En god
,, Præstegaard med Ager og Eng, Skov ic. vor R. Her-
,, tug haver undt Præsten den, men han kan intet faae
,, af den. — et Enemark kaldet Raunbierg. Tiende 15
,, Kierf og Høfd, stiftes i to Dele, men de ville ikke
,, tiende af Boghvede. Silbbørd uti alibi. Smør-
,, børd i Vrilds Tid tre Mk. af hver Otting Jord og en
,, Ost, somme vil ikke give. Den anden Smorbørd ga-
,, ves af Kærne, hver nybær to Mk. og derhos 4 Brød
,, og en Ost — Dlden til Gviin "

„ liden Tost for Møstoft Uger ende, en Tost i den Nørre
 „ Mark 8 Uger, en liden Spiold. En liden Tost for
 „ Strouager Ende, udi det Østre Indtegt 18 Uger.
 „ En Knude sønden den østerste Gaard med en Forte
 „ ud til Bade. En Øhde fra Præstegaarden og Son-
 „ den ud mellem 10. Korn og Dvægtiende, i steden
 „ for 12 Sild og 6 Brød gives nu en sk. Smør-
 „ tiende af hver Otting Jord 3 Mk. i gammel Tid.
 „ Fire Brød og en Øst foruden Smør. Offer: Ti
 „ ende af Hø, 20 Eg af hver Gaard, fri Olden og
 „ Græsning til alt sit Dvæg — et lidet Stykke Skov,
 „ og Elskov. Kirkens første Bøger: 20 Bibler, 10
 „ tydske Postiller, Saccerii Summaria, og 12 Kirke-
 „ bøger.“ Aar 1566 tog Hertugen Seest herfra, og
 satte der til Præst forrige Hr. Antonii Søn Hans.

3) Anthonius Matthiæ fra 1584, forrige, sin Fa-
 der i Embedet adjungeret, og blev tillige med Brodes-
 ren til Stenderup, ordineret den 10 Martii. Succes-
 derede Faderen 1603, og døde 1617 i sit 67 Aar, som
 hans Epitaphii Opskrift vidtøstligere viser.

4) Matthias Antonii fra 1617 til 1658, da han
 i den fatale Tid døde i Eolding.

5) Antonius Matthiæ Raff, som fra 1654 blev
 forrige sin 60 Aars gamle Fader adjungeret; levede
 efter Faderen neppe ét Aar; thi han døde ogsaa 1659
 den 25 Jan. udi Eolding; thi hvo tørde for fiendlig
 Overfald boe paa Landet i de Aaringer? Han var gift
 med Walburg Schröder fra Biert Præstegaard. Hans
 første

første Søn torde ingen døbe, førend han af Consistorio fik den Kiendelse, at partus octimestris saavel som seprimestris endelig maa pro legitimo erkjendes, med videre, og her var 219 Dage.

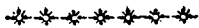
6) Hr. Johannes Rhyde. Herredsprovst og Consist. Assessor. Antog forrige Embede og Enke, og levede til 1707 den 20 Martii, som hans Epitaphium viser, som hans Søn, Præsten i Stenderup, lod opsætte, af hvilket jeg anfører disse Linier:

Specta Pastorem, plus octo lustra, disertum,
Præpositum, Sacri consiliiqve virum,
Specta & matronam, gemino qvæ juncta marito,
Et genetrix Sextæ prolis honesta fuit
Ut thalamo, sic jam tumulo pace ambo quiescunt,
Gaudentes terris laude, salute polo.

Denne dygtige Lærere og snilde Historicus, som var født i Sønder 1633, har efterladt mangfoldige Haandskrifter, som til Lykke meest alle ere komne mig for Døen. Desuden har vi fra ham:

Eiigprædiken over Anne Margrete Generani, 1687. Hun var en Dotter af Peter Generanus, Pensionair paa Straarup Gaard, en Søns Sønesøn af ovennævnte Hofpræst Mag. Pet. Generanus.

7) Johannes Nyssen fra Aller Præstegaard. Udjungeret den forrige Aar 1695 i hans 30 Aar, og blev en Svigersøn af Huset ved Kirstine Rhyde, som fødte en Søn og en Dotter, hiin døde ung, denne fattig. Hr. Nyssen forlod ved Døden disse sine Menigheder Aar 1728d. 2 Febr. 3 3 8) Jür-

8) Jürgen Seidelin, som man neppe her lærde at kiende af Ansigt, mindre i Embeds Førelse; thi han blev indsat 1728, tiende S. efter Trinit., og Vinteren derpaa reiste han til Kiøbenhavn for at holde Bryllup med sin Brud, syv ankom han, syv stod han, eller reitere sad Brudgom, og døde tre Dage efter, som var den 17 Martii 1729; Enken fik en storre Præst, i Staden Svendborg, nemlig S. Storm til St. Nicolai. Hr. J. Seidelins Fader var Pastor Anders Toustrup til Aarslev og Tilst. Eilmavnet havde han efter sin Moder, som var en Døttér af Mag. Jürgen Seidelin til Skanderborg Slot, (Faster til Hr. Jürgen Seidelin til Eltang.)

9) Godsche Müller. Var her nesten ligesaa kort, dog tog ikke Døden ham herfra; men hans store Patron Hr. Greve Schack til Skattenborg, hvis Hofmester han havde været, og som elskede ham inderligen; man fik den Greven til paa sine udenlandske Reiser, at han skulde sætte en Præst for den store vacante Møgeltonder Menighed, og han svarede strax: min Møller skal være min Præst, i hvor han er, og hvad han er; han kom her, og levede til 1741 den 10 Jan. Han var født i Haderslev 1699, hvor Faderen var Møller. Fra Hr. Wöldikes Information reiste han paa tydske Universiteter, og efter tre Aar til Kiøbenhavn, og efter udstanden Examen Academicum blev, som meldt, Hofmester, og siden Præst til dette Sted 1729 den 14 Masi, men var her kun til følgende Aar. Med sin Hustru
M. Kraghe

M. Kralte fra Biert Præstegaard havde han tre Døtre og to Sonner, af hvilke den eene, nemlig Joh. Eschil Möller, var fra 1767 et tro Jesu Bidne paa Fortet Fredensborg paa Kysten Guinea; men han døde alt for hastig.

10) Cajus Christian Langelo fra 1730 til 1771. Havde til Fader Joh. Ludvig Langelø, Birkedommer til Langelands Grevskab. Moderen var Margrete Hedevig Schmitz fra Krenpe. Fra Faderens Huus blev han Student 1719, og laae bestandig i Kiøbenhavn i sin Morbroders, Justizråd Schmitz Huus (9). Var nesten fem Aar Catechet ved Garnisons Kirken, indtil han uafvidendes blev henviist til disse Menigheder 1750 den 23 Junii, som han 4 1/2 Aar forestod; men kort for sin Død lod sig erklære emeritus, og i hans Sted blev beskiftet Peter Feddersen 1768 den 18 Dec., som aarlig betalede den gamle Mand 100 Rdlr. til hans Død 1771 den 23 Dec. Med sin Hustrue Ide Margrete Krahe avlede han Børn.

11) Hr. Peter Feddersen, født i Claurbøl ved Søndern 1735 den 21 Febr. Hans Forældre vare Agerdyrkere. Fra 1758 til 1762 var han under Provst Petersens Underviisning i Sønder, og ved Kiøbenhavns Universitet tog han under D. Rysenstand og Bang Attestats 1763, og blev samme Aar af D. Struensee tentet, som det her kaldes, og var altsaa først en fuld-

3 4

kommen

(9) Som paa sin Alderdom levede af 800 Rdlr. Kongel. Pension aarlig, og døde i Uffens.

Kommen Candidatus. Blev 1739 kaldet til dette Sted, og paalagt at betale forrige Emeriti aarlig 100 Rdlr. Her giftede han sig med Valena Boysen, en Dotter af Kniplingskræmmer Bendix Boysen.

VII. Dalbje Sogn.

Dette Sogns Indbyggere beløbe sig til 320 Sieler, og Hovene til 9 $\frac{1}{2}$.

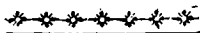
Byerne ere Dalby, Eved, Rebek, Bierregaard, og den Kongel. Gaard Straarup, som har prægtig Venlighed til Dvæghold og Stutterie, og har de beste Kornmarke, af hvilke avles over 700 Tønder Korn. Afgiften til Kongen er liden.

Byen ligger lavt, men Kirken desto høyere.

Eved og Rebek Huse ved Bøltet, leve meest af Fiske.

Kirken ligger $3\frac{1}{4}$ Mill Norden Haderslev, er stor, stærk og anseelig; den har stedse været til Bønsild annecteret.

Man fortæller her en artig Historie: de store Kornmarke Staden Colding har paa denne Søndre Side, har den faaet saaledes: Disse Landes og Markes Eiere, maaskee fra det adelige Sæde Straarup, var i Trang for Penge. Han blev hiulpen af sin egen Broder med Bilkaar, paa en vis bestemt Dag Klokk. 12, at møde ham i Colding og tilbage betale Pengene, eller og miste evindeligt disse omtalte Jorde. Han møder rigtig paa bestemte Dag; men da han var kommen paa Colding Bro,

Vroe, saa ringede Kl. Tolv i Taarnet. Han maatte da overlade sine Marke til Byen. Og tænk engang, siden den Tid, (i det ringeste fra den onde Erieh Glipping), har Eolding Klokke ikke gaaet rigtig. Ringeskonens Flaas vil ogsaa bevæges.

VIII. Biert Sogn.

Biert (det er Bierget) Sogn har over 700 Mennesker og 30 Hlove, (dette er sat haardt nok i Hlovtaall. Men man kan ikke altid være lige Samvittighedsfuld.)

Norden og Sonden i Sognet ere gode Skove.

Byerne ere: Biert, Aitrup, Skaitved, Binderup, det er 109 Huse og Gaarde.

Kirken ligger tre Mile Norden Haderslev, er en smuk og anseelig Bygning, med et høyt spids Taarn.

Præsten har, foruden sin paaboende Præstegaard, end en Mensalgaard i Aitrup, som han fik paa denne Maade: "Junkerens Frue paa Fromhave forelskede sig i en Krøbling, som havde givet hende en Kierligheds Dreif, som gjorde god Virkning. Hendes Herre sendte Bud efter hende, men hun svarede: "Hun vilde heller sin Krøbling bære, end hos Junkeren paa Fromhave være." Hun fødte Børn med Krøblingen; men Junkeren passede hende op, og myrdede hende. Til Boed for sin Siel testamenterede han endelig sin Gaard til Præstens Børn.

Bengarden (Binderupgaard, nu en Bøndebye) har og været et adeligst Sted, som af følgende Original

nabrev sees, som jeg for Sprogets Skyld her vil an-
 føre: "Jech Tyme Smalstede Werner i Bengarden
 ,, kiendis i thette mitt opne Briff aff myn fri Willie oc
 ,, beraden Huhh haffer undt oc giffet — til Bierte Kirke
 ,, en Agger, somt jech arffvet effther myn Fader oc Mo-
 ,, der, ligende paa Skartvet Marck Osten Byen oc
 ,, langhs ud mett adell veyen saa langh oc bredh som
 ,, Dannemend ther i Byen oc Soghen vitterlicht er,
 ,, att myn Fader udi hanss Siell have haffde ther ligen-
 ,, de; meth saadan Bilfor oc Underschedhningh, att
 ,, then Dannemand, som nu Socneprest er oc hereff-
 ,, ther kommende vordher skulle haffue, nydhe oc bruge
 ,, till evig tidh form. Ager til Prestens Bordh qvitt oc
 ,, fri uden alle skyld oc affgiffth med saa siell, at the
 ,, skulle bedhe for myn Fader Hartvigh Smalsted oc Sfrue
 ,, Mette myn Modhers oc Claues Smalsted myn Bro-
 ,, ders Siele i Prædikestoell om hoitidelige Dage oc i
 ,, theres Mess, thi tilbynder jech form. Tyme Smalstede
 ,, mich oc myne Arvingher att frie oc fresse form. Agger
 ,, til Bierte Kirke — for alle Mends tiltall — Til
 ,, ydermere bedre Bissen oc Forvaringh haffuer jech lett
 ,, henghe myr Indzege nethen for thette Breff oc tilbes-
 ,, den godhe oc beschedene Dannemend bezege mett mich
 ,, til Bitnighbyrdh, somt ere Peter Rantzov vor nadighe
 ,, Sfrue Drottningh Dorothees Embeymand paa Ha-
 ,, dersleff Huus. Hr. Olef Pitherfen Vice-Præposti-
 ,, tus i Hadersleff, Nis Jepsen Hertijsfoged i Eyrstorp
 ,, Herred, Nis Jensen i Hierndorp oc Jep Tygelsen
 ,, Sunde

„ Sandmænd. — Datum Bengardhen ipso die adven-
tus Sancte Crucis, sub anno Dni 1483. “

Præsterne til Stedet have været:

Hr. Thættannus 1350, som var med at under-
skrive en Forpligtning, angaaende Altrup Gaard, som
Johan Kalf pantsatte til Canonicus i Ribe, for en dag-
lig Messe for sin Siel (t).

Hr. Ditlef, som paa Bengarden var en Mignon.

Hr. Hans Tögerlen fra 1483, og levede endnu
1500.

Hr. Hans Ebbesen 1499 og 1513, som med føls-
gende Brev lod sig testamentere et Stykke Jord af Iver
Hendriksen i Biert: „ Alle Mænd thette Bress see eller
„ høre lesse, hilffter wi. Nis Jepsen Hertizfoged i Tyr-
„ strup Herred, Hennike von der Wische i Hadersleff.
„ Berner, N. Hartvigsen i Bunderup Berner, Nis
„ Jensen i Hierndrup, Per Jepsen v Gammelby —
„ evindelich met Gudh kundgiøre vi medh thette var obne
„ Bress, ath Ar effther Guds Byrdh 1499 then Tis-
„ dagh nesth effther vor Ffrue dagh assumptionis; tha
„ var sticket for os oc meningh Herrersmænd, som tha
„ vare varende till tinghe mod hedherlich Mand Hr.
„ Hans Ebbesen Soghneprest i Bierthe loffligen bedes,
„ sicut och framlede et fulth tingsvitne af 8 Dannemænd,
„ saasom vaare Hennike v. d. Wische, — Nis Michel-
„ sen i Frorup, hvilcke forn. 8 Mænd, som udgynge
„ och indkomme velberadhe Vitner pa theres godhe thro
„ Siell

(t) Terpag. Rip. Cimb. p. 110.

„ Siell och sandhe, ath the soghe och hordhe, ath Iver
 „ Henrikken i Bierthe innen fyre Stocke paa Tyrstorp
 „ Herriz Ding fuldkommenlich skiotthe och forlöddh for-
 „ skreffne Hr. Hans Ebbesen och alle hans Efftherkom-
 „ mere then Stuff Jordh hans Ladhehus nu paa stan-
 „ der med syn Modhers och alle hans Sodskens Bilie-
 „ til evindelige Eyende til Præsthegarden at lighe och
 „ være — ”

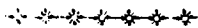
Hr. Mads Hansen, Sognepræst.

Hr. Niels Madsen, som skal have antaget Lutheri
 Lære, for en at affættes; men de Catholiskefinede her
 vare med ham vel fornøyet.

1) Just Bendixen, en god Lærere. Døde 1556,
 og var Præst i 12 Aar.

2) Tøge Hugger var en bedrøvet Præst i mange
 Aar, og man takkede Døden, som tog ham Aar 1602.
 Han var ikke fornøyet over hans Formands Gelassen-
 hed, i Henseende til sine Indkomster, og udvirkede disse
 Tingsvidne: ” By efftherschreffne Mogens Jörgensen
 „ 9 Stubbum Herrizfogitt, Iffver Pedhersen — Sans
 „ nemend, kundgiøre, att Nar effther Christi Godtzell
 „ 1570 then Thiisdag næst effther Dom. Miser.; tha
 „ var schpctet for os — beschedene Dadnemand Pedher
 „ Berrellen 9 Biert bedes, fick och framseddende et fulde
 „ Tings Vinde aff 8 trofaste Dadnemend — hvilcke
 „ sagde-pa theres gode tro seel och sanning, ath the sog-
 „ og horde, at Hr. Tyge Hugger stodh inden 8 tings-
 „ stocke — og var forskr. Per Berrellen hans Landbol-
 „ mand

„ mand hans fry Hiemmel pa nyen nadige Here oc
 „ Forstis veghne, som hand haffer synne Prestegard y
 „ Forledning aff till then stuff jord, som form. Per Ber-
 „ relsen paboer med Gaard og Gaards rome, sa vitt
 „ oc brett som han oc hans sal. Fadher Bertell Smed
 „ haffoer haffd y hand oc rolige Hestd ulast oc uferd y
 „ sal. Hr. Hans Togsens, Hr. Hans Ebbesens, Hr.
 „ Mats Hansens, Hr. Niels Matsens, y Hr. Just Ben-
 „ dixsens oc y syn Tiid till emeden hans lag oc lag
 „ hestde oc Erick Bruun Herrisfogdens Dom stander
 „ vett Macht. — “ Item et Ringsvidne af 1570
 Tirsdagen efter Sorens Dag, at siden Hr. Toge og
 Per Heide Dagen gjorde endnu samme Tieneste, som
 Hr. Niels Marzen satig y Huoffkommelse i sin Tid,
 skulde Sognemændene nu ligesaa lidet, som da, afforte
 i Præstens Indkomme. — Med sin suilde Kones Ty-
 res Billie, tog han Aar 1600 til Adjectum Johan
 Schroder, og deres indbyrdes Contract blev i Eolding
 underkrevet af Provst Schroder fra Haderslev, Herte
 Damppe, Henr. Splich i Eolding, Anders Schroder af
 Haderslev, og Hans Fraem af Houggaard saaledes: at
 Capellanen skulde bekoste halv af det i Bygning staaende
 Huus, den søndre og øster Ende skulde han holde i
 Stand, men Bryggerhuset skulde de begge være eens
 om, og skulde han betale 400 Mfl. i Hr. Tøgers Gield
 Da saa tog han Dotteren Christine Schroder til Ægte.
 Fortæqnelsen paa sine Indkomster, som han 1563
 maatte indgive, lydede saaledes: “ Korntiende, en fl.
 „ af

„ af Kirkegang, Brudevielse 24 fl. (u). — Horte
 „ gende, to Smorbord og enhver giver tre Mk. Smor
 „ af hoer Otting Jord, Brød og Ost følger med den ene
 „ Bord, skiftes til Præsten, Degnen og Hyrden. En
 „ Otting Jord i Skov og Mark, den ene Otting paa
 „ Biert Mark med Huus og Vest, den anden paa Als
 „ trop Mark med et Boel. Guden Jord paa Biert
 „ Mark 16 Agre p. Blokstykke, it. Blustoft med et
 „ Boel, to Blokstykker p. Obeling Mark 4 Agre p.
 „ et Stykke Eng. Skarned Mark 6 holde Aare p.
 „ en Alger, et Stk. Eng. Paa Binderup Mark Kan-
 „ detoft tre Agre. Paa Ntropol Mark Storkeng End
 „ 7 Agre, it. et Stk. Eng. Kirken Jord 4 Agre, deraf
 „ giver Præsten aarlig til Kirken en Ort. Korn. “

3) Johan Schröder, Præst fra 1600 til 1634.
 Født i Ornbolle Præstegaard paa Als. Eftertlod to
 Søner og en Datter.

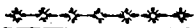
4) Jörgen Schröder fra 1634 indtil det fatale Aar
 1659.

5) Henrich Schriver, var forhen Conrector Scho-
 læ i Haderølev, q. v.

6) Mag. Jens Raun, Herredsprovst og Consist.
 Assessor, Præst her fra 1660 til 1666. See vidtloftig
 om ham blant Rectores Scholæ Hadersl.

7) Mag. Johannes Schmidt v. Eisenberg fra 1665,
 da Mag. Raun, afstod Embedet til ham. Han gik
 rede

(u) Her har een sat et 2 Tall for 4, thi 24 fl. var meget
 mere end nu 9 Mark.

tede sig her med Magdalene Fabricii. Han var en Son af den merkelige Pastor Schmidt i Haderslev, hvorfra han i sin Ungdom besøgte Universiteterne i Kiel og Wittenberg. Aar 1681 blev han kaldet til Saxtorf, som Greve Burchardi af Ahlefelds Hofpræst, samt Præst til Risby, hvor han endnu levede 1706.

Man har fra ham:

Disput. de scholis Græcorum apud Atheniensis illustrioribus. Wireb. 1661. 4to

Gottes Todes Regiment, med sine Brodres Personalia, Schlesvig 1677. 4to.

Carmen, Burchardo Comiti ab Ahlefeld. 1677. fol.

8) Friderich Riis. Havde megen Sorg og Foræred af Sognemændene, som endelig overlagde med hans anden, at ingen under indbyrdes Straf maatte til Zuleffer give Præsten mere end en Skl. Hr. Riis bad Gud, at han aldrig af disse Halstarrige tiere maatte modtage Gaver. Gud bønhørde ham, han døde 1699.

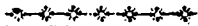
Man har fra ham:

Epicedia over A. Marg. Generani paa Straarup.

En af hans Søstre Anne Margr. Wittin finder jeg i Eolding at være død.

9) Hr. Johann Krahe fra 1699 til 1752, det er hele 53 Aar, en velstignet Alder. Herredsprovst og Senior Ministerii. Var en Son af Provst Krahe udi Haderslev, hvorfra Hr. Johan Krahe gif paa de høje Skoler til Kiel og Wittenberg, og efter sin Tilbagekomst deraf blev Hofmester i Stiftamtmand Reichous

Huus

Huus i Eaaland, fra hvilket store Huus han 1699 blev af Kongen kaldet til denne Menigheds Hvrde, og blev ordineret den 26 Julii. Med Anna Maria Jespers fra Odense avlede han en Søn, hvorefter er meldet S. 5, og en Datter, gift med Hr. Möller i Wonsild ic. Aar 1743 blev Mag. Kleist ham adjungeret, og han levede derefter hos sin Datter i Wonsild, indtil Aar 1752 den 25 Nov., og blev svag af Legems og Sindes Kræfter.

11) Mag. Peter Nicolaus Kleist. Født 1718 den 2 Jan. paa Bistrup Gaard ved Roskild. Hans Fader Lorens Petersen Kleist kaldtes Forvalter. Fra Roskilde Skole blev han Aar 1735 dimitteret til Kiøbenhavns store Skole, studerede der flittig, i sær paa Walchendorfs Collegio, og blev Decanus Communitatis Reg. Her i Biert giftede han sig med Anna Sophia Møller fra Wonsild. Præstegaardens Nænselse og Istandholdelse veed jeg ikke, af hvem dependerer.

I hans gode Dage skrev han:

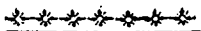
Disput. philos. de notitia Dei nat. nobis innata & acquisita. 1738. 4to.

— de necessitate revelat. divinæ — prima. 1740. 4.

IX. Stenderup Sogn.

Dette Sogn, som har over 600 Indbyggere, og udgjør 2 1/2 Møve, strekker sig langs Eolding Fiord ud til lille Beltet, og har omkring ved Fiorden gode Skove. Egnen er ugemeen plaisant og frugtbar.

Stedets

Stedets yderste Punt ud til Beltet kaldes
Zeinsøhr.

Byerne ere: Stenderup (Strandbye) med 78
Huse, Barmark, Munshuse, Stenderup, Strand-
huse, det er 101 Huse.

Kirken ligger lidt over $3\frac{1}{4}$ Miil Nordost Haders-
lev (x). Dens Præster vides:

Hr. Peder Iversen 1414. Præst og Tingsfriver
her i Stenderup.

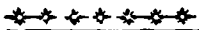
Hr. Gregers 1529. Døde nok ikke som en god
Lutheraner.

2) Michel Petersen fra Oddis, som levede indtil
Aar 1589, en forunderlig Mand! Hiorte og Hinde
i Stenderup Skov manede han, aldrig at røre hans
Raal. Sælhundene, som sønderreve Fiskegarnene,
gav han ved en af Byemændene navnlig Biörn Varsel-
seddel; men Præsten døde før Sælhundredes Stevnings-
dag. Bemeldte Biörn spaaede han hans Huses Tilde-
brand, som ødelagde ham og Naboer. Vist skal det
være, at Dyrene af Skoven for Hr. Michels skyld ind-
til denne Dag, end aldrig kommer længere end til Ha-
vegierdene (y).

3) Jens Madson fra Wonsild Præstegaard. Blev
1584 den forrige i Embedet adjungeret, for han tog
hans

(x) Denne Kirke fik paa den store Herredag til Nyborg 1386
af Bispenes Raade Afsads Magt.

(y) Pontopp. Annal. 1589.

hans Dotter. Han reparerede paa sin Præstegaard, som afbrændte 1591, lige til sin Død 1609.

4) Mads Jensen. Kaldet stod ledigt, indtil denne Fiere Son blev 20 Aar, (thi for passede den lange Rist ham ikke ret vel) nemlig til Aar 1612. Da den gruelige Tid naakom Byen 1591, blev Hr. Mads i et Kar hensat Osten paa Kirkegaarden, indtil Ulykken var gaaen over. Han dode 1642, og jeg har ladet mig sige, at Mag Jessenus Mathiæ Prof. Phil i Christiania 1647 (a) skal have været en Son af denne. Hans Hustru Elisabeth overlevede ham i mange Aar. Jeg finder i Consistor. Protocollen, at hun Aar 1646 den 27 Sept. klager over sin Svigersøn Hr. Christen Humbleth, (som strax følger), 1) at han ikke agtede Provstens Paamindelse. 2) At han forandrede Enkens aartige Afgift. I deres Contract stod 2 Rdr., for hvilke han skulde give hende et Eiim, men han havde fradset det ud og skrevet 2 Sk. D. Consistorium truede ham med 20 Mk. Straf, at stille hende tilfreds, og lade ved Herredsfogden Contracten fornye.

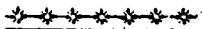
5) Niels Hansen fra Ribe. Var Horer i Eoldding Skole, og blev 1645 af Kongen kaldet til dette Eted. Uter havde Kaldet staaet ledigt udi tre Aar, muelig formedelst den urolige Fynde Tid. Han dode 1656.

6) Hr. Christen Christensen Humbleth, Præst fra 1656 til 1707, det er 51 Aar. Født 1627. Hans Fader

(a) Mölleri Cimb. lit. T. I. p. 389

Fader af samme Navn var Præst til Humbleth paa Langeland, og Capicels Herre i Odense. Fra Odense Skole gik han til Kiøbenhavns høje Skole Aar 1649. I Kiøbenhavn nød han Hr. Greve Rantzous til Thranekiar, Præmierminister hans Huus og Stipendium, holdte i hans Huus Morgen- og Aftenbøn, og undertiden Prædiken; Efter hvis Vortreise til Wien, kom han i Hr. Vincenz Srenov til Steensgaard, og Landsdommer paa Langeland Huus, og var som Informator tre Aar i hans Huus, hvorefter ham i Aaret 1656 blev proponeret tre Pastorater af Amtmand Kay v. Ahlefeld, nemlig til Hvgom, til Vintrup og til Stenderup, hvilket sidste han imodtog, for at være sine Venner i Gjen des nærmere. Aar 1657 toge de slemme Polakker deres Qvarter her; de satte Hr. Christen paa en Hest, og da den under ham blev fludt, maatte han lade sig slæbe om af dem, for at være deres Folt paa Latin. Svensken mistænkte ham derfor, lurede paa ham, fik ham fat, og førte ham over til Middelfart til General Wrangel, som strengelig forhørte ham, og bød ham at bekiende, hvor hans Klæder og Sager vare. De Svenske truede ham, at vilde sætte Ild paa Stenderup; men Herren gjorde Bøttet saa uroligt, at de ikke kunde komme over, og deres Brede kislnedes imidlertid paa noget andet. Hans Naboepæster døde bort, og Hr. Christen var tidt Præst for fire Orgne og flere. Polakkerne aade hans Fattigdom. Til sit Ophold fortiente han meest ved Liigtaler, ridt over 8 til 16 i een Grav.

Bedrøvelige Tid! Krigen endtes, og Hr. Christen sebede end i mange Aar. Aar 1690 blev han paa tre Uger suspenderet, for han trolovede uden Dispensation to bestægtede Personer. Han døde 1707 den 5 April i en god Alder. Med sin Hustrue Johanne Mads Dotter, sin Præantecessoris Dotter, avlede han fem Sønner og fire Døttre (b). Fra Aar 1691 havde han til Capellan Antonius Rhyde fra Wonsild Præstegaard, som vel blev en Sviger søn af Huset, men kunde dog ikke, uden Consistorii Mellemtiendelse, eenes med sin Svigerfader i Contracten om Indkomsterne. Endnu en verre Historie! Aar 1699 d. 14 Sept. blev Hr. Rhyde paa to Uger fra Embedet suspenderet, for han havde stotprøvet Mads Jensen, som havde ringet Klokkeren paa Paaskefesten, for at sammenkalde Sognemandene til at bestille Hørsæden for Oberstinde v. Holstein. Mere endnu: Aar 1701 den 20 Junii blev den gamle Herr Humbleths Hustrue Johanne stevnet for Consistorium, for real- og verbal-injurier mod Capellanens Hustrue Sophia (c), og Hr. Rhyde iligemaade for real-injurier mod Hr. Humbleth, da Ting om Fruen Pastorinde Johanne ere forebragte, som man gierne fortier — Herr Humbleth blev condemneret for sin Paastaaenhed. Arter var Sagen for tre gange, da Johanne blev endelig condemneret og suspenderet a laicis, indtil hun forsonede sig med Capellanens Hustrue, og betalede alle Omkosts

(b) Hr. Christen H. til Eest er en Søns søn af ham.

(c) Hr. Humbleths egen Dotter.

Omfoftninger. Hr. Rhyde døde 1704 den 1 Maji, og alt hvad man har fra ham er et Epiced. over Anna Marg. Generani 1687.

7) Henrich Clausen fra 1704 Hr. Humbleth ad-
jungeret, og var Lærere her nesten i 23 Aar; thi han
døde 1727 den 12 Aug. Hans Fader var Raadmand
Claus Iversen i Kiøbenhavn, og hans Moder Fr. Meg-
childe Fuiren, en Dotter af Biihandler Wilh. Fuiren.
Aar 1690 blev han fra Kiøbenhavns Skole Student.
I Kiøbenhavn forblev han hos sin Stifmoder, indtil
han blev kaldet til dette Sted, og giftede sig saa med
Sophie Wiwild, en Enke efter Joh. Christoph Westkirk,
engelsk Tracteur, ved hvilken han blev Fader til Claus
Henrich Clausen, Præst til Bilsstrup, N. Herredsof-
ged i Høyer Herred, Megchilde Sophia gift med Pas-
tor Zoëga i Aller, Drude Cathrine gift med Pastor
Hans Glud til Glud og Hiarnøe, Mette Margrethe gift
med Regiments-Feldskiar Lor. C. Zoëga. Consistorium
domte Hr. Clausen, at give Hr. Humbleths Enke Pen-
sion, en ottende Deel af Revenyerne og fri Boelig.
Hans Alder bragte han til 55 Aar.

8) Johannes Friderich Boysen fra 1727 til 1761.
Var i sin Tid en opvakt munter Johannes, der vær-
gede paa det Guds Lam, som bar Verdens Synders
Byrde; men han var ey af de lykkelige, at see Frugt
af sit Arbejde. Stenderup blev Stenderup. Han
var født Aar 1689 den 2 Aug. i Terslef Præstegaard.
I Aalborg Skole lagde han første Grund til sine Lær-

domme, kom derefter i Herlufsholms berømte Skole, hvorfra han 1712 til Universitetet blev dimitteret. Et eget Indfald fik han i Kiøbenhavn, i det at han giftede sig Aar 1717 med Kisten sal. Bredals. Aar 1726 udvalgte Professor Lintrup ham til, paa en Tid, at forsyne Prædiken for det Kongl. Hærskab i Friderichsborg Slotskirke, hvilket banede Vejen for ham, at han Aaret derpaa uden sin Ansøgning blev betroet denne Menighed. I hans sidste Aar blev han i sær paa Sindet meget svag. Sik til Capellan 1757 Joh. Per. Krahe, som nu er Præst til gammel Haderslev. Efter ham fik han Henrich Lange 1760, som nu er Præst til Skodborg, som siden følger. Hr. Boysen skal med et fornøyet Sind, og i en grunder Troe til Jesum have forladt dette Tøimelige Aar 1761 den 16 Nov.

Vi have fra ham:

1. De Tgiefødtes Underholdning, dedic. Hr. U. Gyl-denlöw. 1716.
 2. Saligheds Bevviser, dedic. Kong FRIDER. IV. 1718.
 3. En aandelig Nyeaarsgave, dedic. Kong FRIDERICUS IV. 1720.
- 9) Mæg. Laurentius Biörensén, forhen Rector for Haderslev Skole, q. v.

X. Heils

X. Heils Sogn.

Indbyggerne i dette Sogn beløbe sig til 360 Sieler, og Sognet udgjør $11\frac{1}{2}$ Møve.

Wargaard er i Sognet en Kongl. Forpagtnings Gaard, som i Aaret 1764 skulde have været solgt for 9250 Rldr.; men Kjøbet gik ind igien. Wargaards gamle Beboere finder jeg ikke.

Den Heils store Søe er meldet forhen §. 8. Hos dette Spisekammer har Fædrene behaget at anlegge Kirken, skjønt det er almindelig Sagen her, at Grunden blev af Aander om Natten hidført til dette Sted, fra et andet Sted.

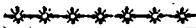
Kirken er en liden, men stærk Bygning, og havde til Skytshelgen St. Yverus og Paulus. Den ligger halvtredie Mile Nord-Nordøst Haderslev.

Sognet har de beste Kornmark, Enge og Skove, i sær ned mod Beltet.

Byerne ere: Heils (det er hellig Søe, fordi i Soen der, ligesom ved Tabs Flod og Jels Søer, den hellige Daab i gammel Tid forrettedes,) Byggebjerg, Staunsbjerg, Kiærmølle.

Det jeg veed af dette Steds Præste-Historie er følgende:

Første Lutheriske Præst Hr. Knud Jensen fra Sigsund i Veistrup Sogn, blev med sine elleve Brødre oplært i deres Fædres Hare, og var, som det siges, til sin Dødsdag i Hjertet en Papist. Aar 1530 skal han

han være bleven Præst, og stod her indtil Aar 1571, i hvilket Aar Bønderne greb ham an i Anner Kirken, spurgte ham, hvi han prædikede Lutheri nye Lærdom for dem, da de dog vidste, at han i Hiertet intet meente deraf? de vare med hans Svar, at nemlig han gjorde det efter Overigheds Befaling, ikke fornøyet, men gav Støffeprygel paa ham, og i det han retirerede ned i Taarnet for at echapere ud af et Vindue, gav een ham et Slag, at han døde, og man vil i mange Aar have seet hans Blod paa Beggen, uagtet den ofte blev kalket. Efter den Tid blev alle Prædikedage et Detachment Krigsfolk opsendt fra Eolding til at styre Weistrup Sognefolk, medens Præsten var hos dem. Historien mistænkes meget; thi 1571 var ingen mere Allarm i dette Amt om Lutheri nye Lære, som allerede i 46 Aar her var prædiket, men er Hr. Knud ihjelslagen, har man vist havt andet imod ham. Hans Fortegnelse paa sine Indkomster 1563 var omtrent denne: " I Oster Mark
 „ en Dting Skov, tre Agre paa p. og en p. it. to p.
 „ to Bølbrogre og Eng for Enden. Birkedalstoft,
 „ to Agre p. een p. een p. een ved p. og Eng for En-
 „ den, item to Agre, en Eng p. og en Eng paa Nør-
 „ mos, Jord paa Jacob Breidis Mark, hvorpaa er
 „ Brev. I Vester Mark en Tost ved Heils Kirke og
 „ Eng to Agre ic. og Eng for Enden, to Agre og to.
 „ Fem stykker Jord i Selberris og Eng. To Agre ved
 „ Markskiel, tre Enge i Heils Møyer. Storhindtost.
 „ og lille Hindtost og Eng for Enden. En Ager paa
 „ Weistrup

„ Weistrup Mark, loper Øster og Vester og Eng for
 „ Enden. En Uger. Et Stk. Skov i Mølskov som
 „ ligger Sonden og Østen fra Møllen fra lille Broe til
 „ Kaabbeley. Korntiende og Qvægtiende ut alibi.
 „ Offer 14 Skl. af hver Madskab. Jordefærd 12 skl.
 „ Bielspending 20 skl. — Nota B. Dn. Stormias per
 „ braccium seculare cogere volens Paroecianos ad puri-
 „ ficationem publicam solenniter habendam, e veteri mā-
 „ nere 2 apposuit o. i. e. 20 skl. pariter in 14 pro 4.
 „ Item en Tost ved Præstegaarden, giver 15 Læs Eng,
 „ Kirkegaardene aarlig hver 4 Læs Eng. Præstejord paa
 „ Weistrup Mark en Tost ved Kirken, en Tost ved
 „ Gronninghoved. En Tost paa Worstorp Mark, 4
 „ Ugre paa Weistrup Mark, det er 5 Ørtig Land.“
 Hr. Knud levede stedsse ugift, og havde i de sidste Aar

2) Hr. Niels Dall som Adjunctus fra 1566. Fra Dalby, blev Fader til en stor Familie. Han døde 1603:

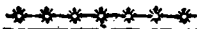
3) Mads Dall, Præst fra 1603 til 1652, det er hele 49 Aar. Ikke lever mange saa længe. Hans Sind var og meget rolig; vi spiser og vi drikker, og vi lade de Efterlevende sørge for Resten.

4) Hans Dall, Faderen adjungeret 1640, men døde i det almindelige Døds og ulykkelige Aar 1659 i Haderslev.

5) Michael Erasmi Storm, fra 1660 til 1680 den 17 Jan. Denne Tyde var her meget urolig over sine Indkomster. I Heils Kirke læses fra ham denne Opfskrift: " Aar 1662 i Hr. Mich. Storms tredie Præ-

A a 3

„ stedoms

„doms Aar kostede en Tønde Rug her i Landet 20 ja
 „24 Slette Daler — o domine, in quæ tempora nos
 „reservasti. Aar 1670 og 1671 blev en Tønde Rug
 „solgt for en Daler. Dominus abstulit, Dominus ite-
 „rum dedit, sit nomen Dni benedictum in æternum! &c.“
 Samme Aar maatte han, paa M. Jens Rauns, Pastor
 C. Lorentzens og Hr. Rhydes Klage over ham, give
 denne Revers til Consistorium, 1) at han vilde res-
 pectere Kongelige Constitutiones, afstaae fra langvarig
 Stridskrift, udbede sig modest information in dubiis og
 tractere sin Herredsprøyst beskedentlig. 2) Giøre sine
 Naboer Usigt. Aar 1667 den 11 Martii blev han
 igien for Consist. søgt, for han af Prædikestolen havde
 oplæst en Consistorii Dom til Sognefolkets Beskæm-
 melse. Han blev tildømt, at læse Søndagen efter disse
 Ord af Prædikestolen: „Nachdem einer sich mit übler
 „Nachrede vergriffen, aber in Consistorio seinen Sch-
 „ler erkannt und abgebeten, als solle die Gemeine wiss-
 „sen, daß es ohne Verkleinerung seiner Ehre geschehen,
 „und daß die Gemeine für ihn zu Gott bitten, daß er
 „ihn künstlig regiere und für solchen Sünden bewahre.“
 Alter var Aar 1671 et par Sager for imod ham, som
 jeg glerne fortier.

6) Claus Lorentzen fra 1677, Adjunctus hos for-
 rige. Var født i Stepping 1646. Hans Stiffader
 Pastor Broderfen i Stepping satte ham i Odense Skole,
 hvortil han i Aaret 1667 blev Student og gik til Kjø-
 benhavn. Han var to gange gift, først med Margrete
 Storm,

Storm, (for at blive ved Huset), med hende afledte han en Søn, som efter sin forrige Principal Greven paa Wedelsborg blev kaldet Wilhelm Friderich. Hans anden Hustrue var Anna Boyfen. Hr. Claus blev ellers ikke gammel; thi han døde 1683 den 6 Jan.

7) Nicolaus Cröger fra 1683 til 1719. Menes, at være en Søn af Claus Cröger, Pensionair paa Barsgaard. I hans Ungdom studerede han til Wittenberg. Som en smuk Præstemand arbejdede han her til 1716, da han tog en Capellan, som for sin Umage havde hele Heils Sogns Indkomster. Man har fra ham:

Disput. de communicatione propriorum. Witeb. 1678. in 4to.

Epicidium over Anne Margrete Generani paa Straastrup. 1687.

8) Hack Johansen Schougaard. Blev den forriges Adjunctus og Svigersøn 1716, og succederede efter hans Død 1719. Hans Fødested var Skougaard ved Sorøe, hvortil og paa Samsøe hans Fader var Regiments skriver. Da han kom til dette Sted, syntes han, at vilde vige fra den almindelige Maade, og ikke tage Dotteren paa Stedet til Kone; Dotteren Ellin angav ham i Consistorio Aar 1718 den 14 Martii; men det varede en længe, førend Hr. Hack hastede med Brylluppet, men han biede endda for længe; thi Aaret efter blev han suspenderet nogle Uger, og maatte derefter af Prædikestolen oplæse, een ham af Provsten i Consistorio givne Formular. Aar 1723 den 12 Augusti, maatte

maatte han igien ind for Consistorium for usømmelig og skiden Tiltale til Anne Jenkes ved aabenbare Skrifte-
maaf. Sagen blev dreven, og Præsten underkastede sig frivillig fiscalist Tiltale, hvis han oftere saaledes bar sig ad, dermed fornøvedes Consistorium, imod at Hætredeksprovssten eller og Hr. Zoëga i Aller skulle giøre en Declaration til Menigheden i Hr. Hacks Navn. Han skal have været en god Latiner, saa god, at han paa Prædikestolen undertiden glemte at tale Dansk. Han var og en Poet, et af hans Vers, som findes op-
tegnet der i Kirken lyder saaledes:

- " Aar sytten hundred, to og tise,
- " Da Herr Arend Fischer var
- " Probst i Amtet, lod han give
- " Sin Consens, at Præsten lar,
- " Som af Navn Hr. Hack man kalder:
- " Denne Lovle sætte saa,
- " At der efter Aar og Alder
- " Præsternes kan sættes paa.
- " O Gud! lad Kirken stedsse groe;
- " Kong FRIDERICH giv Fred og Noe.
- " Hr. Conrad Detlef Reventlov
- " Lad og i Raade hos dig boe,
- " Frie fra Satans onde Pak,
- " Onffen ønskes af Herr Hack.

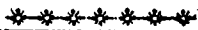
Han døde 1738. Hans Son døde i Eolding, hans to svage Døttre leve maaffee der endnu.

9) Bendix Cramer fra 1738. Var født 1695 den 20 Dec. i Haderslev, hvor hans Fader var Kiøbmand. Fra Skolen gik han 1717 til den høje Skole i Kiel, derefter til Jena og endelig til Kiøbenhavn, hvorfra han som Præst blev kaldet til dette Sted, og af General- Superintendent Conradi ordineret i Ulf Kirke. Denne omhyggelige og meget elsket Mand gik al Kiøds Gang Aar 1753 den 21 Martii, og hans Enke Helene v. Saldern søgte til sin Broder Hr. Caspar v. Saldern til Starup.

10) Hr. Jürgen Alexandri Lassen. Hvis Fader var 60 Aar Degn i Orse og Hadsager udi Ribe Stift, Uagtet al hans Lyft, torde hans Fader for Omkostningers Skyld, ikke sætte ham til Bogen, men lod ham lære at skrive og regne, som Maade er i Nørre- Jylland, fremfor i alle danske Provintser. Han blev ved denne sin Lærdom Informator paa Leergrat hos Proprietair And. Frid. Opitz, siden hos Pastor Raunløe i Aulum, og endelig i Ribe hos Kiøbmand Niels Brasen. Her vaagnede igien hans Lyft at blive Student. I Ribe hørte han, at den gamle Cancellieraadinde Fofs- (d) havde en Diener, som hun havde holdt i Skole, og skulde nu være Student, ham gjorde han sig bekjendte med, og han blev den, som bragte Jürgen Lassen frem for Fruen, og hun antog han i den andens Sted (e),
Da

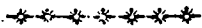
(d) En Datter af Erkebisp Svane, og Svigermoder til Præsident Worm.

(e) Christian Bech var hans Navn; han blev siden Præst til Fregslad i Norge.

Da han allerede var 21 Aar gammel. Bemeldte godgjørende Frue bespiste syv Skoledisciple, en hoer Dag om Ugen; med een af dem gjorde Jørgen Lassen Venſkab, laante af ham Bøger og lod sig informere, Fruen uafvidende, og efter trefjerding Aar var han ſaa vidt, at Rector Falſter antog ham i oberſte Claſſe, og efter 3 Aar med et prægtigt Teſtimonium ſendte han ham til Kiøbenhavnſ Universitet 1738, da han var 25 Aar gammel. Derefter præceptorede han i Stiftprovſt Brorſons Huus i Ribe. Men reiſte derefter til Kiøbenhavn igien, formenende, at Collegiet, Kloſter og Stipendier ſtode tilrede for fattige Studentere, ſom vare læroillige, men han tog fejl i ſin Formodning; de Fatige, Gudſyngtige og Stille ere herfra ofte udelukte. Dog blev hans gudelige Vandring og Flittighed ikke ubekendt; alle vilde have ham til deres Børns Lærere. Guds Aand arbeidede og paa hans Hierte, i Kiøbenhavn lærte han at kiende Synden og Naaden, og derom vidner han nu med Kraft og Munterhed fra Aar 1753. Hans Ægteven er Maria Johanna Georgia Æreboe, en Dotter af Notar. Publ. Erasm. Æreboe i Kiøbenhavn. Gud velſigne ham i vor dyre Fortøſeres Samfund, med hans hele Huus. Jeg er ham al Ære ſkyldig.

XI. Bøgh

XI. Benstrup Sogn.

Benstrup Kirke ligger $2\frac{1}{2}$ Mil Norden Haderslev, har steds været annecteret til Heils. Man siger, at den engang blev betient af Capellanen i Colding, og man viser endnu en stor opreist Steen noget fra Kirken, som var Mærke for Capellanen, om han var paa ret Ben til sin Kirke; thi man lægger til, at her var lutter Skov, og Kirken laae selv i en tyk Skov. Vi have sagt oven for, at den engang skal og have været annecteret til Bonsid, begge Dele har man ingen sikker Efterretning for.

I Sognet ere gode Enge, Tørvmoser og Skove, og det er et af de ældste Colonier.

Indbyggærne beløbe sig til 400 Mennesker, og Sognet udgjør 13 Plove.

Byerne ere: Ron, Grønninghod, Sielund og Stangmosled; men ingen Bye findes af det Navn Weistrup, hvor den er bleven af, veed ingen; somtine mener, den blev odelagt, fordi Indbyggerne vare slemme Herremestere; (thi Weistrup skal betyde *Vicidorp*, vicus Magorum), det maa altsaa være længe siden, at denne underlige Gierning skede. Andre mene, at her i Nærheden var et adeligt Sæde kaldet Benstrup, og finder man Hr. Oluf Gaas til Benstrup, som døde 1618, var gift med Magdalene Sandberg fra Enrstrupgaard.

Her mærkes det høye Bierg Grønninghod eller Grønvisgod, eller Grønoved, 120 Favne høyt, ræk-

ker

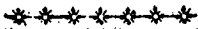
Er høyt oven Skovene, og man tæller oven derpaa 38 omliggende Kirker. Fra Bierget udflyder en lang Strækning, som gaaer paa tværs fra Øster til Vester, og ved Bonsild udstrekker sig en Arm til Nipsaae.

Her forekommer en lærd Strid angaaende denne Kirkes Opbyggelse. Da Kirken i Aaret 1665 blev repareret, fandt man i Alteret et Stykke Pergament, beskrevet med Munkeskrift, og indføbt i Rulle Bløe, hvorom Hr. Rhydes Ord ere disse: „ In templo annexo „ Heyls dicto Weystrup inventum est Ao. 1665 d. 14 „ Oktob. scriptum sequens in altari Weystrup. Nomar- „ chiae Tyrstrup territorii Hattersleb., quod in calce re- „ conditum fuit & vetustissimis literis in membrana ex- „ stabat, juxta quod in sericeo linteo pulvis pauxillus re- „ liquiarum Sanctorum appositum erat. Ex originali „ descripsi ipse hoc & in Consistorio Reg. Hattersl. d. 9. „ Nov. dictavi Dno Præposito meo Mag. B. Rehfeld in „ Protocollum Consistorii id inscribenti, præsentè Præ- „ fecto Hattersl. Dno Cajo ab Ahlefeld, qui Scriptum „ cum reliquiis pro antiquitate 6 Seculorum minus 6 an- „ nos ad se recepit, volens transmittere istud Regi n. „ clem. Friderico III. Verba Scripti sunt hæc: Anno „ Dni Millesimo Septuag. primo Vener. in Christo Pater „ & Dominus Dnus Nicolaus Episcopus Slesv., die Mer- „ curii, qui tunc erat primus post exaltationem S. Cru- „ cis, consecravit hoc summum altare in honorem bea- „ torum Petri & Pauli una cum reconciliatione cæmeterii „ & Ecclesiæ cum reliquiis in altari inclusis. Hoc scrip-
tum

tum corrigiſt antiqua tempora & redarguit Helvaderum in ſua ſuppuratione Epiſcoporum Slesvic., quando Epiſcopum Nicolaum ſerius locat, quam debebat. Vixit enim circa tempora 1071, uti hic vides, Helvaderus vero modo circa 1200 annum vixiſſe eum memorat. Unde error Helvaderi eſt de non parvo tempore, ſed de integro ſeculo & ultra, ſc. 129 annis. Saavidt Herr Rhyde. Han vil heraf bevise, at Helvaderus og flere, har gjort deres Register over de Schlesv. Biſper meget urigtig. Men med al Reſpect for den lærde Hr. Rhyde, maa mine Læſere troe, at man herudi har taget meget fejſ. Dette Pergament viſer ingentunde Kirkeſ Bygning af nye, mindre retter det de gamle Hiſtorieſkrivere, men beſtyrker dem, og min gode Ven Hr. Paſtor Laſſen, ſom herudi holder med Hr. Rhyde, med flere vilde overveye:

1) Har i Schlesvig været fire Biſkopper af des Navn Nicolaus, af hvilke den ſidſte ſtod fra 1429 til 1474, og ham er det ſandelig, ſom her indvies paa ny Weſtſtrup Kirke ikke 1071 men 1471. Dette er ikke mine Tanker allene, men derudi holder med mig den lærde Hr. Wilh. Schumacher i Stepping, ſaa og ſal. Herr Chriſtoph Sals, og i ſteden for Ao. MCDLXXI. har Herr Rhyde læſt M.L.XXI, da Kirken enten er ſaa got ſom af ny bygt, eller og den fra en Banhelligelſe er bleven conſecreret; thi man merke, at Skriften var ulæſelig paa et gammelt Pergament, og at ikke Helvaderus alene, men Cypræus, Olearius, Heimreich, Danckwert,

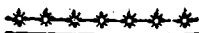
Lackmann, Pontoppidan, fort alle skulde tage fensl, det er utvovligt; thi i det omtvistede Aar 1071 var vist Rudolphus dette Stiftes Biskop, efter hvilken fulgte Gunnerus, og det er jo bekiendt nok, hvorledes Biskop Nicolaus 1) som Hr. Rhyde her vil have rykket tilbage, i Begyndelsen af det 13 Seculo; (thi han var Biskop fra 1201 til 1216) bestraffede de ryggesløse Munke, saa at Ao. Millef. Septuag. primo passer sig paa ingen Biskop af det Navn Nicolaus, med mindre her indsættes, som oven er sagt, qvadringentesimo, da det altsaa bliver Nicolaus IV. og Aaret 1471:

2) Staaer her i Skriftet: Dagen efter Korsens Ophøvelse, og det var en Onsdag. Dette passer sig efter Overregning paa 1471, men ikke paa 1071.

3) Tales her i Skriftet ikke om Indvielse eller Bygning, men om Biskoppens Helligen og Tgienheligen (consecravit, reconciaivit &c.)

4) Tales om altare summum, og altsaa har været flere Altare i Kirken, hvilket ikke er saa gammel en Indretning, at den skulde passe sig paa Aar 1071.

5) Eigner dette Skrift andre af samme Calibre, for Exempel: Ao. Dni 1447 in die Marthæ consecrata & reconciliata est hæc Ecclesia (zu Briesnitz bey Dresden) & altare summum in honorem oipotentis Dei & virginis Mariæ, Wenceslai — per Reyer. in Christo patrem & Dominum Dnum Heinrich Freibergensem Ordinis Minimorum, in cujus rei testimonium sigillum est appensum. Isem er i Grosenhayn i Alteret af Hovedkirken funden

funden denne Seddel paa Pergament: Anno Domini M.C.C.C.C. septuagesimo consecratum est altare istud per Rever. in Christo patrem Dnum Thiedericum Episc. Misnensem. in honorem assumptionis Mariæ Virginis &c. (f)

XII. Aller Sogn.

Aller eller Allerup skal have Navn af Alleveyen, det er alfarveyen mellem Haderslev og Eolding, som her falder.

Indbyggerne i Sognet beløbe sig til 500 Mennesker, og Sognet staaer for 16 $\frac{4}{14}$ Møve.

Byerne ere: Aller, Stubbum, Stor Aller Anslæt, Lille Aller Anslæt, Mengsby, Brabæk, Skovhuse, Robbersted, Aller Mølle, som drives ved Tabsflod, som løber her igiennem Sognet.

Aller ligger plaissant, og har Skov Sønden og Norden.

Kirken er en stærk anseelig Bygning: Dens Præster vides:

1) Laue Jensen, som døde Aar 1567, 66 Aar gammel. Han giftede sig med Præste-Enken af Tabs; og med det samme blev Tabs Kirke annecteret til Aller. Hans Gravskrift skriver M. Bramius i sine Nænlis 1569 saaledes: in obitum honest. Viri Dni Lagonis Pastoris in Allerup:

Et labor & Christi gregibus profervida cura
Ite, & post alios sollicitate viros.

B b 2

Ques

(f) Høijf. Raab. T. XV. p. 928. & 1217. B. 119

Ovas mihi Christus oves pascendas tradidit, illis
 Jam bene curatis hospita terra vale.
 Ipsa tamen molem tu corporis occule fulcis,
 Namque polo mentem reddimus, ossa tibi,
 Tradimus ossa tibi, venturo linqvimus ævo,
 Archeryponi justici candidulique viri,

Hr. Laues Fortegnelse 1563 til Provsten paa sine
 Indkomster: „ Korntiende og Dvægtiende uti alibi.
 " Af hver Orting Jord 6 Mk. Smør. Roebord er
 " uvisse. Sildbord: 2 fl. af hver Plov — En Præ:
 " stegaard i Aller med Tost, item en Tost kaldet Lunds:
 " tost. Nogle givne Agre, en Ager paa et Ort. Land,
 " en Aær paa 3 skp. Land, to Agre 8 skp. Land, 6 Agre
 " to Ortig, 8 Agre to Ortig, 3 Agre to Ortig Land.
 " Et stk. Jord 6 skp. En Ager 5 skp. En trelling
 " Jord over al Stubbum Mark, to Orting Jord over
 " Rodeskov og Mark. Et stk. Skov kaldet Talsche.
 " Laps Sogn, Offer og Tiende ut alibi, it. Mandest
 " en Gaas, en skp. Byg og 4 Brød af hver Mand,
 " item af hver 20 Mg. En Præstegaard i Skoffrup,
 " til hvilken ligger en Orting Jord, Skov og Mark.
 " Item tre Toste, item en Ager 2c. "

2) Dampo Lauesen, som efter sin Faders Død
 var Præst her i 38 Aar, og døde 1605, 61 Aar gam:
 mel. I hans Tid 1587 finder jeg Kong FRIDERICH,
 at have med sit Hof opholdt sig til Aller, i hvilke Bæ:
 relser, kan jeg ikke sige.

3) Lago

3) Lago Damponis. Levede endnu 1634. En sønagtig Mand.

4) Johan Schröder fra Biert Præstegaard. I Kjøbenhavn blev han i sine Studenterdage bekendt med Elisabeth Suderov, som og her blev hans Egtfælle, og blev ved hende Fader til Johan Schröder, som blev Præst til Oddis, Christopher, Præst til Wonsbæk, Anna Schröder, gift med Borgemeister Eichel i Haderslev ic. Hr. Schröder døde her 1664 den 29 April.

5) Peter Nissen fra 1664 til 1682. Menes at have været en Søn af Magist. Nissen i Tyrstrup. Hans Søn blev Præst i Wonsild.

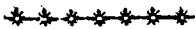
6) Jörgen Barløe fra Fielstrup Præstegaard. Forriges Svigersøn, døde 1697 den 24 Maj.

7) Hr. Johannes Zoëga, Herredsprovst og Consist. Assessor. Præst fra 1697 til 1729. Hans Sødested var Bilstrup Præstegaard. Denne fredelige, redelige og ustraffelige Mand var her to gange gift, nemlig først med Anna Margr. Conrads Dotter, ved hende blev han Fader til Conrad Zoëga, som blev Præst i Wonsbæk, Poul Christian, nu Præst til Kapsted (g). Johannes Zoëga, som blev Herredsfoged til Højer, Magdal. Margrete, gift med Pastor Fabricius i Voit ic. Hans anden Hustru var Mechtele Sophie Clausen fra Stenderup.

B 6 3

8) Mor-

(g) Som om sin Familie har givet mig meget rare Efterretninger.

8) Morten Horfin. I dette Land kjendte saa ham, undtagen Aller og Tabs. Han blev født i Kiøbenhavn 1696. Hans Fader Niels Jørgensen Horfin var Huusfoged, Stejlsforvalter og Fyrbøder ved Renteskammeret. Fra Kiøbenhavns Skole gif han til Universitetet sammesteds, og studerede under Professorerne Lintrup og Bartholin. Aar 1729 blev han kaldet til dette Sted, hvor han ligesom inden lukte Dørre stedse laae i Skul, og takkede Gud for Levebrød. Aar 1738 giftede han sig med Raadmand Ole Rudbæks Dotter af Apenrade. Han døde 1766 den 22 Julii.

9) Jörgen Hansen, som efter Pastor Klinckerts Dod til Højtrup 1761, hos ham han 1760 den 12 September blev som Capellan pro Persona bestiftet, var uden Embede, indtil D. Struensee bevæget over hans Tilstand behagede at recommendere ham til disse vacante Sogne, og han blev kaldet 1766 den 8 Sept. mange til Glæde; thi jeg veed, han altid bliver en ærlig Mand mod sin egen Siel, og en troe Arbejdere blant Jesu Forloste. Han havde til Fader Hans Petersen i Vamhol i Højtrup Sogn, og til Modet en Dottedotter af Pastor Ant. Magni i Bistved, som havde gifte sig med Student Peter Veiböl fra Foel Præstegaard, men derefter med bemeldte Hans Petersen. Fra Sommersted Skole gif Jörgen Hansen 1746, da han var nitten Aar, til Kiøbenhavn, og underkastede sig alle Examina, hvorover han og nød Regens og Kloster ligesom Danffe Studentere. Hans Disciple Tid efter

AND:11

anden have været: Den Hannoverſke Reſident Herr von Reichs fem Sønner i Kiøbenhavn, ſiden Junker von Lyrzou hos Etatsraad Himmelſtrop i Odense, it. Grev Wedel af Jarlsberg paa Baſnæs hans to Sønner; og endelig udi Capitain Teilmans Huus paa Enderupholm i Jylland, Junker von Gersdorf (Herre til Boſniſgaard ved Aarhuus) indtil Aar 1760.

XIII. Tabs Sogn.

Tabs, det er Dabs eller Daabsſee, i Antledning af Tabsflod, ſom her udspringer, og løber med en meget krum Gang endelig i Belte. Ved denne Flod var i de forſte Chriſtendoms Tider et vigtigt Døbeſted; og her blev ved Floden bygt et Børehuus, hvor Guds Ord, ſom ſtee kunde, blev ved en anſeelig Perſon forklaret.

Der ſiges, at enten her eller ved Aller ſkal i en Høy ligge begravet en Fyrſte navnlig Arislek.

Kirken ligger allene paa Marken, er en ſtor Bygning, juret med Taarn, og er en af de ældſte i Egnen, havde, ſom ſiges, ſin egen Præſt; og den ſidſte var Hr. Dampo 1544. Den er ſiden et Filial til Aller. Sognet har den fornøveligſte Beliggenhed, fortreffelige Kornmarke, Enge og Skov, og ligger juſt midt i Herredet, $2\frac{1}{4}$ Mil Norden Haderslev. Sognets Indbyggere løbe til 300 Siel. Beſtaaer af $1\frac{1}{2}$ Plove, og har diſſe Byer: Tabsuhr, Oſtorp, Skourup: det er 51 Familier.

XIV. Fielstrup Sogn.

Maa have Navn af sin høje Beliggenhed og store Høje her i Egnen.

Egnen er fornøielig; thi deels har man Skov baade Øster og Vester, saa er man og her strax ved Beltet, hvor man kalder det yderste Knudshoved.

Byerne i Sognet ere: Fielstrup (Fielstorp) stor Fielstrup Anstet, lille Fielstrup Anstet, Knudsdorf, Hauge, Sammelby, Sillerup og Kehlet.

Indbygggerne udgøre over 700, og Plovtallet 18½ (h).

Kirken er anseelig og stor, jiret med et spids Taarn. Dens Præster have været:

Hr. Ditlef Vulfson 1456.

Georgius Barløe, som døde 1562 den 10 Oct.

2) Hr. N. Barløe den forriges Søn, som døde mod Enden af dette Aarhundrede; man har fra ham Forregnelsen paa Præste-Indkomsterne saaledes: "Korns tiende uti alibi. Dvægtiende om St. Hans Dag "hver 15 Lam og Griis. Af Føl og Kalv en Blasfert. Plovbord 12 Mk. Smør. Offer om Juul "af hver Madskab 4 Alb. Om Fastelavn 6 Sild og "6 Brød af hver Plov. Brudevielse 4 fl. Kirkegang to fl. Jordefærd 4 fl. To tolliid Jorde udi "hver Bong over al Fielstrup Mark, tre Toste i den "Nordre

(h) Af hollte Sillerup og Kehlet hører under Haberølev Herred.

"Nordre Bong og to i den Søndre. Tre sk. giver.
"Jord i hver Bong, noget Skov til de to tollid Torve
"i Marken fire Steder."

3) David Barsøe, levede endnu 1644.

4) Georg Barsøe, døde 1661 den 20 Febr. Besøgte i sin Ungdom Klostets høje Skole, og var ligesom hans Formænd en vellærd Præstemand.

Man har fra ham:

Disput. de peccato in genere & specie. Rost. 1644. 4to.

Epiced. over Cantzler v. der Lippe. 1652.

5) Peter Ipsen Børup (i). Denne urolige Mand blev 1660 den 6 Nov. Hører udi Eolding Skole; men Aaret derefter Præst paa dette Sted, og gift med Formandens Datter. Takke maatte han, at han ikke strax igien blev affat; thi samme Aar 1661 den 13 Dec. blev han for Consistorium haardt irettesat, for han havde mod Provstens udtrykkelige Forbud nævnet et par Folk af Prædikestolen, som havde forsømt Sacramentet, og lod synge det sædvanlige Vers: Beklage af al min Sinde &c. Aar 1667 den 28 Febr. blev han atter henter ind for Consistorium: hans Kone havde givet en anden med kuntte Næver et saa vældig Slag i Næse og Mund paa Kirkegaarden, at hun jammerlig bløede, og i den Tilstand løb strax til Haderslev for at klage; item kunde Præsten heller ikke bare sig paa Prædikestolen; Præstekonen maatte frem, bede om got Beye og berale 10 Mk., og Hr. Ipsen blev sat i rette. Aar

B b 5

1690

(i) Fra Børup ved Fredericia.

1690 den 4 April blev han atter søgt for Consistorium af en Student (som selv ikke var af det beste slags), og anklaged, 1) at han længe havde været hengiven til Drukkenskab. Vidnerne svarede ja, de havde merket det — 2) at han bandede. Hr. Ipsen nægtede det ikke. 3) at han 1688 paa Juledag var beskienket under Tienesten. R. han glemte at messe Epistelen, men han prædikede særdivig i to Timer. 4) Med Alterens Sacramente havde han forargelig forset sig. Blev ikke beviist. 5) Han havde offentlig sagt, hvad en i Skriftestolen havde bekiendt for ham. 6) Han havde seet paa, at Degnen elendiglig blev slagen i hans Huus, og da han halv død blev udbaaren, havde Præsten talet forargelig om hans Betienelse med Sacramentet — — R. Ordene havde ingen uden Degnen's Kone hort. 7) Han havde forskrevet sin Præstegaard til Ridfogdens umyndige Son. R. skeet i Drukkenskab og Skiemt, foruden flere Excesser; men i alt dette vare dog Bønderne med ham vel fornøyet. (Å! ja desværre). Aar 1692 den 5 Sept. blev 27 Puncter undersøgt over ham efter General-Superintendentens Ordre — Han blev affat, og hans Affattelses Dom dat. 1692 den 29 Nov. findes, om jeg ret husker, i Haderslev Provstes Archiv.

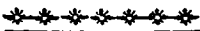
6) Erasmus eller Asmus Christopheren fra 1693 til 1718; alt for længe for en fiedeligssindet at være til Skade i Christi Menighed. Alt hvad jeg om ham veed, er, at hans Kone maatte for Rangstrid i Kirken betale

for

for Rdr. for Consistorium, og Hr. Rasmus nesten lige-
 saa meget, for et kiødeligstilet Vers til en Præstes
 Bryllup i Wonsbæk 1701.

7) Matthias Alslov. En Mand af et andet slags.
 Blev af en fattig Hiulmagers Son fra Alslov ved
 Barde, usformodentlig langt om længe en Latiner. I
 hans første Aar var han Bissekrammer, reiste fra Hier-
 ting til Holland, (Tyder her Mod paa at reise) og
 fiobre smaa Kram, som han i sin Fødeegn gif om og
 folgte. Tienede siden som Gaardsdreng i Odense, kom
 endelig i Tieneste i Kiøbenhavn paa et Sted, hvor en
 streng Madmoder nødte ham til at levere sig alle hans
 Drikkepenge, hvilke med hans Løn om kort Tid beløb
 sig til 200 Rdr. Dem fik han paa engang, og han
 reiste til Odense, og bad, at han maatte komme i Sko-
 le, det skeede, og han blev Student med stor Skæg
 paa Hagen. Neppe var han færdig ved Academiet,
 førend han blev Feldpræst ved Oberst Brinks Regiment,
 som agerede i Holsten, og giftede sig derefter 1715 med
 Maria Lise Heltmann fra Haderslev. Fra 1719 var
 han efter forriges Død Pastor til denne Menighed, ind-
 til 1745 i December.

8) Hr. Matthias Meyland. Denne ærede Mand,
 som af Efterkommerne aldrig bør glemmes. Præstes-
 gaarden har han af ny prægtig opbyggt, Gaardens
 Torde har han samlet til et Sted, og tildeels indgrof-
 tet, og hvorfor æres ikke han med Medailler, frem for
 somme andre fra de oeconomiske Selskaber? Han er
 født

født 1717 den 30 Jan., og havde til Fader den ærv. Pastor Johan M. til Hopttrup. Han reiste som Student 1739 til Jena. Efter Hjemkomsten conditionerede han her omkring nogle Steder, indtil han 1745 blev Hr. Alslov adjungeret paa dette Sted. Han giftede sig med Dorothea Thomæ, en Datter af Borgemeister Thomsen i Fridericia.

XV. Bierning Sogn.

Denne Kirke, som stedsse har været et Annex til Molstrup i Haderslev Herred, ligger i Tjørstrup Herred, $\frac{2}{3}$ Mil Norden Haderslev.

Navnet viser, at Kirken ligger højt.

Byerne i dette Sogn ere: Skoubolling, Rabdrup, Rørfær, Bierning Kro, Bierning Krog, Ervigsted, Ulshuus, Lømmeshuus.

Indbyggerne ere ved 280, og Vlovtallet $11\frac{1}{2}$, af hvilke 8 hører til dette Herred, Resten til Haderslev Herred.

Bacchi Tempel paa dette Sted er overmaade gammel; thi saa Steder-ere saa gamle bebyggde, som dette.

§. 15.

Gram Herred.

Dette store Herred, som, naar Jægerup bliver Midelpuncten, gjør Sønder og Nørre 4 Mile, og fra Øster til Vester 5 Mile, er fast som en Øe, omgivet af

af Nibs Aaes to Arme, see S. 8. Mod Osten støder det til Hadersted og Tjørstrup Herreder, og mod Norden gaaer det til Skodborg Aae.

Hele Herredets Mødtall bliver omtrent $91\frac{1}{4}$, og dets Indbyggere 5980.

Paa den Østre Side er got Land, gode Enge og Skove, giennemskaaen af mange smaa Floder; men her antreffes mange ringe og udyrkede Stykker Hede og Mose-Jord.

Kirkerne hører alle til Baring Syssel og Hadersted Provsti, undtagen disse tre, Gram, Mustrup og Skrydstrup, som ligger til Sønder Jyllands Syssel, og under Biskoppen i Ribe.

I. Gram Sogn.

Merkværdighederne her ere Gramgaard, om hvilken læses, at Hr. Erland Kalf besad i Forlening Gram Slot og Møgeltonder Aar 1359, og Aaret efter blev Erland Kalf sat i Rigens Raad, for, han slog sig til Kong WALDEMARS Parti, hvorved Kongen fik baade Gram, Møgeltonder og Ribe Slotte. Fra Gram Slot ovedes ofte Fiendtligheder mod Ribe, og vi læse en Dom dateret Dagen efter St. Hans Dag 1372 over en Mand af Ribe, som tilførde Gram Slot to Fude Bøffekrud (k). Aar 1658 døde Gregorius von Pudevels, Herre til Gram (l). Slottet laae i den tykke Skov;

(k) Prof. Gram i det lærde Selsk. Skrifter. 1 Deel p. 294.

(l) Prof. Möllers Nachr. von St. Joh. Predigern p. 46.

Skov, indeil den gamle Feldmarskalk Hans Schak (sont stod ved det danske Hof 1660, og var under Kong CHRISTIAN V. den berømteste General), flyttede Gaarden en halv Miil sydligere, og anlagde den paa dette plaisante Sted, hvor den nu staaer. Endog i de gamle Kiempeviser finde vi dette Sted omtrent i Hølsger Danskes Tid: Kong Siegfrid Fader til Orm Unger-svend raaber op af Graven til Sønnen, og giver ham Sverdet Birting, hoormed han slog Berner Rife og Giort og Alf, som stegte Siegfrid paa Grammer Ø. Gram var den femte Konge i Danmark, som regierede Aar efter B. St. 3053, og blev slagen af Kong Svib-dager i Norge (m); om han har givet Stedet Navn, staaer derhen. Gram-Gaards Gods gjør omtrent 30 Møve.

Nybyl, egentlig i Foel Sogn, er og en frie Gaard, nu hørende under Gram; men har tilforn været i de Wohnsfelders og Kockers Familie. Aar 1632 og 1638 enede Ditlev von Buchwalt Nybyl og Gieles-toft, (hvilken sidste nu er en Kongelig Forpagtnings-Gaard her i Sognet). Af Sognet hører intet under Haderslev Amtstue foruden Arupgaard, som gjør $\frac{2}{3}$ Møve, og 16 saa faldte nye Gram-Møve i dette og Foel Sogn; Under Ribe Amtstue 8 Tønder Hartkorn til Gram Birk.

Sognet er temmelig videløst og skal tilforn have udgiort to Sogne, og den afbrudte Kirkes Ruderer vises endnu. Indbyggerne beløbe sig til 700. Kir-

(m) See mere A. Krantz. regg. aqvil. p. 5.

Kirken ligger $4\frac{1}{2}$ Mil Westen Haderslev, og to Mile Osten Ribe. Den har siden Reformationen ey havt flere end syv Præster, og disse ere:

1) Hr. Johannes, som døde 1592. (rest. Profess. Möller.)

2) Nicolaus Johannis, blev forrige sin Fader adjungeret 1586, og levede endnu efter 1600. Han var om Matten ikke bange at see sig om paa eenlige Steder, for at staaes med Spøgeter, hvorfor hans Kone straffede ham.

3) Johannes Nicolai, som døde 1636. Han skal have havt et yndigt og stærkt Mæle til at messe Latin.

4) Hr. Provst Friderich Hansen Fries. Døde ikke forend 1702 eller 1703, og var altsaa i Læreambedet 6 til 47 Aar. Giftede begge sine Døtre bort, medens han levede, den ene til Rustrup Præst, og den anden til sin Successor Hr. Bleckenberg. Om hans Egteven Anna overlevede ham, finder jeg ikke.

5) Daniel Bleckenberg fra Blecken ved Bergen. Blev den forrige adjungeret, og giftede sig 1698 med Kisten Marie Fries. Han døde 1729. Hans Børn ere: Claus B. Studiosus juris præct. i Norge, Friderich B. Præst til Ballum, Major Bleckenberg ved Husarerne, en Datter gift med Pastor Harboe til Broager.

6) Hr. Provst Peter Kraglund fra 1729 til 1751. Er født i Ribe Bispegaard; thi fire Uger for hans Fødsel afbrændte hans Faders Præstegaard 1681, hvorefter hans Moder Helene Kraglund søgte til sin Fader
Bisoppen

Bisshoppeit i Ribe. Hans Fader var Mag. Christen Wellejus, som i 51 Aar var Præst for Vintrup og Dier-ting. Hans Farsfader var Mag. Laur. Wellejus, Stifts- provst i Odense, og hans Farsfaders Fader Doct. Christen Wellejus, Prof. Theol. og CHRISTIAN IV. Hof- præst. Fra Ribe Skole blev han af Rector Jørgen Seerup dimitteret 1696 til Academiet i Kiøbenhavn. Dørefter var han i Bisshop Bircherods Huus i Aalborg paa andet Aar, indtil den bekjendte Sag med de falskelig angivne Listedske Besatte, som blev til høieste Ret indskrævet, nødte Bisshoppen med sin Familie nøgen Tid at opholde sig i Kiøbenhavn. Herefter reiste Peter Kraglund igien til Academiet, fik Sted paa Klosteret, og endelig paa Collegio Mediceo; Jimidlertid fik han Condition i Geheimeraad Moths Huus med at arbejde paa det danske Lexicon, som sal. Moth agtede at udgave. Han blev 1703 kaldet af Grevinde Soph. Dor. Marschalk til Schackenborg og Gram, som Pastor til Fohle, med venia ætatis af Kongen; her stod han i 26 Aar, hvorefter han 1729 af samme Grevinde blev forflyttet til dette Sted. Stedse var hans Udferd yndig, og hans Levnet opbyggelig. Bedrøvelse havde han og sin Deel af: han saae sin kiere Faders Gaard anden gang at gaae op i Ildsluen. Hans Angest og Trængsel var tilfælles med andre, da den svenske Generalisimus var indfalden i Landet, og stod ved Flensborg; men han havde og Glæde af sine Børn, da den ene Dotter Birgitta Maria blev vel gift med Pastor Matth. Worm Seerup

Seerup i Faaborg, og den anden med Pastor Buch i Østerlinnet (n); men hans Søn Hans Schack Kraglund blev ham i hans sidste Aar adjungeret, og var først Stiftspræst ved Balløe, men nu Sognepræst til Høvelse og Vellinge. I et kiertigt Egetskab levede han 44 Aar med Maria Elis. Stichelia fra Haderslev. Hans sidste Levedag var den 28 Junii 1751.

7) Hr. Anders Thorup, født 1702 den 25 Dec. i Østervandet Sogn i Thy udi Jylland, hvor hans Fader Anders Lagaard var Bondemand. Min Fader skriver han selv, forlod os ved en for hastig Død, og min Moder hensatte mig til sin Broder Peder Bertheisen i Thorum. I mit syvende Aar tog Provsten Mag. Jens Godsen i Jngstrup mig til sig, for at giøre hans Søn Selskab i Læsning, og siden af ham sat i Aalborg Skole, hvorfra jeg af den Tids Contrector Chr. Thestrup blev 1720 dimitteret. — Efter at jeg havde taget Examen Theolog. under Prof. Bartholin og Steenbuch med Charact. Non Contemnendum, reiste jeg igien til Jngstrup, og conditionerede hos forbemeldte Mag. Godsen indtil 1736, da han kaldede mig til sin Capellan for sine tre Menigheder, i hvilken Station jeg forblev næsten i fire Aar, men efter hans Død forflyttet som Capellan for de fire Hammer Sogne i Bendsøssel, hvor jeg stod paa 14 Aar hos Sognepræsten Hr. P. Hoyer.

Efter

(n) Hvis Søn Stndios. J. Buch jeg for disse og flere Efterretninger er med megen Tak forbunden.

E c

Efter omtrent 17 Aars Capellans Tjeneste, for at søge et Sognekalde, reiste jeg til Kiøbenhavn, og blev da 1751 kaldet til Præst i Gram, af den Hønbearne Frue Geheimeraadinde og Enkegrevinde af Schack. Jeg har været to gange gift, første gang med Engel Maria Jacobs Datter Frisenberg fra Hobroe Præstøjaagd. Aar 1753 i andet Egtefæb med Regiments-Quartiermester Jens Falckes Enke Elisabeth Henriks Datter, en Datter af Rektor Scholtz i Wilsler.

Hr. Friderich Christian Claudi, Capellan pro Persona ved Gram Menighed. Født 1738 paa Østerbygaard, hvor hans Fader Claus Wilhelm Claudi var Forpagter, hans Moder Johanna Hieronyma Roderiqueiz, en Datter af Pastor Roderiqueiz ved Trinitatis Kirke i Kiøbenhavn. Begge disse hans Forældre fradøde ham alt for tilig, men Forsynets Gud lod ham finde en kjerlig og trofast Fader i hans ældste Halvbroder Marcus Claudi, som satte ham under Information hos H. C. Mølmarch, som siden blev Præst i Horne udi Bendsyssel, hvorfra han blev sendt til Kiøbenhavns Universitet 1756. Conditionerede derefter et par Steder, indtil han 1768 blev som Capellan til dette Sted ordineret.

II. Nustrup Sogn.

Dette Sogn er temmelig folkerig, og derfor er Kirken ikke allene een af de smukkeste, men og den største Bygning af Landkirker paa mange Mile her omkring.

Byerne

Bjerne ere: Nustrup, Bek, Kolsnap, Gabel, Brundelund, Aalkær, Braa, det er 116 Familier, og altsaa kan regnes Folkemængden til 720.

Bløvtallet gjør $13\frac{3}{4}$, altsaa staaer man let for Udgift og har Jord nok; thi alle disse Blove udgiøre omtrent 140 Tønder Hartkorn efter dansk Regning; og paa lige Jord var det i Danmarks vist bleven udmaalt til over 300 Tønder; men alting maa have Aarsag, hvad kommer det an paa en halv Snees Blove?

3 Sognet har staaet et Slot kaldet Gaaskær, som skal have staaet efter Hertug Hanses Tid. Dets Kiendetegn ere her endnu.

Bed Brundelund vises en Høy, hvorudi skal ligge begravet en ved Navn Kerel, som foregav at være Broder til Biskop Cyrillus i Palæstina, og har sølgelig levet omtrent Aar 380.

Nustrup (Neudorp) ligger 3 Mile nesten i Besten fra Haderslev.

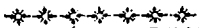
Catholikernes Kirkepatron her var St. Laurentius.

Præsterne ere:

1) Marquardus antog Lutheri Lære, og var vel studeret.

2) Peter Marcusen, en Søn af forrige. Døde 1597. Bed Hr. Stuhrs Datter i Hammeløv blev han Fader til Marcus Stuhr i Tostlund, og Hr. Henrich Pastor til Hammeløv.

3) Mag. Ditlev Simonis fra Hoptrup Præstegaard. Var som Student af Kong FRIDERICH me-

get høyt agtet for sin Værdom; men hans Son, som blev Præst i Arriid, slægtede ham ikke paa.

4) Nicolaus Dall, var nok ogsaa fra Hoptrup Præstegaard. Var her 1642, og døde 1652 eller 1653.

5) Mag. Peter Hiort fra 1653 til 1659. Forhen Archidiaconus i Haderslev.

6) Johannes Lagonides Wedel fra 1659 til 1692. Hvis Fader Mag. Lago Wellejus var Præst til St. Cathrine i Ribe, og døde 1648. Hans Moder var Medea Lagonis af Ribe Bispegaard. Hans Farsfader var Mag. Andreas Severini Wedel, til sin Tid Th. Brahes Hofmester, siden FRIDERICH II. Hofpræst. Hans Brødre vare Mag. Andreas Wedel, Conrector i Ribe, Mag. Johannes i Åndst, Mag. Severin i Kapsted (o). Han døde 1692 den 2 Jan.; men hans Enke Dor. Olgaard von Ahlefeld (forrige Mag. Hiorres Enke) levede til 1726.

7) Hr. Provst Lago Johannis Wedel fra 1692 til 1733. Blev ordineret i Ribe af Biskop Lodberg 1692 den 13 Maj, da han var 27 Aar gammel, og blev indsat i Nustrup Kirke af Haderslev Amts Inspecteur D. Möller, som sædvanlig paa Amtmandens vegne. Han gav Plads for sin Efterfølger og uroeligventende Naboe Mag. Morup, da han døde 1733 den 6 Junii. Han var tre gange gift, først med den fromme

(o) Om denne Efterretning holder Stif, bærer jeg nogen Tvivl.

me Anna Elis. Fries., som folgte sin Guldskiede, og op-
 bngte for samme ved Kirken et Fattighuus til to Mod-
 sidende; Hun døde 1719 som Moder til 2 Børn. Hans
 anden Egteveninde var Birg. Soph. Allerup fra Vemb
 Præstegaard, som fødte ham tre Børn. Endelig 1728
 blev han vier tredje gang, og det med Oberstleutenant
 Clements af Rendsborg Datter Maria Susanna, som
 ved ham blev Moder til tre Børn og overlevede ham,
 hun blev gift med Past. Wang i Skrydstrup.

8) Mag. Iver Morup. Var en Siellænder; thi
 hans fornemme Fader var Borgemeester i Corsoer. Den
 lærde Morup blev Feldpræst 1709, og for sin Stra-
 badse sat i Skrydstrup Pastorat efter 8 Aar, sad der,
 og ventede i 16 Aar efter forrige Hr. Lagonis Død.
 Med sin Alltidsiske fromme Elisaberh avlede han en Dot-
 ter, som blev gift med Pastor Hoyer i Hellevad, og
 en Søn Iver, som er Jurist. Han døde 1759, da
 Peder Hegelund, som blev siden Capellan i Åndst, og
 er nu Hospitals Præst i Eolding, var ham nogen Tid
 adjungeret.

9) Mag. Johann Arent Dyffel fra 1760 til 1764,
 da han blev Vice-Pastor i Sandby udi Lolland. Om
 hans Fortienester er i den lærde Berden ingen ukyndig,
 og, siden jeg vidtløftig i den Lollandske Historie har
 fortættet om hans Liv, Skrifter, Familie og Gifter-
 maal, er jeg her des kortere, og vil kun sige Læserne,
 at han er født 1726 i Brensted Præstegaard udi Jyl-
 land. Hans Farsfader var Etatsraad og Amtmand

over Seilstrup og Borglum. Hans to Farbrodre bleve nobiliterede med det Navn Falkenskiold. Aar 1755 skulle han have været Pastor Adjunct. paa dette Sted, men Biskop Brorson var ham imod, og Dyffel blev Capellan til Landet i Laaland, men efter M. Mørrups Død vilde Gud være nægtigere end Biskoppen. Han blev Præst til Nustrup 1758, og sad der til 1760, leed allehaand, fordi han vilde tænke og tale.

10) Hr. Provst Thomas Wang, som Mag. Dyffel selv recommitterede til sin Estersølgere; Han var fra 1733 til 1764 den 16 Nov. Præst i Skrydstrup, hvor han var gift først med Hr. L. Wedels Enke af Nustrup, men siden med Cath. Dor. von Einen, en Datter af Pastor von Einen til Heiligenhasen, med hende han holdt Bryllup paa Gram samme Dag som Pastor Harboe sammesteds med Jonisfrue Bleckenberg. Hr. Wangs eeneste Datter blev gift med Pastor Reich i Norborg. Aar 1772 afbrændte hans, af Mag. Dyffel med store Bekostninger istandsatte Præstegaard i Nustrup; endelig Hr. Wang fik den for got. Riisb, og Dyffel maatte lide det. Men see! hvad med Synden kommer, gaaer med Sorg igien, det er et Ordsprog. Hr. Wang er født 1707 i Bang udi Ehye, og hans Fader Joh. Boyesen var Strandforvalter. Fra Hiørning Skole blev han 1727 Student. Hos sin Morbroder i Glåde Mæg. Jens Wang blev han 1731 begiært til Capellan pro Persona, men Morbroderen døde, førend

førend han blev ordineret, hvorpaa der blev reflekteret, at han fik Skrydstrup Sognekalde.

III. Skrydstrup Sogn.

Har 500 Indbyggere, og dog staaer hele Sognet kun for $4\frac{1}{4}$ Møve.

Byerne ere: Skrydstrup, Uldal, Hørlof, Uldallund, Eiholt, det er 57 Familier.

Kirken er en liden uanseelig Bygning, ligger $2\frac{1}{2}$ Miil Vestsydvest Haderslev.

Sognet har smukke Teglbrenderier; thi man har her de beste Torvemoser, hvilke oprette Skovmanglen.

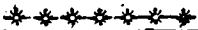
Her har staaet et Herresæde kaldet Borgvoold, hvis Graver og Ruderer sees endnu. Ved Eiholt (Lindholt) har i Pavedømmet staaet et Capel.

Præsten har to Frigaårders Avling; men en Eng kaldet Blodeng, hvoraf avledes 12 til 16 Læs Hø, er bortkommen fra Præstegaarden, og ved Ansøgning fik Møg. Morup Anviisning af Bønderne paa et Stykke Jord een Miil fra Gaarden, hvoraf havees 4 til 6 Læs.

Kirken skal være bygget paa Biskop Magni Provision, hvis Navn og Døds Aar 1364 læses paa en Tavle. Kirkens Præster vides allene disse:

Provst Nicolaus Gambs, som levede endnu 1643.

Hr. Peter — som erlangede omtrent Aar 1656, ved en Opvartning for det Kongl. Hærskab paa Mauststrup Lystgaard, at NB. Sognets Kongelige Tiender, formedelst Kaldets Ringhed, evig skulde ligge til Ste-

dets Præst. Kongebrevet var i Præstegaarden, men er med flere Breve af en Præsteføn Monfr. — bortslæbt. Sligt er for Historien een uforvindelig Tab.

Hr. Hans Peterfen, den forrige's Son. Sii til Capellan 1669 Matth. Schink, (men Biskoppen forfastede den Hr. Hans forlangede).

Hr. Matthias Thomæus Schinck fra 1669 til 1704 fra Odense. Hr. Schinck var vel studeret, og havde Rigdom. Med sin Hustrue Birgitte Lorentzen af Haderslev avlede han to Døttre, hvilke efter Faderens Død bleve boende i Præstegaarden, fordi den fattige Successor

Hr. Peter Als (fra Als) ikke formaæde at fiobe Gaarden; thi det lidet han hos Domproovst Mag. Seerup i Ribe havde forrient, forsløg saare lidet. Han sad derfor i een Ende af Huset, og forfaldt til Crapulam. Han døde 1709.

Hr. Paulus Transius fra 1709 til 1717. Hviis Fader var Pastor L. Raunfœ til Østerlinnet, men hans Moder Kisten Trans. Hans Kaldsbrev til dette Sted er af Kong FRIDERICH IV. dateret i Venedig, hvilket blev ham sendt til Nustrup Præstegaard, hvor han informerede.

Mag. Iver Morup fra 1717, og blev 1733 Præst i Nustrup, q. v.

Proovst Thomas Wang fra 1733, og blev 1764 Præst i Nustrup.

Hr.

Hr. Richard Krahe. Denne min Ven og vist velsindede Jesu Tiener, havde til Fader den beste Mand Pastoy Krahe i Oddis, som satte ham i Haderslev Skole, hvorfra han blev dimitteret 1750 til Kiøbenhavns høye Skole, da han var noget over 17 Aar gammel; han udstod her efter to Aar sin theolog. Prøve med Berømmelse. Hastig kaldede Gud ham i sin Kirkes Arbeide. Han blev 1758 den 6 Sept. ordineret af Provst Wöldike i Haderslev som Capellan i Opensvad; men, saasom hans Principal sammesteds, Pastor Lorenzen døde i samme Maaned, maatte Hr. Krahe qvitere, og blev kort efter Feldhospitals Præst ved de danske Tropper i Holsten indtil 1763. Herefter opholdte han sig, med 8 Rdlr. maanedlig Gage hos sin Fader, indtil han 1764 den 16 Nov. blev af Kongen kaldet til dette Sted.

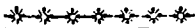
IV. Wittsted Sogn.

Dette store Sogns Indbyggere betøbe sig vist over 750 Personer, og har 14 $\frac{3}{4}$ Plove.

Wittsted blev i gammel Tid skreven Wittsee, det er Ved Søen, af den en langt fra Kirken liggende Søe. Det forstaaer sig selv, at det klinger her alt for Dansk at sige Vedsee eller Vedsted.

En Deel Offersteder og Begravelser sees paa Markene fra Hedenstabet af.

Byerne i Sognet ere: Ustrup, Høgelund, Arnittund 3: Ornelund, hvilke to Byer have faaet Navn

af en Ørn og en Høg, som paa hver sit Sted havde deres Ophold, men fley daglig sammen for at slaæes, indtil een blev ødelagt; Skovby, Abkier, Weilbøl, Overjerstald, Rudebæk, tre Kroer: Immervat, Slynk ester og Wartenberg, det er 124 Huse.

Kirken med et høyt spids Taarn, liggende 1¼ Mill Sydvest fra Haderslev, og har havt disse Præster:

Siwert Ghoes 1456, som skal have tilskreven Kong CHRISTIAN I. haarde Modstandere Greve Gerhard et Brev, som bevegede ham til Skaansel mod Sognets Bønder i deres Contributioner.

Hr. Morren, som havde til Indkomster 6 Sild og 6 Brød af hvert Boel, 3 Sild og 3 Brød af en Rathner og Znderst. 8 Skl. for Jordefærd, 4 Skill. for Brudeviesse — 4 Præstekoer. Hr. Morten maa være død omtrent 1610.

Hr. Wilhelmus Martini, Herredsprovst og Consist. Assessor. Skrev sig med Tilnavn Witzøe. Han leed meget i de uroelige Aar 1643 og 1644. Hvad Aar han døde, kan jeg ey sige med Visshed; Aar 1656 levede han endnu. Med sin Hustrue Maren Marcusles (Søster til Ritmester Pet. Marcusen i Hoptrup) blev han Fader til Hr. Peter, Præst i Hammeløv; Hans, gift med Nis Möllers Enke i Haderslev, og som blev Stiffader til Martin Nissen, Pastor i Skiarbæk (o), og til sin Successor

Hr.

- (o) Og efter Hans Wilhelmens Død blev hun tredie gang gift med Lor. Tode af Kiel, og ved ham blev Moder til Pastor Peter Tode i Lyngø.

Hr. Gert Wilhelmi, som i mange Aar var Faderen adjungeret; Han døde udi Haderslev i det fatale Aar 1659, efter at Polakkerne havde medhandlet ham ret tyrannisk, udplyndrede ham, bandt ham bag deres Hestes Rumpe og slæbte ham om med sig.

Hr. Antonius Mogensen Gaverslund fra Gaverslund Præstegaard. Fordi hans første Hustrue i ottende Maaned efter Brylluppet fødte ham en Søn, maatte han ind for Consistorium. Med sin anden Hustrue (Søster til Conrector Bockhorst i Haderslev) blev han Fader til Johan Bockhorst og Jens Bockhorst, som bleve Degne, og Magdalene, som blev gift med Peter Jørgensen i Vamhol. Af hver Kirke i Provstiet fik han en Kldr. til at opbygge den af de ugudelige Polakker ødelagte Præstegaard (p). Han døde Aar 1696 den 1 Julii i fattige Omstændigheder.

Hr. Magnus Antonii, kaldte sig med Tilnavn Büchholm af Præstegaardens Byggepladses Navn. Han blev 1691 sin Fader adjungeret. Ved hans Hielp blev reguleret 1704 saaledes: at Skoleholderen her skulde af hver Gaard have aartig en Skieppe Rug, og af hver Rotner 4 til 6 Skl., enten de havde Bort eller en. Han blev en gammel; thi han døde sidst i Aaret 1708. Med sin Hustrue Cath. Elis. Tode aplede han Maria, som blev gift med Mag. Raved til Ufoesbøl i Eidersted, og Maren gift med Farver Branddorf i Skjærbæk. Herr Magnus var riig, og Præste-Indkomsterne her tillade og at berige sig.

Hr.

(p) See Provste-Archiv 30 Skuffe.

Hr. Paulus Matthiz Holst fra 1709 til 1753. Født i Haderslev 1674 den 8 April. Hans Kaldsbrev til dette Sted er dateret Dresden. Han blev 79 Aar gammel, og døde 1753 den 30 April. I Bisterraals Sager maa han have været meget ystadiq, Gud naade den Kone, som —; Fordi han ikke tog sin Formands Enke til Ægte, tilstod han hende Halvdelen af alle sine Indkomster, undragen af Agerdyrkingen og Liiqprædikener (q), at holde for hende to Køer, ti Saar, en Tonde grøn Land &c. (r). Aar 1710 giftede han sig med Elsberh Andersen, en Riobmands Dotter, med hvilken han hos Frue Zühlov var bleven bekiendt; men han vilde atter have sviget (dog ved sin Stiffaders intervenire). Elsberh tvang ham ved hans egne Breve (s), men hun døde 1724, og han traadde igien hurtig til Ægteskab med Sara Simons Dotter fra Sparrelund udi Osby Sogn, Søster til Krigscommissarius Simonsen i Haderslev. Han blev ikk. værdiget at blive Fader.

Hr. Iver Thomsen, som blev 1750 den forrige i Embedet adjungeret, og ordineret af General-Superintendent Reufs. Hans Fader var Borgemeister Hans Thomsen i Fridericia, men hans Farbroder Provst Morten Thomsen til Lunde og Outrup dimitterede ham til Academiet 1736 i hans 20 Aar. Han holdte sig smul

(q) Ved Liiq ere Præsternes Indkomster her anseelige, der prædiktes uden Forskiel over alle.

(r) See Haderslevs Consist. Protocol 1710.

(s) See *ibid.* 1709.

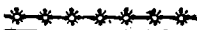
smukt stadig og flittig ved den høje Skole, indtil han blev begieret i Geheimeraad Th. v. Adellers Huus til Lykkesholm som Informator 1745. Hans Egtebørn har han fra sin Fødebye, nemlig Hr. Peder Lobedantz Dotter Christina, (Capellan til den tydske Menighed i Fridericia, og Præst til Errihøe).

V. Hammelov Sogn.

Man merker her Tørninggaard, det er det i gamle Dage saa navnkundige Sted Tørning Slot, som for nesten 400 Aar siden tilhørde de Limbeker. Til Slottet seer man endnu Ruderne i Skoven. Til Gaarden avles mangfoldig Korn, og fødes ved et par hundrede Stykker Dvæg, Stude og Heste. Egnen er overmaade lystig. Spadserer man under de høje Banker, seer man dem vrimle med Træer, paa hvis Grene de hoppende Fugle med deres livlige Stemme maa oplive alle dem, som ere traurige. Ungenemt, seer man, Vandet fremstynde af sine bedækkede Kilder, hvoraf Vittigheden og Duelligheden ogsaa veed at benytte sig.

Tørning Lehn, som nu er indlemmet Haderslevhuus Lehn, derunder indbefattedes lige til de senere Tider Gram, Nørangstrup, Frøs, Calsund og Svidding Herreder: See S. 1. Jeg finder, at Otto Holgersea og Margrete Gans havde i Fortælling og Vane Tørning, hvor deres Søn Jørgen Rosencranz 1523 blev født (1). See S. 7. Nu paaes Tørninggaard

(1) Hvis Portrait, see Danske Magasin T. IV. p. 195

gaard bort af Kongen for aarlig omtrent 1100 Rdlr. Her ved Gaarden har Hr. Major Bleckenberg 1772 anlagt en Bles-Fabriqve, som drives ved Vandmølleverk, og er i den beste Gang.

Stryding Dam her i Sognet forpagtes ligeledes bort af Kongens Amtmand.

Hammelsø skrives af Mag. Heimreich i hans af Aar 1305 opførte Register paa Amtets Kirker, *Sættelsø*, hvoraf jeg slutter, at Navnet skal betyde Aulsø, Aaløb, om hvilken Aae eller Rivier, som tilforn var seylbar, men er nu nesten tør, skal siden handles ved Jægerup Sogn.

Sognets Byer og Steder ere: Hammelsø, Stryding, Ladegaards Bye, Herphyt, Tørringgaard og Mølle, det er 76 Familier, og har 470 Indbyggere; men Hovtallet er 15.

Hammelsø lille Kirke med et lidet Spir paa, ligger $\frac{1}{2}$ Mill Vesten Haderslev.

Dens Præster vides:

Gregorius Jensen 1456.

Nicolaus Conradus af Haderslev, døde 1545.

2) Georg Stuhr, en Sommermands Søn af Haderslev. Døde 1561.

3) Henricus Marquardus fra Nustrup, forrige Svigersøn, døde 1606. Fortegnelsen paa Præstefindkomsterne have vi fra ham følgende: „ En Huus-
" toft Norden Præstegaarden. 7 Agre. Galleager.
" en Ager i Camp ved Stryding Mark. 7 Agre ic. Hen-
" richs

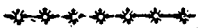
"richs Damager 12 Acre. Store Lyfiebierge ved
 "Tostenden. Favsbierge, Halleveisbierge, Bren-
 "bierge, Norbierge 7 Acre, lille Bogerholm 3 Acre.
 "Lill Korkelborge, stor Korkelborge, søndre Korkel-
 "borge to Acre. Kierling øres Ager, item 7 Acre 14.
 "Guldbierg Ager to Acre. Smørffov Ager 7 Acre.
 "Gadams Ager. Eng: tre Skifte i Hindemai, Trang-
 "kiers Hafsmai. Sandmai Skiftortne. Trolskier
 "Skift; Det lille Kier Norden Damsted. Fosmai
 "Skift, Bredmai Skift; to Fiskedamme Osten og
 "Sonden Byen. Korntiende den 15 Kierf til Kir-
 "ken og Præsten undtagen af Gammel Ladegaard,
 "hvoraf Præsten faaer det forste Aar III. Skp. Rug,
 "det andet Aar IV. Skp. Byg, det tredie VII. Skp.
 "1. Havre. Dvægtiende det 15. Smørbord en Mark
 "Smør af hver Koe, og Ost og Brød dermed; Bru-
 "devielse 2 Skl. Kirkegang 2 Skl. Jordefærd 2 Skl.
 "Offer en Skl. af hver par Egtefolk, men af Ugiste
 "en Alb. Egbord 20 Eg af hver Gaard. Silde-
 "bord to Alb."

4) Georg Stuhr Henrici, den forrige's Sen, fra
 1607 til omtrent 1630.

5) Peter Ehlertsen eller Hilarius fra Haderslev.
 Den forrige's Svigersøn. Døde 1649.

6) Peter Wilhelmi fra Birsted Præstegaard.
 Giftede sig med Formandens Enke Dorothea Stuhr,
 men Egteskabet var ufrugtbart. Han døde i Haders-
 lev med sig mange flere gode Mænd 1659.

7) Hr.

7) Hr. Georg Stuhr, født her paa Stedet 1631 den 24 Nov., og var en Sen af forrige Hr. Peter Ehlerisen. Han blev kaldet hertil 1660; men inden Aarsers Udgang søgte han (u), og blev forflyttet til Hells Geistes Kirke i Flensborg, hvor han stod paa 55 Aar, og døde 1715 den 12 Sept., efterat Hr. A. Fischer fra 1704 havde været ham adjungeret. Hans Hustru var Cathr. Nils. Hansens Datter paa Törninggaard (x).

8) Christian Steffensen fra 1660 til 1699, forhen Rector ved Haderslev Skole, og var 56 Aar offentlig Lærere.

9) Hr. Johannes Reimer, Herredsprovst og Consistorii Assessor i Haderslev. Præst fra 1675 til 1727. Var født 1650 den 22 April i Bedsted, hvor hans Fader var Præst. Formedelt hans Faders alt før tilige Død 1658, kom han i sin Morbroders Mag. Jo. Chr. Fabricii Huus i Hustrup, hvor han læste saa flittig, at han 1666 gik til Universitetet i Königsberg, og var der i tre Aar, hvorefter han i sin Fodeegn præceptorerede, indeil han af den gamle Pastor Steffensen blev forlangt til Capellan, og blev dertil confirmeret 1675 den 22 April, og tog til Ægte Hr. Steffensens Datter Anna Maria. Tre Aar efter hans Svigerfaders Død tog han sig selv en Capellan, nemlig Steph. Henr. Prætorius;

(u) Man mener, for at komme bort fra endel sine Beslægtede i Sognet.

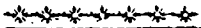
(x) See mere Prof. Möllers Nachr. von den Pastores in St. Johannis p. 2. not. 3.

torius, og Hr. Reimer levede derefter indtil Aar 1727 den 25 Junii, og var 52 Aar i Væres-Embedet.

10) Stephen Henrich Prætorius. Blev den forrige adjungeret 1702, og blev gift med hans een. ste Datter Dor. Soph. Reimer, ved hvilken han blev Fader til Johannes og Christian Prætorius, om hvilke strax skal meldes; Joh. Reinhold Prætorius, som blev Præst til Dejbol; Henrick Prætorius, som blev Farver; og Steffen Henrick, døde 1759 som Hollandsk Bogholder, Resident paa Den Ternaten i Ostindien. Den gamle Hr. Prætorius var født 1677 den 8 Mai i Høist, hvor hans Fader var Præst. Fra Tonder Skole reiste han til Kiøls høye Skole. Siden informerede han paa Skiersøe i Jylland, og studerede derefter paa Kiøbenhavns Academie, indtil han blev kaldet til dette Sted, hvor han lagde sine Been 1742 den 26 Julii, men hans Enke levede til 1758.

11) Johannes Prætorius, en Søn af forrige. Besøgte i sin Ungdom Jena og Halle. Efter hans Hjemkomst blev han Rector og Informator i Bysom udi Ditmarsken, hvor han giftede sig med Elisabæ Kruse. Siden var han i 9 Aar Prædikant til Simonsberg udi Eidersted, og blev 1742 efter sin Faders Død kaldet til Hammeløv. Hvor beklageligt blev det her for ham og hans! Præstegaarden og nesten hele Byen brendte af, og det som for hans haardere var, han døde i samme Tid Aar 1751 den 25 Julii. Hans Enkes og 10 Sønners Hølen hørde Gud, og Gud bevægede Hans

Majestæt Kongen at kalde hans Broder i den Afdødes Sted, som antog sig disse Bedrøvede.

12) Hr. Christian Prætorius, den forrige Stodder og Successor fra 1751. Født her paa Stedet 1713. Gik 1738 fra Haderslev Skole til Kiel, og siden til Göttingen, hvor D. Operinus af en besynderlig Kierlighed tog ham i sit Huus; Ligeledes Prof. Gesner, Bibliothecarius, benyttede sig af ham paa Bibliotheket, og blev med ham saa fornøjet, at han udvirkede for ham hos den Hannoverste Regiering, og fik ham blant Seminaristerne, som dog kun af Landets Børn her til Skolemænd dannes; Men see! i det samme kom Bud fra hans unge Forældre, de vilde tale med ham, og han maatte forlade Göttingen, men ved det samme undgik han ogsaa den hist strax paa kommende Krigsnød. Aaret derpaa succederede han sin Broder til Simonsberg i Heklaus Rog ved Husum; men blev efter halvfierde Aar Diaconus til Svabsted, hvor han udstod farlige Sygdomme. Dog har Herren nu opholdet hans soage Legeme her i Hammeløv over 20 Aar, og gid denne min Ven (y) leve endnu i mange Aar.

VI. Maugstrup Sogn.

Maugstrup (Markdorf) ligger $1\frac{1}{2}$ Miil Nordvest fra Haderslev.

Byerne i dette Sogn ere: Maugstrup, Sommer-
tvød, Ringtvød. Sognets Indbyggere ere 84 Familier.
Man udgiøre 600 Sieler. Vortallat er 9 $\frac{1}{2}$. **Vaa**

(y) Som jeg for disse Efterrettinger ogsaa meget takker.

Paa Stevnhøj, et hedensk Engsted, fandtes for nogle Aar en Penge saa stor som vore 8 Skillinger, men tykkere, ey myntet, men støbt; man læste derpaa: Antonius pius P. P. coll. VII eller VIII (z).

Ved Sommertved har i en nu vidtøstig Udørfen, ligget en anseelig Adelsgaard, kaldet Thyresholm.

Hertug Hans skal have havt i Naugstrup et Lystflot, hvilket blev øde, og Grundten foræret til Stedets Præst (a) af Hertugen. Præstehuset var i gammel Tid i Jægerup. Det prægtige Præstehuus, som nu staaer i Naugstrup, er bygget af Pastor Jørgen Boysen, og forbedret af Hr. Cretschmer; Derved begif Hr. Boysen den Gynl, at han lod sig skienke de 9 Sag Huus, som Sognemændene paa hvert Sted i dette Provstie skal paa Præstegaarde holde i Stand.

Kirken er en stor trofast Bygning med Taarn, og dens Præster vides:

- 1) Peter Stud,
- 2) Hr. Bendit,
- 3) Jens Lagesen fra omtrent 1560. Levede endnu som emeritus 1608. Fra ham har man Forregnelsen paa Præstens Indkomster saaledes: „ Naugstrup
 “ Sogn: Svo Deting Jord, en Deting paa Ringved
 D D 2 “ Mart

(z) Jacobæi musæum reg.

(a) Wises endnu den liden Øe, hvorpaa Slottet stod, og dets Rudera, og i Mand's Minde har man endnu seet en spøgende Cavalier, med en Federbusk i Hatten, og hørt hans ved Haanden havende Dames raslende Klæder.

" Mark og en Otting Skov, skylder til Præstegaarden
 " to Drt. Havre, et seedt Sviin — giører ogsaa Red-
 " skab til Præstegaarden. Refstoft (given fra Refshøj).
 " Et flette i Skoven kaldet Kay halvdelen given til
 " Kirken, halvdelen til Præsten — dog haver Sand-
 " mænd foret den beste Part fra Kirken og Præsten til
 " Nis Jepsens Gaard, som tiener Fr. Magdalena til
 " Toussou, Henrich Ranzou salig med Gud, der selv
 " overværendes; siden har Præsten brugt den anden
 " Part som overbleven er vorden. En May kaldet
 " Løvenhøjman — En Penning af hver Kalv, Føll,
 " Bisvarm, skiftes i to Parter til Kirken og Præsten.
 " Smørbyrd — forligt med sal. Hr. Bendit om en god
 " Smørbyrd, hvilken Præsten og Degner tager allene,
 " derhos 6 Brød af hver Madskab, en Ost saa god
 " som Hustruen er eller formaaer, dermed vil jeg lade
 " mig nøye — Brudevielse 7 Harfl. Skl. — Offer
 " hver en Hvid en gang om Aaret paa Palmesøndag,
 " saa mange som annammer Sacramentet. Kornstiende
 " og Dvægtiende ut alibi. Egbørd. Sildebørd er tilgi-
 " ven i Hr. Bendits Tid. Ligger til Sognet 30 hele Boel
 " smaa og store. — En Uger, hedder Lokke mit imel-
 " lem Ringroed og Maustrup Novmark. Boger: en
 " dansk Bibel, Summaria Sacerii. Hieronymi Bibel.
 " Lutheri Vostil — Jægerup Sogn: Tre Otting over
 " det gandske Fjeld til Jægerup Bøje — skylder til Præ-
 " sten — ligerviis som Niels Rigelsen skylder til sin Huus-
 " bønd giører Redskyld, ic. undtagen en ny Bøen,
 " som

" som han gjør Præsten om Aaret, dog af Præstens
 " egen Tømmer, dog skal han ikke være forpligt at gjøre
 " samme Buen for en ævig Ret, men i min og sin Tid
 " til en Taknemmelighed — 30 Boel til Jægerup Kirke.
 " Deres beste Sæd er Rug og Boghvede — I fordum
 " Tid haver Sognekvinder givet to Smørbord, deraf
 " haver deres Koehyrde havt sin Lod og Part, er de
 " worden forligt med sal. Hr. Peder Stud, af hver
 " Boelskab skal give 12 Mk. Smør, 6 Brød, en li
 " den Ost saa god som veit tre Mark paa Winkelmicht,
 " deraf giver de Sognepræsten $\frac{2}{3}$ Parten, Degnen og
 " deres Hyrde $\frac{1}{3}$ Parten. Er saadant retfærdigt, bil
 " ligt, setter jeg ind for min naadige Herr Provste —
 " Sildebyrd giver hvert heel Boel om Kyndermistid
 " 6 Silde og 6 Brød, $\frac{1}{2}$ Delen tager Præsten — Eg
 " bord: hver heel Boel 20 Eg, deraf tager Degnen
 " fem ".

4) Mag. Jens Wandal. En Borger Søn fra Ribe,
 født 1570. Hans Farsfader var M. Johannes Wend
 i Haderslev, siden Biskop i Ribe. Ved Kiøbenhavn
 Universitet blev han Magister. Man mener, han
 døde 1630. Hans Sønner vare: Peter, som succede
 rede ham, Ivar, som blev Professor til Lynd, Johan,
 som blev Raadmand i Ribe, Baggo, som blev Director
 for den Konglige Navigations Skole i Kiøbenhavn,
 Hans, som druknede i en Dam ved Præstegaarden (b).

D d 3

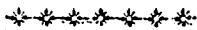
5) Pe

(b) Terpag. Rip. Cimbr. p. 653.

5) Petrus Wandalinus fra 1627 til 1659, født her i Maaugstrup 1602 den 9 Nov. Denne af alle Præster merkværdigste Mand er merkværdig fra hans første Aar; thi hans Tungebaand løsnedes ikke, førend han var 4 Aar; men baade Forstandens og Tungens Baand løsnedes siden. Fra Haderslev Skole gif han 1620 til Wittenbergs lærde Skole. Som Samulus reiste han siden med Gunner Rosencranz og Laur. Ulfeld til Endkland, Frankrig, Italien og Spanien. Da han kom hjem igien til Kiøbenhavn 1625, blev han strax Decanus paa Klosteret; men Pesten drev ham derfra, og han gif atter til Wittenberg, Fena, Leipzig og Rostok. Ved sin Tilbagekomst holdt han Collegia orientalia ved Kiøbenhavns Academie, og alle gratulerede ham til Professor; Men da han i det samme blev til Maaugstrup Pastorat forlangt, torde han ikke vegre sig. Han gif, og blev ordineret 1627 den 10 Octobr. Her gistede han sig med Nis Truellsens Dotter Sara fra Hierndrup, som tabte sit Hovedsmykke i Sommersted Skov, det maatte en betynde got. Huusforger undslog han sig saaledes for, at han ikke kiendte de to Heste, han daglig fiørde med, (det gaaer flere Præster saaledes). Herpaa dette til Beviis: En Bonde holdt sin Dotters Bryllup, og fik Præstens Heste for Brudens Bogn; da man nu fiørde til Kirken, sagde Hr. Wandal (som var i Skaren med) til sin Kone: Jo, jo, jeg skulde laane dem mine Heste, som de forlangte af mig, at fiørte saadan i Ring med; (thi man merke, at Bruden

den

den Tid skulde ikke glide, men flyve til Kirke) en viden-
de, at Præstefonen havde laant Bruden Præstens He-
ste, og at det var Bondens Heste, som traf Præstens
Bogn. Han havde bygt sig et Huus paa en. Holmt
ved Præstegaarden af fire Loft høyt; i den første Etage
sov han, i den anden var hans Bibliothek, i den tredie
hans Naturalienkammer, og i den fjerde hans Obser-
vatorium Astronomicum. Her var han Nat og Dag,
og lod sig bringe Mad og Drikke, hvorfors han gav
Konen daglig en Dytken. En Nat, da han havde
forglemmt at trække sin Broe op, stjal ham nogle ud af
Huset med Sengen han laae paa, og da han vaagnede
og gav Hals, lode de ham staae paa Marken. I det
af Hertugen stienkede Nykhuus skal disse Wandalini have
havt som et Seminarium af Studenter; Huset blev
nedbrudt. En lastværdig Strid havde han med sin
Pronst Mag. Michaelio, om hvilken før er meldet. NB.
Han gav 1653 til Sognets Fattige 1000 Rdlr., men
de ere gaaen til Grunde, Gud veed hvorledes; saa at
af dem er nu kun 146 Rfl., som stedse staaer i Præ-
stegaarden. Item, gav han til sine Esterkommere paa
Stedet et stort Bibliothek, men de fleste Bøger bleve i
Krigstid bortslæbte; endnu ere her, men tilhørende
Kirken: Pfaffii Bibel, Carpzovii Viigprædikener 6 Tom.
Kostet 6 Rdlr., Lundii jüdische Heiligthümer, Secken-
dorfs Historia Lutheranismi, 5 Rdlr. 5 Skllb. Beckeri
conciones catechet. og Sandhagens werther Tod etlicher
Heiligen, har kostet 6 Rfl. 8 Skll. Augustana Confes-

110 gvo. Fremtfulde her være: Sarcerii Summaria. Den Latinſke Bibel, og flere ſom før er meldet. Af Kongelig Raade maatte hver Kirke i Amtet (Provſtiet) give aarlig til Hr. Wandals Bøgers Tryknings Beſtridelse 1 Rdr., ſaa længe han levede. Aar 1659 beſøgte ham de Svenske og Polſke, de klædte ham af, ſaa han med ſin Huſtrue maatte halv nogen flye til Haderslev, og der døde de begge. Hans Bøger opregner Jo. Möller i hans Cimbr. Lit.

1. Catalogus 300 vocabulorum danic. cognationem e. hebræa l. habent., Slesv. 1651, 4to.

2. Viſitations Predigt aus 1 Pet. 2, 9. 1643.

3. Speiſekammer der Kinder Gottes, 1650, og en heel Deel Prædikener, og Paraphraſes over neſten det hele nye Teſtamente.

6) Johannes Lauman eller Lohmann fra Nibe, andre ſkrive fra Ulf. Kaldet 1659, ſom hans Capitulaton og Forſkrivning udviſer. Han døde 1661.

7) Hans Brandt fra Erøe, Præſt fra 1661 til 1692. Han var Farbroder til Paſtor Brandt til Norrborg. Han giftede ſig med Provſt Rehefeldts Søſter Martha. Hans Dotter Maria Chriſtina blev af Andreas Nic Rachel beſøvet, og Hr. Brandt købte ham en Lieuſtenants Plads, maatte føde dem begge og deres Børn.

8) Nicolaus Lohmann. Var født i Ulf Præſtegaard, og var alſaa Broder til Paſtor Lohmann i Starup. Imod den forrigeſ Billie blev han 1684 Capellan her paa Stedet, fordi da det kom dertil, vilde han

han ikke tage Hr. Brandtes Dotter til Ægte, men Hr. Brandt maatte selv vie ham til Anna Boyes af Tønder, med hvilken han avlede en Søn, som blev en rig Handelsmand i Bergen. Hr. Brandt flyttede til Jægerup, boede der 7 Aar, og døde 1692. Aaret derpaa blev Lohmann syg, og maatte mod sin Villie døe, jeg siger mod sin Villie; thi da Præsten fra Sommersted kom til ham og tilsaalede ham saaledes: Jeg skulde ikke troe, Hr. Naboe, at I vil legge eder til at døe nu, da I nyelig er kommen hid, og saa længe har ventet paa Hr. Hanses Død; Hr. Lohmann svarede: Nej, da gjorde jeg som en Sk. : : : , men han døde, og Konen med paa een Dag.

9) Hr. Jacob Boysen fra 1693 til 1746, det er 53 Aar. Født den 18 Maji 1664 (ikke 1663, som Hr. Treschow skriver) i Vestoft Præstegaard. Blev fra Husum Skole Student 1683 og gik til Kiel, siden til Wittenberg, Leipzig og Jena, og derfra tilbage til Kiøbenhavn, hvor han udstod Examen Theolog. 1687. I D. Maffi Huus reddede han engang sal. Conferensraad Rostgaard, som af et Stykke Kiød ved Bordet nær var bleven qvalt. Fra Kiøbenhavn reiste han med dette D. Maffi Brev til hans Fader i Vestoft: „ Erw. „ Wohlerw. Schreiben habe wohl erhalten und gebe „ zur fr. Antwort diese Nachricht, daß ihr Sohn Mr. „ Jacob Boysen, welcher mir bisher ein sehr lieber wehr- „ ter Tischbursch gewesen, sich noch bisher hier aufges- „ halten hat, ist aber willens von hier zu gehen, nach-

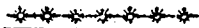
D D 5

" dem

"dem er sich dem Examin. Theolog. unterworfen und
 "sehr rühmlich Attestat. erlangt, auch eine Predigt
 "pro dimissione — abgelegt. Ich gratuliere meinen
 "lieben Herrn Pastor zu einen so wohl gerathenen ges-
 "schickten Sohn, und verpflichte mich demselben zu
 "dienen, worinn ich capable mag befunden werden,
 "wie ich auch nebst Empfehlung Gottes Obhut, und
 "dienst redlichen Grusses bin Ew. Wohlw. dienst-
 "gebenster Matus. Copenh. den 1 Nov. 87. in Eil. "

Herefter blev han Præceptor i Pastor Gerckens
 Huus i Brokdorf, og siden hos fornemme Folk i Gylke-
 stad. Aar 1691 prædikede han paa Colmar Pastorat,
 men blev ikke vælget. Kongen kaldte ham 1693 til disse
 to Menigheder, og var her lige til 1746 den 27 Maji,
 hvilket man forundrer sig over, siden hans Levnet var
 ikke alt for ordentlig, og han blev des Aarsag tide an-
 stødt af Sygdomme. Med sin Hustrue Margrete Kra-
 he, Provst Krahes Dotter af Haderslev avlede han
 1) Christoph, som kom til Ostindien til sin Morbroder
 Andreas Krahe, Gouverneur. 2) Magdalene, gift med
 Pastor Krag i Middelfart. 3) Georg, som succederede
 Faderen. 4) Christian, som blev Skriver i Fros og
 Kalsund Herreder. 5) Cath. Magdalene, gift med
 Hans Michelsen paa Underup Gaard i Stepping Sogr.
 1733, men ved Consistorii Dom, formedelst Uforlig-
 tighed stillet fra hinanden 1738 den 2 Jan. 6) Bona-
 ventura blev Apotheker. 7) Andreas, som blev Præst
 i Sandeth ic. Han døde med de Ord: Annammier
 06,

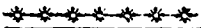
og, vi have ingen gjort Uret, vi have ingen forderet ic.

10) Georg Boysen, blev 1725 sin Fader adjungeret, da han var 25 Aar gammel. I Jena lærte han i sin Ungdom smukke Videnskaber, det Engelske Sprog, og at slaae paa Luth; I Wittenberg lærte han Fransk, og at spille paa Viol de Gambe. I Wittenberg var han, med flere Landsmænd saa lykkelig, at see deres Landskonge Kong CHRIST. VI. paa sin Reise til Preuss for der at holde Bilager. 1723 reiste han tilbage, og blev, saa snart see kunde, sin Fader adjungeret. Han var nesten altid en Valerudinarius, indtil han døde 1750 den 21 Januar., hvilket et Feiltrin forarsagede, som han engang gjorde af sin Bogn. Ham takker mange Efterkommere for den smukke Præsteresidencens Bygning; ham ærer og takker jeg i sær for en meget stor Deel af disse mine Haderslevske Efterretninger; thi han var den flittigste Mand. Med Anna Christina Hoyer fra Hellevad Præstegaard avlede han tre Børn, dem Herren lykfsaligjøre. Han med flere danske Mænd skrev Glückwünschungs Carmen og Hochzeits Carmen, som i Wittenberg blev Kong CHRISTIAN overleveret.

11) Hr. Joachim Cretschmer, som 1763 blev Provst og Pastor i Haderslev.

12) Lago Wedel fra Døstrup. Blev 1762 Feldpræst ved Tropperne udi Holsten, og Aaret efter Præst til dette Sted; man regnede ham da blant de sær lykkelige.

VII. Jæ:

VII. Jægerup Sogn.

Jægerup (tilforn *Geetory*) ligger 2 Mile Vesten Haderslev.

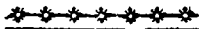
Byerne ere: Jægerup, Kiestrup, Billund, Selsfiær og Bøpens.

Bøpens var tilforn 11 Gaarde, men Byen blev i Krigs-Tiden 1659 tillige med flere enkelte afbrændte og øde, nu er det en Kongelig Forpagningsgaard, som paa 6 Aar bortlejes, og for de afbrudte Gaarde faaer Præsten aarlig paa Amtstuen Betaling for 100 Skiepper Rug. Efter Krigs-Tiden har paa Bøpens (det er Boddens eller Othins Gaard) boet Capitain Peter van der Burg 1662, Oberstlieutenant Conrad v. Brinken 1667, Secretair Nic. Freucken 1676 *ic. (c)*. Gaarden avler fortreffelig Korn ved 400 Tønder meest Rug og Havre, og føder endeel Qvæg og Bøster.

Ballegaard var og i gamle Dage her et adeligt Sæde, og endnu et andet kaldet Troilburg.

Imellem Jægerup og Skrydstrup laae det Slot Burgvold, som ved en underjordisk Gang og ved smaa Skove havde Communication med Torning Slot (een Miil derfra), hvilket Egnens Beskaffenhed ogsaa synes at bekræfte, skiont det meste af denne Revier er nu med Jord bedækket; Revieren løb fra Burgvold forbi Billund og Jægerup Kirke indtil Bøpens Søe, og derfra igiennem

(c) Kirkens Kalk og Platel er 1653 foræret af Niclas og Dor. Peters paa Bøpens.

igjennem de dybe Dale ind i Stevning og Molledammen.

Sognets Indbyggere beløbe sig til 420, og Plovtallet gjør $4\frac{1}{2}$.

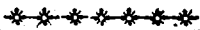
VIII. Sommersted Sogn

Har 550 Sogns Indbyggere, i Sommersted, Lært, Kastvraa, Nølby, Refshøj.

Refshøj var et gammelt Herresæde, kaldes nu Refsøe, og er en Kongl. Forpagtningsgaard, svakende Kongen aarlig ved 1500 Rdr. Jeg finder disse Beboere: Mogens Emichsen, Otto og Anders Emiche Søner til Refsøe, som førde et Skjold deelt i to Skaf Dele, den overste blaa, den anden har fire Rader hoide skuppede Tagstene; paa Hjelmten tre Ertebokke. Itæm Hr. Christopher Lindenov til Lindesbøld og Refstrup, gift med Dorthe Fris fra Hesselager, skal ligge i Oddis Kirke begravne. Hans Wildskiøt 1609, Henrik Møller, Claus Sodenwasser til Refshøj, døde 1658, og Gaarden tilfaldt endelig, ligesom alle i Amtet, Kongen.

Torsholt var en adelig Gaard, beliggende i Skoven, hvorpaa boede en meget riig Frue, som skal forst have lagt Haand paa Sommersted Kirkes Bygning, men hun var og saa stolt, at hun trodsede Himlen med sin Rigdom, blev og saa jammerlig og fattig, at hun opgav sin Aand paa en Bondes Nøgdynge.

Sonden Sommersted (tiiførn kaldet Logom) skal have staaet et Slot, hvorpaa holdtes Convention om vigtige

vigtige Ting imellem de Danske, Svenske og Tydske Konger (d).

Bed Vært Bye laae end en Adels Gaard, hvis Navn ikke vides.

Toussou, liggende imellem Sommersted og Drensvad, var en gammel Herregaard, og den sidste Familje derpaa var uden Tvivl den Ranzauiske; Jeg finder i Kirkebøger 1563, at Nis Jepsens Gaard i Maugstrup var contribuabel til Frue Magdalene til Toussou, Henrich Ranzaus Enke. Gaardens Kiendetegn har jeg selv betragtet ved Drensfod (e).

Det er en egen Historie her fortelles om en Munkes Concubine, som enten af Samvittigheds Uroe, eller ved andres Anstiftelse, lukte sig ind, medens Munkens var i Kirke, i en heed Bagerov, og havde bestilt en Pige, som skulde holde Brettet fast for sig for Dvnmundingen, i fald hun vilde ud igien. Medens hun brendte, blev det mørkt i Kirken. Er det ikke troligt?

Da Pastor Buck i sin Tost opgrov Steen til sin nye Præstegaards Opbyggelse, fandt han nogle Myntstykker, og i samme Grav et Pergament, som viiste hen til en rund Marmorsteen paa Alteret i Kirken,
 hvorunder

(d) Er Hr Pet. Wöldikes Relationer.

(e) Det er nu altsammen Kongens; thi da der ved Toussou's Gaard begikkes megen Toldsvig med Dvægs Overtidselse over Drensfod, faldt Stedets Eyer i Unaade; man fortæller, at Hertug HANS eller Kong CHRISTIAN III. kastede i Unaade et Glas Viin for Adelsmandens Fødder, og indløste hans Gaard med flere.

hvorunder laae et Haandskrift, som viiste, at Kirken var bygt til St. Andreae Ere. Myntstykkene maatte Hr. Buck levere til Ammanden. og Consistorium.

For saa Aar maatte Provstiets Kirker contribuere til denne Kirkes nesten af nye Opbyggelse; den ligger $1\frac{1}{2}$ Mil Nordvest fra Haderslev.

Sognet staaer for 11 $\frac{1}{2}$ Plove.

Stedets Præster vides:

Nicolaus Wichman, Vater 1403.

Hr. Thomas, den sidste Catholiske.

1) Hr. Niels, som døde 1579.

2) Peter Nielsen, druknede 1582 i Refshøj Aae ved Lert Kirkebroe. Almuen kalder ham endnu de olde Herr Peder.

3) Nicolaus Paludanus fra 1582 til 1609, da han døde. Han var 27 Aar Præst.

4) Nicolaus Heniochus (Henuochius) ikke Miner-
væ, men Martis Discipel. Hans Fader Knud Nielsen var Hertug HANSES Livkudske. Han gif fra Skoien igiennem Tydskland til Italien, for at vilde see Pavers (det var en god lærd Reise) og underveis gav sig ud for en Slagter. Efter sin Hiemkomst blev Rudskens Søn Præst, og prædikede i 37 Aar, og derefter overgav Kalder og sin Dotter til Hr. Hans Buck; hvorefter Heniochus reiste ind til Haderslev. Det var noget eget, at han allestider havde en Sabel paa sig, endog under Præstekiolen. ♪

5) Hans

5) Hans Buck, født 1720 i Skanderup Præstegaard ved Eolding. Studerede paa Soroe Academie og i Kiøbenhavn, blev 1746 Pastor Adjunctus til dette Sted, og hans Kaldsbrev af 12 Mænd af Sognet i Provst Rorlöbens Presence forseglet, og confirmeret den 22 Dec. af Dietl. Reventlau, hvilket anføres, for at see Maaden at kalde til Præster den Tid. Da kunde de immer blive i Svogerfabet. Aar 1654 havde han Strid med Provst Rehefeld, for han havde holdt en Lügprædiken i hans Kirke, det gif til Kongen, som rescriberede, at Provsterne i Hertugdømmene havde Etslædelse at prædike i alle deres Kirker, naar forlangtes, naar Præsten derved intet afgif. Aar 1660 den 21 Sept. blev han sogt for Retten af Forvalter Jo. Selmer paa Gram, 1) ob calumnias; Præsten negter. 2) Præsten havde to Heste, som nylig vare stiaalne fra Gramsgaard; Præsten vil bevise. 3) At der to gange var stiaalen Korn af Østerlinners Mark; Præsten svarer: hvad Amtmanden paaegger, vil jeg betale, ligesom Hr. Pors i Ørenvad. Aar 1664 den 16 Nov. blev vldnet mod ham, at han havde sagt paa Prædikestolen: den har stiaalet Hestene, som bespiser Arbejdsfolkene i Rastvraa med den stiaalne Bul; Hr. Buck maatte paa Prædikestolen giøre Afbiigt, at han ingen i sær havde meent. Aar 1669 den 21 Jan. blev han paa 4 Uger suspenderet, for, han havde spurgt een som sad offentlig Skrifte, om han vilde forbedre sig og tage den besvangrede til Ægte, med flere Spørksmaale imod den forordnede

forordnede Formular. Han dode 1684. Med sin Hustru Magdalene Heniochus avlede han en Datter, som blev gift med hans Successor

6) Hr. Peter Wöldike, Præst fra 1685 til 1725. Forhen Conrector i Haderslev.

7) Hr. Peter Wöldike, den forriges Søn, som 1750 blev Provst og Pastor Prim. i Haderslev.

8) Hr. Nicolaus Lorentzen, født i Drenvad Præstegaard 1712 den 1 Nov. Fra Haderslev Skole gif han til Universitetet i Rostok Aar 1734, og Aaret derpaa kom han tilbage og præceptorerede i adskillige Huse her i Egnen. Derefter var han i tre Aar Informator i Geheimeraad von der Ostens Huus i Kiøbenhavn. Aar 1744 paa Præstevalg til Tinglef, men blev ikke vælget. Han prædikede siden i Cabinetet for Geheimeraad Rabe i Kiøbenhavn, hvilket var Anledning, at han 1746 blev kaldet som Diaconus til Eggebæk, og efter 4 Aar blev Pastor til dette Sted. Han udvirkede ved Ansøgning, at to Gaarde af Drenvad Sogn bleve ved Præste Vacance 1750 henlagte til Sommersted. Hans Egteven er Cathrine Marie Brun fra Jordfick Præstegaard, hvor han forhen havde conditioneret.

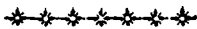
IX. Drenvad Sogn.

Hvis Indbyggere beløbe sig til 520 Mennesker, og staaer i Plootal for 10½.

Byerne i Sognet ere: Drenvad, Ørsted, Mølsby, Søglsfang (hvis syv Steder afbrændte 1678, tredje

E e

Søndag

Søndag efter Vaaske) Stursbol, og Louffou Mølle.
NB. Om det odelagte adelige Gods Louffou er meldet
nyelig ved Sommersted.

Oxenvad eller Oxenflod har Navn af Oxte, som
her over Baadet eller Floden fra Jylland bleve odel-
førte.

Kirken er en anseelig Bygning med Taarn.

Dens Præster vides at have været:

- 1) Hr. Niels, hvis Hustru boede 1561 i Jels,
- 2) Hr. Claus levede 1563, og har givet følgende
Fortegnelse paa sine Indkomster: „ Oxenvad Sogn:
" Ingen Jord uden en Tost om Huset, og 5 Acre ved
" Ørsted Mark, to Enge ved Væks Land, kaldet to Høls
" lum. En Eng paa Oxenvad Mark mellem Job Re-
" gelsen og Per Regelsens Eng. En Eng ved Bryms
" balle op til Tonhustoft. En Eng paa Mølby Mark.
" Offer og Eiende ut alibi. Item et Landboel i Ørsted
" giver hvert Aar en pf., og siden Arbeid som ret kan
" være. Her haver Præsten at beklage sig for fire Di-
" ting Jord, som staaer skreven i Kirkens Bog, og
" hører med Rette til min Underholdning; dernest om
" Smøroffer og andet beklager han sig. Jels Sogn:
" Jord som ligger til Jels Præstegaard, først en Tost
" ved Huset, en Tost ved Kirken, som er sal. Hr. Niel-
" ses Hustru forlehnet sin Livstid, en Tost ved Grøn-
" nebæk 16 Acre. Støfbro Eng, en Eng kaldes Sues
" man, en Eng kaldes Omos Eng. En Eng ved Jels
" Søe. Resten ut alibi: Degnens Rente af begge
" Sogne:

" Sogne: en Skieppe Rug, en Gaas; 4 Brød af hver Mand, 2 Skill. af hver Landboel, af Smør, og Sildbørd den tredie Part ". Hr. Claus eller Nicolaus Kröger skal være bleven affat (f), hvorfor, kan jeg ikke sige; men levede til 1602, og blev 73 Aar gammel

3) Johannes Kröger fra 1585 til 1623. En Søn af forrige.

4) Niels Iversen fra 1624 til 1647, den forriges Svigersøn; Født her i Sognet. I hans Tid skal noget af Lærtsbye, som låae til Drenvad Kirke, være lagt til Sommersted.

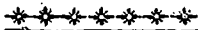
5) Mag. Peter Dreier fra 1648 til 1659, og blev Archidiaconus i Haderslev, q. v.

6) Hr. Laurentius Pors. Blev 1642 Præst til Nastrup, og siden til dette Sted, hvor han levede til 1692 den 28. April, og var altsaa i Lære-Embedet 49 Aar. Hans Historie er artig. Hans Fader Lambert Pors var Borger i Ribe, og fik denne Søn sidst i Aaret 1610. Han gif i Ribe Skole, men de Kønsevlige indfaldende Tropper 1627 forstyrrede det. hele Skolevesen, saa at L. Pors blev ikke Student førend 1635, og endda maatte han i 2 Aar præceptorere i Hr. Henrich Langes Huus paa Oldager og Deibersund, Canonicus og Domprovst ved Capitelet i Ribe, indtil han 1637 i sit 27 Aar kom til Academiet i Kiøbenhavn.

E e 2

Condi-

(f) Test. Prof. Möller. Følgende Mag. Dreyer skriver Hr. Claus min fjerde Formand, som vel skal være dengs.

Conditionerede siden i Skaane, men blev endelig Collega i Ribe Skole, hvorfra han af Nastrup Sognesmand blev kaldet til Præst 1642. Aar 1659, da baade han og hver søgte til Haderslev, for ey at dræbes af Polakker og Svenske, døde den øverste Capellan i Byen, i hots Sted traadde Præsten af Ørenvåd Mag. Dreier, og Fors kom da til Ørenvåd, hvor han stod i 32 Aar, thi han døde 1691, 81 Aar gammel. Han var to gange gift, først med Maren Michels Dotter Kröger, en Broderdotter af hans Formand i Nastrup, siden fra 1661 med Enken Helvig Refsdorfs paa Boesmos ved Tønder, (hvilket Gods hun derefter folgte til Jes Rodt) (g).

7) Nicolaus Christian Lorentzen. Blev den forrige adjuungeret 1673. Ved hans Vocation at kende Ederne, vil jeg indrykke disse Breve; det første til Amtsinspector Möller i Haderslev: Copenhagen den 21 Junii 1673. „Weil nunmehr des Studiosi vort
 „ Ørenvådt Brief unterschrieben und fertig in der Cancellen lieget haben Ihr. Gn. in Presence des Herrn
 „ Obersecretarii Schulzen, nachdem Sie es verlesen,
 „ gesagt, daß Sie dem Hrn. Obersecet. zu einer Discretion 50 Rthlr. geben sollen, als beliebe mein Hr.
 „ Secretair D. Müller selbiges zu hinterbringen, und
 „ daß sie noch mehr Geld zur Discretion hierüber schicken mögen, denn die 26 Rthlr. wollen wenig hiezu
 „ verhelfen, zu dem so muß auch zu wenigsten des Hrn.
 „ Ober-

(g) See das alte Harder Protocol

" Obersecret. sein Schreiben für dessen Mühe eine Ko-
 " sanobel haben; Es wundert Ihr. Gn. nicht wenig,
 " daß sich die Leute hierin so halstarrig erzeigen, indem
 " sie leichtlich erachten können, wann sie dieses anderswo
 " hätten suchen sollen, zu dem hier in so langer Zeit hat-
 " ten liegen müssen, was dieses ihnen hätte sollen zu ste-
 " hen kommen, sie rathen sich aber iz selber, womit ich
 " schließe, mein Hr. Secret. dienstwilliger Diener "

Matth. Lange (h).

Herpaa skrev D. Möller til Lorentzens Broder,
 Praesten i Stepping, at han maatte stræbe at sende
 Grev Ravenclau 25 Rdlr. til Kiøbenhavn, førend han
 reiste derfra, til at faae Kaldsbrevet gandske expederet.
 Hr. Lorentzen var i sin Fødeby Odense (i) Collega ved
 Skolen 1672, og Aaret efter kom til dette Sted, og
 giftede sig med Heilvig Maria Pors, som han elskede
 usforandret hiertelig. Med hende blev han Fader til den
 bekiendte gamle Lærere Mag. Lorens Lorentzen til Karls-
 lunde i Sielland, og til Hedevig Eleonora, som blev gift
 med Kiøbmand Jörgen Copmann i Kiøge &c. Siden blev
 han gift med Hedevig Toftmann, som efter Hr. Loren-
 zens Død 1707 blev gift med Lieutenant Legaard i
 Haderslev. Pastør Lorentzen har skrevet følgende:

1. En sikker Bølig i Sygdom, Pest &c. 1681. 8vo.
E c 3'
2. Jo-

(h) Amtmand Conrad von Reventlaus Secretairer fra Haderslev.

(i) Hvor hans Fader Karsten Lorentzen var Diaconus til St. Hans Kirke.

2. Joseph Halls forte, Betænkninger og Indsæd ic. Øversat. Kiøbenhavn 1685. 12

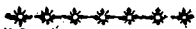
Prof. Möller har hans Tilfætninger til A. Hondorfii Calendarium.

8) Christian Lorentzen. Blev Præst 1707, og levede til 1752 den 12 Sept., og blev 71 Aar gammel. Fra Wittenberg høye Skole forde Forsynet ham hjem at betræde sin Faders Embede; blev her ved Cathr. Hedevig Tychsen fra Kapsted Præstegaard Fader til den Søn, som succederede ham, og til Nicolaus, som blev Præst i Sommersted, samt til Johan Stephen, som blev Præst til Nørsthuset i Kiøbenhavn, item til Peter Lorentzen, som blev Fødder i Naffov.

9) Tycho Thomæus Lorentzen. Blev 1739 Faderen adjungeret. Født 1710 den 30 Sept. i Kapsted. Fra Haderslev Skole gif han til Universitetet i Kiel, og siden til Kiøbenhavn; conditionerede derefter i sin Føde-Egn, og var paa Valg til Rinknis Pastorat, men blev ikke vælget. Gud havde bestemt ham til sin Faders Alderdoms Hielpere. Aar 1743 giftede han sig med Maria Elis. Kling fra Bønsbæk, og havde til sin Underholdning Jels Sogn. Hans Egteskab var ufrugtbart og han døde 1758, efter at Richard Krøhenlyng var bleven ham i Embedet adjungeret. Hans Symbolum var: Trinitati Tribuo Laudem.

10) Hr. Matthias Christian Böhme fra Als. Hans Patroner i Kiøbenhavn hielp til, at han hastig blev Skibspræst, og derefter Sognepræst til dette Sted.

Wi

Vi have fra ham disse Skrifter:

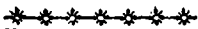
1. D. Haubers Tanker om aandelige Anfegtinger, 1755. 19 Ark (k).
2. En Catechismus, kaldet de sunde Ords Form. Haderslev 1764
3. Sæde-Regler, nu indrykkede i samme forrige.
4. En liden Nyaaarsgave, 1764. 16mo. Det er: et Stykke, oversat af sal. Franckes' s. Bey til Livet, med Hr. Böhmes egen bittere Fortale mod HERNHUTHERNE.
5. Christ-ophbyggelige Spørgsmaal for Børn.

X. Jels Sogn.

Hvis Indbyggere beløb sig til 580 Siele; og Sognet udgjør $8\frac{1}{2}$ Plove.

Byerne ere: Jels (det er hellig Søe; thi af de tre Jels Søer er den største ved Kirken bleven i 10de Aarhundred brugt til den hellige Daab), Grønnebæk, Børsbol, Sudelund, det er 96 Huse og Gaarder.

Kirken ligger tre Mile Nordvest fra Haderslev, er en net lille Bygning, med et Spiir paa Tøget. Den skal i gammel Tid ikke have hørt til Baring Syssel, men til Sønderjyllands, saavelsom Skodborg Kirke, og Heimreich anfører dem heller ikke i sin Kirkehistorie blant dem, som Thesaurarius Eccles. Slesv. havde noget at fordrø af.

Fros Herred.

Begriber fra Sonden til Nør $1\frac{1}{2}$ Meil, men i Længden snart 2, snart tre, og snart kun $\frac{1}{2}$ Mile.

Herredets Indbyggere beløbe sig til 2990 Mennesker, og Vovtallet er neppe 35 $\frac{1}{2}$.

Det grændser mod Norden til Skodborg Aae, Westen til Ribe, og Osten og Sonden til Gram-Herred.

Man har her god Kornland, gode Tørvemoser, item den store Sares Skov, (hvoraf Frøe har Navn), som fra Nordost til Sydvest udgjør $1\frac{1}{2}$ Mile, og gjør Grændse imellem dette og Gram Herred. Den er en Levning af den farlige store Skov, som strakte sig næsten fra Vesterhavet indtil Østerhavet, hvorom før er meldet.

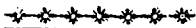
Herredet har med Kalsund een Provst (1), een Foged og Skriver.

Under dette Herred er 102 Tønder Hartkorn, liggende til Wandrup Sogn, contribuerende til Ribe Amtstue.

Kirkerne høre alle under Ribe Biskop, undtagen Skodborg.

I. Øster

- (1) Provsten har sommetider ogsaa været Præsten til St. Cathrinæ Kirke i Ribe, ligesom Mag. David Fog, som døde 1659, item M. Georg Fog fra 1671. Conf. Worms Bricon.

I. Østerlinnet Sogn.

Her skal Aar 741 være holdet en Forsamling i en Mands og Læreres Huus, som endnu maa have havt nogen Smag paa Christendom, angaaende den St. Peders Grosken, som Kongerne nu tilstod af deres Lande, Paven i Rom.

Eggen er her angenem, i sær ved Gramflod, og har god Kornland.

Sognets Indbyggere gaaer ei høiere end til 580 Sieler, og hele Sognet staaer for 5½ Plove. Bonden maa altsaa have overmaade meget Jord til sin Gaard.

Byerne ere: Østerlinnet, Stenderup, Terp, Rønhøl, Mønhøl, Eved, det er 96 Familier.

Kirken ligger 3½ Mil Nordvest fra Haderslev, og har havt disse Præster:

1) Hr. Andreas Beyerholm, født i Skag ved Sønder. Kom til denne Menighed 1580, fra St. Laurentii Menighed paa Søhr, hvor han i 11 Aar havde været Præst, men blev der affat formedelst endeel Exorbitantier. Sognesolket klagede ikke, men den mæxtiae Nidesoged Martin havde Hr. Andreas sat sig imod, for han efter eget Behag brendte de saa kaldte Frosdqvinder, og ophengte Tyve. Alle bleve endelig vrede paa Præsten, og han var og alt for trettekie, saa man paa Søhr gjorde dette Vers om ham:

“ Herr Andres und sein Capellan,
 “ Zu Ding und Recht wollen gern gahn,
 “ De Kercke leten se leddig stahn ”

De anklagede ham haardt (m), og da dem fattedes Bidner, toge de Kirkefognets Segl, (som een eller to havde i Magt at oplukke Kisten), og satte det under deres Breve. Og Hr. Andreas blev efter Dem affat (n).

2) Hr. Poul Trans, fra en Landsbye Trans ved Ribe. Han havde en bedrobelig Besøg af de onde Polakker baade 1658 og følgende Aar, da de afbrendte den arme Mands Præstegaard, da han intet mere havde at give dem. Kongen var saa naadig og skienkede ham fri til Beboelse en Gaard Vesten Kirken, fordi Præstegaards Ablingen var saare ringe; men Bondegaarden er nu lagt under Contribution.

3) Hr. Laurits Raunsøe, født i Nykirken Præstegaard, som kaldes Raunsøe ved Barde. Blev den Forrige Adjunctus 1684, og Svigersøn ved Kiesten Trans, som blev Moder til Poul Trans, der blev Præst i Skrydstrup, og Mads Raunsøe, som blev Præst til Aulsholm. Hr. Laurits var Præst her paa Stedet ved 52 Aar, og døde 1736.

4) Hr. Marcus Jacobsen Buch, født 1708 den 30 Martii i Skodborg Præstegaard. Fra Hr. Woldikes Information blev han i sit 16 Aar Student, og tog med Berømmelse ved Kiøbenhavns Universitet sine tre Examina. Efter kort Tid gav Jægermester Bachman ham

(m) Dänische Bibliothek siger for Troldom, Tom. VI.

(n) Det er en Skam, at ikke allene han, men endel af hans Eftermænd paa Føhr ere saaledes affatte, og af Sogner folket forfulgte.

ham Kaldsbrev paa Maltbe Pastorat, men af gode Aarsager leverede Hr. Buch Brevet tilbage. Siden blev han forlangt til Adjunctus i Rødning Præsteskald, men undskyldte sig med sin Ungdom, indtil han paa sin særdeles Vatron Biskop Ancherlens Recommendation blev Aar 1735 den 23 Febr. allernaadigst kaldet til dette Sted som Capellan og Successor. Aaret efter begyndte Hr. Raunsoe at bygge paa den øde Præstegaards Grund, og der staaer nu det smukkeste Præstehuus, som i denne hele Egn findes. Her traadde Hr. Buch udi Ægteskab med Helena Christiana Kraglund fra Gram Præstegaard 1736, og han blev Fader til 12 Born. Hans Omgang her var altid kiertlig udi 29 Aar, og han døde 1764 den 4 Maji.

5) Hr. Andr. Samsing Fibiger, hvilken Apostel Gud satte først at prædike Saligheds Ord for Henne og Lønne Menigheder i Jylland; men Aar 1764 den 20 Julii for denne Menighed, og i Aaret 1770 den 26 Jan. i Phanefjord paa Moen. Gud give ham et i Christo fornøyet Sind og et roligt Liv.

6) Hr. Christen Foerlom fra Ribe, som, da han neppe et Aar havde været Capellan til Hiortlund, blev af Kongen kaldet til dette Sted 1770 den 26 Jan.

II. Soel Sogn:

Soel (Sohl, Fort) ligger 5 Mile Nordvest fra Haderslev, men 1½ Mil Østen Ribe.

Tudbyg.

Indbyggerne i Sognet skal beløbe sig til henved 600, som meest alle er Skårkenborg Tienere.

Nybol eller Nybol Gaard her i Sognet købte Anne Sophie Ranzau, salig Greve Schaks Frue, fordi den laae-saa nær Gram; og lod her en prægtig Bygning opføre. Om Nybol er ellers handlet i forrige S. ved Gram Sogn.

Samme Grevinde lagde Aar 1740 til dette Steds Skoleholder aarlig 10 Rdr., som han kræver paa Gram Gaard.

Præsterne ere:

1) Hr. Hans Weiböl, blev Præst omtrent 1671 til Foel, hvis Søn Peder blev gift med Sinder Peders Dotter af Hoptrup; See Aller Sogn, Past. Jørgen Hansen. Kort for sin Dod fik han til Adjunctus Hr. Laurits Fogh, Rector Foghs Søn af Ribe, som Aar 1703 blev Præst til Zellinge. Samme Aar læses om Herr Hans i Haderslev. Consist. Protocol følgende:
 " Herr Hans Peterlsen hat als ein in officio non amplius
 " constitutus Pastor einen Mann und eine verheyrathete
 " Frau, deren Mann mit ihrem Wissen und Willen
 " verweist, und dessen Tod nicht bescheiniget worden,
 " inter privatos parietes mit einander copulirt, wurde
 " zu einer deprecation e suggestu der Skrydstruper und
 " Sommersteder Kirche, auf zwey Jahr von allen pries-
 " terlichen Verechtigungen suspendirt zu seyn, und acht
 " Rthlr. ad pios usus geben, condemnirt; die Ehe für
 " Null und nichtig erkannt, das Kind, womit die Frau
 " schwang

"Schwanger, soll als unehelig getauft werden, und
" 5 Rthl. Busse erlegt werden; 1703 den 2 April".

2) Peter Kraglund fra 1703 til 1729, og blev
Pastor til Gram, q. v.

3) Hans Christensen Höyer fra Hoyer ved Tønder.
Herredsprovst. Gik til Successor Hr. Hans Adolph
Brorson fra Nibe Bispegaard, som var Pastor til
Ternved.

4) Hr. Christen Pedersen, Pastor fra 1766 den
11 October.

III. Hngom Sogn.

Hvis Byer ere: Hngom, Harrebj, Brostrup, Fæds-
sted, Kamptrup, Knorborg, Vaaslund, Holm, der ere
84 Familier, som beløber sig til 530 Sieler.

Sognet gjør 13 $\frac{2}{3}$ Pløve og 11 Lønder Hartkorn
under Nibe Amtstue.

Bed denne anseelige store Kirke, som ligger om-
trent 5 Mile Nordvest fra Haderslev, skal denne Egns
Kirkers Canonicus udi de catholske Tider have boet.

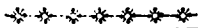
Bacchus eller Kom blev fra utænkkelige Tider i den-
ne fornøyelige Egn, i Hedenfabet med Festeholden til-
bedet.

De evangeliske Præster til Stedet haver været:

1) Mag. Poul Albrechtsen var her omtrent 1500,
antog Lutheri Lære (o).

2) Peder

(o) Hoffmans Furdager.

2) Peder Floer var her 1520 og 1526 nogen Tid den forrige adjungeret.

“ Hygoms Bierg gif Peder omkring,
 “ Og med den Trold han fiorte i Ring,
 “ Men Biblen Hr. Peder mistede,
 “ Og Peder fra Trolden sig listede ”

Saa sang en Bonde i Harrebj.

3) Mag. Thomas Knudsen Hygom, Canonicus til Ribe Domkirke. Han skal have været den første evangeliske Lærere til Rødding, hvor at han har staaet vist til 1526 sluttet af eet hans Breve: “ Jeg Th. K. Sognepræst til Hygum Kirke, gjøre alle vitterligt, at nogen Tid forleden, som var det Aar, da man skrev 1526, den Tid jeg var Sognepræst til Rødding. ” og Skrage Kirker 26. ” Aar 1526 blev han da forflyttet til dette Sted, og det sees af et Bidne han gav til Fros Herredsting 1573 om Degnens gamle Rettigheder, og melder i samme, at han den Tid havde været Præst i Hygom 47 Aar. Han skal paa begge Steder have været Lærere i 60 Aar (p). Hans Son var den bekendte Mag. Hans Thomsen, som blev Stiftsprovst og Præst til Frue Kirke i Kiøbenhavn, som har givet os nogle Kirkepsalmer (q).

4) Peder Thomæsen. Blev sin Fader adjungeret 1574, og døde samme Aar som Faderen, nemlig 1581 den 16 Julii.

5) Clau

(p) Thi han døde 1581 den 5 Januarii i Ribe, som Biskop Hegelund i sin Calendar anfører.

(q) See Möllers Cimb. Lit. Tom. I. p. 84.

5) Claus Sture, døde her 1620, og var Præst over 36 Aar, som af et gammelt Tingsvidne sees. Altertavlen haver han befestet.

6) Jørgen Clausen Sture fra 1621, og var Præst i 9 Aar. Det man veed om ham, er, at han gjorde Anstalt til at faae en nye Messesærk; thi den gamle var 100 Aar gammel.

7) Peder Berthelson fra 1630, og var Præst i 22 Aar. I hans Tiende Bog har man læst disse Ord: Ao. 1607 ego natus in pago Arilde P. B. (altsaa var Præsten i Arild Berthel Grøn hans Fader), saa han blev Præst, da han var 23 Aar gammel, og tog sin Formands Hr. Jørgen Stures Enke Abel Knuds Dotter til Hægte; som sees af en Steen i Kirken. Han opbygde Præstegaarden Aar 1636. Der fortælles, at han gif ud til sine Folk, som sloge Græs ved Flads Aar, og der fik han Lyst at bade sig i Aaen, men man fiskede ham død op af Aaen Aar 1652.

8) Mag. Niels Christensen Friis fra Ribe. Var her kun halvtedie Aar.

9) Hr. Peter Jacobsen, ordineret til Præste-Embedet 1655 den 19 Jan., han døde 1708, og var over 53 Aar Præst paa Stedet. Med et højt Mod udfod han og hans fiere Hætesælle Kristina de tyranniserende Polackers Grovhedet, og de faae Guds Hævn over dem alle, som her ængstede dem (r). 10) Hr.

(r) Hr. Peder skriver selv: Vi flygtede alle til Ribe, og her blev første Juledag inæen Prædiken; og saa døde her af Sygdom 540 Mennesker.

10) Hr. Provst J. Peterßen Hygom. Født 1657 den 7 Nov. Blev Student fra Ribe Skole 1675, og laae ved Academiet udi syv Aar, indtil han 1686 blev forrige sin gamle Fader i Embedet adjungeret. Han blev en ældgammel Mand; thi han dode først 1755 den 19 Jan., og var altsaa i Lære-Embedet 68 Aar; endskiont han med høy Tilladelse afstod sin Tjeneste 1732 til sin Son, om hvilken skal meldes, som han med Cathrine Buch havde avlet.

11) Hr. Peter Jacobsen Hygom. En Son af den forrige, født 1692 den 22 Nov. Han, som i Guds Kirke blev saa stor en Mand, var fra 1719 Capellan pro Personæ hos sin Svigerfader Mag. Kristen Wellejus til Eintrup, og succederede 1730 som Sognes præst. Efter to Aar blev han betroet denne Menighed. Aar 1736 kaldte Kongen ham herfra til St. Mariæ eller Lille Kirken i Aarhus, og maatte tillige være Herredsprovst i Ring. Neppe forgik et Aar, forend han blev sat over St. Budolphi Menighed udi Aalborg. I Begyndelsen af Aaret 1738 blev denne Guds Apostel kaldet til Biskop i Christiania, men Kaldsbrevet blev hastig forandret til Aarhus, og her dode han 1764 den 8 Junii. Af hans 6 Børn med Fr. Karen Welleja lever Hr. Jacob Hygom til Sneumgaard, Justitsraad og Hospitals Forstander til Handsted.

12) Ancher Svenstrup fra Neuling i Hammerum Herrød. Var fra 1726 personel Capellan til Odder i Aarhus Stift. Aar 1732 reiste han til Kiøbenhavn for

for at sollicitere, og efter to Aar blev han endelig Præst til Anholt De, men var saa lykkelig, efter et halv Aar at faae Kaldsbrev til St. Mariæ Kirke i Aarhus, men Hans Majestæt betænkte sig, og tog forrige Herr Hygom fra dette Sted, og satte i steden for ham Herr Svenstrup, og her døde han 1754. Denne smukke Mand gav 200 Mark L., som staaer steds i Præstegaarden, hvoraf Skoleholderen aarlig nyder 5 Slette Daler, Brevet er dateret 1745 den 16 Junii.

13) Hr. Provst Christian Arnold Dyffel. Født (omtrent 1718) i Brensted i Jylland, hvor hans Fæder var Præst. Saasom han er Broder til Mag. Dyffel til Nustrup, er om hans Familie forhen meldet. Aar 1744 blev han residerende Capellan udi Warde, og stod der til 1754 den 13 April. Han har her prøvet den Sorg at miste sin kære Hustrue Marie Christine, Capitain Barfus Datter fra Sieland.

IV. Rødding Sogn.

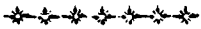
Dette Sogn staaer for 2 $\frac{1}{2}$ Møve, foruden 7 Tønder Hartkorn contribuerende til Ribe Amtstue; og Indbyggere ere omtrent 370. Navnet har Oprindelse af opryddede Skove.

Byerne i Sognet ere: Rødding, Røddingøsteskov, Brem, Møllen og Røddinggaard, der i ere 54 Familier.

Røddinggaard er et gammelt adeligt Sæde, nu en Kongelig Pensionair- eller Forpagtnings-Gaard,

S f

som

som for aarlig Løye til Kongens Amtstue forpagtes. Her skal have boet gamle adelige Familier, de Hiuler, Kraber og Vinter &c. Gaarden avler ved 300 Tønder Korn, Rug, Havre, Boghvede &c., og foeret over 100 Stykker Stude og Kvæg.

Kirken er en maadelig Bygning uden Taarn.

Præsterne have været:

1) Mag. Thomas Knudsen. Ingen antog med større Glæde Lutheri rensede Lærdom, end denne grundærlige og lærde Mand. Han blev 1526 forflyttet til Hjorn, q. v.

2) Hr. Sören — begyndte at prædike Mar 1526. Han var i stor Trette med Sognets Adelige over Halsretten, som Kong FRIDERICH I. tilstødede dem over Bønderne. En Adelsmand gif og spogede der, hvor Røddingtroe nu er beliggende; men Præsten nedmædede ham, hvorover siges, at sammesteds aarlig Uheld skee skal paa Mennesker eller Kvæg.

3) Peter Sörensen.

4) Anders Petersen eller Jacobsen. Blev, tillige med sin Naboe Pastor Jörgen Törning til Skodborg, af de onde Polakker 1658 ihjælslagen i Rødding Skov nær ved Ringhuset, i det han vilde flye til Ribe. Myrdestedet i Skoven kaldes endnu Præstefilde.

5) Mads Poulsen fra 1659 til 1684 da han døde.

6) Michel Mogensen Gaverslund, fra Gaverslund Præstegaard, (Broder til Hr. Antonius i Bistædet her i Amtet) blev forriges Capellan og Svigerføn

1674.

1674. Han døde 1702, som af hans Epitaphio (det eeneste Ornament jeg i Kirken saae) kan sees, og efterlod en Dotter Karen, gift med Successor, og to Sønner, som bleve Degne til Sielstrup og Rapsted.

7) Christian Boysen, blev 1694 den forrige i Vms bedet adjungeret. Hans Fader Pastor Georg Boysen i Bestoft sendte ham i hans Ungdom til Universitetet i Wittenberg. Her i Rodding blev han Fader til Magdalene, (som i Kiøbenhavn blev gift med Hofbetient Thomsen. Else, (gift med Farver Mörch i Hierting). Michel, (som blev Præst til Lintrup). Anna Jacobina, (gift med Successor her paa Stedet). Jörgen, (som var ved Sotokammeret), og endeel flere. Pastor Boysen døde 1739, og vi have fra ham allene:

Die gleiche Ungleichheit, et Epitalamium til hans Broder i Maugstrup 1694.

8) Dirlef Blangsted. Født paa Harresloe ved Benle, hvor hans Fader Herredsskriver Matthias Hansen var Bysfoged. Han blev 1734 den forriges Adjunctus og Svigersøn, og forestod disse Menigheder indtil Begyndelsen af Aaret 1770. Hans første Hustru døde 1744, og et Aars Tid efter giftede han sig med Karen Hegelund eller Schierning fra Dønrup Præstegaard.

9) Niels Tuxen, kaldet til dette Sted 1770 den 23 Febr. Forhen havde han været Collega i Ribe Skole, hvor han giftede sig med Hr. Hans Sidelmans af Sneum Dotter, blev i Aaret 1768 den 29 April

paa den store Biskops Doct. Blochs Recommendation, residerende Capellan i Skiærbæk. Denne min Skoles ven er ellers en Son af den lærde Pastor Tuxen til Weirst, som formedelst endeel Stridigheder, tildeels angaaende Pontoppidans Sandhed til Gudfrygtighed eller Catechisium, qviterede sit Præste-Embede med 150 Rdlr. Pension, og døde endelig i Alminde ved Eolding.

V. Skrafve Sogn.

Dette Anner Sogn til Rødding har 280 Indbyggere, og har tre til Haderslev skyldende Pløve, Resten er som paa øvrige Herredets Steder flaaet i Hartkorn.

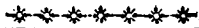
Byerne i Sognet ere: Kiøbenho, Langetved, Kraustrup, der i ere 46 Huse.

Kirken er en god liden Bygning, ligger 4½ Mile Nordvest Haderslev. Dronning Dagmar, som døde i Ribe Aar 1213, hjalp disse Byers Indbyggere, at bygge denne Kirke.

VI. Skodborg Sogn.

Skodborg skal være sammensat af Skode (claustrum) og Borg. Og dette Skodborg eller Slot skal have lagt ved Skodborg Aae i Grendseffiellet imellem Hertugdømmet og Jylland, der omtrent, hvor Skodborggaard nu ligger; og skal have tient til at beskytte for Nørre Jydernes Indfald.

Andre

Andre mene, at Ordet skal kaldes Skotborg eller Skarborg, og at af overdrivendes Dvæg og af Reifende, Skat her skulde erlægges.

Andre skrive Skjoldborg (s).

Stedet er berømt af den Erkebiskop til Lund Mag. Georg Schottburg, som her skal være født omtrent 1490, og maatte give Paven for sin Pallium 6000 Ducater. Kong FRIDERICH I. kunde ikke taale ham, han blev affat, og blev Forstander for Hospitalis & Coronatorum, og blev endelig Vicarius hos Erkebiskoppen i Coln (1).

§ f 3

Kirken,

(6) Hyörom T. T. Bartholin i hans antiq. Dan. de causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis, skriver p. 174. de Skjaldborg concludit Ol. Verelius, quod verbotenus sit castrum clypeorum; noter vero custodiam & præsidium corporis regii in exercitu, ad quod officium viri expertæ virtutis & fidei legebantur. Ego per Skjallborg denotari clypeorum ad invicem conjunctorum complicatorumque testudinem crediderim, quam Normannos fecisse Dudo S. Quintini Decanus scribit: tunc robusta manus Northmannorum, conjunctis complicatisque ad invicem clipeis, acie corusca mucronum aggrediens, invadit armatos obstantesque Francorum. Gallis eundem morem fuisse, Livius aperte explicat Lib. 10. Cap. 29. „ itaque cum Galli „ structis ante se scutis conferti starent, nec facilis „ pede collato videretur pugna; jussu legatorum col- „ lecta humi pila, quæ strata inter duas arces jac- „ bant, atque in testudinem hostium conjecta: quibus „ plerisque in scuta, verutis in corpore ipsa fixis, ster- „ nitur cuneus”.

(1) Pontopp. Ann. T. 2. p. 400.

Kirken er en stor Bygning med Taarn, og Bnen ligger $3\frac{3}{4}$ Mile Nordvest fra Haderslev.

Byerne ere: Skodborg, Skudstrup, Bastrup og Gaarkrog, derudi ere 95 Gaarde og Huse.

Indbyggerne i Sognet beløbe sig til 590 Mennesker, og Plovtallet til 10, hvortil kommer 32 Tønder Hartkorn til Ribshuus Amt.

Sognets Præster have været:

- 1) Hr. Morten.
- 2) Hr. Severinus, som døde 1588. Aar 1563 indgav han efter Ordre denne Førtegnelse paa sine Indkomster: " Skadborge Sogn: Tiende uti alibi. to Mk. " Smør af hver Koe til Præsten og Degnen, og en " Ost saa god som 8 Hvide. Offer — Fem Otting " Jord i Skov og Mark, item et Stykke Eng paa " Skustrup Mark kaldes Urilund; en liden Engerde i " Weisfod mellem ic. i salig Hr. Mortens Tid finge de " fer Mænd i Skustrup en Eng fra Schadborg Præstegaard, giver aarligen 28 Læs Høe, ligger paa " Skustrup Mark, kaldes Stregeng eller Præsteng, " med brang Underviisning, og samme Tid antwortet " Niels Smed i Skadborg paa den Tid Kirkebørge (tog) " Bogen fra Kirken til Haderslev "
- 3) Hr. Mads Thomsen, skal være død Aar 1616.
- 4) Hr. Christen Brun fra Stepping Præstegaard, døde 1654.
- 5) Jørgen Johan Törning. Blev i Aaret 1653, efterat han kom tilbage fra Kiøbenhavns Universitet, hvor

hvor han i to Aar havde studeret, efterat han havde forladt Königsbergs høye Skole, Hr. Brun i Embedet adjungeret, og giftede sig med hans Døtter Elsebeth Brun. Han blev i Aaret 1658, i det han vilde flye, tilligemed sin Nabo, Præsten i Rødding, af de tyranniske og umenneskelige polske Soldater ihjelstagen i Skoven ved Einghuset eller Tornumgaard.

6) Marcus Stuhr en Søn af Pastor Henr. Margvardo i Hammelev. Han døde 1698. Han var to gange gift, og den sidste Hustru var en Døtter af Pastor Anders Clausen af Tofelund. I det hele Aar 1659 var her ingen Præst.

7) Jacob Buch fra 1698 til 1729. Hans Fader Jens Buch var i 34 Aar Præst til Skanderup, hvor Hr. Jacob var født 1667. Hans Moder var Sara Nis Truelsens fra Hierndrup. Hans Farfader Jacob Buch var ligeledes i 40 Aar Præst i Skanderup, gift med Kiesten Truels Nissen fra Hierndrup. Af Rector Jungkans blev han Aar 1686 fra Rødding Skole til Universitetet dimitteret. Hans Forældre, og Broder Herr Nis Buch i Skanderup døde, og han opholdte sig hos sin Svoger Hr. Jacob i Hygom, indtil han 1698 den 3 Maj blev kaldet til dette Sted, hvor han blev gift med sin Formands Døtter Ulegard Christine Stuhr, og blev Fader til Jens og Marcus Buch. Hr. Pastor Buch var for sit sagmodige Væsen af alle elsket, og døde 1729 den 17 December.

8) Niels Höstmarch fra 1730 til 1748, da han blev kaldet at forestaae Piested og Gaarslef Menigheder, og blev der Herredsyprovst, og døde 1765. Hans Fødselssted var Urløf Præstegaard ved Aarhus. Hans Fødselsdag var den 30 Oct. 1704. Hans Informatorer vare den lærde Pastor Owe Guldbiørg i Barret, og siden Hr. Wöldike i Sommersted. Blev Student 1722 ved Kiøbenhavns Academie, og conditionerede siden, indtil han bemelte Aar blev kaldet til dette Sted, og ordineret i Haderslev af Provst Fischer. Med sin Hustrue Cath. Dorothea Lausen af Haderslev blev han Fader til Hr. Jens Höstmarch til Andst.

9) Niels Ewald, som i sit 26 Aar 1744 blev Capellan pro Persona paa sit Fødested Brøns, hvor hans Fader var Degn. Aar 1747 blev han Capellan i Piested, men Aaret derpaa Sognepræst til dette Sted, og giftede sig med Jomfrue Hegelund, men levede her en længe; thi han døde 1756 den 7 Jan.

10) Hr. Matthias Fries. Denne fromme lærde Mand's Fader af samme Navn blev af en Studiofo Juris en Landmand, og boede i Tønder Amt paa Borthsflot, hvor Pastor Fries er født 1721 den 28 Martii. Hans Farbroder, Diaconus til Niebøl Hr. Jacob Fries satte ham i Tønder Skole, hvorfra han 1740 blev sendt paa Bønsbølhuset i Halle, hvor han lærerede sig selv et Aars Tid, og derefter var Præceptor i to Aar; og efter sit fuldendte cursus academicum kom tilbage til sin Fødestegn 1745, og conditionerede i Kloost hos Hr. Outzen.

Fra

Fra Kiøbenhavn sendte den uddødelige i Minde Oberhofspræst Bluhme ham til Femern, der at informere hos hans Svigerfens Pastor Friderici i Burg; efter hvis Død han gif i samme Qualitet i Amtsforvalter Meggersees Huus, og medens han der stoed, var han Feldprædikant ved det Schlesvigske Campement, efter General-Superintendent Reusses Forslag. Til dette Sted kaldte Kongen ham 1756, men derefter neppe et Aar blev han efter holden Valgprædiken dansk Præst i Flensborg. Her stod han atter kun et Aar, for han eenstemmig blev valgt som Pastor til St. Mariæ Kirke sammesteds, og er siden bleven allernædigst udnævnt til Amtsprovst over Flensborg Amt. Hans første Hustru var Christina Elisabeth, Pastor Haberkorns Datter af Segeberg, som døde 1761, og han giftede sig derefter med Dorothea Christina Kehler. Hvo ønsker ham ikke af Gud Styrke og et langt Liv.

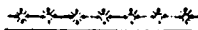
11) Jacob Daniker fra 1756 til 1759, da han kom til Halck, q. v.

12) Axel Rødberg var her fra Aar 1760 til 1763. Han er født paa Vos i Bergens Stift Aar 1723, hvor Fadren var Klokker, som døde fra ham da han var et Aar gammel. Hans Moder forte ham derefter til Aarhus, hvor han nogle Aar gif i Skole, men formedelt en Læreres Strengthed forlod Skolen og gif til Viborg, hvorfra han blev Student 1749. Efter et par Aar kaldte Geheimeraad Ivar Rolencranztes Enkefrue ham til Skoleholder i Sommerup udi Sieland,

og Aar 1757 blev han Informator paa Opsystringshuset i Kiøbenhavn. Strax gav heybemeldte Frue Rosencrantz ham Brevet paa Søby Sognekald i Sielland efter Hr. Knud Fris, hvilket Brev af Kongen blev confirmeret 1758 den 29 Sept. paa Fredensborg; Aaret derpaa den 3 Dec. blev han kaldet til dette Sted, og blev ordineret i Haderslev 1760 den 4 Junii af Provst Lorenzen; han arbejder nu ved Ferstov og Wellerup Menigheder i Sielland. I Holsten giftede han sig med Tolder Wittrochs Dotter af Heiligenhafen.

13) Hr. Henrich Lange, født 1730 d. 31 Martii. Hans Fader døde som Præst i Halk. Efter 5 Aars Information i Sommersted blev han 1748 Student ved Kiøbenhavns Universitet, og der sustinerede de sædvanlige tre Examina med megen Berømmelse. I Søby Præstegaard informerede han i 7 Aar, og imidlertid lod sig af General-Superintendenten tentere 1756. Efter 4 Aar blev han kaldet som Capellan pro persona ved Stenderup Menighed; men hans Principal Past. Boysen døde Aaret efter, og Hr. Lange var saa næsten to Aar uden Embede, indtil han 1763 den 5 Aug. blev kaldet til denne Menighed, hvor han arbejder med Betsignelse!

§. 17.

Kalslund Herred.

Dette Herred udgior 23 $\frac{1}{2}$ Plove (foruden 60 Tønder Hartkorn til Ribe Amtmanns contribuierende, hørende under Bilslev Sogn, item henimod 30 Plove til Ranzou Præster i dette og Hvidding Herreder).

Indbyggerne i Herredet udgiore ved 1900 Mennesker.

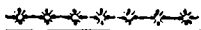
Fra Øster til Vester har man henimod fire Mile, men fra Norden til Sønder $\frac{1}{2}$ Mil. Det grændser mod Norden til Skodborg Aae, mod Sønden til Ribe, mod Østen til Gros Herred, og den Vestre Kant til Havet.

Skove klender man ikke her, men, foruden nogle store Heder, har Landmanden gode Kornlande og Græsege, som dog ved Vesterhavets Oversvoimmelse undertiden lide Skade.

Saaform Herredets Indbyggere ligge Norden for den jydsk Kjøbsted Ribe, maae de, mod Hertugdømmets Indbyggers Frihed, svare en liden Told af Bahre, som de igiennem Ribe fornødentlig maae føre, naar de vilde handle med deres Brodre, efter Kongelige Forordninger; hvorfors de onsker daglig Ribe at vilde seyle bort, og at staae Norden for deres Grændser.

Geistligheden horer under Ribe Bispedømme.

I. Kals-

I. Kalslund Sogn.

Ligger midt i Herreder, 6 Mile Nordvest Haderslev, og 1 Mil Nordost Ribe. Har 4 Møve, foruden 24 Tønder Hartkorn, som skatter til Ribe Amtstue.

Byerne i Sognet ere: Kalslund, Billebol, Renning, Hiortvad &c.

Kirken, liggende paa Marken, er en god stærk Bygning, uden Taarn, den har tidligere været Hovedkirken, men Præsten boer nu ved sin anden Kirke Hiortlund. Præsten Hr. Munck har jiret den indvendig med Opkrift paa Stedets Præster, og har

paa Skriftestolen skrevet:

- " Hvo som Misgierning vil fortie og fordølge,
- " Ulykken hannem skal i Ind- og Udgang følge,
- " Men hvo den samme vil bekiende og afstaae,
- " Skal vist af Himmelen al Held og Naade faae.

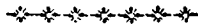
Paa Daabstedet:

- " Den dyre Pagt erindre dig,
- " Som du med Christo gjorde,
- " Elff ham, at du i Himmerig
- " Med ham kan salig vorde.

Paa Degnestolen:

- " Om du vil, at den hellig Aand
- " Din Andagt skal opvække,
- " Og ved sin himmelmægtig Haand
- " Dit Hierte til sig trække,

" Sid

" Sid en i Kirf og tiend' vær,
" Naar andre Christne fange,
" Gud dig, som andre Menneſker,
" Gav baade Noſt og Tunge.

Paa Sprinkelværket op til Alteret:

" Dette Tralværk er befoſtet 1719, da Hr. H. Muncck
" var Sognepræſt, og Niſ Pederſen af Hjortvad og
" Sören Hanſen af Willebol vare Kirkeværgerne ic.

Præſterne til Kalſlund (Kalvelund) have været: (u).

1) Hr. Hans Pederſen, ſom dode 1602 den 13
Januarii (x).

2) Oluf Severini Bruun fra Maltbæk Præſtegaard.
Til dette Embede ordineret 1602 den 24 Martii. Fra
ham finde vi paa Hjortlund Altertavle dette Diſtichon:

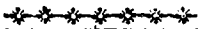
Aethereâ quicquid respirans veſcitur aurâ,
Collaudat, celebret, glorificetque Deum.

3) Berthel Sture, var her 1654. Denne ſmukke
Mand maatte med ſaa mange flere Præſtemænd i Am-
tet (y) i den mere end bedrøvelige Krigſtid 1658 og 59,
ſige Verden Farvel. Hans Præſtegaard og alt blev
ødelagt,

(u) De forſte Præſter finder jeg ikke; heller ikke rigtig Efter-
retninger om Skedets hedenske Beboeres Subſtientiſe
her i de gamle Bunde, ſom her fremsfor andenſteds ſkal.
Have været ſær høytidelig, i ſær til Drifkeguden; Ja,
nogle berette, at man endog her, ligesom ved Leire,
offrede Menneſker til Thor.

(x) Biſkop Hegelunds Calend.

(y) 28 i Tallet.

ødelagt, og dette gav muelig Anledning til, at Præsterne siden have bygt og boet i det andet Sogn.

4) Berthel Struck, blev en ældgammel Mand.

5) Poul Wellejus, som tiltraadde Embedet om trent Aar 1690, men døde efter tre Aar. Hans Søn (som han avlede med sin Formands Dotter) blev i Verden beftendt: han var Rector Scholæ i Ryborg, og blev derefter Præst i Gundslev, men blev fra sit Embede affat (2).

6) Johan Bilkof, blev ey gammel; thi han døde 1695

7) Karsten Als, født i Skaane, døde 1712.

8) Niels Teilman fra Ribe, døde 1713.

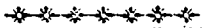
9) Hr. Provst Hans Munck fra Aarhus. Var i Kiøbenhavn Vestpræst, og derefter forestod disse Menigheder i 27 Aar; thi han døde 1740. Hans Fader, som var en god Jurist og Birkedommer havde ladet ham vel undervise, saa at han her i Egnen var anseet som en stor Mand

10) Mag. Thomas Andrup, født i Gundslev Sogn udi Laaland, hvor Pastor Niels Frandsen paa sin Alderdom fornøiede sig med at læse for ham. I nogle Aar var han Rector for Søby Skole i Jylland, og blev derfra 1740 kaldet som Præst til dette Sted, hvor han ikke levede eet Aar.

11)

11) Peder

(2) Hvilket til Fyens Stifts Historie henhører, som sal. Biskop Bloch havde lovet at udgive.

11) Peder Thun, opretter ved et velsignedt langt Levet sine Formænds korte Tid. I sin Fødebye Ribe var han nogen Tid Hører ved Skolen, og blev derfra kaldet som Pastor for disse Sogne 1741 den 8 Dec. Fra ham som Correspondent i det 1769 i Kibbenhavn oprettede Landhuusholdnings Selskab have vi det meget, som i de offentlige Tidender er skreven om Hornqvægs Inoculation

II. Hiortlund Sogn.

Situationen er her angennem ved den store Gramflod. Det Merkværdigste her er nu intet uden det gamle, som man nu ingen Rede veed til: Der siges, at vore hedske Fædre af denne Egn nogle gange aartligen samlede her i Lunden, hvor Kirken staaer, og under aaben Himmel tilbade Solen.

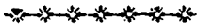
Hiortlund skal siges saa meget som Horslund eller Hestelund. Helvaderus skriver Herretslund.

Sognet har $3\frac{1}{2}$ Møve, og desuden 28 Tønder Hartkorn skattende til Ribe.

III. Vintrup Sogn.

Ligger $5\frac{1}{4}$ Meil Nordvest fra Haderslev. Har hensimod 500 Indbyggere og $8\frac{1}{2}$ Møve, foruden 5 Tønder Hartkorn, som skylder til Ribe.

Byerne i Sognet ere: Vintrup, Mehlsby, Daurer, Hartlund, Folding Bro, Vimtrup, Tornum, Narølling,

ølling, Kastbjerg, Skoulundgaard, Skjærrebækmoelle, Kastbjergled og

Vornsumigaard, en Kongelig Forpagtningsgaard, som fra Haderslev Amtstue paa Kongens vegne paa visse Aar bortforpagtes for en aarlig Afgift. Den avler frøen Korn, dog ikke i Mængde; Rug og Havre er det meste, foruden en Mængde Dvæg, Stude og Heste.

Dette Sogn har givet af sig den berømte og store Professor og Confessionarius Mag. Sören Lintrup, født 1675.

Præsterne i Sognet have været:

1) Mag. Andreas Farsbelius, som døde 1584 den 14 Februarii.

2) Hr. Jacob, den forriges Svigersøn. Efterlod tre Sønner: een blev Præst til gammel Haderslev, een blev Archidiaconus i Haderslev, den tredie succederede ham her, nemlig:

3) Mag. Andreas Lintrup, Herredsprovst. Fra ham seer vi et carmen gratular. i P. Wandalini Paraphr. in Matthæum 1651. I den bedrøvelige Krigstid 1658 og 1659, leed han mange Ting, og endelig døde han samme Aar.

4) Hr. Provst Jacob Sörensen Lintrup. Fader til bemeldte Professor Lintrup. Var her henimod 20 Aar, og døde 1679.

5) Mag. Christen Lauritzen Wellejus fra 1679 til 1730, det er 51 Aar. Herredsprovst. Var født 1657 den 12 Junii i Odense, hvor hans Fader var Stiftsprovst.

provst. Blev 1674 fra Odense Gymnasio Student. Var siden Collega i Ribe Skole, og da han var 22 Aar gammel, til Lære-Embedet ordineret, og giftede sig her med Helene Kraglund fra Ribe Bispegaard. Han stod i sær Maade hos Kong CHRISTIAN V. og FRIDERICH IV., og prædikede ofte for Dem, men meest for Dronning CHARLOTTA AMALIA. Men han havde og adskillige store Sorger. Hans Præstehuus afbrendte to gange, første gang 1681 og anden gang 17 . . Hans Børn vare: Hr. Peter til Soel. Hr. Lauritz til Feuling. Hr. Ludvig til Lustrup, Præster. Lene gift med Pastor Otto Stoud i Sønderse ic. (a)

6) Peter Hygom, den forrige's Adjunctus fra 1719 og Svigersøn af Karen Welleja. Han blev Præst til Hygom, hvor om ham er meldet, og endelig Biskop.

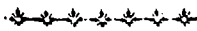
7) Provst Michael Boysen eller Boëthius fra 1732 Præst til Stedet. Født i Rødding Præstegaard. Her traadde han i Ægteskab med Lene Stoud (en Datter af Pastor Peter Otto Stoud til Sønderse i Thyen), som døde 1724

IV. Hierting Sogn.

Har Navn af Herthus, en stor Gudinde for det Norske Folk, andre skrive hende Herthe (b). Navnet siger da Herthes Æng. Hun er Frugtbarheds Gudinde, eller Romernes Ceres. Stedet

(a) See mere Treschous Jubellærest.

(b) See Tacitus Germ. 40. 3.

Stedet ligger 4 $\frac{1}{2}$ Mil Nordvest fra Haderslev.

Hierting og Gastrup gjør 2 $\frac{1}{2}$ Plove, som skylder til Haderslev; Sognet har desuden 9 Tønder Hartkorn, som skatter til Ribe Amtstue.

Heder og Moser falder her store.

Kirken er et filial til den forrige

V. Jarstrup Sogn

Maa have Navn af den ofrommeidte store Sares Skov, som begyndte her, og strakte sig i 8 Miles Længde ud til Østersøen.

Her er vist ellers et Sares Sted, formedelt Bøstehavets Oversvømmelse, hvorpaa for faa Aar, nemlig Nyaars Nat 1764 man havde bedrøvelige Prover; flere sees i forrige S. 9. Aar 1634 Matten imellem den 10 og 11 October bleve formedelt Bønds Oversvømmelse af hele Sognet allene 30 Mennesker reddet.

Sognets Indbyggere beløbe sig til 560. Mennesker (c). Haderslev har her 4 $\frac{1}{2}$ Plove, foruden 270 Tønder Hartkorn, skattende under Ribe Amtstue.

Byerne ere: Jarstrup, Kirkeby, Jødsted, Kierbol, Hillerup, Tanderup, Nygaard, Lundgaard, Pouls Kro, Blæsbjerg.

Jarstrup Kirke ligger over 7 Mile Nordvest Haderslev, men kun en lille halv Mil Nordvest Ribe. Denne smukke Kirkes Taarn staaer paa Kirkens søndre Side,

(c) Man regner ellers her 55 Rankour Tjenere, 276 Ribershuus Tjenere og 75 Haderslevs over 12 Aar gamle.

Side, (hvilket skal betyde den sidste Kirke i Sønder-
Jylland); og den første Kirke, nemlig Bilslev paa
hiin Side Skodborg Aae, i Nørre-Jylland, har sit
Taarn derimod igien paa den norre Side af Kirken;
Indfaldet er af de Gamle artigt nok.

Sognet lider Mangel paa Skov og Torvemoser
Eyhghederne maa derfor holde for, og somme Steder
ere de heller ikke værd at spare paa.

Præsterne til Stedet vides:

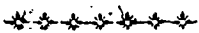
1) Hr. Andreas, som døde 1601 den 25 April.
Han moqverede sig meget over de, ved Landdagene som
i Haderslev holdtes 1598, udgivne Trudsel mod Præ-
ster, som toge Svigersønner til Adjunctos.

2) Hr. Niels, men Hr. Niels takker kun lidet for
sin Xantippe, han fik til Ægte (dog hun hedte Ingeborg);
hun slog ham daglig, fra Bæg og til Stok; men Hr.
Niels giennemhølede hende igien, naar han kom paa sin
Prædikestoel. Altsaa kunde det aldrig blive got.

3) Hr. Sören.

4) Hr. Jörgen Jörgensen Kors fra Corsøer, som
døde 1695, og hans ulærde Son, Degn i Bilslev,
lod ham begrave.

5) Hr. Provst Jörgen Raun fra gammel Haders-
lev Præstegaard. Blev 1695, to Uger efter Vintse-
festen indsat af Amts-Inspecteuren D. Johan Møller fra
Haderslev, og giftede sig med sin Formands Kiere Gun-
der; men hans egen Fader trolovede ham med den an-
den Hustru Anna Maria N., og han blev Fader til 13

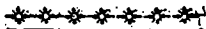
Born. Hans Præstegaard afbrendte 1731, men han var altid uforsagt, han kiøbte Lundgaard, og boede der tryggelig, til han døde 1734 den 16 Octob.; men hans Enke levede til 1759.

6) Adam Thillerup fra 1735 til 1738. Opbygte i sin korte Tid den afbrendte Præstegaard. Provst Raunes mange utngrede Børn drillede denne fromme Mand med saa mange Chicaner og Processer, saa han anraabte Kongen at slippe herfra, og han blev Capellan til Kierteminde. I Hensigt paa ham skriver ogsaa Estermanden i Ministerialbogen: Gud bevare mig fra Processer.

7) Hr. Augustinus Henriksen, Broder til Hert Conferenceraad Henrich Hielmstjerne, en Søn af Hr. Justitsraad og Raadmand Niels Henriksen i Kiøbenhavn. Blev efter nogle Aars udenlands Reise, i sit 30 Aar Capellan i Kierteminde, men strax omveklede med forrige Hr. Thillerup, og kom til dette Sted, hvor han giftede sig med Doctor Med. af Tønder N. Dotter, og avlede med hende en Dotter, som blev gift med Páfstor Top i Trøeskiøbing. Hr. Henriksen foer fort at bygge paa Præstegaarden; men Aar 1753 søgte og erlangte han Kald til de to store Sogne Rise og Marsdal paa Trøe; han blev ogsaa kied af dette Sted, søgte og blev 1766 Præst til Iderstrup paa Falster, hvor han døde 1770 den 27 April.

Denne opvakte Jesu Dienere og Sandheds Lærere var til sin Tid i Fardrup et skinnende Eys. Med

de

de mähriske Brodre her i Egnen holdte han Venfkab, men han vige de aldrig fra de aabenbarede Sandheder.

Vi have ellers fra ham:

Panegyricus ad natalem Christiani VI. 1732. Giefæ (d).

8) Hr. Provst Carsten Volqvartz, født 1722 den 1 Jan. i Trondhiem, hvor hans Fader var Kiøbmand. Fra sin Fødeby blev han 1740 Student, og efter tre Aars fuldendte cursum academicum i Kiøbenhavn reiste han hjem, og blev kaldet som residerende Capellan til Skougen i Trondhiems Stift 1745, hvortil han blev ordineret af Stiftsprovst Hr. Jacob Tade i Hr. Biskop Harboes Fraværelse. Aar 1747 giftede han sig med Margrete Bork Hagerup, en Datter af Pastor Hagerup i Skougen, og har avlet med hende mange Børn. Aar 1753 blev han fra Norge kaldet til Jylland, til dette Sted, hvor han fuldendte den nu staaende prægtige Præstegaards Bygning; Han er nu fra 1770 den 30 Martii Sognepræst i Eolding.

9) Hr. Laurits Gründahl fra Beile. Blev fra Amanuensis Tjeneste hos Biskoppen i Ribe, kaldet som Pastor til dette Sted 1770 den 30 Martii, og Gud lade ham i mange Aar leve her for at naae sine redelige Hensigter. . Længe siden, jeg glædde mig saa meget ved nogens Forfremmelse til Lære-Embedet, som ved dens: Falskhed gjøres her til Skamme, Egtesfolk have her et Par at spejle sig udi, her finder den Mismodige velmeent Opmuntring &c.

§ 3

§. 18

(d) Worms Lexicon p. 429.

Nør-Kangstrup Herred.

Støder mod Norden til Gram Herred, mod Østen og Sønden til Syder-Kangstrup Herred, og mod Vesten til Hvidding Herred. Fra Øster til Vester har det 3 Mile, men fra Sønder til Nord halvanden.

Det indeholder 62½ Pløve; og Folkemængden beløbe sig til 2300.

Hele Herredet var i de ældste Tider Skov, men nu kiender man her ikke Skove, men udrykede Heder og Moser desto flere; Dog formedest mange lobende Bække har man paa den vestre Kånt gode Græs-Enger.

Bonden staaer sig her vel, og avler got Korn. Paa Steder i Danmark har Bonden bedre Bygninger, nogle af egne brendte Stene grundmurede.

Herredet bærer Navn af een af Herredets uselste Byer i Aggerstøv Sogn.

De Geistlige hører alle under Ribe Biskop.

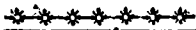
I. Bestoft Sogn.

Hvis Indbyggere beløbe sig til 520 Sieler.

Sognet udgiør 11½ Pløve, og af dem hører 3½ under Gram Herred, og 4½ til Strandehjørns District.

Byerne i Sognet ere: Bestoft, Nederhietstal, Hiartbro, Strandehjørn. Bestoft (Bogetoft) Bye ligger plaisant ved Nips Aae.

Kirken

Kirken er en af de smukkeste i Amtet, jiret med et høyt spids Taarn, har indvendig tre Rader Stole, og af Provstinde Chrystallin prydet med en Eusekrone.

Her havde den papistiske Canonicus og Inspector over Tislund, Tostlund, Skrydstrup, Vilholt ic. sit Sæde. Kirkens Patroni S. Nicolai Knokler og Beer fandt Hr. Chrystallin i Alteret i en liden Daase:

Præsten til Stedet har, foruden Indkomme af sine egne Sogne, af Ortrup Bye i Tostlund Sogn aartlig 12 Skp. Rug, af Gabel i Nustrup Sogn 10 Skp. Rug. Præsten har i Bestoft en heel Gaards Grund, og i Annez Sognet ligesaa meget, foruden endeel Mensal Gods. For at holde Sielmesse er hant tillagt en prægtig Eng. Af en Molle paa Præstens Grund haves aartlig 11 Rdt. 32 Skill. og frie Maling.

Ved Hiartbro, eller ved Aaen har staaet et lidet Slot, beboet af en adelig Familie.

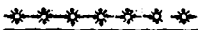
Stedets Præster vides:

- 1) Jörgen Wulff eller Lupinus, som dode 1569.
- 2) Nicolaus Wulff, hvis Skæg maales .en Alenlang.
- 3) Petrus Nicolai Wolff fra 1584, og levede endnu 1645, det var længe!
- 4) Jacob Wolff, en Søn af forrige og Broder til Nic. Wolff, Collega i Haderslev Skole. Han dode 1657, og efterlod en Søn: Jörgen Wulff, som blev Pensionair paa Stræarup, og en Datter, som, for hun ey blev Præstekone paa Stedet, borttog alle Præ-

fr. Archivets Papirer, giftede sig med en Bonde, hvor disse Papirer med Stedet brendte.

5) Georg Boethius fra 1658 til 1704, det er 46 Aar. Han var født 1631 i Osby, hvor hans Fader var Diaconus. I Haderslev var han Provst Rosløbens Anianensis, og gik 1651 fra Skolen til Rostok. Efter to Aar gik han til Kiøbenhavn, og logetede hos sin-Farmoders Broder, Borger Hans Boysen, Vestens Tid over. Aar 1655 kom han til Haderslev tilbage, og reiste videre fort til Wittenberg, og logetede i Doct. Frankenbergs Huus. Herfra kom han efter halvfemte Aar tilbage med dette D. Canudi attestato: Ex eorum numero est, qui non ἀνύπτως χέρσιν ad ecclesiæ officia accedunt, seu solida rerum theolog. cognitione imbuti & ὑποτύπωσιν ὑγιαίνόντων λόγων servare gnari ac ὀρθοτόμων λόγον docti, suggestum conscendunt. Reiste der efter til Leipzig og Jena, og, da han hørde om Svenskens Indfald her i Landet, attraaede han hjem at see til sine Venner, gik til Skibs fra Hamborg til Ribe, og, da han derfra vilde reise til Haderslev, blev han af en svensk Officier anholden, men slap dog løs og forføjede sig til Bestoft, af hvis Indbyggere han, efter Prøveprædiken, blev valgt til Præst; reiste saa, dog ikke uden Fare, til Middelfart, at faae underskreven sin Vocation af den store Hr. Gyldenlöw Excell., hos hvis Len han var vel recommenderet af Oberst Jensen von Lövenklaven fra Osby. I Ribe blev han ordineret 1658 den 16-Jan., og tre Aar efter giftede han sig med Magdalene

dalene Brun fra Lyngomklosters Præstegaard, og blev Stiffader til Nis Boylsen (som boede paa det Guds Hiarts brø her i Sognet) Cecilia Boylsen, som blev gift til Kastrup Bøe i Gram Sogn, og Sara Boylsen. Hans egne Børn vare Jacob, som blev Præst i Maustrup; Christian, som blev Præst til Rødding; og Christine, som blev gift med Successor,

6) Christian Eichel, forriges Adjunctus fra 1690, og Svigersøn. Blev efter sin Hiemkomst fra Wittensberg kaldet til dette Sted, hvor han døde 1707. Avlede Børn med to Hustruer, og hans Navn lever endnu i Høstrup (e).

7) Poul Boldich fra Helsingøer. Var en Dottersøn af General-Superintendent Stemann. Ved hans Embeds-Betradelse her 1707 giftede han sig med sin Formands Datter Magdalene Eichel. ved hvilken han blev Fader til Christine (som blev gift med Pastor Clausen i Bilsstrup); og Anna Sophia (gift med Pastor Nic. Nissen til Uk). Hr. Boldich døde 1726.

8) Hr. Provst Augustinus Chrystalsin, Præst fra 1727 til 1761. Denne fornemme Mand er født 1697 den 8 Oct. i Egebjerg Præstegaard udi Sieland. Hans Farfader var Kiøbmand i Nykiøbing. I sit 18 Aar blev han fra Roskilde Skole Student, og da han i 4 Aar havde flittigen benyttet sig af Professorum Læsninger, gif han til Norge, og informerede der i fem
G 3 5. Aar.

(e) Hans Fader var den anseelige Borgemeister Hans Eichel 4-Hæderslev.

Åar. I Åaret 1724 blev han kaldet som Skibspræst paa vor i Østersøen mod Russerne udsendte Flode, og efter 3 Åar sendt til dette Sted, hvor han giftede sig med Formandens Enke. I hans sidste to Leve-Åar havde han til Capellan Detlev Ourzen, som blev siden Præst til Branderup. Og Hr. Chrystaltin døde 1761 den 5 Martii. Det haardeste han her prøvede, var, at i Åaret 1736 hans Præstegaard afbrændte, hvilken han dog igien opbygde saaledes, at man synes, denne eller bræve Mands Ddselighed herudi har været alt for stor.

9) Hr. Peter Gutfeld, født 1727 den 11 Dec. (*) paa Estrum Kloster, hvor hans Fader tilsidst var Ni-defoged, som fradøde ham tilg. Hans usædvanlig muntre Genie gjorde, at han blev sat i Friderichsborg Skole, hvor Lærerne admirerede alle hans hastige Fremgang i alle Videnskaber; i Poesie overgik han endog sine Magistros. Men see! i det samme qviterer han Skolen, reiste til Holsten, og vilde i Krigstjeneste; men han blev hentet tilbage, blev fra samme Skole Student 1749, og ved Universitetet i Kiøbenhavn, nød i fem Åar Regentens og Klosters Høde. Hvorefter han strax 1755 blev kaldet som Capellan til St. Croix, men inden Åarets Udgang Compastor tillige med Hr. Schausboe. Disse tvende gave ved Forestilling til H. H. Biskop

(*) Åar 1642 finder jeg, muelig af hans Slægt, M. Salmon Gutfeld Kong CHRISTIAN IV. Liv-Barbeer, som fik 100 Rdlr. aarlig Løn.

Biffkop Harboe Anledning til et Kongelig Rescript af 24 Dec. 1756, hvori beordres: "at ugentlig holdes "en Fredagsprædiken for St. Croix Menighed; at "Reformerte og Lutherske maa staae Sæddere hos hver- "andres Børns Daab; at der af Menigheden skal "udtages to Mænd til Kirkeværgere og Sattiges For- "standere; om Ungdommens Confirmation &c. (f)".

Aar 1758 blev udstædet Kaldsbrev for ham til Tostlund her i Herredet, hvilket han først erholdte 1759 i April. Han gjorde sig strax reiseferdig og kom til Kiøbenhavn i Julio. Herfra skrev han til Biffkoppen i Ribe, og udbad sig Forlov at forblive en kort Tid i Kiøbenhavn, for at affette sine med sig fra St. Croix havende Sager; men han fik til Svar, at Præsten i Højrup forshnede Embedet paa Hr. Gutfelds Regning, (som og beløb sig til over 40 Rdlr.) 3 November ankom han til Tostlund; men var saa lykkelig, om kort Tid at faae Forlov at forlade dette Sted, og antog Bestoft Pastorat 1761 i Augusto, gid denne muntre Mand maa ops muntre mange til oprigtig Gudsfrøgt, hvilket han ogsaa med stor Arvaagenhed og Flid attraaer. Her gifte de han sig med sin Formands Dotter Christiana Chrystalin, som dode 1762; Hans Ansøgning^{om} at maatte faae sin Udsdøde Kones Søster Andrea Paulina til Ægte, blev fra Canzellerne strengelig negtet, indtil den lykkelige Forordning af 27 Dec. 1770 udkom, som uden Ansøgning tillader billigen slige Ægteskaber.

Wi

(f) Næst. Loreck Beptr. 2 Band p. 100.

Vi have fra ham:

1. Indgangs Tale over 1 Joh. 4; 21. for St. Croix Menighed. Kbhvn. 1756. 8.

2. Liigprædiken over Kong FRIDERICH V. Ha derslev 1766. 4.

II. Tiiislund Sogn.

Er annecteret til forrige Bestoft, hvorfra Kirken ligger $\frac{3}{4}$ Miil for sig selv paa Marken, og er uanseelig.

Navnet siger Tyyrslund, en tyk Skov, (som nu er forsvunden), i hvilken man offrede til Tyyr, klædt i et Bilddyrs Hud, for han i Krig skulde hielpe.

Tulles Mose her skal være nævnet efter Tulle Vogensen, som i Riempevisene er nok bekiendt.

Denne St. Stephani Kirke var i de catholiske Tider i to Aar sat i Band, fordi her i Kirken er begangen et Mord: en Broder tog sin Søster i Forsvar med saa stor Estertryk, at han dræbte en forniensvæ Person, som havde stødt hende ud af hendes Guldstøbel i Kirken.

Sognet udgior $6\frac{1}{2}$ Plove, og har over 300 Mennesker til Indbyggere.

Dyerne ere: Tiiislund, Aabøl, Gøtterup, deri ere 40 Familier.

III. Ug

III. Agerfkou Sogn.

Dette store Sogn har henvend 950 Indbyggere, og staaer for 22 $\frac{1}{2}$ Mlove.

Agerfkou det er Egeeffkouv, men hvor ere alle vore Skove? de ere borte, og man takker for Tord og Slave af Hederne til Brende.

Sognets Byer ere: Agerfkou, Galsted, Rangsstrup, Goldbæk, Baulund, Mellerup, Bellerup, Geldbæk, Muspyt, Dusgaard, Langelund, Geestrup, Farhus, Biørnskou, Gammelskou, Nitrixfier, derudi ere 153 Familier og Steder.

For nogle Aar oppløvede man af en lille Høy som den Kirken, kaldet Boldershøy, nogle Been, som skal være af den stærke Bolder, som ihjelslog Kong Hoher (g). Det kan jo gierne være sandt.

Kirken, som i Pavedømmet var viet St. Dionysio, er nu en stor smuk Bygning med et høyt Taarn.

Præsterne i Sognet ere:

1) Hr. Provst Petrus Matthiæ (h). Han faaer nok være den, som i Præste-Registeret i Kirken kaldes Terkel

(g) Conf. A. Krantzii regna aqvil. p. 12.

(h) Det skal være ham, som Helvaderus og efter ham Pontoppidan kaldet Terkel Madsen, som døde vift: i 1594 i sit 71 Aare. Embeds Aar, (og maa altsaa være kommen hertil 1523) i sit Alders 105 Aar; men jeg kiender nok Helvaderi Urigtighed i sine Fortællelser, og den ellers store D. Pontoppidans Confidencé til de Samles Efterretninger.

Terkel Madsen eller Trochillus Matthiæ, født i Skaane Aar 1489, og kan altsaa rigtig nok have kiendt 6 danske Konger, fra Kong HANS indtil Kong CHRIST. IV. Videre skriver Helvaderus om ham, at han aldrig var syg, eller fattedes noget paa sit Syn eller Tase; han døde 1594. I Aaret 1528, som er det Aar, da hver Præst maatte aflegge Prinds CHRISTIAN Religions Eed, fik han dette Kaldsbrev, som jeg, til mine Lærers Beviis, vil anfore: "By CHRISTIAN von Goths
 " Gnaden Erffgenam tho Norwegen, Hertock tho
 " Sleswig Holstein der Stormaren und Ditmarschen
 " Graue tho Oldenburg u. Delmenhorst bekennen und
 " doin wittlich mit dussen unsem Briue vor uns, unse
 " Eruen und sinst als wenne, das By unsem andech-
 " tigen und leuen getrown Ern Peter Marie uth Gunst
 " Gnad u. Believunge erforderrtt und widden der Kay-
 " spel Ende tho Agarsko, och up sin hochebiedent dat
 " Wort Gades mit allen Blite anhe hugelie tho predi-
 " gen und den Volek tho underroffen de suluige ijgenante
 " Karke Agarsko, samt holte wiische Acker und alle andre
 " thoberdringe an gerechtige den Fryheid und Herlichei-
 " den und jarlicks Inkamens, de tho der Karcken vor-
 " henn thobehörig gewest und noch is. Samt der Wi-
 " demestede de tidt fines Leuendes inne tho hebben, tho
 " besitten und tho gebrucken ane Hinderung menniglichs
 " vor-

retninger. Aar 1523 blev Prinds CHRISTIAN, Hertug over denne Egii, og derfor har Helvaderus muelig sat dette Aarstall; sliant han skriver: vici & novi virua-

"vorgunnet, thogeeigent, begnadet, begauet u. verlenet
 "hebben; vorgunnen thoeigen — gedachten Ern Peter
 "Marie solke Karke Agarko mit bane gedachter Meinung
 "mit und in aller thobehörunge u. Gestalt de tidt siner
 "Leuendes tho gebruken — in Kraft macht und thuch-
 "nisse dusses unfers gegeuen Briues, mit der Vorbe-
 "holt unfers gnedigen leuen Hern Vaters kunniglike
 "Wirde — und unfer Reformation vngeriget, un-
 "gerürt und ungeschwechet. Ock so he siner Pflicht
 "nha, mit predigen oder ander unschicklich, unbillich
 "u. ungehorsam befunden wurde, Wy alsdan ehme
 "van solcker Karcken afftosetten — macht hebben. So
 "enhe ock jemandes umb was vorlagen anspreken be-
 "schuldigen wolde, vor niemandes dan vor Unns ader
 "de unfer verordenten also vor de rechte Auerieheit,
 "ane hochgemelte kunniglike Werde, vorlagen ock
 "sunst vor niemandes tho anthwerden, recht thogeuen
 "tho entfangen annemen dulden und liden schuldig noch
 "pflichtig syn sal, und wollen ehme disse unfer Wege-
 "nadunge eine stede vaste Gewer sin. Darumb an-
 "ydern In sampt und sunderhent de umb unfernt wel-
 "len doin und laten vorpflicht sollen und willen gnüg-
 "lich gütslich genzlich und ernstlich. Synnende und bo-
 "gerende vele gedachten Ern Peter Marie by bauen ge-
 "nanten Karcken Agarko anhe vorschuldigunge unbe-
 "hindert und gerowßam tho sitten laten u. mit den be-
 "stem fürdern wollet. Darnhe gescheuet unse ernste
 "gütsche u. gnedige meinung ylt Gnaden und Gnedien
 " umb

"umb Idern thobekennen. Begeeten under unferm anz
 "hangenden Secret uthe unferm Store Haderfleuen
 "den lezten Aprilis Anno MDXXVIII. m. p. "

Saaledes vare de ny Kaldsbreve stiledede til hver
 Præst i Amtet og Egnen, som vilde antage D. Lutheri
 evangeliske Lære.

2) Petrus Jonæ, Herredsprovst. Født her i Ug-
 gerskov. Præst fra 1592 til 1620, da han døde.

3) Jonas Petri Schnell, Herredsprovst. Ordine-
 ret 1622; da han var 23 Aar gammel, og maatte
 derfor i to Aar holde en Vicarium. I den jammerfulde
 Feide- Tid og anstikkende Sygdom 1659, gif ogsaa
 denne plagede Mand al Kiøders Gang. Een af hans
 Sønnen blev hans Successor, en anden blev Præst i
 Arrild, en Datter blev gift med Pastor Clausen i
 Tofslund.

4) Johannes Jonæ Schnell. Døde 1675 den 5
 Nov., hvorom fortælles her en artig Historie (i). Hans
 Successor mødte ham engang, da han gif ud i Haven,
 for at lade sit Vand, i Præstehabit, ved hvilket Spø-
 gerie han, (forstaaer sig selv), studsede; Det hender
 sig, at Hr. Schnell følger en Delinquent til sit Retter-
 sted, og hans Successor, som da var Hører i Ribe
 Skole, mødte der med sine Disciple. Hr. Schnell
 kiendes strax ved ham, gaaer hen og hilser: Hr. Fols!
 vær god ved mine Efterlevende; thi han skal snart træde
 i mit Sted. Fols ansaae ham som en Railleur, men
 efter

(i) Terpag. RipæCimb. p. 607.

efter Overbeviisning af bemeldte Syn, lovede han, hvad af ham forlangtes, og holdt det ogsaa trosig.

5) Antonius Fols, Præst fra 1676 til 1696, en Søn af Provst David Fols til St. Cathrinæ Kirke i Ribe. Den ham tilslagende Sedtne forarsagede hans Død. Vi have fra ham:

Davids Psalmer, oversatte i Vers. Mscr.

6) Hr. Provst Christian Riese, Præst fra 1696 til 1747, det er 51 Aar. Var født i Rise Præstegaard paa Erøe 1661. Fra Odense Skole gik han til Kiel, og studerede der et Aar, reiste saa til Kiøbenhavn, og udstod en Examen i Theologien, hvorefter han levede af at informere Børn, og hans sidste Sted var Drenvad Præstegaard, hvorfra han blev kaldet til denne store Menighed, giftede sig med sin Præantecessoris Dotter Anna Schnell, med hvilken han avlede elleve Børn, af hvilke to bleve Bispinder i Ribe og i Aalborg.

7) Hr. Provst Otto Riese, blev sin gamle Fader i Embedet adjungeret 1730, da denne var 33 Aar gammel. Denne lærde Mand gik i sin Ungdom fra Hr. Wöldikes Information i Sommersted 1715 til Universitetet i Kiel, derfra til Zena, og endelig til Kiøbenhavn. I syv Aar var han Hofmester i Hans Excell. Herr Oberhofmester von Holsteins Huus. Underkastede sig derpaa Examen, og blev kaldet som Præst til Sengløse i Sieland; men det blev gesvind omgiort til Capellan hos sin Fader, og Aar 1738 fik han Kalds-

brev at være ordentlig Sognepræst. Aar 1730 traadde han i Ægteskab med Cath. Hedevig Lorenzen fra Pelsvorn. Jeg undte alle mine Venner ofte Fornøielse at see hans mechaniske og physiske Curiosa. Fra Aar 1768 den 10 Junii har han til person. Capellan Jörgen Mecklenborg. Vi havde fra ham:

1. Hark Olufs besynderlige Avanturer i Tyrkiet, og Hiemkomst til sit Fødested Anrum De. Kiøbenhavn 1762. 8vo.

2. Orthophili Antwort, nebst Aletophili Replikke, daß die Meinung von Bewegung der Erde der Schrift und Erfahrung widerspricht. Hadersl. 1767. 8vo.

3. Orthophili Untersuchung, wie weit Alethophili Gedancken gegründet seyn. — Als eine Antwort auf die zweyte Schrift des letztern. Aalborg 1768. 8vo.

IV. Tostlund Sogn.

Denne Kirke ligger 4 Mile Sydvest Haderslev, for sig selv paa Marken, heder egentlig Herrested, det er Herthe Sted, hvor denne Nordens Gudinde for Frugtbarhed i de hedenske Tider blev dyrket. Den er en stærk, lang, men smal Bygning; tæt derhos er i lige Linie to anseelige Begravelles Høje, for to af Egensens sær Mægtige, som skal have boet der, hvor Tostlund nu er.

Sognets Byer ere: Tostlund, Stenderup, Allerup, Orterup, Enmerk, Musvang, Kiergaard, og disse

diffe Steder have 450 Indvaanere, som bruge 11 $\frac{3}{4}$ Møve, og 5 Tønder Hartkorn, som høret under Rangsstrup Birk. De Præster, man vide her, ere:

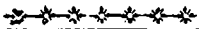
1) Mads Jacobsen, om ham man paa et Eeremonument i Kirken læser: Her ligger begravet en ærlig och velagt Mand Madz Jacobsen i Tostlund, som døde salig i Herren Ao. MDCXV. den xv Aprilis. Hans Navn sættes i Præstehistorien her, maaskee urigtig.

2) Hr. Provst Marcus Strue fra Nustrup Præstegaard. Blev den forrige i Embedet adjungeret 1610, og levede saa lige til 1648. Han udstod i Aaret 1644 stor Angest og Jammer, i det de vrede Svenske brækkede ind i Landet, saaldt an paa dette Sted, afbrændte hans Præstegaard, og alt hvad brendes kunde, got, at han selv slap derfra med Livet. Gaar den blev i hans Levetid ey opbygget. Aaret førend han døde havde han udvalgt sig en Student til Capellan; men Amtmanden foreslog ham en anden med dette oprigtige Brev: "Kiære Hr. Marqvart! Eders Supplication er mig till hende kommen oc haffuer jeg derud bennommen, att I, er en Medhulper begterendis, huormed jeg gierne vil hielpe eder, mens dette er mig unueligt, att jeg skulde sehe efter riegdomb, og er denne Person, som mig fra eder er foreslagen, moeged for ung, oc findes een udi Hviding Herred (k), som jeg vill unde eder till en Medhulper; thi mig sneff, att han kan vell forrette dette, oc hobeß jeg,

S h 2

" att

(k) Anders Clausen

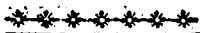

" att hand vell kand bestah udi hanß Leerdomb, oc er
 " hand soed udi Brøß aff erlig Folck, oc vill jeg ocfaa
 " hore mig om ester andre, thi jeg ikke kand vide, om
 " denne Versohn hassuet Lust dertill. Gud besalendis.
 " Hadersleff den 4 Jan. 1647. "

Dietlof Rewentlawen. m. p.

Hr. Sture døde Aaret derefter, og Biskop D. Mon-
 rad prædikede over ham den 8 Junii.

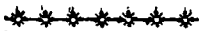
3) Provst Anders Clausen fra 1647 til 1704
 han var 57 Aar Præst, men i 30 Aar tillige Kon-
 gelig Solder. Blev den forrige Adjunctus og Sve-
 gersøn 1647, da han var 28 Aar gammel. Hr. An-
 ders maatte nu være betænkt paa at opbygge sit Præstes-
 huus, og, for dertil at faae Assistance, løste han dette
 Tingsvidne: " Vi effterscreffne Hans Hanson i Røest,
 " Herrisfoged i Rorrangstrup Herridt, Hans N. og
 " J. Perlon Sandemend giøre fuld vitterticht hermeet
 " for alle, att Aar ester Christi Fodfell 1649 den 23
 " Oct., da vaar sticket for os oc Herritsmend — her
 " derlige och vellærde Mand Hr. Anders Clauson Guds
 " Ords thienet till Tofflund Kircke, huilken der liu-
 " deligen eschede och fick en fuldkommen Tingsvinde aff
 " otte lougfaste Dannemend, som vaare — huilke for
 " os rounde paa deris kristelige tro Siell och rette
 " Sandhed, att die horde och faae samme Dag och
 " Thid, att Hr. Anders Clauson Sognepræst i Toff-
 " lund udi Hadersleff huß lehu stod personlige inden
 " tinge for Dom och rett, och begierede it sandferdige
 " vindes

" blindeskyld aff menige Herriskjend, som den Dag
" ting søgte, anlængendes den store Schade och ulke
" kelig Ildbrand, som Swendschen dennom mottvilli-
" gen paaforde, huortill samtlige Herriskjend met op-
" rachte finger och hellig Aands Eed suarede, vunde
" och bekiende, att dett waar dennom fuldvel vitterligt;
" huorledis Swendschens Rytter affbrende Toffslund
" Præstegaard, alldielis wforstholdt moetrwilligen och
" foruden nogen dertill angiffuende Aarsag, saa att der
" icke bleff nogitt deraff staadendis, och di fattige Folck
" lidde fast deroffuer en woffuervindelig Schade, som
" icke nogen Prestemand i gantsche Hathersteff husehrt
" udi form. Schwendschens Feide vedderforis saadann
" wlycke, och icke det allene, men dertill mett endoch
" saa paa Quæg och Bæster, Woschab och Husgeraad
" lidde fast en wodelig Schade. Aetum anno & die
" ut supra. "

Han var to gange gift, først med Elsebe Strøe,
som døde med saa mange andre 1659 i Ribe; derefter
med Margrete Jonæ fra Nygerstou

4) Claus Andersen Slange fra 1685, forrige sin
Fader i Embedet adjungeret, da han var 32 Aar gam-
mel. Han døde 1739, og var altsaa Præst i 54 Aar.
Hans Hustru Elisabeth Struhr fra Skodborg Præste-
gaard, blev her sin Stifmoders Broders Egtfælle,
og Moder til en Søn, som blev Præst i Arrild, for-
uden flere Børn.

5) Christian Outzen fra 1723 (Da han blev sin Formand adjungeret) indtil 1758, da han døde i sit 68de Aars Alder. Hans Fødested var Roest, og hans Fader Ditlev Outzen var i dette Herred Ridesfoged. Fra Sommersted reiste han 1710 til Universitetet Jena, og siden til Halle. Imellem disse to Steder reiste han og hørte flittig de lærdeste Mænd i tre Aar, hvorefter han gik til Kiøbenhavn, og logerede der i Prof. Lincrops Huus. Efter udstanden Examen Theolog. her, paa- tog han sig at informere i Frue Etatsraadinde Gruntzes Huus, hvor han var i sex Aar; gjorde derefter med Etatsraad Finkenhausen en Reise til Hamborg, og efter sin Hjemkomst blev kaldet til dette Sted, hvor han gifte sig med Elsebet Slange, og efter hendes Død med Elis. Charl. Klinckert fra Dybøl Præstegaard 1727 (1).

6) Perer Gutfeld fra 1758, og blev 1762 forflyttet til Bestoft, q. v.

7) Ove Thorning, hvis Fader Anders Thorning var Præst til Biel i Bendshøst. Fra Aalborg Skole gik han 1725 til Kiøbenhavns Universitet, hvor han blev en berømt Studiosus og Baccal. Philos., ernærede sig ved at informere andre Candidatos til deres Examina, nød ogsaa de Frisers og Skelers ordentlige og overordentlige Stipendia, og endelig Communiteret i tre Aar, indtil han 1750 blev kaldet som Præst til Mandoe, hvor han traadde i Ægteskab med sin Formands

(1) Den smukke Prædikestol i Kirken er et Brevs paa Hr. Outzens Gæmtilbed

mands Datter Christina Junghans; stod her i ekkve Aar, og agter nu at legge sine Been i Tostlund. Denne muntre Mand's artige Begiering her at ansøre, skal skee, og det er denne: scrio, Clericus supprunitur a Lai-co; ergo hic sepelitur Clerus.

V. Branderup Eogn.

Branderup betydet Brøndeb, af de her udspringende Vandkilder.

Kirken, som er en stor anseelig Bygning med Taarn, ydet indvendig med et smukt Pulpitur, ligger 4 Mile Sydvest Haderslev paa en Høj.

Byerne i Eognen ere: Branderup, Kurup, Røkslund, Manbjerg, Møllen, deri ere 49 Familier; Plovetallet er $11\frac{1}{2}$ Plove.

Den største Mangel i denne frugtbare Egn er Brende; thi de have hverken Skov eller Torvemoser, Lynghedene maa allene besøges.

Et Præstegaarden her ligger $\frac{2}{3}$ Jords Grund; og endnu er det Skik her, at Præsten i Fasten faaer Brød og Æg, og af hver Mand 1 Skill. til Salt, (paa det han ey skal spise Kød, som og bliver for dyrt paa saa ringe Indkomster). Nu værende Stedets aarvaagne fromme Pastor Ouzen opbygger paa ny Præstegaarden, som ikke endnu er 20 Aar gammel; thi Hr. Freucken opbygde den ligeledes. Det er meget fortrædeligt, at den er bygt paa et sumpigt og fildesfuld Sted, hvor snart en Huses Ende, snart en anden

synker, og her er en Plads til at flytte den fra Stedet.

Den første Præst jeg finder er Thomas Peterfen, der begik den Daarlighed, som flere haver begangen, ved ordentlig Tingsvidne 1618 næste Tirsdag efter Michaelsdag, at lade sig stienke de 9 Sag Huus, som Bønderne i dette Amt skal for Præsten overalt vedligeholde.

2) Provst Michel Peterfen Wulfdal. Præst fra 1629 til 1667 den 31 Aug. Hans Son en Contrafeier har sat denne sin Faders og Moders Anna Carlens Datters Monument i Kirken.

3) Hr. Søren Lorentzen Hytter. Præst fra 1662 og døde 1712, var altsaa paa nogle Uger nær, Præst i 50 Aar; men i de fem af dem skal han have været Capellan hos den forrige. Hans første Hustru Kirsten Christens Datter af Brøns, døde 1670, og efterlod ham fire Børn. Hans anden Ægteven Mette Adolphs Datter Lefs, døde 1720 den 3 Jan., og fødte ti Børn. Hun overlevede altsaa Manden i 8 Aar; thi Hr. Søren døde 1712 den 18 Jan., 78. Aar og i Maanedet gammel. Af hans mange Børn, stet opdragne, blev en Datter best forsynet, nemlig den der blev gift med en Kroemand.

4) Hr. Provst Nicolaus Frencken. Var Præst her fra 1712 til 1752, efterat han i halvsyvende Aar forhen havde været som Feldpræst med vore Tropper i Brabant. Bøvensgaard i Jægerup Sogn var det Sted,

Sted, hvor denne fornemme Mand saac først Verdens Lys 1678, hvor sammesteds hans Fader var Forpagter og tillige Secretair i Haderslev. Efterat han havde opbyggt Præstehuset her, døde han 1752 den 25 Jul. 74 Aar gammel, og var 46½ Aar i Lære-Embedet. Af hans med Ingeborg Outzen fra Røest avlede Born, merkes tre Døttre, som bleve Præstekoner i Spandit, i Braderup og her paa Stedet, item en Son, som er Præst i Enested i Tønder Amt.

5) Andreas Bruhn fra Sieland. Blev fra Friderichsborg Skole Student 1739. Efterat han her havde som en opvakt to Lærer forkyndet Evangelium i di fire Aar, blev han 1756 kaldet som Diaconus til Tønder, hvor han døde sidst i Aaret 1766 (m).

6) Nicolai Brorson, en Son af den fortreffelige Mand Hr. Nic. Brorson i Kiøbenhavn. Da han var 29 Aar gammel, blev han sendt til dette Sted; men efter to Aar, nemlig 1759, kaldet til Steenmagle Pastorat i Sieland.

7) Hr. Detlev Outzen fra Tostlund Præstegaard, som i sit 35 Aar blev som Capellan kaldet til Bestoft; men blev Aaret derpaa kaldet til dette Sted, og giftede sig med Christiana Chrystalsin.

H h 5

§. 19.

(m) Hans Levnetalob findes beskrevet i Bispegaarden i Kiøbenhavn; thi i Kiøbenhavn er han ordineret.

Hvidding Herred.

Dette store Herred er fra hver, Kant at igiennemreise nesten halvtredie Mile. Men Heederne udgiøre nesten halvdelen af Herredet.

Det udgiør efter Plovtallets sidste Beregning $119\frac{7}{8}$ Plove, foruden det Hartkorn, som ikke skatter til Haderslev.

Indbyggernes Huse, som nesten alle ere af brendte Muurstone opbygte, saasom de ikke have Skov, giver for Reisende Anseelse til velhavende Beboere, og man tager i den Tanke heller ikke seyl.

Herredet grensler mod Norden til Ribe, mod Osten til Gram og Nørrangstrup Herreder, mod Sonden til Voh Herred og mod Vesten til Havet.

Det var paa Hvidding Herreds Ting, Kong Emund Aar 1139 blev dræbt af Hr. Sorre Plog, for Kongen havde ladet hans Broder steile, og det Kongl. Liig blev bragt til Ribe, og begravet i Domkirks Chor (n).

Geistligheden hører til Ribe Stift.

Siden i dette Herred findes en Deel, som hører til Lustrup Birk, Skaffenberg og Ransau, saa vilde vi give herom nogen Oplysning.

1. Lustrup Birk, saa kaldet af en Landsby tæt uden for Ribe, er indrettet af Feidherre Greve Schack,

29

(n) *Ess Saxo 14 289.* Hoyer pag. 35.

og oprettet af de til Stakkenborg liggende Allodial-Godser, hvortil ogsaa er hentlagt Mandø. Af Seem Sogn hører dertil 159 Tønder 4 Skiepper og 1 Fiersdingkar Hartkorn, af St. Cathrinæ Sogn 58 Tønder og saa videre (o).

Ribe Virk, som jeg nogle gange har kaldet Ribe District eller Cirkel, bestaaer allene af Riberhuus Ladegaards Tienerne, samt Kongens forrige Ryttergodses og de nu værende Riber Hospitals, Skoles og Domkirkes Tienerne. Dette Virk blev oprettet 1735; Nogle Forordninger herom og Amtmands Geheimeraad v. Gabels Betænkninger, samt de Haderslevske Herredsfogeders Paastands Breve og Forestillinger, om hvilke pag. 21. noget allerede er meldet, har jeg den Ære her at meddele Læserne i fire Kongl. Rescripter.

” Vi CHRISTIAN VI. Vor hønderlig Gønst
” tilførn, efter som os allerunderdanigst er bleven refereret een til os indkomne Memorial af 29 Januar. næst
” afvigt, hvorved du allerunderdanigst haver forestillet
” og beklaget, at da Riber Byes Magistrat og Indvaanere, tillige med Consumptions Forpagteren udi
” følge af vores den 30 Aprilis 1734 allernaadigst udgangne Forordning, foretog sig udi Byens Friheds
” District den anbefalede Inquisition efter Brendevins
” Hatte og Piber hos de Bønder alleneeste, som ere Riberhuus Tienerne, og de havde forseglet de Riedeler,
” som

(o) Lustrup Byes Tiende lagde Biskop Christian i Ribe til Skoledisciplin i Ribe Aar 1298. Hvitfeld.

" som de kunde see der brugtes til at brende Brendeviin
 " med, og Bonden efter den Ordre var i Verk med til
 " Cassering at indlevere deres Brendeviins Hatte og
 " Piber, skal den Haderslevske Herredsfoged Peter War-
 " ming med Tingskriveren og tvende Mænd have gjort
 " Forbud, at Bonden under Straf af Bold og Ran
 " ikke maatte efterleve din Ordre, hvilket dog af dig var
 " udstæd, for at see fornevnte vores Forordning iwerk-
 " stillet og efterlevet, og at saadan Herredsfogdens For-
 " hold, under Prætext af Jurisdictionens Handthævel-
 " se, skal være Frugten, at Justitshbetienterne under det
 " Skjul af dette Navn Jurisdiction, handler ligesom
 " de vil, foruden hvor kostbar det skal være for Bonden
 " at lade forsvare og paatale sin Ret ved fremmede Ud-
 " vocater, som de med stor Bekostning fra Haderslev,
 " Sønder og Flensborg, eller Apenrade maa lade hente,
 " i steden for at Bonden selv kunde forsvare sin Sag,
 " efter den danske Lov, eller og med ringe Bekostning
 " faae den forsvart ved en dansk Mand, som nu ey kan
 " skee, da Bonden ligesaa lidet, som de danske Procü-
 " ratoris forstaae sig noget paa det schlesvigiske Retter-
 " gangs Maader, eller de der brugelige Reccesser med
 " videre, samme din allerunderdanigste Memorialts Ind-
 " hold; Thi have vi nu for saadanne Disputer, In-
 " convenienser og Uorden at forekomme, og alting her-
 " efter med Jurisdictionerne at sætte eengang for alle
 " paa en rolig og bestandig Fod, efter dit derhos aller-
 " underdanigst giorte Forflag, allernaadigst funden for
 " got,

" got, at anordne og saadan Forandring med Juris-
 " dictionen der sammesteds at giøre, nemlig: at Riber-
 " huus Ladegaards Ejere, og de som svare med Contri-
 " butioner til Riber Amtstue, og hvis Gaardspagter,
 " ligesom andre danske Undersaatter ere maticulerede,
 " men hvilken dog formedelst at de ligesaa vel som Riber-
 " bye, efter Situationen, ligge i Sønder- Jylland
 " hidindtil, haver ligget under det schlesvigiske, eller saa
 " kaldede haderslebiske Herreds Tinge, skal herefter,
 " paa det samme vore danske Underdanere kunde i Ju-
 " stitiens, som i alle andre Tilfælde blive tracterede paa
 " den i vort Rige Danmark. brugelige Maade, og blive
 " demt efter vores danske Lov og Ret, incorporeres og
 " indrettes til et Birk, saaledes som det forhen, indtil
 " den saa kaldede Eoldingsboriske Afstæed, af dato 24 Jaa-
 " nu. An. 1576 været haver, og er til den Ende her-
 " med vores allernaadigste Villie og Befaling, at du
 " herom og hvorledes samme Birk, som forbenevnt best
 " kan indrettes, samt af hvem det bekvemmeligst kand
 " betienes, dit nermere allerunderdanigste Forslag og
 " Betænkende, til vores videre allernaadigste Resolu-
 " tion og Gorbefindende forderligst indsender, dermed
 " skeer vor Villie, befalendes dig Gud. Skrevet paa
 " vort Slot Sviderichsberg den 22 Aprilis An. 1735."

Under vor Kongelig Haand og Signet.

/CHRISTIAN R.

"CHRISTIAN R.

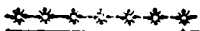

" CHRISTIAN VI. 2c. Vor synderlig Gunst til
 " forn, Vi tilskikke dig derhos een vores allernaadigste
 " Anordning under denne Dags Dato, angaaende
 " Riberhuus Ladegaards Eienere, som svare med Con-
 " tributioner til Riber Amtstue, og hvis Gaards Par-
 " ter, ligesom andre danske Undersaatters ere matricus
 " levede, men dog formedelst, at de ligesaa vel som Ri-
 " ber Bye ligge i Synder: Jylland hidindtil haver lig-
 " get ander det Schlesvigiske eller saa kaldede haderslebiske
 " Herres Tinge, at skal herefter under et Birk tillige-
 " med de tvende Byer, Lange og Eved være incorpo-
 " reret, og hvilket Birk skal kaldes Riberhuus Birk,
 " og Birketinget at holdes om Onsdagen i vort Riob-
 " sted Ribe, hvor ellers Byetinget holdes, samt be-
 " melte Birketingsdomme, naar de paaankes, at vorde
 " appelleret lige til vores Højeste Ret, med videre sam-
 " me vores allernaadigste Anordnings Indhold, og er
 " tillige hermed vores allernaadigste Villie og Befal-
 " ning, at samme Original, Anordning, iblant Stif-
 " tets øvrige Papirer, til vedkommendes Efterretning
 " vel vorder bevaret, og du ellers derefter ald behørig
 " Anstalt haver at gjøre, og refereres os ellers strap-
 " allerunderdanigst, at du dette vores allernaadigste
 " Rescript bekommet haver, dermed skeer vor Villie be-
 " falendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Rosen-
 " borg den 15 Julii Anno 1735. "

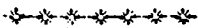
Under vor Kongelig Haand og Signete.

CHRISTIAN R.

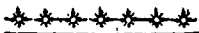
" Vi

“**Si CHRISTIAN VI. 2c.** Giøre alle vitterligt,
“ at efter som vi ved vores elskelige Christian Carl von Ga-
“ bel til Giessegaard, Spanager og Ottestrup, Rid-
“ der, vores Geheimeraad, Stiftbefalingsmand over
“ Riber Stift og Amtmand over Riberhuus Amt af
“ 23 April nest afsigt, allernaadigst have funden for
“ got, saadan Forandring med Jurisdictionen af Ri-
“ berhuus Ladegaards Tienere, hvilke hidindtil haver
“ ligget under Frøs, Calslund, Gram og Hvidding
“ Herredér, eller de Schlesvigiske Jurisdictioner, at
“ giøre, nemlig: at bemeldte Riberhuus Ladegaards
“ Tienere og de, som svare med Contributioner til Ri-
“ ber Amtstue, og hvis Gaards Parter, ligesom an-
“ dre danske Undersaatters ere matriculerede; Men
“ hvilke dog formedelt, at de ligesaavel som Riber Bye
“ efter Situationen ligge i Sonder: Jylland, hidindtil
“ haver, som oven meldt er, ligget under det Schles-
“ vigiske eller saa kaldede Haderslevske Herres Tinge;
“ skal herefter paa det samme vores danske Undersaats-
“ tere kunde i Jurisdictionen, som i alle andre Tilfælde
“ blive tracterede paa den i vort Rige Danmark bru-
“ gelige Maade og blive dømt efter vor danske Lov og
“ Ret incorporeres og indrettes til et Birk, saaledes
“ som det forhen, indtil den Eoldingborgiske Afsted, af
“ Dato 24 Jan. 1576 været haver, og til den Ende
“ allernaadigst befale bemeldte Geheimeraad Gabel, at
“ indsende sit allerunderdanigste Forslag og Betænk-
“ de, hvortledes samme Birk best og beqvemmeligt
“ kunde

" kunde indrettes; Thi have vi efter saadan hans der-
 " paa indkomne allerunderdanigste Forslag tilligemed
 " een af Amtsforvalteren forfattede Designation over
 " Niberhuus Ladegaards Tienere, og de af Niberhuus
 " Amts Underdanere, som svare med Contributioner
 " til Niber Amtstue, og hvis Gaards Parter ligesom
 " andre danske Undersaatters ere maticulerede, og
 " hvilke hidindtil som før er meldt, haver ligget under
 " det Schlesvigiske eller Haderslebiske Herretinge, al-
 " lernaadigst ydermere funden for got, at anordne og
 " befale, saasom vi og hermed anordne og befale, at
 " de tvende Byer Lange og Eved, som forhen af Ni-
 " berhuus Ladegaards Gods og Amtes Underdanere
 " haver været henlagt under Niber Byeting, hvilket og
 " skal være af lige Beskaffenhed, med oven bemeldte
 " Niberhuus Ladegaards Tienere, der nu herved under
 " et Birk vorder incorporeret, skal nu tilligemed under
 " dette Birk være infereret, og skal samme Birk her-
 " efter kaldes Niberhuus Birk, og Birketings Rettet
 " holdes udi vort Klobstæd Nibe, paa det Sted, hvor
 " ellers Byetinget holdes, og det om Onsdagen i hver
 " Uge, og ville vi til Rettens Betiening allernaadigst
 " bestikke saavel Birkesoged som Birkeskriver, saa vilde
 " vi allernaadigst, at dette Birk, paa lige Maade og
 " i alle Tilfælde skal vorder indrettet, som Birkene i vo-
 " res Rytter Districter, mod at samme Niberhuus
 " Birketings Domme, naar de paaankes, skal vorder
 " appelleret lige til vores Højestes Ret, undtagen Siuus
 " og

" og Tings Vidner, som til Riber Raadstue, i steden
" for Landsting skal indstevnes, og hvad ellers angaaer
" de Sager og Skifter, som allerede af de Hadersleb-
" ske Huusets Rettens Betientere ere begyndte, da ville
" vi og, at samme ogsaa af dem skal vorde paadomt
" og fuldsort, men herefter skal det med Sagerne og
" Skifterne forholdes paa den Maade, som overalt ved
" vore egne Værker brugelig er, hvorefter de Bedfom-
" mende sig allerunderdanigst have at rette, ey giørende
" herimod, eftersom foreskrevet staaer, Hinder eller
" Forsang i nogen Maade under vor Hyldest og Naas-
" de, givet paa vort Slot Rosenborg d. 15 Juli 1735."

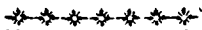
Under vor Kongelig Haand og Signet.

CHRISTIAN R.

" Vi CHRISTIAN VI. æ. Vor synderlig Gunst
" tilførn, eftersom os allerunderdanigst er bleven referet
" ret een til os fra Nicolai Henrich Benzen, Herreds-
" foged i Hvidding Herted udi Haderslevhuus Amt
" udfomne allerunderdanigste Forestilling, angaaende
" den Worden han formener sig skulde tildrage ved det
" af os indrettede Riberhuus Værk for Riber Lades-
" gaards Tienere imellem Undersaatterne, som fast i
" alle Byer boe i Fleng og fortære under diverse Juris-
" dictioner med videre, bestaaende af adskillige Poster,
" saavelsom og din derover indhentede allerunderdanig-
" ste Erklæring, saa have vi til alld saadan Dispute
" og Worden at forekomme, efter bemeldte din allerun-

31

" derda-

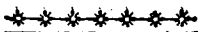
" derdanigste Erklæring, allernaadigst funden for got
 " der om at anordne og befale.

For det Første.

" Angaaende Biide og Bedteget som indrettes i
 " en Bye, som udi Lovens pag. 477. Art. 31. tilstreffes
 " lig er authoriseret, da paa det ikke nogen utilborlig Bed-
 " teget eller Biide Brev skal giores, hvorved den eene
 " Naboe imod Billighed, kan overvælde og forurette
 " den anden, ville vi allernaadigst at Biide- og Bed-
 " tegets Brevene i de Byer, hvor der baade boer Ni-
 " berhuus og Haderstevhuus Tienere, skal være under-
 " kast Ammændene, over Nibe og Haderstevhuus Amt
 " deres Correction efter en hver Steds Leylighed; og at
 " det som af dem approberes skal blive til en uryggelig
 " Regel og Rettefnoet, og skal hver Aar udmældes fire
 " Pantemænd, lige mange af begge slags Tienere,
 " eller hvor det ikke findes kan, dog alletidet een med
 " af det mindste Fall, og skal ingen Udpantning skee,
 " uden samtlige Pantmændenes Samtykke, item at
 " naar en af Pantmændene ikke gav sin Minde til Ud-
 " pantningen, skal da indeholdes saa længe, indtil Amt-
 " manden, af hvis Amt den Skyldige maatte være,
 " havde resolveret enten Udpantning var tilladelig efter
 " Biidebrevet eller ey.

For det Andet.

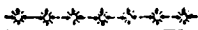
" Dersom nogen af Haderstev Amts Underda-
 " nere haver Tilsæde til en Niberhuus Tienere eller nogen
 " af de som sortere under Birket, Grund og Eyendom
 " angaaende

" angaaende, da skal han søge den samme ved Birke-
" ringet, ligeledes skal og Riberhuus Birkes Underda-
" nere, om de have nogen Tiltale til en Haderslevhuus-
" ser, søge hannem for hans Berne Ting, og skal det
" saaledes forholdes i Gieldes og andre Sager. Item
" om nogen Haderslevhuus Bonde ployer eller slaace
" en Riberhuus Tjeneres Korn, Mark, Eng eller Heede,
" da stævnes han derfor til Birketinget efter pag. 17.
" Art. 19. og pag. 36. Art. 16. Efter som slikt har
" Hensigt til Vold, og Gierningen bør straffes ved den
" Rett under hvilken Grunden, hvorpaa den gjort er,
" forterer, ligeledes skal og Riber Birks Underdanere
" søges og tiltales for Afplojning eller Afslæt forøvet
" imod en Haderslevhuuser eller fremmed Tjener, til den
" Ret, hvorunder Grunden forterer, endskjønt det ikke
" er Gierningsmandens Berneting.

For det Tredie.

" Alle de Disputer som maatte blive imellem Na-
" boer i en Bye, om deres Fælledskab, eller Skiel
" imellem dem, affhandles saaledes, at naat en Riber-
" huus Tjener prætenderede mere eller andet end han
" tilforn havde havt, og hvorved en Haderslevhuuser
" eller anden fremmed Tjener blev fornermet, skal Sa-
" gen foretages af Herredsfogden, og paa kiendes ved
" de Haderslevske Herredstinge, men vilde en Haders-
" levhuuser eller anden fremmed Tjener tilvinde sig no-
" get fra Riberhuus Amts Underdanere eller disputere
" med hannem om Skiel imellem dennem eller deslige
" Ting,

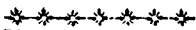
" Ting, da skal Sagen affhandles og undersøges af
 " Birkedommeren, og paadømmes ved Birketinget,
 " saa skal det og paa samme Maade med alle slags
 " Siun og Besigtelser forholdes, dog at Rættens Mid-
 " ler paa den anden Side skal være nærværende for at
 " iagttage Bondens Tærv, at han ikke i noget vorder
 " fornærmiet.

For det Fierde.

" Naar nogen Dispute falder imellem tvende
 " Byer, hvorudi Niberhusiske og Haderstebiske Tie-
 " nere boer om Markeskial eller deslige Forretninger,
 " hvortil Sandemænd bor opkræves, saa skal der med
 " forholdes efter Lovens pag. 124. Art. 12, at Hævs-
 " delen skal opkræves til Birketinget og den anden halve
 " Deel til Herredstinget, og skal Sandemænds Togget
 " forrettes i begge Rættens Middlers Overværelse, og
 " opløses hver til sin Ret, dog saaledes, at udi Sagen
 " kendes ved den Ret og efter den Lov, hvorunder de
 " fleste af de Tilstaae forterer, nemlig til Herredstinget,
 " naar de ere derunder, og til Birketinget, naar de
 " fleste did henherer.

For det Femte.

" Angaaende Skifter og Fallit, eller Concur-
 " Forretninger, da ville vi allernaadigst, at slikt skal
 " forrettes af den Rættens Betienter, under hvis Juris-
 " diction den Afdode eller Fallerende haver været,
 " thi omendskiont han kan have havt Grund eller Egen-
 " dom enten i Fæste eller til Arv og Eje under den an-
 " dens

" dens Jurisdiction, saa skal dog Forretningen følge
" Boepælen, og Retteens Betienterne, under hvis Ju-
" risdiction den Afdøde eller Fallerende haver havt no-
" gen slags Eyendom ikke at tilkomme videre end at lade
" det, som findes i hans District efter foregaaende Re-
" quisition, auctionere, og derfor at nyde af Boen ret-
" messig Betaling. Dermed skeer vor Billie, befæ-
" lendes dlg Gud. Skrevet paa vort Slot Friderichs-
" borg den 12 Aug. 1735. "

Under vor Kongelig Haand og Signet.

CHRISTIAN R.

2. Skaffeborg Tienere (adspredte over Torning Lehn) nyder her de Friheder, som andre grevelige Godse nyder. Herom noget forhen er meldet udi §. 15. ved Gram Sogn.

3. Ranzau Tienere, om hvilke noget hist og her er meldet. Ranzau Gods har sin Oprindelse af det Grevskab Pinneberg, og udgjør den tredie Deel af samme Grevskab, som det Høifsen Gottorpffe Huus fik til sin Andeel. (See Hübners Geographie 3 Deel pag 578, under det Navn Warmstede.) Ranzau Tienernes Friheder ere, at de ingen Kroetiender svare; for Konge-Skatten svarer det hele Grevskab en vis Sum Penge til at underholde et Regiment Curassiers med, og gjør videre ingen Konge-Vegter eller svarer did hørende Skatte. Ranzau Tienere ligger til Sørbro Gaard i Hvidding Sogn. De kan giøre Ribe Bne utaalteelig Afbref, i det at de udi Kiøb, Handel og Ban-

del ikke tvinges af alle danske Provincers Kongelige Forbude, og de boer saa nær omkring Ribe.

I. Hvidding Sogn.

Hvidding, hvoraf hele Herredet har Navn, ligger $7\frac{1}{4}$ Mill Besten fra Haderslev, og en Mill Sonden Ribe. Og indbegriber $14\frac{1}{8}$ Møve, foruden 42 Tønder Harts Korn, som skatter til Ribe.

Højbroe har her været eet af de allerældste Adels Sæder i hele Danmark, det tilhører Grevinde Frederica Eleonora von Castel. Gaarden er nu aflagt og Landerierne omdeelt blant Bønderne (p). Ridder Gert Rantzou eyede Gaarden 1578, om ham er meldet §. 7.

Aar 1589 finder jeg Junker Ludvig Nielsen, Herre til Højbro; Hans Navn staaer og paa den eene Kirke Klokke.

Aar 1609 den 27 Jan. blev Christopher Rosenkrantz til Korbøl og Højbro dømt æreløs for et falskt Brev, han frembar i Ketten paa 500 Daler; Guldfieden blev tagen af hans Hals med videre, og efter sex Uger halsbuggen i Kiøbenhavn.

Sognets Byer ere: Hvidding, Rahede, Højbro, Enderup, Lundsmark.

Sognets Præster ere:

1) Christian Jensen, som siges, at han skal være død af Skrak for et Spøgelse paa Lundsmark.

2) Jens Jensen, som døde 1606.

3) Thomas

(p) See Hansens St. B. des H. Skrivsig. p. 120.

3) Thomas Christiansen, døde 1646. Havde sin Levetid Uroe af Herredsfoged Marth. Lange.

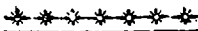
4) Thomas Henrichsen fra Weile, døde 1686 i stor Fattigdom.

5) Johannes Thomsen Weile. Blev forrige sin Fader adjungeret 1680, og døde 1706.

6) Hr. Provst Clemens Georgii Fog fra Ribe. Blev kaldet 1707, og døde som Pastor emeritus hos sin Svigerføn i Vester Vedsted Hr. Jens Höhne Aar 1763, det var 56 Aar efter han til Lære-Embedet blev ordineret.

7) Friderich Christian Hammer fik en bedrovet hæsfig Henfart, i det han i Aaret 1764 enten ved sine Fødders Gliden eller af Hovedspimmel tumlede ud i en ved Præstegaarden opgraved Yark, og døde.

8) Hr. Joachim Ewald. Denne fromme Mand, som med Værdom og Levnet stræber at opbygge sine sig betroede Sieler, blev fra Baarbasse og Grene Menigheder kaldet til dette Sted, og slap altsaa fra en Præstegaard, som for sin Brostfældighed truede ham med Sald over hans Hoved. Han er født 1725 d. 28 Maj i Brede, hvor hans Fader var Degn. Fra Ribe Skole blev han Student 1745, og erhvervede sig siden Ophold ved at informere, i sær i Hr. Pastor Henrichsens Huus i Gardrup. Hans Egtfælle er Esther Steman fra Grelsbøl ved Tønder.

II. Reisby Sogn.

Pontoppidan i hans Marm. Dan. skriver Stedet Kofby; Helvaderus skriver Keesby (af et Vand som løber Norden forbi Kirken langt inde fra Landet, og kaldes Keesflod. Utter løber et andet Vand Sønden Sognet, hvilke begge siden samles og løber i Havet, saa at Sognet er som en De; og Stedet kan maaskee have Navn af Frue Roc. Sognet bestaer meest i den ene store Bye Reisby, og fire Steder, som kaldes Zaved.

Kirken, som er uden Taarn, ligger 7 Mile Vesten Haderslev, og 5 Fierdingvay fra Ribe.

9 $\frac{2}{3}$ Møse skyder til Haderslev, og 81 Tønder Hartkorn til Ribe Amtstue.

Sognets Præster haver været:

1) Hr. Severinus Ebberri var den første Lutheriske Præst til Stedet, og døde 1557.

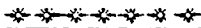
2) Hr. Niels Petersen, døde 1612 den 7 Sept. 98 Aar gammel, og stod i Præstembedet 56 Aar; men han fik tilig Præstefraven, og man var til den Tid, af Mangel paa Arbejdere, tvungen til at tage, hvor man kunde faae.

3) Jens Regelsen. En lærd Mand, og derfor blev han her ogsaa kun kort. St. Cathrinæ Menighed indfaldte ham til Ribe, hvor han blev Capellan, og Sognepræst for Seem Sogn.

4) Georgius Christierni, døde 1640

5) Proovst Ole Jensen, født i Eolding, døde 1655.

6) Proovst

6) Provst Petrus Severini Wellejus fra 1655 til 1690. I Ribe, hvor hans Fader stod som Lærer ved Domkirken, var han født 1630 den 15 Juli, og fra Ribe Skole dimitterede Rector Brodijus ham 1648. Efter to Aar reiste han til Skaane, og opholde sig hos sin Farbroder Mag. Joh. W. til Burtel, og Barre Herreds Provst, indtil Amtmanden i Haderslev Here Kai von Ahlefeld beordrede ham, her at indfinde sig til at giøre en Prøveprædiken, efter hvilken han oa blev til Embedet vælget.

7) Hr. Severinus Petri Wellejus, blev sin Fader i Embedet adjungeret 1685, og var fra den Tid Præst i 64 Aar; thi han døde 1749, og med sin Egteskælle Mette Dorthe Clausen levede han i Egteskab over 60 Aar; Mellem dem ophorte vist nok alle Egteskabs Dyemeede.

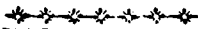
8) Johannes Luffe var i nogle Aar den forrige adjungeret.

9) Andreas Rador.

III. Roagger Sogn.

Roager (Kaaager, Rugager) Kirke er en anseelig og stærk Bygning med Taarn, ligger 6 Mile Vesten Haderslev, men en Miil fra Ribe.

Byerne i Sognet ere: Roager, Øster Obelsing, Kirkeby. Til Haderslev skatter 7 $\frac{1}{2}$ Møse, foruden 33 Tønder Hartkorn til Ribe.

Eggen er her fornøielig, har prægtige Græseenge, Kornmarke og Torvmoser ic. De fleste Huse, endog Faghuse ere grundmurede, man brender selv daglig de beste Muurstone.

Vesterbæk var her tilforn et adeligt Gods, men er nu nedlagt, og Landerierne bruges af Kansau Tienere.

En artig Historie maa jeg her en glemme: Her var en gammel Præst, som skrev sig Petrus Nicolai, han blev i Aaret 1465 (da Biskop Henrich i Ribe var død) udnævnt af Capitelsherrerne, at han maatte sige, hvem der nu skulle beklæde Biskepstolen. Han var ikke seent, men svarede, uden at give dem Tid at sige, af hvilke Personer een skulde vælges: skal jeg fattig Mand sige Dømmen af? alle svarede: Ja! Præsten begynde da: "altsaa, som det h. Kors og vor Frue, da skal Hr. Peder i Naanager være Biscop i Ribe, thi jeg har "altid hørt, at hvo som har pacem, han pacer sig selv "først". Og derved blev det.

Præsterne i Sognet have været:

1) Hr Poul, som den første Lutheriske Præst.
2) Johannes Clausen Normsted, døde 1590. En vældig Skytte.

3) Michael Henrici eller Tirsdorpius (Fader til den lærde Mag. Henricus Michaelius i Haderslev). Var forher i 11 Aar Cantor ved Haderslev Skole. 3 Naanager blev han ikke gammel; thi han døde 1598.

4) Provst

4) Provst Johannes Buntonis fra 1598 til 1638, det er paa 40de Aar.

5) Sören Jensen Skæve fra 1639 til 1675.

6) Provst Nicolaus Nicolai Astrup fra 1672. den forrige i Embedet adjungeret. Han døde her 1701.

7) Nis Petersen Hygom fra Hygom Præstegaard. Blev sin Formands Capellan Aar 1638, og han døde her som Pastor 1740.

8) Christian Schmidt, døde 1768.

IV. Spandeth Sogn.

Spandeth Kirke er en liden men god Bygning, med et høyt spids Taaen, den ligger $5\frac{1}{2}$ Miil Vesten Haderølev.

Indbyggerne ere meest Ranzau Tienere, som hørde til den nu afbrudte Spandethgaard (*), men nu til Sørbroe i Hvidding Sogn. Spandethgaard er et gammelt bebyggt Sted, som Adelsmanden, kaldet Sorte Plog, der dræbte Kong Emund Aar 1139, siges, at have udseet til en Byggeplads, men i hans Levetid blev der ingen Gaard bygt, og ikke heller forend efter det forrigfulde Aar 1350; men hvilke Adels-Familier der først beboede Stedet, kan jeg ikke sige; thi Ribe Geistlighed har ikke vildet aabne mig deres Archiver, saa villigen, som det Haderølevske.

Der siges, at Spandeth har havt en Præst med Honrup; men dertil veed jeg heller ingen Rede, og Stedets Beboere vide ligesaa lidet. De

(*) Hansens Beschr. der H. Schleskig p. :23.

De Præsters Navne jeg har, ere:

Hr. Sören —, skal tillige have været Ringfkrøer.
En sandru god Mand.

Hr. Peder —, skal paa 12 Skridt have studt
med en Flisbue saa vis, at han aldrig feilede.

Hr. Friderich Knudsen fra 1616 til 1630. Det
skal have være hans Ordsprog, som nu er i alle Danstes
Munde: „det gaaer an, sagde Spandeth Præst, da
"de bare ham til Kroen".

4) Petrus Johannis Kræbbe fra 1630 til 1657.
Havde til Capellan Peder Jensen Seerup fra 1649 til
1653. - Og efter ham

5) Kræbbius Caspari, som fra 1654 var ligesledes
den forrige i Embedet adjungeret, og succederede som
Pastor 1657, men døde Aaret efter; thi- hvo maatte
ikke da døe?

6) Jens Peterfen Möller, døde 1682. Man me-
ner, han var en Søn af nys bemædte Capellan Peder
Seerup.

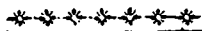
7) Johannes Nicolai Elting fra Estang ved Col-
ding. Fra Colding blev han Student. Hans Præ-
steembedde her var fun. fra 1682 til 1689.

8) Erasmus Johannis Kierling fra Ribe. Fra
1690 til 1723 Præst til Stedet.

9) Matthias Buck; døde 1730 den 20 Julii.

10) Christopher Kruse. I hans Tid 1746 gav
Knippel, Viggen, Hanna Niels Dotter 100 Rdt. til en
ny Altertavle i Kirken.

11) Proust

11) Provst Andreas Boysen fra Maustrup Præstegaard.

V. Hørrup Sogn

Dette lidet Sogns Indbyggere ere neppe 500 Sieler, i Hørrup, Arnum, Linnetkou, Steensbæk ic.

Hørrup (Hørrup, Hoedorp) Kirke ligger 4 $\frac{1}{2}$ Mile Vesten Haderslev.

I det andet Aarhundrede efter Christi Fødsel blev her i en Høj begravet en Dansk Mand af Schythernes Stamme, som formanede sine Venner at ære den korsfæstede Jesum som Gud (9).

Aar 1298 g. v. Biskop Christian i Ribe en Gaards Indkomster af Hørrup til Skoledisciplene i Ribe.

Arildgaard var her et gammelt adeligt Sæde, men er nu Bondergods; Oprindelsen til Navnet har den lærde Etatsraad Gram beskrevet i det Kiøbenhavnske lærde Selskabs Skrifter Tom III. p 400. Aris eller Are betydede et Arnested eller et lidet Alter; ved at indtage til Evendom et stykke Jord, omgik de gamle Pladsens Grendser med Ild paa slikt et Altare; og ved Dispute om deres Grendseres Rigtighed, provocerede de til deres Arns Ild (ignem focarium), at nemlig de og deres havde eyet det Stykke Jord lige fra Arns Ild eller Arilds Tid. Arildgaards Plads er da fort efter Christi Fødsel bleven indtaget og bebbygget.

Sognets

(9) Conf. Justinum Philos. & Martyr. in Dial. c. Jüden Tryphone & Irenzum.

Sognets Præster haver været:

1) Jens Thomsen var her den første Præst efter Reformationen. Det siges, han var her 1553.

2) Osterus Petri, levede 1575, hvis Søn Claus blev Præst i Bodder.

3) Ole Poulsen, døde 1589.

4) Jacob Nielsen fra Bodder Præstegaard, døde her 1616.

5) Provst, Christen Anderssen Klyne fra Ribe. Døde 1658 under Polakernes Tyrannie (r).

6) Peder Jensen-Hegelund, en Sønesøn af Bisoppen i Ribe. Præst fra 1658 til 1678 (s).

7) Peter Kylling, om hvilken Professor Möller skriver, at han Aar 1670 blev kaldet til dette Sted, men hans Kaldsbrev blev strax casseret.

8) Clemens Poulsen Brun, ordineret 1679. Hr. Möller har 1670, og døde 1680.

9) Provst Jens-Gottliebssøn Ferslöv fra Aarhus. Blev indsat her i Kirken 1681, og giftede sig med ovenmeldte Hr. Peter Hegelunds Datter. Her døde han 1712.

10) Matthias Pedersen Schierning, født i Ringskjøbing. Var fra 1695 Hører udi Eolding Skole, indtil han blev kaldet 1712 til dette Sted, og levede her til 1729.

11) Henning

(r) Professor Möller skriver 1650.

(s) Prof. Möller skriver fra 1650 til 1670.

11) Henning Martini Nissen fra Skierbæk Præstegaard her i Herredet. Blev til det hellige Embede ordineret 1729, og døde som Pastor emeritus 1768. Havde (sin Antecessoris Søn) Jens Hegelund Schierning til Adjunctum, som døde 1763, og efterlod en Deel Børn. Efter Hr. Jenses Død forestod Herr Thomas Hillerup (fra Hillerup; som i nogle Aar var Hører ved Ribe Skole) Menigheden fra 1763 den 19 Aug. indtil 1765, da han blev kaldet til Pastor for Darum og Braminge.

12) Niels Möller, som var Hører i Ribe Skoles fjerde Lectie, og blev kaldet til dette Sted 1765.

VI. Bodder Sogn.

Sil Navnet Bodder (Waddere) skal en liden her udspringende Bæk, som løber forbi Brøns og ud i Havet, have givet Anledning.

Sognet har en smuk Kirkebygning med et høyt spids Taarn; den ligger fra Haderslev 6 Mile i Vesten.

10 $\frac{17}{18}$ Plove skjelder til Haderslev, og 9 Tønder Hartkorn til Ribe.

Sognets Byer ere: Bodder, Bierklev, Gongsager, Qued, Braa.

Gongsaggerne skatter en Snees Rdr. af en Deel Jord, som var i gammel Tid et adeligt Gods og Søde tilliggende, som for længe siden er demoleret, og dets Navn ubekjendt. Sognets Indbyggere staaer sig her saa vel, at naar jeg skulde sammenligne dem ja alle Kongens

gens Bønder i hele Amtet og begge Lehne med mine arme
 Vaalandſke Bønder her, ſaa maatte jeg ſtige og falde
 med mine Tanker, ligesom de ſtige og falde ved at ſam-
 mentligne Borgemeſteren i Hamborg med Hof- Apothe-
 kerer i Kongeriget Siam. Og efter Indtegts, Udgiſts
 og Byrder ſammenligning kunde paa lige Matriculſ
 Taxt en Bønde i Haderslev Amt give neſten to Daler,
 naar Vaalænderen gav een, men det ſkeer ſom et tvært-
 imod, formedelſt Jordens ulige Deling.

Sognets Præſter have været:

1) Provſt Sören Pederſen Thuſtrup. Præſt fra
 1930 til 1558, og Herredſſkriver.

2) Carl Laurentii fra Flensborg, døde 1560.

3) Nicolaus Nicolai fra Roager Sogn. Præſt
 fra 1560 til 1594. Hans Son Jacob Nielsen blev
 Præſt til Høyrup.

4) Provſt Claudius Oſteri Spandet fra 1594 til
 1648, det er 54 Aar. Hans Fader ſkrives Oſterus
 Petri, Præſt til Høyrup og Spandeth. Han opſøgte
 af en Bøndefon Mag. Laur. Anderſen Gønsagger, ſom
 1662 blev Rector til Eolding Skole. Hr. Claudii Ca-
 pellan Peter Jacobsen Aſlac ſtod for Alteret og døde,
 medens han meſſede Evangelium anden Paaskeſdag Aar
 1646.

5) Jens Hermansen fra Ribe. Forrige adjunge-
 ret fra Hr. Aſlacs Dod, og døde ſom Paſtor til Ste-
 det 1666.

6) Peder Jørgenſen Tanderup, Cimber, døde 1676.

7) Damianus

7) Damianus Johannis Siellandus, Kong CHRISTIAN V. Feldpræst, og siden denne Menigheds Præst fra 1676 til 1684.

8) Provst Jens Sørensen Biörn fra Ribe. Præst fra 1684 til 1733, det er paa 49de Aar.

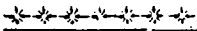
9) Sören Jensen Biörn, Capellan hos forrige sin Fader fra 1728, og succederede som Præst 1733 den 6 Martii, levede til 1759.

10) Hr. Nicolaus Georgius Overbek, født 1720 i Haderslev, hvor hans Fader Conr. Mich. Overbæk var Rector ved Skolen. Han var fra Aar 1752 den 24 Nov. Vastor for Soelberg og Sundbye i Jylland, indtil han blev kaldet til denne Menighed. Hans Egteskælle er Maria Elis. Schindler, en Dotter af Rector Schindler i Haderslev.

VII. Brøns Sogn.

Hvis Byer ere: Brøns, Søndernis, Havervad, Vester Obeling, Hoemgaard, Normsted, Astrup &c., deri ere 130 Familier, og har henved 800 Indbyggere, som har 28 $\frac{1}{2}$ Møse, foruden 53 Tønder Hartorn, som skylder til Ribe.

Havervad hedte tilforn Herrivad, var tilforn et Kloster. Fra dette Sted var Abbeden Stephen, hvilken sagtfærdige Mand, som tilforn var Canik i Ribe, Hvitfeld fortæller os, at være i Aaret 1171 af alle valgt til Biskop i Ribe, efterat han havde betalt Kongen 300 Mark.

Astrup finder jeg at have været et heromt adeligt Sæde Aar 1408; Dets Beboere som findes er Eiler Juel, Sven Winther, Truels Winther 1475, Peder Winther 1509, Hans Pederfen Winther (blev Herredsfoged), Niels Pederfen 1567, hvis to Sønner Truels og Peder adskilte Gaarden imellem sig i to lige Dele 1602; saa gaaer det ofte anseelige Familier med Tiden; og stules blant de Ringe.

Stedet er af Kiender afbrændt, og her boer nu to Selvøyer Bønder.

Niels Hansen Winther af benævnte Familie, har forøvet til Kirken 50 Aldr., og ligesaa meget til Sognets Fattige.

Søne var ogsaa her et adeligt Sæde, men man Kiender her i Amtet nu ingen Adels Sæder, ingen Herremænd, ingen Proprietairer.

Brons, det er Brøndsoe af det store Vand, sønt Ayder igiennem Sognet.

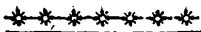
Kirken er den smukkeste i Herredet, med et høyt spids Taarn, indvendig ziret med Orgelværk.

Bisfoppen i Ribe er Stedets egentlige Præst, og han har stedse holdt til Stedet en Vicarium.

Sognets Præster have været:

Den forste, anden, og tredie forlode Stedet for medelst Indkomsternes Ringhed.

4). Christen Gregerfen, om ham finder jeg, at Erkedegneen i Ribe Jörgen Gyldenstjerne Aar 1540 contraherer med denne sin Capellan, at han skulde forestaae

staae denne Menighed, og have derfor aarlig en Læst Byg med videre; Item skulde Hr. Christen opsigge denne sin Tjeneste et halvt Aar i forvejen. Han døde her 1558; han var en god Husholdere; thi her kan Præsten sige at have stort Arbejde, men liden Løn.

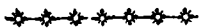
5) Gregers Christensen, blev i sit 21 Aar Fædrens Successor 1558, og var saa Præst paa Stedet 56 Aar. Mag. Joh. Thausen ordinerede ham.

6) Christian Billum, som af D. O. Worm 1615 fik testimon. publ. ved Kiøbenhavns Universitet, og blev strax sat som Præst og Bispens Vicarius. paa dette Sted. Præsten i Skjærbæk Johan Andersen stak ham med en Pénnekniv 1627 til døde, og Drabsmandert skyede.

7) Provst Jens Peterken fra Ribe, fra 1628 til 1666.

8) Ægldius Wedel, født 1636 den 17 Junii, havde til Fader Pastor Lago Wedel til St. Cathrine Kirke i Ribe, og til Moder Biskop Joh. Lagonis Datter Medea. Han døde her Aar 1686. Hans Son Lago Wedel var fra 1686 til 1723 Præst til St. Laurentii paa Føer (r).

9) Janus Laurentii Guldagger fra 1687, og giftede sig med forriges Enke. Forhen havde han i ti Aar været Collega ved Eolding Skole. Han blev her ikke gammel; thi han døde 1691 i sit 44 Aar.

10) Provst Petrus Egidii fra Dahler, hvor hans Fader var Præst. Fra Aar 1691 til 1746 d. 7 Mart. stod han ved denne Menighed, det var 55 Aar. Ved ham fik Formandens Enke sin tredje Mand her paa Stedet. Hans Alder bragte han til 80 Aar, og en gammel Præst er i de Eenfoldiges Dyen som en Magus; Hører en Fabel om ham: „En Dreng, som skulde løbe ind til Ribe, tænkte, det var lettere at ride end at gaae, greb Hr. Peders sortebrune Hest paa Marken og steg paa den; men Hesten vilde ey af Stedet; heller ikke kunde han komme af den igien, førend han vendte den tilbage igien til Møllen, hvorfra den kom; men to Møllersvende kunde endnu ikke faae ham af Hesten; de raadede da Drengen, saa nødig han vilde, at ride op til Hr. Peer, som modtog Drengen: est du der, sagde Præsten, gaf og soer Hesten hen, hvor du tog den, og brug ey slige Konster tiere“. Han havde ingen Børn selv, og maatte derfor bede om en fremmed til Medhjælper, som blev Hr. Niels Ewald fra 1744, om hvilken er meldet ved Skodborg tilforn.

11) Hr. Matthias Wind fra 1746.

VIII. Skierbæk Sogn.

Er næst Osby det største Landsby Sogn i Amtet, bestaaer af 170 Familier, og 1030 Indbyggere. Dets Hovtall gaaer til 23½; foruden 77 Zonder Hartkorn.

Bjerne

Byerne ere: Skjærbæk (Skarnbæk) Nørskjærbæk, Hjemsted, Øster og Vester Gasse, Gaarfrog, Barsbøl, Mosbøl, Giesing, Øster Giesing, Hundevad, Misthus som (u), Røgbøl, Mølsby, Ulstrup, Ulstruplund, Kiepslundgaard.

En Herregaard skal have staaet paa Kalby Mark, eller og nogle Gaarde, som ere odelagte; og endnu strisde disse Sognemænd med Brønsmænd om Det til dens Marke, som grændser til dem begge. Brønserne har $\frac{2}{3}$ og disse $\frac{1}{3}$, men ere med den selvgiorte Deling misfornoyede.

Præsten har to Gaarde, den han beboer, er fast det smukkeste Sted i Amtet, den anden i Østergasse var de gamle Præsters Boested, som havde et Sted ved Kirken at sætte deres Heste paa, medens de i Kirken forrettede deres Embede, som endnu kaldes Hesteagre, hvorpaa een af de senere Præster begyndte at bygge den nu staaende smukke Præstegaard.

Kirken er stor, med Udbygning og Taarn; indvendig og udvendig holdt i god Stand. Ligger $6\frac{1}{2}$ Mil Vest-Sydvest Haderstev, $2\frac{1}{4}$ Mil Sonden Ribe, og $3\frac{1}{4}$ Mil Norden Tønder. Efter Kongel. høye Befaling har den, foruden sine to Præster, steds en studeret Catechet, som skal være Degn tilige.

R 3

Dens

(u) En Gaard i Misthus som skjødede Hr. Olof Jensen i Ribe til Mariager Kloster 1471. D. Magaj. 63. Hefte.

Dens Præster efter Reformationen:

1) Provst Tycho Christensen eller Grumfen, var her i mange Aar en agtet og lærd Mand, døde 1548. Stedse ugift.

2) Provst Jacob Laurentii fra 1549, døde 1598 den 12 Martii, og var altsaa 49 Aar Stedets Lærere.

3) Provst Mag. Andreas Jacobi. En Søn af fertige, og Broder til den lærde bekjendte Joh. Scerbecius (x). Hans Forfremmelse haver været saaledes: Aar. 1586 blev han Diaconus eller residerende Capellan paa dette Sted. Fire Aar derefter blev han Pastor til Bisby og Provst i Loh Herred; men efter sin Faders Død Sognepræst for denne store Menighed 1598, og efter 8 Aar Herredsprovst. Denne til sin Tid store tro Lærere havde to Børn, en Søn som efterfulgte Faderen i Embedet, men ikke i Tænkemaade, og en Dotter som blev gift med Mag. Per. Fabricius i Warnik.

“ Naar Modgangs Bolger paa mig slaaer,

“ Paa Guds Lam mit trygge Anker staaer ic.

læse vi efter ham i Kirken.

4) Johannes Andreæ fra 1616 til 1627. Den uhykkelige Mand, som ihjelstak Præsten i Brons med en Vennekniv, og blev landfængtig, hvorefter Kalder paa andet Aar stod ledig.

5) Hr. Sören Hegelund fra 1629 til 1678. En Søn af Biskop Mag. P. Hegelund.

6) Henning

(x) Mölleri Cimb. Lit. T. I. p. 583.

6) Henning Fischer fra 1662, Capellan pro Persona hos den forrige, succederede ham og levede til 1690. Var, saavidt jeg veed, en Søn af Arnd Fischer, Amts Secretair, Reichgraf og Herredesfoged, og af Maria Nissen (Kaster til Nis Møller i Haderslev). Han har været Sørbroder til Provst Arnd Fischer. To Aar førend han døde, fik han sin Morbroders Sønesøn Martin Nissen fra Haderslev til Capellan, og Hr. Henning døde 1690.

7) Martinus Nissen, blev Capellan her hos den forrige 1688, og gift med hans Datter, som var hant in tertio gradu beslægtet. Han succederede som Pastor, og blev gift med Anna Maria Bruhn fra Højstrup Præstegaard, han døde 1729. Han var den gode Mand, som fik i Sinde at bygge det nu staaende prægtige Præstehus. Hans Søn var dog ikke saa lykkelig at faae Mynte af sin Faders Besøstninger; thi i samme Aar Faderen døde, blev Sønnen kaldet som Præst til Højstrup, og det maatte han blibe.

8) Albert Bøgwald fra 1729 til 1739. Han var en Søn af Provst Mag. Per. Bøgwald i Nyttøp udi Volsland. Aar 1728 blev han Capellan i Skovlånge Præstegaard i Laaland. Her i Skjærbæk levede han lidet over 10 Aar, og var imidlertid af saa svag Helbred, at han maatte tage en Medhjælper, som var Johannes Rodriquez, som siden blev residerende Capellan i Holstebro. Hans vanskelige Ægteskelle døde i Ribe.

9) Andreas Erasmi Fogh fra Guldagger Præstegaard. Med Biskop Ancherslens Datter efterlod han kun een Datter, som hos sin Fæster i Stepping opholder sig. Denne lærde Mand, men lærd tillige af Guds Aand til at leve og lære vel, som i Sognet ey kan glemmes, forlod os alt for hastig. En Skade i Døynene drev ham til Altona at opsoge en lykkelig Læge, men han kom ey mere tilbage; Han døde, og ligger der begravet.

10) Hans Raer, som forhen var Capellan i Bisborg, blev efter forriges Død 1759 kaldet til dette sit Ædested, onsket af mig Bestandighed i sin gode Erkiendelse.

Capellaner:

1) Mag. Andreas Jacobi fra 1586 til 1590, blev Præst paa Stedet.

2) Severinus Erasmi fra 1593 til 163 . .

3) Michel, kaldet som ordentlig residerende Capellan, døde 1749.

4) Hr. Pontusen Sparre.

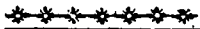
5) Thøger Jansen, blev 1768 den 19 Februarli Præst til Roager.

6) Nfels Tuxen, kaldet 1768 Den 29 April, Fom 20 Aar efter til Rødding Pastorat q. v.

7) Andreas Ossendrup fra 1770 den 18 Maji, døde Aaret efter den 5 Dec. 45 Aar gammel.

8) Thue Ole Røvi fra 1772 den 6 Febr.

IX. Aarsid

IX. Arild Sogn.

Hvis Indbyggere beløbe sig til 500 Mennesker; har 152 $\frac{1}{2}$ Blove, foruden en Lønde Hartkorn, som flytter til Ribe.

Sognets Byer ere: Arild (hvis Navns Oprindelse sees kort forhen ved Højrup Sogn) Koost, Høning, Obietg, Lindetgaard.

Baade paa Arild og Koost-Mærke sees Kiendemerker til Herresæder eller Slotte.

Præstegaarden har in feudum $\frac{1}{2}$ Gaards Jord, og er i middelmaadig Stand (y).

Kirken er en temmelig anseelig Bygning, jiret med et høyt spids Taarn.

Præsterne i Sognet have været:

1) Peder Jacobsen, Herredsprovst fra 1598, døde 1606.

2) Berthel Jacobsen Grøn fra Eolding, var gammel sørend han kom til dette Sted, fik her en usædvanlig Død, thi i Kirkens Chorsdør stod han, talede og døde 1630.

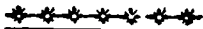
3) Hans Detlevsen fra Nustrup Præstegaard. Var Præst fra 1630 til 1659, da Krig og Sygdom besøgte dette Sted.

4) Petrus Jonz Schnell fra Aggerstou Præstegaard, levede indtil 1704.

R f 5

5) Chri-

(5) Dm'Wangel Præsten har paa Brænde, oprettet hans Lørdemoser.

5) Christen Pederfen Meehlenburg, blev forrige sin Fader i Embedet adjungeret 1688, succederede ham og levede til 1720.

6) Anders Clausen Slange fra Tofstund Præstegaard. Var her fra 1720 til 1745.

7) Christopher Hammersteen fra Kiøbenhavn, hvor hans Fader var Brygger, og hvor han og blev til Præstestand ordineret, døde her 1759.

8) Jens Ipsen, blev fra sit Fødested Kiøbenhavns Skole Student 1744, og efter 15 Aar blev kaldet til dette Sted, hvor han giftede sig med Provst Hr. Jens Høhnes Datter af Vester Vedsted. Lever Pastor Ipsen, saa vente vi af hans Flittighed, os en smuk Historie, om dette gammel bebygte Steds Præster med videre. Mine Læsere have desaaarsag Taalmodighed.

X. Seem Sogn.

D. Pontoppidan kalder det in Theatro Dan. Warming Sogn.

Dets Byer ere: Seem, Warming, Staunager, Høm (af hvilken sidste Biskop Oluf i Ribe forhvervede sig en Eyendom omtrent Aar 1204, ifor at have sit Brende af). (z)

Sognet staaer tilligemed Spandeth for $3\frac{1}{4}$ Møve, Aesten 159 Tønder 4 Skp. 1 Fierde. Harkorn høret under Lustrup Birk, hvorom nyelig er meldet.

Kirken

(z) Hvitfeld Bispe. Kæn.

Kirken ligger $5\frac{1}{2}$ Mil Besten fra Haderslev, men $\frac{1}{2}$ Mil Ost-Sydoft Ribe.

Om det er sandt, at den har til for halvandet Hundrede Aar havt sine egne Præster, kan jeg ikke afgjøre. Nu forsynes den af de to Capellaner udi Ribe.

XI. Vester Vedsted Sogn.

Hvilket Navns Oprindelse er vist nok samme som Visteds i Gram Herred, nemlig ved Søen (see Visted). Andre vil, at det gamle Navn er Vadsted, fordi man tilforn herfra kunde vade over til Mandøe.

Sognets Indbyggere udgjøre vist 700, som findes for den meste Part i den store Bye Vester Vedsted, har 56 Boesteder i Sønder Gardrup.

Foruden $3\frac{1}{4}$ Møse har Sognet 137 Tønder Hartkorn, som skylder til Ribe.

H. H. Biskoppen i Ribe, og Skolen har her to Gaarde, som Kongen skienkede dem Aar 1548 (a).

Kirken ligger $7\frac{1}{2}$ Mil Besten fra Haderslev, men $\frac{1}{2}$ Mil fra Ribe; den blev af Lectoribus forsynet indtil D. Peter Terpagers Død 1738, hvorefter Kong CHRISTIAN VI. affastede Lectores paa dette og flere Steder. Stedet har nu sin Sognepræst hos sig.

Provst

(*) antopp. Ann. Tom. III. p. 303.

Provst Jens Höhne, ham Gud styrke til Enden i den af ham vel bekiendte Evangelii Sandhed, som han med Glæde for sine Tilhørere har forkyndet (b).

XII. Mandøe.

Ligger $\frac{2}{3}$ Miil udi Besterhavet, ret Vester for Vester Vedsted, og er nu meget mindre end den tilforn haver været; Ja der menes, at Den har i ældgamle Dage hængt sammen med det faste Land. Aar 1558 blev en Kirke, tilkigethed et stort stykke Land ved en skrækkelig Hav-Oversvømmelse bortreven; men det blev ikke der ved. Aar 1570 Ratten imellem den 5 og 6 Novembr. gjorde Floden en ubodelig Skæde. Her og paa den Vestre Landkant tog den med sig store Stykker af Landet, foruden 40000 Mennesker. Den overblevne Deel af Mandøe er $\frac{1}{3}$ Miil lang og bred.

Gammel Mandøe tæt derhos er en liden Leysning af det store, og begge Ders Indbyggere beløbe sig til 200 Siæle (c).

Mændenes Arbejde er paa Vandet, undtagen i deres korte Høstetid; Resten af Arbejde med Kioren, Creaturenes Røgren og Huussager, ligger paa Qvinderne.

Den hører under Lustrup Birk.

Det

(b) De 14 Lectores Capituli Ripenses, som haver forestaaet denne Menighed, ere paa en Table i Kirken optegnede.

(c) Det store Universal-Lexicon sætter rigtig 130.

Det Merkværdigste angaaende Mandø, jeg veed, er ellers dette:

Den skal tilforn have havt 18 Snefe Ildsteder (*).

Efter to Maaneders Seylads, landede ved Mandø og tilbage Hr. Strange Ebbesen med Hr. Oluf Lykke, Biskop i Sieland; Hr. Albret af Effildsøe, forende Dronning Dagmar fra Behmerland til sin Herre Kong Waldemar II, som her kom ridende hende i Møde, og forde hende op paa Riberhuus, paa hvilket hun og siden døde Aar 1213 den 24 Maji.

Kirken som nu staaer er liden og uanseelig, har ingen Tiende; thi Kirkens Tiende er tillagt Præsten, som endda har lidet nok at leve af; desaaarsag, da den trængte til Hielp, maatte Stiftets rigeste Kirker skyde sammen til dens Opbyggelse Aar 1639.

Alle Penge, som samles i Blokke og Tavle i Kirken, henlægges til Kirkens og Præstegaardens Vedligeholdelse; og, naar fattes, maa Indbyggerne legge til; Hertil gav den fromme Herr Seheimeraad-Christian Carl von Gabel til Giessegaard 2c. Aar 1728 en aparte hensat Gave, hvilket til evig Minde i Kirken er antegnet.

Efter Dens store Ruin 1570 prædikede en Student, som kaldes Hr. Svend, for allene 7 Familier, hvilke hastig udbredte sig og bebygde Den, og antoge

Hr.

(*) Aar 1415 var Den endnu to Mile lang og en Mill bred, havde tre Kirker; men følgende Aar fik den forædelt Overbovsmølle Forandring.

Hr. Svend som deres ordentlige Siclesfjergere, som og her paa Den skal være bleven ved 100 Aar gammel.

2) Hr. Niels Harby fra Hygom Sogn, var Præst her i mange Aar.

3) Niels Wahr, en god Fiskere.

4) Sören Wang fra Thye, døde 1706.

5) Anders Snee fra Fridericia, døde 1717.

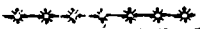
6) Christen Thranberg fra Aarhus, gift med Christina Morup fra Aarhus, og døde 1724. Een af hans Døtre blev gift med Borgemeester Weideman i Warde.

7) Hans Christian Junghans fra 1724 til 1750. En Søn af Regimentsquartermester Junghans i Tjen. Familien skal ellers under Kong FRIDERICH III. være kommen ind i Danmark fra Sachsen. Pastor Junghans fulgte den Danske Envoyé fra Kiøbenhavn til det russiske Hof, og efter sin Tilbagekomst blev han sat paa denne lille De som Præst, hvor han giftede sig med sin Formands Enke, og avlede med hende fire Døtre. Hr. Junghans døde 1750 den 7 Jan., 52 Aar gammel, men hans Enke overlevede ham udi fem Aar.

8) Owe Thorning fra 1750, forriges Successor og Svigersøn, slap herfra 1761 og blev Præst til Tostlund, hvor om ham er meldet.

9) Christian Caspar Lemwig fra Kiøbenhavn, hvor hans Fader var dansk Skoleholder. Denne stille sconnie Læret stod her til 1766.

10) Hans

10) Hans Bertram Fogtmann, kaldet til dette Sted
1766 den 6 Junii.

Patent

angaaende det almindelige Toldskiel imellem
Jylland og Fyrstendømmet Schlesvig, for saavidt
Toldbæsenet betreffer.

"Vi FRIDERICH IV. 2c. 2c. Giøre alle vitter-
"ligt, at som os allerunderdånigst er bleven foredra-
"gen, hvorledes adskillige Tvistigheder, særdeles udi
"Confiscations Sager skal forefalde, angaaende Land-
"og Toldskielle imellem vores Nørre-Jylland og paa
"grændsende Amter udi vores Fyrstendom Schlesvig,
"i det enhver skal søge at explicere bemeldte Skiel saa
"ledes, som det kan tiene til hans Fordeel, for at und-
"gaae de arrapperede Bahres Confiscation, og videre
"paa det begangne Toldsvig følgende Straf, saa have
"vi til slige Inventioner og Paaskud af Uvidenhed om
"det rette Toldskiel at forekomme, og paa det alle Bed-
"kommende saavel Toldbetientere som de Negotierende,
"der handle imellem vores Land Nørre-Jylland og
"Fyrstendømmet Schlesvig, kunde have en fast Rette-
"snoer og Kiendetegn, naar nogen deslige Tvistigheder
"imellem dem om Skielle maatte forekomme, aller-
"naadigst for got befunden, at bestandig Toldskiel, for
"saavidt Heste og Dvæg, og andre Bahres Fortold-
"ning angaaer, at determinere og fastsætte, saasom vi
"og

" og hermed determinerer og til den Ende anordner og
 " befaler, at Konge Vaen paa den Vestre Kant, og
 " Eolding Vaen paa den østre Kant skal holdes og ansees
 " for det rette almindelige Foldskiel og Kienderegns, saa:
 " vidt Foldsbaesenet angaaer imellem Nørre-Jylland og
 " Fyrstendømmet Schlesvig, hvorover eller forbie in-
 " gen med noget, hvoraf Fuld foares, bør under Confis-
 " cation af hvis de haver at fare med, maa lade sig
 " finde, med mindre ved og hos Bahrene følger ved-
 " borslig Fuld- eller Passer-Seddel. Og som imellem
 " Konge Vaen og Eolding Vaen findes $\frac{1}{2}$ Mil Bys
 " tørt og fast Land, saa ere ligeledes foyet de Anstalter,
 " at til alles og enhveres Efterretning paa samme Di-
 " stance, et vis Antal Væle bliver nedsatte for at betegne
 " og ridskedgive, hvor Linien og det rette Foldskiel
 " imellem forberemelte tvende Vaen skal tages. Saa skal
 " det og herved være alle og enhver allernaadigst forbu-
 " den, at de ikke om Natte Tide (som regnes fra 1 Time
 " efter Solens Nedgang indtil 1 Time for Solens Op-
 " gang) maa drive med noget slags Qvæg eller Heste
 " paa en Mil nær enten inden eller uden bemeldte Fuld-
 " skiel og Skitsmisse Linien, under Confiscation af hvis
 " de betreffes med. Udi det øvrige ville vi allernaadigst
 " vores forhen om Foldsvigs Afkaffelse ved Øren og
 " Heste-Folden allernaadigst udgangne Forordninger
 " herved have alvortligen igientager, hvor efter alle og
 " enhver sig haver at rette til. Givet paa vort Slot Ko-
 " senborg d. 29 Oct. 1727.

FRIDERICH R.

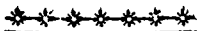
§. 20.

§. 20.

Saa gaaer da nu vor Historie til Ende. Brøsternes Levnets Fortælling iindtager her for mange Blade, nogle ville maaskee sige, at manges Navne evig burde for-giættes; og lad end være nogle, paa hvilke skifter sig den gamle Munkeregel: "at lade det gaae som det kan, giørø " sin Pligt saa nogenledes, og tale altid vel om Prioeren ". Den Haderslevske lærde Historie er dog betydelig. Evangelium blev her efter Reformationen først af alle danske Steder forkyndet. Her blev de første Kirke-Samlinger holdne. Herfra have de danske Herredsprovster deres Udspring og Begyndelse 2c.

Den flittige Hr. Treschow skulde i intet Amt have fundet fundet flere saa kaldte Jubellærere end i dette; Han har anført 16 af dette Amt, nemlig Pastor Schmude von Eisenberg, Diaconus Sneider, Mag. C. Wellejus i Lintrup, Pastor Zoëga i Bilstrup, Hr. S. Wedel i Reishøj, Hr. C. Osteri i Bødde, Hr. C. Riese i Uggertskou, Hr. T. Madsen sammesteds, Hr. Niels Pedersen i Reishøj, Hr. A. Clausen i Eosilund, Hr. S. Hytter i Brandrup, Peter Jacobsen og Jacob Petersen i Hygom, Hr. Peter Ægidii i Brøns og Gregers Christensen sammesteds, Hr. J. Böysen i Maugstrup. Men her skal Læserne finde flere end 16 endnu, Hr. Røhe og N. G. Sals i Haderslev, Hr. L. L. Kröger og Hr. Joh. og Jörg. Monrad i Nastrup, Hr. J. Clausen i Bøns-bøl,

bæk, Mag. Joh. Ancharius og Hr. Seb. von Saldern i Starup, Hr. Hoyer i Halk, Hr. J. Brun i Stepping, Hr. Jo. Krahe i Biert, Hr. C. Humbleth i Stenderup, Hr. M. Dall i Heils, J. Struhr og Jo. Reimer og Chr. Steffensen i Hammelev, Hr. L. Raunsøe i Østerlinnet, Hr. P. Kraglund i Soel, Mag. T. Canuti i Rødding, Hr. S. P. Hegelund i Skjærbæk, H. J. S. Biörn i Woddet, Hr. Cl. Fog i Hvidding, Hr. M. Jensen i Wonsild, og endnu flere.

Vi rose os ogsaa (foruden mange Lærde, som have staaet her i Amtet i offentlige Embeder, og derfor allerede ere ansøgte) af en Deel store Mænd, som ere fødte her, eller dog har forestaaet her i nogen Tid saadanne Betjeninger, som vi ikke, uden at blive for vidtløftig, i dette Skrift har havt Lejlighed at bekendtgjøre. Af slige Mænd vil jeg anføre:

Mag. Enwaldus Nicolai Randulfus, født i Haderslev 1596, blev Past. og Canonicus i Roskilde c. (d), har skrevet endeel gode Skrifter, trykt i Kiøbenhavn fra 1644 til 1655.

Mag. Wilhadus Nicolai, en Bondes Søn af Brøns, som i Viborg blev Rector og Aar 1592 Lector, Sader til M. Pet. Wilhadi, Biskop i Viborg.

Mag. Marcus Simon fra Haderslev, som blev Conrector ved Skolen i Slensborg 1588, og siden Diaconus i Tønder.

Jacobus

Jacobus Stenderop, som har skrevet: Rudimenta Logica tetraactycæ & disp. de vi *τετρακτύος* v. numeri quaternarii in Arithmet. Hafn. 1698.

Mag. Jessenius Matthiæ, fra 1639 Rector og Canonicus i Christiania, it. Profess. Log. & Metaphysices.

Mag. Henningus Eggertii Stockfleht, som 1637 blev Rector og siden Biskop udi Christiania, døde 1663. i Fader til Amtmand C. Stockfleht i Bergen.

Cosmus Bornemann, Doct. Jur. og Professor i Kiøbenhavn fra 1667. Født i Haderslev 1637, blev tillige 1684 Borgemeester i Kiøbenhavn.

Mag. Erasmus Byssingius, fra 1654 Præst til Christianshavns Kirke.

Mag. Canutus Dionysius fra Thystrup, som blev Feldpræst, og har skrevet: Amores balthici & carmen nuptiis Frid. III. consecratum. An. 1643. 4to.

Conradus Dionysii, som har skrevet: Elephas descriptus, ad virum illustr. Georg ab Ahlefeld. Hafn. 1640.

D. David Milesius Nyssa, Prof. i Königsberg, siden Hofmedicus ved Hertug HANSKS Hof her i Haderslev, hvor han døde 1562 den 17 Nov.

Mag. Severinus Schultze fra Haderslev, som døde i Kiøbenhavn 1704, fra ham have vi: Virgula divina f. prodromus demonstrationis existentie Dei ex operibus mentis humanæ. Jenæ 169. 4to.

Jacobus Hasebardus skal være født i Haderslev 1552. I Haderslev blev han af Apotheker Anton Barro (hans Stiffader) opdragen. Blev en god Medicus og Philologus.

Mag. Georgius Frommius, født paa Ladegaard ved Haderslev af Joh. From og Cæcilia Georgia ic., blev Professor Logices ved Kiøbenhavns Academie, og han døde 1651.

Mag. Georgius Erici, født i Haderslev 1535. Død i Wittenberg 1570 trykke: Oratio de fraterna concordia. Blev Biskop i Bergen (e).

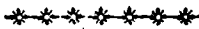
Johannes Egenovius fra Haderslev, som fra 1623 til 1629 har ladet nogle gode Skrifter trykke.

Nicolaus Helvaderus, som Aar 1584 gif ud af Haderslev Skole, var siden i Lyneborg, Lybek, Riga og Køstok, og blev Præst efter sin Fader til Hellevad, men den mægtige J. Wowerm hos Fyrsten blev ham vred, og uden Sag affatte ham. — Blev endelig Kongelig Calenderfriver, og døde i Kiøbenhavn 1634. Hans mange Skrifter kan findes af Worms Lexicon.

Nicolaus Möller, døde som Organist i Aperrade, var født i Haderslev, hvor hans Fader Bertram var Organist. Fra ham have vi: Chronologie, wie lange die Welt gestanden und noch stehen kan. Item en Krønike over Staden Haderslev.

Christian Hansen Cramer, den bekiendte Arithmeticus, født i Haderslev 1699, og døde i Aarhus 1764 den 24 Januarii. For

(e) See Worms Lexicon om danske Sribentere.

For Historiens Skyld tilføjes endnu følgende Embedsmænd her i Amter:

Abfalon Koefod, Amtsforvalter, døde 1699 den 27 Febr.

Peter Heye, Amtsforvalter, døde 1718.

Caspar von Saldern, Amtsforvalter 1752.

Friderich Clüver, Commissair og Huusfoged, døde 1616 den 14 Maji.

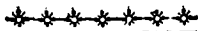
Johan Adolph Meyer, Huusfoged, døde 1667 den 2 Oct. Havde forhen været Hofmundskient, item Capitain-Lieutenant over Hof-Livcompagniet.

Andreas Simonsen, Krigs- og Land-Commissair og Huusfoged, død 1733, var en Søn af Simon Bertelsen paa Sparrelund i Østbye Sogn. Han var Broder til Amtmand Hans Simonsen i Fyen.

Conrad Cay, Ridefoged, en Søn af Ober-Inspector Claus Cay hos Amtmanden og Stor-Camleren Greve Reventlou, og af Anne Cath. v. der Wisch, var en velstuderet Mand og døde 1708.

Gottfried Schumacher, Herredsfoged i Thystrup Herred, en Bræsteføn fra Stepping. Hans bemidlede Dotter giftede sig i en Hast med Lieutenant Janfen i Eolding.

Henrich Küster eller Coster, Doct. Med., døde i Haderslev 1636 den 27 Jan. Det var han, som 1634 satte sig mod Hartm. Lohmans og Tetinges weigel. Alvoigelfer. Han var selv en farlig Mand i sin Lærdom, for hvilken han for et Consistorium i Odense

maatte erklære sig, (ved sine lykkelige Cure drog han ellers Folk paa sin Side og til sine).

Christian Vorstius, Licent. Medic. levede 1656, hvis Hustru Anna, Pastor til Nicolai Kirke i Slensborg Simon Henrici Dotter, blev efter hans Død gift med Apotheker Albinus, og efter hans Død med Apotheker Jacobus Schultz.

Hr. Jacobus Schultz, Apotheker i Haderslev, fød i Gardeleben i det Churbrandenburgske Aar 1638 den 28 Febr. af Faderen Hr. Friderich Schultz, en lærd Mand, samt Camerarius og Proconsul i Gardeleben. Han blev først gift 1670 den 13 Sept. med bemeldte Anna, Pastor Henrici Dotter, hans Formands Severini Albini Enke, (som af første Ægteskab havde en Søn, og af dette tvende Sønner og en Dotter, som blev gift med Apotheker Helms, som blev Apotheker efter hendes Fader. Fra dem har nedstammiet endel Apothekere i Haderslev, Aarhuus, Aalborg og Horsens). Hun døde 1689 den 6 Maji. Anden gang blev han gift 1681 den 26 April med Christine Möller, en Dotter af Hr. Raadmand Peter Möller i Haderslev; med hende havde han en Søn og en Dotter; Sønnen: Severinus Schultz, var Magister, og døde 1704 udi Kiøbenhavn. Datteren Anna Magdalena, fød 1682 den 10 Maji, blev gift 1703 med Raad og Handelsmand Hr. Friderich Höfner i Haderslev (som var fød 1675 den 24 Aug. og døde 1725 den 24 Febr.) Hun døde 1731 den 13 Junii. Denne berømtelige Apotheker har ellers bygget

gft

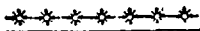
get det meget smukke Apothek i Haderslev kort forend hans Død, som indfaldt den 19 Aug. 1684. Af hans Døttre-Børn ere endnu i Live: Apotheker Carl Zeilss Enke i Haderslev; Kjøbmand Sören Möllers Enke i Viborg; og Bogtrykker Andreas Hartvig Godiches Enke i Kiøbenhavn. Om hans Liv og Levnet kan mere eftersees i en Liigprædiken af Mag. Michael Stichelio, Consistorial-Assessor og Sognepræst i Haderslev, trykt i Hamborg 1685 i 4to hos G. Rebenlein.

Mag. Hermann Grube, Doct. Med., var her Amts-Physicus fra 1667, og døde 1698 den 30 Januarii (f).

Licent. Jahn; blev 1670 ægteviet med Dorthe Maria Rehfeld.

Hieronymus Schertner 1708 Fiscal.

Hans Christiansen Eichel, Borgemeester i Haderslev udi mange Aar, døde 1667. Han var fød i Uldal udi Skrydstrup Sogn. Hans Forældre forlod han i sin Ungdom, og temmelig dristig befoel sig Guds Forsyn i den vide Verden. Med sin forste Hustru avlede han tre Døttre, af hvilke een, navnlig Anna blev ved Jörgen Kehler, Borger i Haderslev, Moder til Ritzmester Kehler, og til Præstinde Nic. Rauns til Fjellerup ic. Med den anden Hustru fra Aller Præstegaard avlede han Johan Eichel, som blev Justitsraad, Kongl. Hof-Doctor, og Borgemeester i Kiøbenhavn.

Gottlieb Schumacher, Borgemeſter, Poſtmeſter
og Tolder, døde 1675.

Jacob Berreſen, Borgemeſter, gift 1732 med
Talle Rebecca, Niſ Truelfens fra Hierndrup.

Wilhad Knudſen, Raadmand, døde 1566. Over
ham Bramtius ſfrev:

Hæc qui fortè meas, paulum perſiſte viator,

Wilhadi hic Knutzen membrâ ſepulta cubant.

Vir priſcæ fidei, fidus patriæqve Senator,

Vir bonus & veteris ſimplicitatis amans.

Ut ſine pellaci quondam gens aurea fraude

Vixit, ita hic recti juſtitiæqve tenax:

Et rerum prudens, dubio quoqve tempore rectus,

Sicut conſtantes addecer eſſe viros.

Ille equidem (mundi quod nunc pars maxima neſcit)

Vivere perdidicit, perdidicitque mori.

Talis vir fuerat, qualis flagrabat haberi,

Hic nec quid culper Zoilus ullus habet.

Nicolai Ankerſen, Raadmand, døde 1567, hvis Epi-
taphium i Bramtii Naniis er dette:

Hic conſectus humo ſpectabilis ille Senator

Dormit, qui coluit Jura verenda Dei,

Qui conſulta patrum, rectas legumve medullas

Qvoslibet & caſus calluit ambiguos.

Illi vita fuit, quam nulla tragœdia triſtes

Aptare ad lacrymas vel maledicta queat,

Juſtitiæ cuſtos, recti & ſervator honeſti,

Vir brevius: conſtans, integer, aptus erat.

Antho

Anthon Kling, Bneskriver, anfores, fordi han
 var den første, som blev af hans Stand udnævnt til at
 være Consistorii Secretair under Eed, saaledes: „ at
 „ han pro examinatione skulde have tertium, pro quo-
 „ libet 24 Sfl., pro interlocutorio 24 Sfl., pro sen-
 „ tentiis, 1 Rdlr., in causis arduis mere, og efterdi cita-
 „ tiones altid være udgivne af Provsten, skulde det og
 „ derved forblive, dog, at deres Navne, som bleve ci-
 „ teret, maatte strax overleveres Secretairen, at han
 „ altid kunde have en fuldstændig Protocol, og saasom
 „ Fogederne og andre forhen havde understaaet sig at
 „ forlige slige Sager, saa skulde dertil nu altid tages
 „ Consistorii Secretarius, og skulde alting flittig pro-
 „ tocolleres, og Kongens Interesse agtes. Haderslev
 „ den 26 Maji 1657. “

Kai v. Ahlefeldt.

§. 21.

Om Strøegodsset.

Uden for disse syv Herreders Grændser, er endnu noget
 saa kaldet Strøegods, som fra gammel Tid yder Skatte
 og Afgifter til Haderslev Amtstue indtil denne Dag,
 og dette Gods er:

I Strandelshjørns District, hvis Kongelige
 Ridefoged, som tillige er Sognefoged, boer i Stran-
 delshjørn. Districter er i Synder-Nangstrup Herred
 beliggende i Apenrade Amt og indeholder følgende Ste-
 der, 1) i Lygøim Sogn Tyrholm to Huse, Raun-

Et 5

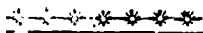
bjerg fire, Jarup fire Huse. 2) I Hellevad Sogn Øbening eet Huus. 3) I Vestoft Sogn Strandehjørn atten Huse. Disse Steder bruger $4\frac{1}{2}$ Plove efter sidst indrettede Matricul.

II. Vollerleben District, bestaaende af 63 Gaarde og Huse, og har ligeledes sin Ridefoged, boende i Vollerleben, indbefatter disse Steder og Gaarde: 1) I Ries Herred Biolderup Sogn Apenrade Amt Vollerleben Bye 35 Huse, Møllerup fem, Biolderup to, Totsbøl to, Ravit eet Sted, Tagebøl . . . Vollerleben Møller, Jordkær Bye eet Huus, Nør enleben et og Sønder enleben et Huus. 2) I Sønder Rangstrup Herred Hellevad Sogn Elautoft Bye sex Huse. 3) I Slur Herred i Sønder Amt Lenmark Bye eet Huus, Tinglef to, Hølebøl eet og Steinberg Kroe.

III. Giønner District, beliggende i Apenrade Amt og bestaaer af 48 Steder, hvis Ridefoged eller Sognefoged boer i Giønner Bye. Stederne ligger 1) i Ries Herred Voit Sogn Stolliggaard syv Gaarde, Nørbye fem Steder og Stadsteen. — 2) I Sønder Rangstrup Herred Lygom Sogn Lygom Bye ti Steder, Giønner 21, Heiselberg eet, runde Røllen og Haberslund.

IV. Af Møgelstønder Sogn: Bønderbye fire Steder.

V. Af Romøe, liggende i Besterhavet, ude for Brøns og Skærback, dens Nordre Del: Kongsmarkbne

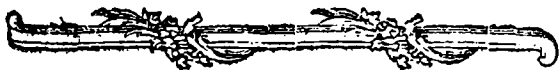
markbye 50 Gaarde og Huse, Tvismark fem og tyve, Bollildmark otte, Tofstum ni, Zubere otte. L. 1781. under Hoidding Herreds Jurisdiction.

VI. Til Haderslev Brandcasse horer af Ribe Hovedsogn: Østervedsted 21 Huse, Inderbierum fire.

VII. Udi Haderslev Amt boer nogle faa, som horer til Carlstrøen Fogderie, under Mohrkirke Lønder Amt.

Regi

Register

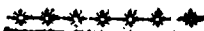
iii

Haderslev: Amts Beskrivelse.

A.	Pag.	B.
A ar — —	57	B ar: Baring: eller Borg:
Astrup Sogn	270	Byffel — 3
Adelige Godser — —	4	Vestoft Sogn — 470
Afguderie — —	88	Wierning Sogn — 396
Ajgerstov Sogn —	477	Wiert Sogn — — 361
Ahlefeld, Familie	48. 57	Winderup Gaard — 361
Aitrup Gaard —	361	Wlandede historiske Ester-
Aller Sogn — —	387	retninger — — 60
Ammandenes Embede	6	Wollerleben — 538
Fortegnelse over dem	41	Worgvold — — 407
Amtsforvalterens Embede	7	Wrande, dertil bruges
Anglerne — —	4. 69	Lyng Slave — 477. 487
Archidiaconi i Haderslev	217	Wrandrup Sogn. — 467
Arriild Gaard —	509	Wrollups Skud forbudne 19
Arriild Sogn —	521	Wrons Sogn — 513
Ashøje Kirke — —	68	Wrudgoms Træplanten 26
Astrup Gaard —	514	Wron af Prædikestolen for
		Kengen — — 20

C.

C.

C antores i Haderslev	260
Carlshoraae — —	539
Castel, Grevinde —	502

CHRISTIANI III. Geist:

ligheden givne Privile-	
nier og Kaldebreve 70.	478
Christiansfeldt —	334
Conrectores i Haderslev	250
Consistorium i Haderslev	8

D.

D albye Sogn —	360
Dannifers Familie —	457
Diaconi i Haderslev	230
D OROTHEA Dronning	35
Dreenderup Gaard —	349

E.

E isenberg, Familie	210.
	336. 366
Etmiksen, Familie —	429

F.

F ardrup Sogn —	466
Fares Lov —	331. 440
Fieldstrup Sogn —	392
Floder — — —	57
Fobislet Gaard —	350
Foel Sogn — —	443
Formyndere — —	29
Forordninger —	11. 31

F orsamlinger i Huuse —	28
Fromhave Gaard —	361
Frørup Sogn —	348
Frøs Herred —	440

G.

G ammel Haderslev	265
St. Giertruds Hospital	133
Giennet —	538
Gramgods —	2. 397
Gramslot —	397
Gram Sogn —	397
Grarup Sogn —	299
Grube — —	535
Gronninghods Bierg	383
Gyldencrone, Familie	55. 56

H.

H aderslevhuus Lehn —	2
— Herred —	265
— Dne og dens	
Beskrivelse	91
— Fiord —	57
— Raadhuis	94
— Slot —	98
— Kirker og Klo-	
stere —	99
— geistlige Histo-	
rie —	142
Hall Sogn —	307
Hammelev Sogn] —	413
Hanoborg- —	72. 98
Harboe,	

Harboe, Familie	308. 329.
— —	352
Hartkorn (Plove)	— 5
Hatth	— 33. 60
Havervat Kloster	— 513
Heils Sogn	— 375
Helvaderus, Nic.	— 532
Hemmingius, D.	— 220
Herrede-fogeder	— 7. 21
Herridsvad Kloster	— 513
Hierdrup Sogn	— 338
Hierting Sogn	— 465
Hiødtlund Sogn	— 463.
Hoptrup Sogn	— 324
Hospitaler	— 133. 140
Huusfogdens Embede	— 7
Hvidding Sogn	— 502
Høgom Sogn	— 445
Hvirup Sogn	— 509
Høns	— 514
Hørbroe Gaard	— 502

J.

Jagerup Sogn	— 428
Jels Sogn	— 439
Juel, Familie	— 514
Jubellatere	— 529. 530

K.

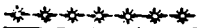
Kaas, Mogens, til Bran-	
duhr	— 348
Kalf, Erland	— 397

Kalslund Herred	— 459
— Sogn	— 460
Kaldsbreve af Kong CHRISTIAN III.	478
Kirker, hvor mange i Amtet	— 3
Kirkens Tilstand	23. 111
Kirkepenge	— 15
Kirke, St. Mariæ i Ha-	
derslev	— — 99
Klingenberg, Familie	56. 57
Knud, den hellige	— 32
Krahe, Familie	188. 269. 352. 367

L.

Landretten	— 6
Land-Ober-Consistorium	— 8
Lectorer i Haderslev	— 200
Legata	— 362
Lehn, hvis Haderslev Amt er,	— 32
Limbek, Familie	— 66
Lindenov, Familie	350. 429
Lintrup Sogn	— 463
Løgum	— 429
Love og Forordninger 9 seqv.	
Lustrup	— 490
Lülhe, von der, Familie	54
Lysning af Prædikestolen for Brudesolk.	— 31

M.

M.

M ährske Brødre	30. 88.
—	332
Mandøe	— 524
Maugstrup Sogn	— 418
Moltrup Sogn	— 288
Monrad, Familie	— 268.
	273 seqv.
Munke, Benedictiner	— 99
Møgelstønder	— 538

N.

N ustrup Sogn	— 402
— Præstegaard	87. 406
Nyebøl Gaard	— 398
Nor Raugstrup Herred	470

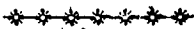
O.

O ber-Consistorium	— 8.
Oldendorpius, Joh.	218
Overretten	— 5
Orenvad	— 433

P.

P apir, stemplet	— 21
Pastores i Haderslev	206
— gammel Ha-	
— derslev	— 266
— Rastrup	— 270
— Wensbæk	— 284
— Moltrup	— 288
— Starup	— 294.

Pastores i Dby	— 302
— Hald	— 308
— Wilstrup	— 314
— Hoppstrup	— 324
— Thystrup	— 334
— Stepping	— 340
— Oddis	— 351
— Bonstid	— 354
— Biert	— 363
— Stenderup	369
— Heils	— 375
— Aller	— 387
— Fielstrup	— 392
— Gram	— 399
— Nustrup	— 403
— Skrydstrup	407
— Birtsted	— 410
— Hammelsø	414
— Raugstrup	419
— Sommersted	431
— Orenvad	— 434
— Østerlinnet	441
— Foel	— 444
— Hygom	— 445
— Rødding	— 450
— Skodborg	— 454
— Ralslund	— 461
— Lintrup	— 464
— Farstrup	— 467
— Vestoft	— 471
— Aggerskou	477
— Tostlund	— 483
	Dranderup

Vastores i Branderup	488
— Spidding	— 502
— Retsbøye	— 504
— Roagger	— 506
— Spandeth	508
— Hølrup	— 510
— Wodder	— 512
— Brøns	— 514
— Skierbek	12. 518
— Arild	— 521
— Wandse	— 526

Patent om Toldskield 527

Pinneberg — — 501

Planten, Træets af Bræ:
befolk — — 26

Præster, see Pastores.

Præstemord — 376. 515

Præsternes Dragt — 189

— Privilegier II.

12. 13. 14. 20. 70. 151

Protocollations Gebyr 21

Provst, Provstie — 142

Provste Breve 164. 182. 189

Provsterne i Haderslev 144

Padevels, Gregorius — 397

Q.

Qvadrat Mile — 2

Qvægtal — — 5

Qvarti Collegz i Haders:

lev — — 262

Qvinti — — — 264

R.

Rangforordning — 15

Rantzov Gods — 2

— Tienerne 41. 44.

501. 507

Rectores Scholæ — 236

Resshoy Gaard — 429

Regentere og Herrer over

Amtet — — 32

Reisbøye Sogn — 504

Reventlau, Familie 49. 50.

51. 52. 53. 57

Ribe Birk — 21. 491

— Bøye — — 65

— District — — 2

Ridsfogedens Embede — 7

Roagger Sogn — 505

Romse — — 538

Rosenkrands, Familie 57. 502

Rødning Sogn og Gaard 449

Røgger, Johan — 83. 84

S.

Saldern, Familie 298. 299

Schakkenborg. 2. 490. 501

Schultz, Apotheker — 534

Schumacher, Familie 109.

345. 346

Seem Sogn — 522

Seest Sogn — 73. 356

Sehested, Familie 108. 349

Skierbek Sogn — 516

Skilling

Etilling Steerling	—	101
Esødborg Sogn og Aae · I.		
—	58.	452
Esøle, latinisk	—	110:130
Esølesundager	—	112
— Væsen	—	103:130
Esørstene	—	29
Esøve at hugge i	—	26
Esøvne Sogn	—	452
Esøvdstrup Sogn	—	407
Esøvden forbudt ved Gilder		19
Esøvevilbt	—	26
Esøvspræster i Haderslev		201
Esøvsstede, Familie	—	362
Esøvssted Sogn	—	429
Esøvssted Sogn og Gaard	4.	
—	—	507
Esøvsstet	—	11
Esøvsrup Sogn	—	294
Esøvsrup Sogn	—	339
Esøvsrup Sogn	—	368
Esøvsrup Gaard	—	360
Esøvsruphøjen	—	537
Esøvsrup	—	3
Esøvs	—	57
Esøvs, Jylland's Esøvs	—	3

E.

Esbø Sogn	—	391
Esbørup Gaard	—	339
Esbø, Hermann	—	90
Esbøstenter	—	29
Esbølund Sogn	—	476

Estorp, Familie 163 sq.		306
Estlund Sogn	—	482
Estskiel	—	1. 527
Estumgaard	—	464
Estensen, Leonard	—	80
Estumgaard	—	430
Estborg	—	350
Estrup Sogn	—	330
Estning Lehn	—	2. 413

U.

Udreiser af Landet	—	60
--------------------	---	----

B.

Wandel, Familie 146.		422
—	seqv.	
Wandel 60. 65. 67. 68. 71.		
72. 73. 77. 78. 79. 84.		
85. 87.		
Wandlinggaard	—	108
Wargaard	—	375
Warming Sogn	—	522
Weidensee, E.	—	144
Weistrup Sogn	—	383
Wend, J.	—	146
Westerbel	—	4. 506
Wester Wedsted Sogn		523
Wielse, hvor minn stee	—	27
Wierregge, Familie	—	54
Wilde	—	26
Wilsrup Sogn	—	313
Wintner, Familie	—	514
Wisteb Sogn	—	409

Vodder Sogn	—	511	
Vonsbøl Sogn	—	283	
Vonsbøl Sogn	—	353	
Wöldike, Familie	196. 252.		
	—	433	
	3.		
Zoega, Familie	231. 287.		
	318. 320. 321. 389		
			D.
			Øddis Sogn — 349
			Ørtig Korn, hvad er — 295
			Øsbye Sogn — 301
			Østerlinnet Sogn — 441
			Østerbyegaard — 344. 350

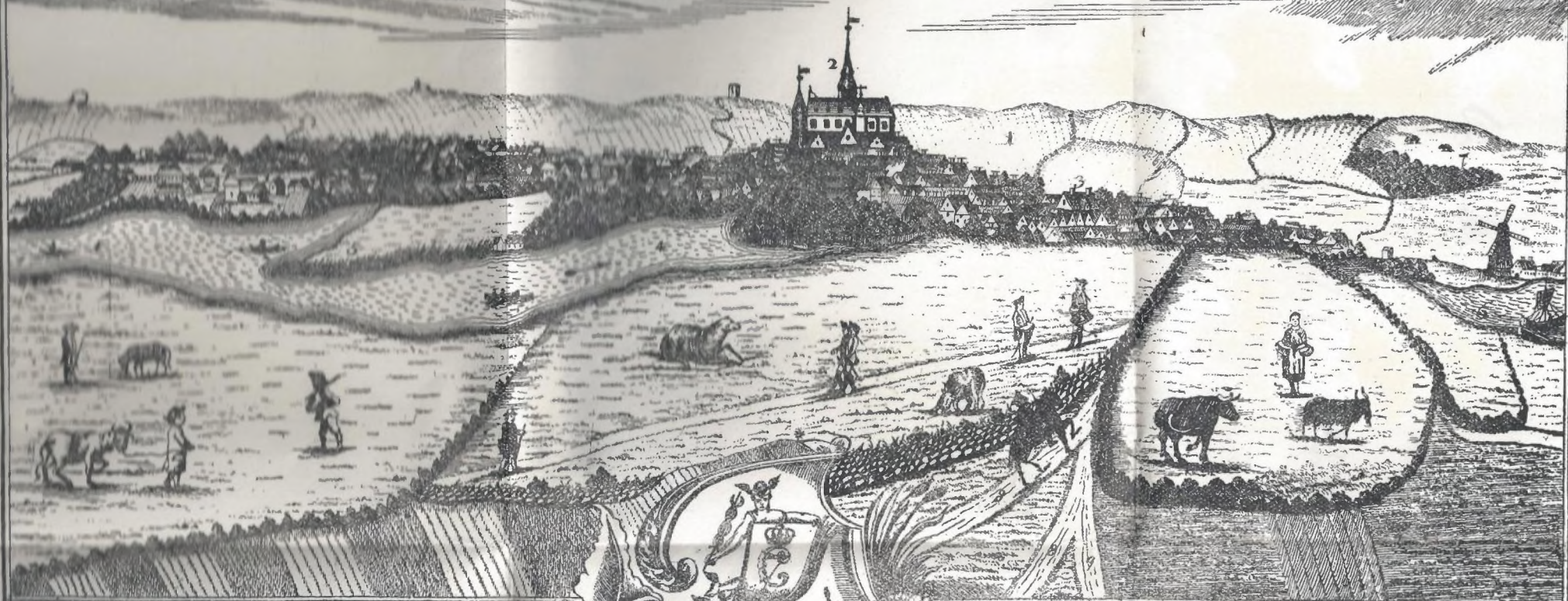

Errata.

- P**ag. 42 Lin. 23 eller Wenselin, gaaer ud.
- 44 — 15 Hans læs Frands
 - 66 — 2 at hevne gaaer ud.
 - 89 — 7 Kiffelheim, læs Tiffheim,
 - — — 8 Hala læs Hela
 - 185 — 4. 5. adelige Familier. læs Navne.
 - 215 — 1 Punctum gaaer ud
 - 219 — 25 1662 læs 1562
 - 222 — 12 deres læs sin
 - 271 — 24 furos læs furor
 - 294 — 21 Rachael, læs Rachel,
 - 299 — 19 og læs og at
 - 340 — 10 11 J. B. E. C. U. S. læs J. H. E. S. U. S.
 - 340 — 11 Deus læs Dnus
 - 362 — 2 Berner læs Webner
 - 363 — 15 Werner, Werner, læs Webner, Webner,
 - 477 — 23 var, læs om

HADERSLEV.
Sjøndre Side, optaget 1768
af H. Michelsen.

1. St. Severini Kirke. 2. True Kirke.
3. Amts-Huuset 4. Haderslev Dam.
5. Bleg-Pladsene 6. Fiorden.

7. Jonases Buske. 8. Vestre Vejen
til Aabenraa og Flensborg
9. Østre Vejen